

แนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร (อู่ ลากานนท์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ARCHITECTURAL DESIGN METHOD OF PHRA PHROMBHICHITR
(OU LABHANONDA).

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture
Department of Architecture
FACULTY OF ARCHITECTURE
Chulalongkorn University
Academic Year 2021
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	แนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรม ของพระพรหม
	พิจิตร (อู่ ลากานนท์)
โดย	นายภูวตล ภูศิริ
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรศรี โปვაทอง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจฤดี)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาริชา วงศ์พยัต)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรศรี โปวาทอง)	
.....	กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมชน พุสินไพบูลย์)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พินัย สิริเกียรติกุล)	

ภูวดล ภูศิริ : แนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร (อู๋ ลากานนท์). (ARCHITECTURAL DESIGN METHOD OF PHRA PHROMBHICHITR(OU LABHANONDA).) อ.ที่
 ปริญญาหลัก : ผศ. ดร.พีรศรี โปวาทอง

งานศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดและผลงาน ออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร (อู๋ ลากานนท์) ผ่านการรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นประเภท เอกสารราชการ ข้อเขียน บทความ ตำรา ประวัติการทำงาน ของพระพรหมพิจิตรและที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมา ศึกษาในประเด็นแนวคิด วิธีการทำงานออกแบบ และการรวบรวมผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา จำนวน 32 หลัง ในช่วง พ.ศ. 2473 – 2504 นำมาจำแนกประเภทตามเกณฑ์รูปทรงรวมของอาคาร และรูปแบบ สถาปัตยกรรม แล้วนำการศึกษาข้อมูลทั้งสองประเภทมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อหาลักษณะร่วมและความต่างของ แนวคิดการออกแบบ กับผลงานสถาปัตยกรรม สู่คำอธิบายแนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของพระ พรหมพิจิตร

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรอยู่บนหลักการ ออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่เรียกว่า หลักพื้นที่ รูปทรง และเครื่องประกอบ มีแนวทางหลักคือ การ กำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมจากลักษณะของวัสดุก่อสร้าง ได้แก่ ทรงไม้ ทรงปูน และทิวทัศน์ ที่สัมพันธ์กับ รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียง สร้างรูปแบบ และรูปทรงอาคารที่หลากหลาย ด้วยระบบสัดส่วนใน การกำหนดรูปทรงหลังคา และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม การใช้รูปร่าง และรูปทรงเรขาคณิตในการออกแบบ ผังบริเวณ ผังพื้นที่ว่างภายใน และลดรายละเอียดตกแต่ง การกำหนดรูปทรงอาคารด้วยระบบมุข ระบบการ ลดทอนปริมาตรอาคาร และระบบการออกแบบรูปทรงหลังคา และการให้ความสำคัญกับโครงสร้างภาพในการ ออกแบบลดทอน และที่ว่างในการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายใน

พระพรหมพิจิตรพัฒนาแนวทางการออกแบบดังกล่าวภายใต้ปัจจัยหลัก 4 ปัจจัย คือ (1) การช่วยงาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2) การทำงานในระบบราชการ อันมีระเบียบการ ก่อสร้าง ฝีมือช่าง และงบประมาณ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการออกแบบ (3) แนวคิดทางการเมืองของรัฐ ลัทธิ ชาตินิยม สร้างบทบาทหน้าที่ และความต้องการงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ในฐานะศิลปกรรมประจำชาติ ตลอดจน (4) การร่วมงานกับพระสาโรชรัตนนิมมานก์ ที่ส่งอิทธิพลทางแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบ ทันสมัยให้แก่พระพรหมพิจิตร

เหตุปัจจัยต่างๆ ดังกล่าว หล่อหลอมให้ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็น “สถาปัตยกรรมไทยแบบทันสมัย” คือ งานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่ผสมผสานวิธีการออกแบบสมัยใหม่ ทั้งการ กำหนดรูปแบบการใช้งานสมัยใหม่ มีระบบการวางผัง การออกแบบรูปแบบและรูปทรงอาคารที่เรียบง่าย และ การใช้วัสดุสมัยใหม่อย่างคอนกรีต

สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม	ลายมือชื่อนิสิต
ปีการศึกษา	2564	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6270058425 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: PHRA PHROMBHICHITR, Thai Architecture, up-to-date Thai Architecture

Phuwadon Phusiri : ARCHITECTURAL DESIGN METHOD OF PHRA PHROMBHICHITR(OU LABHANONDA).. Advisor: Asst. Prof. PIRASRI POVATONG, Ph.D.

This research aims to analyze architectural approach and crucial factors that affect concept and architectural works of Phra Phrombhichitr. Through compilation of primary evidence in an aspect of general affair documents, annotations, articles, textbooks and biography of Phra Phrombhichitr, the research examined concept ideas, design workflows including selected collection of 32 case study building completed between 1930-1961. To being sorted by overall building forms and architecture styles, then bring altogether the studies to analyze in both commons and differences of design approaches and architectural works, towards the description of Phra Phrombhichitr's architecture design approach.

The result of study has pointed out that Phra Phrombhichitr's approach to architectural design situated on the methodology of Thai traditional architectural design titled 'Areas, Forms and Supplements', which mainly dwell in portraying architectural styles through material features include; timber, masonry and duality that harmonized surrounding architectures, creating variations of building form and design with systematic roof proportions and architectural elements, shape utilization and layout geometrical designs, plans, interior spaces and ornamental elements, designating building form with systematic porch, building volume reductive system, systematic roof shape design, and emphasizing in space among the designs, patterns, interior functional spaces and elevations.

Phra Phrombhichitr developed the mentioned design approach under 4 main factors; (1) an assessment with Prince Chitcharoen, the Prince Narisara Nuwattiwong (2) working under general affair with strict building code, craftsmanship and budget as design crucial criteria (3) government conception and nationalism generate roles and requirements on Thai traditional architectures in status of national artistic treasured along with (4) an association with Sarot Sukkhayang that influenced Phra Phrombhichitr a modernized architectural designs.

These mentioned factors have forged Phra Phrombhichitr's architectural design into 'up-to-date Thai Architecture' that is, Thai traditional architecture and modern design approach combined, further to modern functionalities, systematic layout placements, conformation designs and simple building forms and usage of modern material like concrete.

Field of Study: Architecture

Student's Signature

Academic Year: 2021

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้จากความกรุณา และความอนุเคราะห์ของบุคคลดังต่อไปนี้
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พีรศรี โปวาทอง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วาริชา
วงศ์พยัคฆ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชมชน พุสสินไพบูลย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พินัย สิริเกียรติกุล
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประชา แสงสายัณห์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พงศกร ยิ้มสวัสดิ์ และอาจารย์
พิมพ์พร ไชยพร อาจารย์สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย

ขอขอบคุณทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลอง
วโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนัก
บริหารกายภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการอนุเคราะห์ข้อมูล ภาพถ่าย และแบบสถาปัตยกรรม

ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ และชุนห์ศิริ ไชยเอื้อ ผู้ร่วมที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรม

ณัฐปภัทร์ นิยะเวมานนท์ เรื่องวิทย์ วีระพงษ์ ลัทธพล ต่ายห้วดง คณะช่วยเหลือ

วีระพล สิงห์น้อย ศรีรัฐ สมสวัสดิ์ อธิภัทร แสงผล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไร่พัทธ์ ภู
ชีส์ชวกรณ์ อนุเคราะห์ภาพถ่าย

บิดา มารดา ครอบครัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภูวดล ภูศิริ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทหน้า.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	3
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	3
1.3.1 ขอบเขตด้านเวลา.....	3
1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	3
1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	3
1.4.2 รวบรวมข้อมูล.....	3
1.4.3 วิเคราะห์ข้อมูล.....	4
1.4.4 สรุปผล.....	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	5
2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพรหมพิจิตร.....	6
2.2 สรุป.....	15
บทที่ 3 ประวัติและผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร.....	17

3.1 ประวัติของพระพรหมพิจิตร	17
3.2 ผลงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	20
3.3 การจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	127
3.3.1 เกณฑ์ในการจำแนกประเภทผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร....	127
3.3.2 ประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	129
3.4 สรุป	131
บทที่ 4 แนวทางการออกแบบและวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	132
4.1 แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	132
4.1.1 ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น	132
4.1.2 หลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ.....	134
4.1.3 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ.....	135
4.2 แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	137
4.2.1 การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	137
4.2.2 ผังบริเวณ ระบบแนวแกนและฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย	144
4.2.3 ผังพื้น รูปทรงอาคาร กับริบบแบบการใช้งาน	146
4.2.4 ระบบสัดส่วน.....	149
4.2.5 รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตในงานสถาปัตยกรรมไทย	153
4.2.6 การจัดการขนาดส่วน (scale) และรูปทรงอาคาร (mass).....	157
4.2.7 โครงสร้างภาพ และที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทย	170
4.3 วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	173
4.3.1 วิธีการทำงานในช่วงถวายงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัด ติวงศ์.....	173
4.3.2 วิธีทำงานในช่วงรับราชการในกรมศิลปากร	180
4.4 สรุป	182

บทที่ 5 ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	185
5.1 ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อแนวความคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร	185
5.1.1 ศิลปกรรมประจำชาติ รูปธรรมแห่งแนวคิดชาตินิยม	188
5.1.3 ระเบียบการก่อสร้างของกรมศิลปากร และงบประมาณการก่อสร้าง	201
5.2 ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	206
5.2.1 อิทธิพลงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	206
5.2.2 อิทธิพลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มสถาปนิกยุคบุกเบิก	215
5.2.3 ปัจจัยด้านวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ “คอนกรีต”	220
5.3 สรุป	226
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา	228
6.1 แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	229
6.2 อาคารแบบทวิลักษณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอน	232
6.3 พระพรหมพิจิตร ศิษย์สมเด็จพระครู และสถาปัตยกรรมไทยแบบทันสมัย	234
6.4 ข้อเสนอแนะ	237
บรรณานุกรม	239
ประวัติผู้เขียน	244

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3-1 ประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	129
ตารางที่ 4-1 การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย	139
ตารางที่ 4-2 รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารทวิลักษณ์.....	141
ตารางที่ 4-3 ปัจจัยทางบริบทแวดล้อมต่อการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	143
ตารางที่ 4-4 การใช้รูปทรงเรขาคณิตในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม.....	156

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3-1 พระพรหมพิจิตร.....	17
ภาพที่ 3-2 ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์.....	21
ภาพที่ 3-3 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์.....	22
ภาพที่ 3-4 รูปอักษมาตร ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์.....	22
ภาพที่ 3-5 มณฑป วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	23
ภาพที่ 3-6 พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี.....	25
ภาพที่ 3-7 หอระฆังวัดยานนาวา.....	27
ภาพที่ 3-8 (ซ้าย) ผังหลังคา (ขวา) รูปด้านหอระฆังวัดยานนาวา.....	28
ภาพที่ 3-9 รูปอักษมาตร หอระฆังวัดยานนาวา.....	29
ภาพที่ 3-10 แบบอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า.....	30
ภาพที่ 3-11 รูปด้านหน้าอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า.....	31
ภาพที่ 3-12 รูปด้านข้างอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า.....	32
ภาพที่ 3-13 รูปอักษมาตรอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า.....	32
ภาพที่ 3-14 หอระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส.....	33
ภาพที่ 3-15 ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา.....	35
ภาพที่ 3-16 แบบสถาปัตยกรรมศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา.....	36
ภาพที่ 3-17 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้างศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา.....	37
ภาพที่ 3-18 แบบอักษมาตร ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา.....	37
ภาพที่ 3-19 ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ ท้องสนามหลวง พ.ศ. 2478.....	38
ภาพที่ 3-20 (ซ้าย) รูปด้าน (ขวา) รูปอักษมาตรประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ พ.ศ. 2478.....	39
ภาพที่ 3-21 ประตุสวัสดิโสภำ.....	40

ภาพที่ 3-22 (ซ้าย) ผังประตูสวัสดิโสภณ (กลาง) รูปด้านหน้า (ขวา) ยอดปราสาท	42
ภาพที่ 3-23 แบบอักษรมาตรฐานประตูสวัสดิโสภณ.....	42
ภาพที่ 3-24 ศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส	43
ภาพที่ 3-25 รูปด้านหน้าศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส	45
ภาพที่ 3-26 รูปด้านข้างศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส	45
ภาพที่ 3-27 รูปอักษรมาตรฐานศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส.....	46
ภาพที่ 3-28 เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	47
ภาพที่ 3-29 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	48
ภาพที่ 3-30 (รูปด้านข้าง) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	49
ภาพที่ 3-31 รูปอักษรมาตรฐาน เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	49
ภาพที่ 3-32 แบบร่างศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี.....	50
ภาพที่ 3-33 แบบสำรวจอาคารเดิมศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี	51
ภาพที่ 3-34 ผังพื้นศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1.....	52
ภาพที่ 3-35 รูปด้านข้างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1.....	53
ภาพที่ 3-36 รูปด้านหน้าศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1.....	53
ภาพที่ 3-37 รูปอักษรมาตรฐาน ศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1	54
ภาพที่ 3-38 แบบร่างที่ 2 ศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี	54
ภาพที่ 3-39 แบบร่างหอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี	55
ภาพที่ 3-40 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง หอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี.....	56
ภาพที่ 3-41 รูปอักษรมาตรฐาน หอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี.....	57
ภาพที่ 3-42 แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี	58
ภาพที่ 3-43 รูปด้านหน้าแบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี	60
ภาพที่ 3-44 รูปด้านข้างแบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี	60
ภาพที่ 3-45 รูปอักษรมาตรฐาน แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี.....	61

ภาพที่ 3-46	ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ ท้องสนามหลวง พ.ศ. 2480.....	62
ภาพที่ 3-47	(บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ พ.ศ. 2480.....	63
ภาพที่ 3-48	รูปอักษมาตร ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ พ.ศ. 2480.....	64
ภาพที่ 3-49	แบบร้งอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ.....	65
ภาพที่ 3-50	แบบร้งอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทยอเดียว.....	67
ภาพที่ 3-51	รูปอักษมาตรแบบร้งอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทยอเดียว	67
ภาพที่ 3-52	แบบร้งอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทห้ายอ	68
ภาพที่ 3-53	รูปอักษมาตรแบบร้งอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทห้าเดียว.....	68
ภาพที่ 3-54	รูปด้านอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ	69
ภาพที่ 3-55	แบบอักษมาตรอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ	69
ภาพที่ 3-56	หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	70
ภาพที่ 3-57	(บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	72
ภาพที่ 3-58	รูปอักษมาตร หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	73
ภาพที่ 3-59	แบบพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร	74
ภาพที่ 3-60	พระอุโบสถวัดมณฑป.....	76
ภาพที่ 3-61	รูปด้านหน้าพระอุโบสถวัดมณฑป.....	77
ภาพที่ 3-62	รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดมณฑป.....	78
ภาพที่ 3-63	รูปอักษมาตรพระอุโบสถวัดมณฑป	78
ภาพที่ 3-64	แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค.....	79
ภาพที่ 3-65	แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก.....	80
ภาพที่ 3-66	(บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ก.....	81
ภาพที่ 3-67	รูปอักษมาตรพระอุโบสถมาตรฐาน ก.....	81
ภาพที่ 3-68	แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ข.....	82

ภาพที่ 3-69 (บนจากซ้าย) รูปด้านหน้า, รูปด้านหลัง (ล่าง) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ข.....	83
ภาพที่ 3-70 รูปอักษมาตรพระอุโบสถมาตรฐาน ข.....	83
ภาพที่ 3-71 แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ค.....	84
ภาพที่ 3-72 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ค.....	85
ภาพที่ 3-73 รูปอักษมาตรพระอุโบสถมาตรฐานแบบ ค.....	85
ภาพที่ 3-74 ภาพถ่ายทางอากาศวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	86
ภาพที่ 3-75 ภาพการแบ่งพื้นที่ใช้สอยวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	88
ภาพที่ 3-76 ตำแหน่งอาคารภายในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	88
ภาพที่ 3-77 พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	89
ภาพที่ 3-78 (บน) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้างพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	90
ภาพที่ 3-79 รูปอักษมาตร พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	90
ภาพที่ 3-80 พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	91
ภาพที่ 3-81 (ซ้าย) รูปด้าน (ขวา) รูปตัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	92
ภาพที่ 3-82 (ซ้าย) ผังหลังคา (ขวา) รูปด้านพระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	92
ภาพที่ 3-83 แบบอักษมาตร พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	93
ภาพที่ 3-84 หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	94
ภาพที่ 3-85 (ซ้าย) ผังหลังคา (ขวา) รูปด้านหอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	95
ภาพที่ 3-86 รูปอักษมาตรหอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	95
ภาพที่ 3-87 (ซ้าย) กุฏิเจ้าอาวาส (ขวา) กุฏิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	96
ภาพที่ 3-88 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง กุฏิเจ้าอาวาส วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	97
ภาพที่ 3-89 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง กุฏิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	97
ภาพที่ 3-90 รูปอักษมาตร (บน) กุฏิเจ้าอาวาส (ล่าง) กุฏิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	98
ภาพที่ 3-91 โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	99
ภาพที่ 3-92 รูปด้านข้างโรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	100

ภาพที่ 3-93 รูปด้านหน้าโรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	100
ภาพที่ 3-94 รูปอักษรมาตร โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	101
ภาพที่ 3-95 เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส.....	102
ภาพที่ 3-96 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส.....	103
ภาพที่ 3-97 รูปด้านข้างเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส	104
ภาพที่ 3-98 แบบอักษรมาตรเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส	104
ภาพที่ 3-99 แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ).....	105
ภาพที่ 3-100 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง พระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ).....	106
ภาพที่ 3-101 รูปด้านข้างแบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)	107
ภาพที่ 3-102 รูปอักษรมาตร แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ).....	107
ภาพที่ 3-103 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร	108
ภาพที่ 3-104 ผังบริเวณพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ	109
ภาพที่ 3-105 รูปอักษรมาตร ผังบริเวณพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ	109
ภาพที่ 3-106 ผังพื้นพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ	110
ภาพที่ 3-107 รูปด้านพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ.....	111
ภาพที่ 3-108 รูปอักษรมาตร พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ.....	111
ภาพที่ 3-109 รูปด้านพระที่นั่งทรงธรรมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ	112
ภาพที่ 3-110 รูปอักษรมาตร พระที่นั่งทรงธรรมพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท มหิดลฯ.....	112
ภาพที่ 3-111 รูปด้านทับเกษตรในงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ. 113	
ภาพที่ 3-112 รูปอักษรมาตร ทับเกษตรในงานพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท มหิดลฯ.....	113

ภาพที่ 3-113 เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์.....	114
ภาพที่ 3-114 แบบเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์	116
ภาพที่ 3-115 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์	116
ภาพที่ 3-116 รูปอักษมาตรเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์	117
ภาพที่ 3-117 หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	118
ภาพที่ 3-118 รูปด้านหน้าหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	119
ภาพที่ 3-119 รูปด้านข้างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	120
ภาพที่ 3-120 รูปอักษมาตรหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	120
ภาพที่ 3-121 พลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ.....	121
ภาพที่ 3-122 (ซ้าย) รูปด้านทิศเหนือ (ขวา) รูปด้านทิศใต้ พลับพลาพุทธพิธีงาน 25 พุทธศตวรรษ	122
ภาพที่ 3-123 รูปด้านทิศตะวันตกพลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ	123
ภาพที่ 3-124 รูปอักษมาตรพลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ.....	123
ภาพที่ 3-125 หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี	124
ภาพที่ 3-126 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี	125
ภาพที่ 3-127 รูปด้านข้าง หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี.....	126
ภาพที่ 3-128 รูปอักษมาตร หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี.....	126
ภาพที่ 3-129 สรุปการจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	131
ภาพที่ 4-1 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ	133
ภาพที่ 4-2 ลายกระจังตามหลักการรูปทรง ลักษณะ จังหวะ	134
ภาพที่ 4-3 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ	136
ภาพที่ 4-4 (บน) ผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ล่าง) ผังบริเวณหอพระพุทธสิหิงค์ จ.ชลบุรี	145
ภาพที่ 4-5 เปรียบเทียบสัดส่วนผังพื้นที่ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา กับ หอประชุม จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	146

ภาพที่ 4-6 ผังหลังคาอาคารเครื่องยอด	147
ภาพที่ 4-7 (แถวบนจากซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์สถาน ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (แถวล่างจากซ้าย) อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, แบบร่าง อนุสาวรีย์ไทย รูปแบบโลหะปราสาท.....	148
ภาพที่ 4-8 ระบบสัดส่วนในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	150
ภาพที่ 4-9 การวิเคราะห์ระบบสัดส่วนในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	151
ภาพที่ 4-10 เปรียบเทียบสัดส่วนทรงจั่วในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	152
ภาพที่ 4-11 ที่มาของลายกระจังรูปแบบต่างๆ จากรูปทรงเรขาคณิต	153
ภาพที่ 4-12 ตัวอย่างลวดลายที่มีโครงสร้างลายมาจากรูปทรงเรขาคณิต	154
ภาพที่ 4-13 ลวดลายหน้าบันที่มีโครงสร้างลายมาจากรูปกระจังพื้นปลา	155
ภาพที่ 4-14 แบบอักษรมาตรฐานอาคาร แบ่งตามระบบมุข ได้แก่ อาคารแบบสองมุข สามมุข และสี่มุข	158
ภาพที่ 4-15 (ซ้าย) ศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์ (กลาง) พระอุโบสถ วัดมณฑป.....	159
ภาพที่ 4-16 (ซ้าย) โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (กลาง) ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา	160
ภาพที่ 4-17 (ซ้าย) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ขวา) โรงเรียนธรรม วัดพระศรี มหาธาตุ บางเขน.....	160
ภาพที่ 4-18 วิธีการย่อมุมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม (กลาง) หอระฆัง วัดยานนาวา (ขวา) หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	161
ภาพที่ 4-19 วิธีการลบมุมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) หอระฆัง วัดยานนาวา (กลาง) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส (ขวา) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี	162
ภาพที่ 4-20 การย่อกระเปาะในการออกแบบผังพื้นของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) ผังพื้นแบบร่าง อนุสาวรีย์ไทย รูปแบบโลหะปราสาท (ซ้าย) ผังหลังคาเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์	163
ภาพที่ 4-21 การใช้เสาถอยสร้างจันทะทึบ - โปรง (บน) หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ล่าง) แบบร่างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	163

ภาพที่ 4-22 การใช้เสาเก็จในการจัดการสัดส่วนของตัวอาคาร (แถวบนจากซ้าย) พระอุโบสถ วัดมณฑป ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา (แถวล่างจากซ้าย) แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	165
ภาพที่ 4-23 วิธีการแบ่งดับหลังคาในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	166
ภาพที่ 4-24 การแบ่งชั้นหลังคาเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	167
ภาพที่ 4-25 วิธีการนับหลังคาซ้อนชั้น	168
ภาพที่ 4-26 รูปด้านอาคารแสดงการซ้อนชั้นหลังคาในงานสถาปัตยกรรมไทย	169
ภาพที่ 4-27 ลวดลายหน้าบัน (แถวบนจากซ้าย) ระเบียงคต วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, ระเบียงคต วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน, มณฑปพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม	171
ภาพที่ 4-28 รูปตัดพระเจดีย์แสดงรูปร่างพื้นที่ภายใน (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	172
ภาพที่ 4-29 รูปด้านพระอุโบสถเปรียบเทียบตำแหน่งการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม (ซ้าย) พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (กลาง) พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ขวา) พระอุโบสถ วัดมณฑป	173
ภาพที่ 4-30 ภาพลายเส้นพัตรองงานออกแบบฝัพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้คัดลอกลายเส้น (ซ้าย) พัดภาณุรังษี (กลาง) พัดรัตนกัณฑ์ (ขวา) พัดศรีรัตนโกสินทร	174
ภาพที่ 4-31 ลายมือชื่อพระพรหมพิจิตร (บน) พัดรัตนกัณฑ์ (กลาง) พัดภาณุรังษี (ล่าง) พัดศรีรัตนโกสินทร	174
ภาพที่ 4-32 ภาพลายเส้นงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝัพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้คัดลอกลายเส้น (แถวบนจากซ้าย) พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ, พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (แถวล่างจากซ้าย) พระเมรุ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา, พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	175
ภาพที่ 4-33 แบบสำรวจจริงวัดอาคารเดิมศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี	176
ภาพที่ 4-34 ลำดับการเขียนแบบงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	177
ภาพที่ 4-35 ลายมือชื่อช่างลงเส้นในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	178

ภาพที่ 4-36 แบบขยายเครื่องถ่ายของพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	179
ภาพที่ 4-37 งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพระพรหมพิจิตรร่วมกับกองสถาปัตยกรรม. 180	
ภาพที่ 4-38 งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพระพรหมพิจิตร โดยกองประณีตศิลปกรรม หรือกองหัตถศิลป์ (ซ้าย) แบบพระอุโบสถมาตรฐานแบบ ก (ขวา) หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี	181
ภาพที่ 4-39 สรุปแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	184
ภาพที่ 5-1 ผนังประดับหลัก 6 ประการของคณะราษฎรงานฉลองรัฐธรรมนูญ.....	186
ภาพที่ 5-2 (ซ้าย) จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ขวา) หลวงวิจิตรวาทการ.....	187
ภาพที่ 5-3 (จากซ้าย) ศาลาสยามในงานแสดงนิทรรศการระหว่างประเทศ กรุงปารีส	189
ภาพที่ 5-4 (ซ้าย) แบบร่างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ขวาบน) แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย รูปแบบประภาคาร (ขวาล่าง) แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	190
ภาพที่ 5-5 แบบลายเส้นเปรียบเทียบศาลหลักเมืองจังหวัดสุพรรณแบบเดิม (ซ้าย).....	191
ภาพที่ 5-6 ผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	194
ภาพที่ 5-7 ภาพการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน.....	194
ภาพที่ 5-8 แบบพระอุโบสถมาตรฐานในแบบร่างผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	195
ภาพที่ 5-9 ด้านหน้าแบบพระอุโบสถมาตรฐาน แบบ ก ข และ ค	197
ภาพที่ 5-10 หน้าจั่วแบบภควา.....	198
ภาพที่ 5-11 (จากซ้าย) หน้าบันพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน, พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธ บาท จังหวัดสระบุรี, พระอุโบสถ วัดมณฑป, แบบพระอุโบสถมาตรฐาน แบบ ก	199
ภาพที่ 5-12 รูปตั้งด้านสกัดพระอุโบสถตามความหมายเครื่องบูชาในลักษณะของโต๊ะหมู่บูชา.....	199
ภาพที่ 5-13 เปรียบเทียบแบบลายเส้นกับอาคารจริงของประตูสวัสดิโสภณ.....	202
ภาพที่ 5-14 เปรียบมูลค่าการก่อสร้างในแบบร่างอนุสาวรีย์ไทย	204
ภาพที่ 5-15 เปรียบมูลค่าการก่อสร้างในแบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี	205
ภาพที่ 5-16 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	207
ภาพที่ 5-17 (จากซ้าย) แบบแผ่นศิลาจารึกประวัติการสร้างโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร,.....	208

ภาพที่ 5-18 รูปตั้งด้านสกัดพระอุโบสถตามความหมายเครื่องบูชาในลักษณะของโต๊ะหมู่บูชา.....	208
ภาพที่ 5-19 (ซ้าย) รูปด้านหน้าพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส (ขวา) รูปด้านหน้าหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	209
ภาพที่ 5-20 (ซ้าย) พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร (ขวา) พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	210
ภาพที่ 5-21 (ซ้าย) ลายกรอบประดิษฐานพระบรมอัฐิและพระอัฐิภายในหอพระนาก.....	210
ภาพที่ 5-22 (ซ้าย) พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	211
ภาพที่ 5-23 (ซ้าย) พระเมรุสมเด็จพระราชาธิบดีจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (ขวา) แบบร่างพระเมรุสมเด็จพระราชาธิบดีจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร.....	212
ภาพที่ 5-24 (ซ้าย) แบบพระเมรุสมเด็จพระราชาธิบดีจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร.....	212
ภาพที่ 5-25 (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดราชาธิวาส (ขวา) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	213
ภาพที่ 5-26 พระสารีโรชรัตนนิมมานก์.....	216
ภาพที่ 5-27 (บนจากซ้าย) อาคารวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรีฑาสถานแห่งชาติ....	217
ภาพที่ 5-28 ลวดลายประดับตกแต่งหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	218
ภาพที่ 5-29 (บน) รูปด้านข้างของอาคารเคมี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	219
ภาพที่ 5-30 (ซ้าย) รูปตัดตามขวางหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในแบบร่าง พ.ศ. 2481	221
ภาพที่ 5-31 รูปตัดพระเจดีย์แสดงรูปร่างพื้นที่ภายใน (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	222
ภาพที่ 5-32 การยื่นพื้นในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร	223
ภาพที่ 5-33 ตัวอย่างอาคารที่ใช้วิธีการเจาะช่องสร้างลวดลายบนองค์ประกอบสถาปัตยกรรม.....	224
ภาพที่ 5-34 การลบบวม ปาดมุม ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม	225
ภาพที่ 5-35 สรุปลัทธิที่ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร.....	227
ภาพที่ 6-1 พระพรหมพิจิตร.....	228
ภาพที่ 6-2 สรุปลัทธิที่ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร	234

บทที่ 1

บทหน้า

1.1 ที่มาและความสำคัญ

พระพรหมพิจิตร (อู่ ลาภานนท์) เป็นสถาปนิกและนายช่างคนสำคัญ ที่มีผลงานในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 พระพรหมพิจิตรเป็นผู้มีผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และงานประณีตศิลปกรรมแบบประเพณีของไทย ที่สำคัญของชาติ เช่น หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทั้งยังเป็นผู้วางรากฐานการเรียนการสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย เป็นอาจารย์ผู้นำเอาองค์ความรู้เชิงช่างมาจัดระเบียบเข้าสู่ระบบการศึกษา ให้นิสิตนักศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปสามารถศึกษาทำความเข้าใจหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบไทยประเพณี ผ่าน*ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรมภาคต้น* (พ.ศ. 2495) อันเป็นตำราสอนการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเล่มแรก ตลอดจนข้อเขียนบทความตีพิมพ์ในวารสารต่างๆ และการแสดงปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

นายอู่ ลาภานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2433 ภายหลังเปลี่ยนชื่อและนามสกุลตามบรรดาศักดิ์ เป็น นายพรหม พรหมพิจิตร เข้าศึกษาหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดมหาพฤฒารามเมื่อ พ.ศ. 2443 และเข้าศึกษาเป็นนักเรียนช่างเขียนในกรมโยธา กระทรวงโยธาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2447 บรรจุเป็นช่างเขียนในกรมโยธาธิการ (กรมศิลปากร ในเวลาต่อมา) ใน พ.ศ. 2451 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ตามลำดับจนเป็น พระพรหมพิจิตร ใน พ.ศ. 2471 โดยขณะที่รับราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 พระพรหมพิจิตรมีโอกาสดำรงงานเป็นช่างเขียน ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทำหน้าที่คัดลอกลายเส้น ขยายแบบลายเส้น ตลอดจนควบคุมงานตรวจสอบการก่อสร้างงานออกแบบของพระองค์ จนกระทั่งปรากฏผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของตนเองหลังแรกในปี พ.ศ. 2473 ได้แก่ ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จากนั้นปรากฏผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2504 ในด้านการศึกษา พระพรหมพิจิตรเริ่มเป็นอาจารย์สอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย ในแผนกสถาปัตยกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2476 จนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2495 และดำรงคนบตีคนแรกของคณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ. 2498 กระทั่งถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2508 สิริอายุได้ 75 ปี

งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรล้วนเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบไทย ประเพณี ที่มีความเฉพาะตัว และมีความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในอดีต ทั้งในเชิงสุนทรียภาพ และเทคโนโลยีการก่อสร้าง งานออกแบบสถาปัตยกรรมมีความหลากหลาย ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่อาคารขนาดเล็ก เช่น หอพระพุทธรูป จนถึงอาคารขนาดใหญ่ เช่น หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พลับพลาพุทธพิธีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ในมิติของรูปแบบการใช้งาน มีทั้งศาลาโถง พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ เจดีย์ มณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธรูป อนุสาวรีย์ และในมิติของรูปแบบองค์สถาปัตยกรรมไทย มีทั้งอาคารที่เป็นหลังคาทรงจั่ว อาคารเครื่องยอด และเจดีย์ เรียกได้ว่าผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีความครอบคลุมทุกประเภท อาคารจึงสมควรแก่การศึกษา

จากความสำคัญของพระพรหมพิจิตรต่อวงการสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ในบทบาทสถาปนิกและบทบาทอาจารย์ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และผลงานทางวิชาการที่พระพรหมพิจิตรมีความพยายามสร้างเป็นทฤษฎีการออกแบบ และการรับรู้ความงามของงานสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในรูปแบบของพระพรหมพิจิตรเอง ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวงการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในเวลาต่อมา กอปรกับช่องว่างในการศึกษาวิเคราะห์ ในปัจจุบันที่ปรากฏหลักฐานใหม่ ๆ เพิ่มเติม เช่น ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรม แบบสถาปัตยกรรม เอกสารราชการ หรือการศึกษาวิเคราะห์ในมิติอื่น ๆ ที่หลากหลาย เช่น วิธีการออกแบบสถาปัตยกรรม วิธีการทำงานออกแบบ การศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตรจึงมีความสำคัญในฐานะที่จะช่วยทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในทฤษฎีการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรที่ใช้สอนในโรงเรียนสถาปัตยกรรม ส่งอิทธิพลมายังการเรียนการสอนการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ในโรงเรียนสถาปัตยกรรมของประเทศไทย รวมไปถึงสถาปนิกที่ทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีปัจจุบัน ให้เห็นเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาแนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร ทั้งในประเด็นของรูปแบบสถาปัตยกรรม หลักการ แนวคิด และวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ตลอดจนอิทธิพลที่ส่งผลต่อการทำงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร โดยทำการศึกษาวิเคราะห์บนพื้นฐานของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งในรูปแบบของ ตำรา ข้อเขียน บทความ ปาฐกถา รูปถ่าย แบบลายเส้น และรวบรวมงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏหลักการออกแบบโดยพระพรหมพิจิตร

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1) ศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
- 2) วิเคราะห์หลักการ แนวคิด และวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
- 3) วิเคราะห์อิทธิพลที่ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านเวลา

ศึกษาวิเคราะห์ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรในช่วงปี พ.ศ. 2473 – 2504 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพรหมพิจิตรทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม ของตัวเอง

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะงานออกแบบสถาปัตยกรรม โดยครอบคลุมอาคารทั้งที่เป็นลักษณะของอาคารถาวร และอาคารชั่วคราว ทั้งอาคารที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ที่ไม่ได้สร้าง และที่ถูกรื้อถอนไปแล้ว

1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา

1.4.1 ทบทวนวรรณกรรม

- 1) ตำรา ข้อเขียน และเอกสารที่เขียนโดยพระพรหมพิจิตร
- 2) หนังสือ ตำรา งานวิจัย ข้อเขียน/บทความ ที่มีการศึกษาวิเคราะห์ หรืออ้างถึงพระพรหมพิจิตร

1.4.2 รวบรวมข้อมูล

- 1) รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติการทำงานของพระพรหมพิจิตร เช่น หนังสือ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เอกสารราชการ ฯลฯ
- 2) รวบรวมเอกสาร ประเภทบันทึก จดหมายเหตุ แบบสถาปัตยกรรม และภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร
- 3) รวบรวมเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ประเภทหนังสือ บันทึก ข้อเขียน หรือบทความ แสดงถึงหลักการ แนวคิด ในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร
- 4) ลงสำรวจภาคสนาม และถ่ายภาพสถาปัตยกรรม รวมไปถึงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

1.4.3 วิเคราะห์ข้อมูล

- 1) จำแนกประเภทของรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
- 2) วิเคราะห์หลักการ แนวคิด และวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร ด้วยข้อมูลเอกสารประเภทหนังสือ บันทึกร บทความ นำมาวิเคราะห์ร่วมกับแบบทางสถาปัตยกรรม
- 3) วิเคราะห์ปัจจัย ภูมิหลังที่ส่งอิทธิพลต่อแนวทางออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตรรวมถึง แนวคิด วิธีการ ออกแบบสถาปัตยกรรม ของพระพรหมพิจิตร ที่ส่งอิทธิพล วงการสถาปัตยกรรมแบบประเพณีของไทยในเวลาต่อมา ทั้งในมิติของการเรียนการสอนสถาปัตยกรรมไทย การทำงานวิชาชีพออกแบบสถาปัตยกรรม และการรับรู้งานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีของไทยของสังคมไทย ด้วยการวิเคราะห์ของผู้วิจัย

1.4.4 สรุปผล

- 1) แนวคิดและแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
- 2) ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลมายังแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เป็นแนวทางในการอธิบายและทำความเข้าใจแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของนายช่างและสถาปนิกที่ทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย
- 2) เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ของนายช่างและสถาปนิกคนอื่นๆ
- 3) เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมที่เป็นผลงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาแนวทางการออกแบบการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ผู้วิจัย ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมพิจิตร งานศึกษาสถาปัตยกรรมไทยที่ร่วมสมัย ตลอดจนบริบททางประวัติศาสตร์ ตลอดช่วงชีวิตการทำงานของพระพรหมพิจิตรทั้งในช่วงการทำงาน ในกระทรวงโยธาธิการก่อนการออกแบบสถาปัตยกรรมของตนเอง ระหว่างปี พ.ศ. 2451 - 2472 และ ช่วงทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมในกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2473 - 2504 โดยวรรณกรรมที่ผู้วิจัย ทำการศึกษาเรียงลำดับตามปีที่ทำการศึกษาได้แก่

- 1) ศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร กับงานคอนกรีตในสถาปัตยกรรมไทย โดย รองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก ใน ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. 2533
- 2) การสอนและงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดย รองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับที่ 10 ปีการศึกษา 2533
- 3) ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร โดย ศาสตราจารย์ สมชาติ จึงสิริอารักษ์ ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับที่ 17 ประจำปีการศึกษา 2544
- 4) การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร โดย สีปยะ ด้วงผึ้ง วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2548
- 5) พระพรหมพิจิตร : นายช่างสถาปัตยกรรมไทยสมัยประชาธิปไตย โดย ศาสตราจารย์ ดร. ชาตรี ประกิตนันทการ ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. 2549
- 6) การเมือง และสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม โดย ศาสตราจารย์ ดร. ชาตรี ประกิตนันทการ ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2550
- 7) ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2490 โดย ศาสตราจารย์ ดร. ชาตรี ประกิตนันทการ ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2563

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาประเด็นจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องใน 2 ประเด็น คือ (1) การศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร และ (2) การอธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร รวมไปถึงปัจจัยแวดล้อมที่ส่งอิทธิพลต่อการศึกษาใน 2 ประเด็นดังกล่าว

2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพรหมพิจิตร

1) ศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร กัปปานคองกริตในสถาปัตยกรรมไทยโดย รองศาสตราจารย์ สมใจ นิมเล็ก ใน ประวัติและผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. 2533 กล่าวถึงวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรให้เข้ากับวัสดุก่อสร้างอย่าง “คอนกรีต” ด้วยวิธีการปรับสัดส่วนขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้สั้นลงตามคุณสมบัติของคอนกรีต ปรับปลายของลวดลายให้ไม่เรียวเล็กเหมือนไม้ และมีการสลับปลายลายน้อยลง

นอกจากนี้ยังระบุว่าพระพรหมพิจิตรเป็นคนแรกที่ทำกรออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยโดยปรับรูปแบบขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้เข้ากับวัสดุก่อสร้างใหม่อย่างคอนกรีต ต่างจากอดีตที่มักก่อสร้างเลียนแบบไม้เท่านั้น รวมไปถึงยกตัวอย่างให้เห็นงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรอย่าง ประตูสวัสดิโสภณ พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และพระอุโบสถ วัดมณฑป จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บทความนี้มีความสำคัญในฐานะข้อเขียนแรกที่อธิบายอิทธิของแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรจากสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่า “พระพรหมพิจิตรคือศิษย์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์” และเสนอแนวคิดความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยจากปัจจัยของวัสดุก่อสร้าง

2) การสอนและงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดย รองศาสตราจารย์ สมใจ นิมเล็ก ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับที่ 10 ปีการศึกษา 2533 กล่าวถึงวิธีการเรียน การสอนวิชาออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรขณะที่สอนอยู่ที่คณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร อธิบายขั้นตอนการเขียนแบบงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยโดยละเอียด ตลอดจนจุดสังเกต ข้อพิจารณาและเหตุผลของการลำดับขั้นตอนต่างๆ แม้กระทั่งชนิดกระดาษที่พระพรหมพิจิตรกำหนดให้ใช้ในการเขียนแบบไว้อย่างละเอียด โดยแบ่งการเขียนแบบสถาปัตยกรรมไทยออกเป็นสามส่วน คือ ส่วนหลังคา ส่วนตัวอาคาร และส่วนฐาน โดยเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นไปที่วิธีการขึ้นทรงหลังคาไทย การเขียนองค์ประกอบสถาปัตยกรรม และโครงสร้างหลังคาเป็นหลัก

การเน้นย้ำเรื่องความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรที่มาจากความเข้าใจในคุณสมบัติของคอนกรีต ที่แตกต่างจากวัสดุก่อสร้างอื่นๆ เพิ่มเติมบริบทร่วมสมัยของความนิยมคอนกรีตในงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในขณะนั้น แสดงความเกี่ยวเนื่องของความเปลี่ยนแปลงที่พระพรหมพิจิตรต้องการปรับตัวให้ทันต่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง

สนใจ นิมล็กอธบายปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร จากกระแสวิจารณ์เปรียบเทียบพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ของพระพรหมพิจิตรว่ามีความงามด้อยกว่าพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตร ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย โดยอธบายปัจจัยที่ทำให้ไม่ควรมนำอาคารทั้งสองหลังมาเปรียบเทียบกัน 3 ประเด็นได้แก่ (1) ความแตกต่างของเงื่อนไขเวลา พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุมีระยะเวลาออกแบบและก่อสร้างกระชั้นชิดเร่งรีบ (2) วัสดุก่อสร้างที่ต่างกัน พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรสร้างจากไม้สามารถทำองค์ประกอบให้มีความพลิ้วไหลอ่อนช้อยได้ ขณะที่พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ทำจากคอนกรีตซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องความอ่อนช้อย และ (3) ความเคารพในตัวครูบาอาจารย์ของพระพรหมพิจิตร ที่มีจะทำอะไรไม่ต่างจากอาจารย์ของตนมากนัก เป็นการแสดงความเคารพในแบบช่างกับช่างอย่างหนึ่ง มิใช่การลอกเลียนแบบ

บทความนี้เป็นงานเขียนในเชิงบันทึกความรู้จากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนที่เป็นบุคคลร่วมสมัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพรหมพิจิตรในฐานะลูกศิษย์ การวิเคราะห์รูปแบบรวมไปถึงอิทธิพลที่ส่งผลต่อพระพรหมพิจิตรมาจากความเห็นและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน นอกจากนี้ยังเป็นงานเขียนเพียงชิ้นเดียวที่บรรยายวิธีการสอนของพระพรหมพิจิตรไว้อย่างละเอียด

3) ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตรโดย ศาสตราจารย์ สมชาติ จึงสิริอารักษ์ ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับที่ 17 ประจำปีการศึกษา 2544 เป็นบทความวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรในกลุ่มอาคารที่มีความเรียบง่ายทั้งในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม และวัสดุก่อสร้าง เช่น หอระฆังวัดยานนาวา พระเจดีย์ และหอระฆังวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ประตูสวัสดิโสภณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส เมรุวัดไตรมิตร โดยเรียกอาคารในกลุ่มนี้ว่า “ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร” โดยวิเคราะห์ว่าอาคารในกลุ่มนี้มีลักษณะตรงกับลักษณะของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modernism) ใน 4 ประการได้แก่ (1) ความเรียบง่าย (simplicity) ด้วยการใช้รูปทรงเรขาคณิตเป็นพื้นฐานการออกแบบ (2) อวดรูปทรงและปริมาตร (massive and voluminous) แสดงรูปทรงอาคารที่มีความหนักแน่นปสตรงให้เห็นว่างานสถาปัตยกรรมไทยไม่จำเป็นต้องสวยงามด้วยความบาลอย เพียงอย่างเดียว (3) ประโยชน์ใช้งานและเหตุผล (functional and rational) อาคารมีประโยชน์การใช้งานที่แน่ชัด แต่ละส่วนมีประโยชน์ใช้สอยที่ชัดเจน และวางผังโดยใช้หลักเหตุผลล้วน ๆ และ (4) แสดงความงามของโครงสร้างและวัสดุ (structural and materialistic expression) ไม่มีการปิดบังโครงสร้าง และเนื้อวัสดุ คอนกรีตเสริมเหล็กได้แสดงตัวเอง ปราศจากการประดับตกแต่งผิว

บทความนี้ยังมีการอธิบายหลักเกณฑ์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่บางประการที่ไม่สามารถเห็นได้จากงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร มี 3 ประการได้แก่ (1) สุนทรียภาพแบบอุตสาหกรรม หรือเครื่องจักร (industrial aesthetics) จากข้อจำกัดทางเทคโนโลยี การก่อสร้าง (2) ผังพื้นโครงสร้าง และผนังกันต่างเป็นอิสระต่อกัน (free plan and open plan) เพราะประเภทอาคารของพระพรหมพิจิตรไม่เหมาะต่อต่อการแสดงออก และ (3) ไม่มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ และไม่ประดับตกแต่ง (non historic and non ornamental orientation) ทั้งยังมีการวิเคราะห์การรักษาองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยเอาไว้ว่า เพราะเป็นเนื้อหาของสถาปัตยกรรมหากขาดหายไปจะทำให้อ่านสารงานสถาปัตยกรรมขึ้นนั้นๆ ไม่ออก โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา เช่น หลังคาซ้อนชั้นยอดปราสาท

นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตรว่ามาจากปัจจัยหลักสองประการได้แก่ วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ และสิ่งที่เรียกว่าจิตวิญญาณแห่งยุคสมัย คือสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่นำเอาวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาซึ่งผู้เขียนมองว่าสถาปัตยกรรม Modernism จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากขาดจิตวิญญาณแห่งยุคสมัย และเสนอว่าจิตวิญญาณแห่งความเป็นสมัยใหม่มิได้เพิ่งเริ่มขึ้นในช่วง ปี พ.ศ. 2475-2490 แต่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยเล่าผ่านการยกตัวอย่างสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างทั้งในเชิงวิธีการออกแบบ รูปแบบสถาปัตยกรรม และเทคโนโลยีการก่อสร้าง จนท้ายที่สุดนำมาสู่การตั้งคำถามถึงสาเหตุแห่งความหยุดนิ่งในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) ว่ามาจากการขาดซึ่งจิตวิญญาณแห่งยุคสมัย และไร้ซึ่งศิลปินผู้มีความสามารถในเวลาเดียวกันใช่หรือไม่

บทความนี้ขยายขอบเขตการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร เชื่อมโยงเข้ากับพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมไทยในยุคก่อนหน้า ช่วยให้เห็นภาพความสำคัญของงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรในเส้นเวลาของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย แต่บทความนี้ใช้การวิเคราะห์และตีความจากประวัติการเรียนรู้ การทำงานของพระพรหมพิจิตร และลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ไม่มีการใช้หลักฐานขั้นต้นที่ร่วมสมัยเข้ามาเป็นหนึ่งในปัจจัยในการวิเคราะห์แต่อย่างใด

4) การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร โดย สิปปะ ด้วงผึ้ง วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2548 ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรม

โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กของพระพรหมพิจิตร แนวคิดการออกแบบ และรวบรวมผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมทั้งหมดของพระพรหมพิจิตร

วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้วิเคราะห์ตีความในกรอบข้อมูลแวดล้อมด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และการศึกษาสถาปัตยกรรมในช่วงในปลายรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2500 ตลอดจนประวัติการทำงานของพระพรหมพิจิตร มีการรวบรวมข้อมูลอาคารที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรแล้วทำการจำแนกประเภทจัดหมวดหมู่งานออกแบบสถาปัตยกรรมออกเป็น 4 ประเภทโดยใช้เกณฑ์ของวัสดุก่อสร้างเป็นตัวกำหนดได้แก่ (1) งานสถาปัตยกรรมไทยวัฒนธรรม คือ อาคารที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบสร้างจากไม้ (2) งานสถาปัตยกรรมไทยวัฒนธรรม (สถาปัตยกรรมไทยผสม) คือ อาคารที่มีโครงสร้างคอนกรีต และองค์ประกอบไม้ (3) งานสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ คือ อาคารที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบสร้างจากคอนกรีต และ (4) งานสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ คือ อาคารที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบสร้างจากคอนกรีต รูปทรงและองค์ประกอบอ้างอิงสถาปัตยกรรมไทยประเพณี แต่มีการลดทอนลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้เหลือกรอบนอกทางเรขาคณิต

ผู้เขียนสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรไว้ 3 ประการได้แก่ (1) ปัจจัยแวดล้อมทางด้านสังคม และการเมือง จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย ส่งผลต่อความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modernism) ของรัฐบาล ที่นิยมสร้างอาคารเป็นกล่องสี่เหลี่ยมเรียบเกลี้ยง ความนิยมในการสร้างงานสถาปัตยกรรมไทยลดลงเนื่องจากไม่มีพระมหากษัตริย์ประทับอยู่ในประเทศไทย ส่งผลให้งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสความนิยมสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modernism) (2) วัสดุและเทคนิควิทยาการก่อสร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรปรับตัวให้เข้ากับคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างอย่างคอนกรีต และ (3) พื้นฐานและความเชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งเป็นอิทธิพลจากการเป็นศิษย์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งทำให้พระพรหมพิจิตรมีความเชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมไทยและส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนางานออกแบบเป็นของตนเอง

ผู้เขียนสรุปการวิเคราะห์แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรไว้ว่า พระพรหมพิจิตรมีแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมที่พัฒนาไปใกล้เคียงกับแนวคิดของสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (post modern architecture) ซึ่งสะท้อนแนวคิดในเรื่องสัจจะของวัสดุในงาน

ออกแบบอันเป็นอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modern architecture) แต่ไม่ปฏิเสธการประดับตกแต่งอาคารซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (post modern architecture)

รูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร ผู้เขียนอธิบายไว้ว่า เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงสุนทรียภาพทางรูปทรงในงานสถาปัตยกรรมไทยที่มักเน้นความโปร่ง เบา ลอย มาสู่การแสดงความงามด้วยความหนักและที่ตันของรูปทรง และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมด้วยวิธีการลดทอนรายละเอียดของลายไทยให้มีความเรียบเกลี้ยงในรูปแบบแบบเรขาคณิตเน้นระนาบ 2 มิติ ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวมาจากปัจจัยของวัสดุก่อสร้าง และตัวอย่างงานออกแบบของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ และตัวอย่างงานออกแบบของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเพียงชิ้นเดียวที่ทำการศึกษาวិเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรโดยละเอียด ทั้งในเชิงการรวบรวมข้อมูล และประเด็นในการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทั้งปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อแนวคิดการออกแบบ และรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร และรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร โดยเฉพาะในเชิงการรวบรวมข้อมูลที่สามารถรวบรวมข้อมูลสำคัญอย่างคำสัมภาษณ์ของบุคคลร่วมสมัยกับพระพรหมพิจิตร และแบบขยายต้นฉบับที่เป็นลายเส้นของของพระพรหมพิจิตร โดยตรง

ข้อสังเกตในงานวิจัยของศิลปะมีประเด็นสำคัญใน 2 เรื่อง คือ (1) ข้อจำกัดในการวิเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่เน้นการวิเคราะห์จากปัจจัยวัสดุการก่อสร้างอย่างคอนกรีต และการเปรียบเทียบความเหมือนความต่างของหน้าตาอาคารเป็นหลัก ทั้งเป็นเกณฑ์ในการจำแนกประเภทอาคาร และการวิเคราะห์อาคาร ทำให้ขาดการวิเคราะห์จากมิติทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ ของการออกแบบอย่างการวางผังบริเวณ ผังพื้นที่ พื้นที่ใช้สอย วิธีการออกแบบรูปทรงอาคาร อย่างละเอียด (2) การวิเคราะห์ทั้งหมดเป็นการอ้างอิง หรือต่อยอดข้อเสนอของนักวิชาการที่ทำการศึกษาก่อนหน้า ซึ่งข้อเสนอส่วนใหญ่ขาดการอ้างอิงหลักฐานขั้นต้นที่ร่วมสมัย เช่น แนวคิดแบบ post modernism และความเป็นลูกศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราช

5) พระพรหมพิจิตร : นายช่างสถาปัตยกรรมไทยสมัยประชาธิปไตย โดยศาสตราจารย์ ดร.ชาติตรี ประภิตนันทการ ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. 2549 กล่าวถึงผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรในฐานะ “สถาปัตยกรรมไทยในยุคสมัยแห่งประชาธิปไตย” เป็นการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างอิทธิพลของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ร่วม

สมัยกับความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตร ผ่านการวิเคราะห์ประวัติชีวิตและพื้นฐานความรู้ บริบทสังคมในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ ตัวอย่างผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญของพระพรหมพิจิตร

การวิเคราะห์ประวัติชีวิตกล่าวถึงภูมิหลังการทำงานของพระพรหมพิจิตรเป็นหลัก ท่ามกลางช่วงเวลาที่สยามกำลังพัฒนาประเทศเข้าสู่ความเจริญก้าวหน้าแบบสากลในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ที่เรียกว่า “ความศิวิไลซ์” โดยผู้เขียนวิเคราะห์พื้นฐานความรู้จากประวัติการทำงานว่าได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัย 2 ประการคือ (1) อิทธิพลจากนายช่าง และสถาปนิกชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมในสยาม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ตามความเห็นของสมชาติ จิงสิริอารักษ์ ผู้เสนอบทวิเคราะห์นี้เป็นคนแรก และมีการยอมรับอย่างชัดเจนว่าข้อเสนอนี้มาจากการวิเคราะห์จากปัจจัยแวดล้อมไม่มีหลักฐานที่ชัด และ (2) อิทธิพลจากการช่วยงานสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งถือว่าพระพรหมพิจิตรเป็นลูกศิษย์คนสำคัญที่สุดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่สนใจ นิมิต्तที่เป็นผู้วิเคราะห์คนแรก แต่มีการอธิบายเพิ่มเติมในรายละเอียดของอิทธิพลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต่อพระพรหมพิจิตรว่าเป็นคุณสมบัตินอกแบบสถาปัตยกรรมไทยบนพื้นฐานความรู้แบบจารีตอันลึกซึ้ง แต่ไม่ยึดติดกับรูปแบบจนเกินไปทำให้เกิดพลังการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบใหม่เสมอ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพรหมพิจิตรได้รับอิทธิพลมาโดยตรง

ผู้เขียนได้ระบุเรื่องบริบทสังคมและการเมืองในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ว่าสังคมไทยขณะนั้นอยู่ในภาวะตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เกิดเส้นแบ่งของโลกยุคเก่าและโลกยุคใหม่ โดยมีเส้นแบ่งคือเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ในแง่ศิลปวัฒนธรรม ชนชั้นนำในขณะนั้นไม่ชื่นชมศิลปะ ดนตรี วรรณกรรม และสถาปัตยกรรมแบบจารีต เพราะไม่ทันสมัย ล้าหลัง เป็นเครื่องอุทิศความเจริญของชาติ ซึ่งพระพรหมพิจิตรในฐานะข้าราชการที่ทำงานภายใต้รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยท่ามกลางบริบททางความคิดเหล่านี้ ผนวกกับพื้นฐานแนวทางการออกแบบแบบจารีตที่ไม่ยึดติดจนแข็งเกร็งจนเกินไป ทำให้ผลงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรแสดงออกถึงความเปลี่ยนแปลงที่แสดงเส้นแบ่งของยุคสมัยอย่างชัดเจน ผ่านผลงานสำคัญ 4 ตัวอย่าง ได้แก่ (1) สถาปัตยกรรมเครื่องคอนกรีต คือ สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก และลดทอนรูปร่างให้เหลือเพียงเค้าโครงเรขาคณิต และมีความสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ modern architecture (2) เมรุถาวร เมรุเผาศพสำหรับประชาชนที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ก่อสร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ และเป็นต้นแบบให้กับเมรุถาวรทั่วประเทศในการสร้างสัญลักษณ์ในการจัดการศพทั่วประเทศ (3) แบบพระอุโบสถ ก ข และ ค แบบพระอุโบสถมาตรฐาน

รูปทรงภาคกลางที่สร้างด้วยคอนกรีต เสริมเหล็กที่ส่งเสริมให้สร้างทั่วประเทศ สะท้อนแนวคิดชาตินิยมทางศิลปะและเป็นต้นแบบของภาพจำพระอุโบสถในปัจจุบัน และ (4) *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* ตำราเรียนวิชาสถาปัตยกรรมไทยเล่มแรก ที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนในปัจจุบัน และเป็นตำราแสดงรูปแบบ และสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตเป็นส่วนใหญ่ ถือเป็นตำราเรียนสถาปัตยกรรมแห่งยุคสมัยประชาธิปไตยมิใช่ตัวแทนของงานสถาปัตยกรรมไทยในอดีต

บทความของศาสตราจารย์ ดร. ชาตรี ประภิตนนทการ แสดงให้เห็นแง่มุมในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรในมิติที่แตกต่างจากการศึกษาในอดีตคือ มิติของบริบททางสังคมและอุดมการณ์ทางการเมือง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศทั้งในมิติความทันสมัยของรูปแบบสถาปัตยกรรม สาธารณะสุข ศาสนา และการศึกษา นอกจากนี้งานเขียนชิ้นนี้เป็นชิ้นแรกที่ปรากฏคำนิยามงานสถาปัตยกรรมไทยในช่วงเวลานี้ด้วยคำว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต”

6) การเมือง และสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม โดยศาสตราจารย์ ดร. ชาตรี ประภิตนนทการ ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2550 เป็นงานศึกษาปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2394 – 2500 อธิบายผ่านมุมมองทางสังคมและการเมือง โดยแบ่งออกเป็นสองช่วงการเปลี่ยนแปลงสำคัญได้แก่ ช่วงรัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 5 เรียกว่า “การเปลี่ยนผ่านจาก สยามเก่า สู่ สยามใหม่” และช่วงรัชกาลที่ 5 - การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2500 เรียกว่า “การเปลี่ยนผ่านจาก สยามใหม่ สู่ ไทยใหม่”

ผู้เขียนเรียกการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในยุค “ไทยใหม่” ช่วงปี พ.ศ. 2475 – 2490 ว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต: รูปแบบใหม่ของสถาปัตยกรรมไทยในระบอบประชาธิปไตย” โดยอธิบายบรรยากาศของสังคมไทยในขณะนั้นว่าเต็มไปด้วยความนิยมสิ่งใหม่ที่ตัดขาดจากจารีตและประเพณีดั้งเดิม เนื่องจากประเพณีเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่นกับงานสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตที่พลอยเสื่อมความนิยมไปด้วยเนื่องจากส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และศาสนาแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในวงต้นของระบอบประชาธิปไตยจนเรียกได้ว่าเป็นจุดตกต่ำที่สุดเมื่อพิจารณาเฉพาะในเชิงปริมาณ และบทบาทหน้าที่ต่อสังคม จากบรรยากาศทางสังคมบีบคั้นให้เกิดการพัฒนาทางรูปแบบและแนวคิดในงานสถาปัตยกรรมไทย คือการนำ คอนกรีต มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย โดยมี

พระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างและสถาปนิกคนสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงนี้ ผู้เขียนให้นิยามว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต”

สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต หมายถึง งานสถาปัตยกรรมไทยที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีลักษณะรูปทรง และจังหวะการออกแบบที่เน้นความเรียบง่าย ดูเข้มแข็งและสง่างาม ด้วยวิธีการปรับลดสัดส่วน และการสลับของลวดลายองค์ประกอบให้สั้นลง ลดทอนรายละเอียด องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยลงเหลือเพียงกรอบนอกทางเรขาคณิต เช่น เจดีย์และหอรระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484) เมรุวัดไตรมิตร (พ.ศ. 2484) เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส (พ.ศ. 2490) ซึ่งเป็นอิทธิพลสืบเนื่องมาจากงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก (พ.ศ. 2471 – 2475)

รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีตนี้มีความสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modern architecture) และตอบสนองต่อแนวคิดการสร้างชาติโดยเน้นลักษณะความเป็นไทยสมัยใหม่ สื่อถึงสามัญชน ความเสมอภาค และความเป็นอารยะ แบบเดียวกับอาคารในรูปแบบ “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” โดยมีจุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ที่การใช้วัสดุสมัยใหม่อย่าง “คอนกรีต” และจุดต่างคือ ความเชื่อในการแสดงออกซึ่งฝีมือช่างทางศิลปกรรมไทยและสถาปัตยกรรมไทย มิใช่การตัดขาดจากรากเหง้าจนหมดสิ้น

งานเขียนของศาสตราจารย์ ดร. ชาทรี ประกิตนันทการ ขึ้นนี้เน้นย้ำการนิยามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรด้วยคำว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” ทั้งยังต่อยอดข้อเสนอนักวิชาการรุ่นก่อนที่ยังเน้นการอธิบายในมิติของวัสดุก่อสร้าง ความเรียบง่ายของรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบภายนอกอาคาร และความสอดคล้องกับปรัชญาการออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของตะวันตก โดยนำมาต่อยอดเข้ากับมิติทางสังคมและทางการเมืองอย่างเฉพาะเจาะจง แต่มีความน่าสนใจตรงที่มีการวิเคราะห์ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต มีความสอดคล้องกับลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบทันสมัย แต่เน้นไปที่ความเหมือนกันในการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทยไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แม้ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมจะแฝงอยู่ด้วยแนวคิดทางการเมือง แต่มิติทางสังคมและการเมืองมิใช่มิติเดียวของปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรและไม่สามารถใช้ในการอธิบายสถานภาพของงานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีในช่วงเวลาดังกล่าวได้ทั้งหมด ยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่ยังไม่เคยได้รับการกล่าวถึงหรือวิเคราะห์ลงรายละเอียด เช่น มิติเวลาอันเป็นเงื่อนไขในการทำงานออกแบบและก่อสร้าง มิติของระบบราชการ หรือมิติของงบประมาณ ที่ต่างเป็นบริบทแวดล้อม

การทำงานของพระพรหมพิจิตร และมีการเปลี่ยนแปลงหลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 แทบทั้งสิ้น

7) ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2490 โดย ศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี ประภิตนันทการ ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2563 กล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2475 – 2490 โดยผู้เขียนเสนอให้ใช้นิยามคำว่า “สถาปัตยกรรมคณะราษฎร” เป็นคำนิยามใหม่ เพราะเห็นว่างานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยตลอดระยะเวลา 15 ปีทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ในเชิงอุดมการณ์ของยุคสมัย และเป็นการนิยามผ่านรูปแบบการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ บนบริบททางวัฒนธรรมที่เฉพาะตัวของไทย แตกต่างจากการนิยามในยุคก่อนหน้าที่มองว่าเป็นการนำเข้า แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเงินทองทางสังคมชุดเดียวกับที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมในยุโรป

งานเขียนชิ้นนี้เสนอการศึกษาความเป็นสมัยใหม่ บนฐานคิดของการผสมผสานความเฉพาะตัวของเงื่อนไขที่ซับซ้อนของแต่ละสังคม ที่ปรับใช้ร่วมกับการรับอิทธิพลทางแนวคิด และรูปแบบสถาปัตยกรรมของยุโรป ที่ส่งผลให้เกิดความเป็นสมัยใหม่ที่มีความเฉพาะตัวที่เรียกว่า “การกลายเป็นท้องถิ่น” (localized) ซึ่งเป็นฐานคิดที่แตกต่างในการอธิบายศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในสังคมไทย

สถาปัตยกรรมคณะราษฎร ประกอบขึ้นจาก 3 องค์ประกอบหลัก คือ สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต และการใช้สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญรวมถึงหลักหกประการแทรกอยู่ในงานออกแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรม สำหรับ “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” หมายถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบหนึ่งที่สืบทอดระเบียบวิธีการออกแบบจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีต แต่นิยมตัดทอนรายละเอียดของลวดลายลงเหลือเพียงเค้าโครงของกรอบนอกทางเรขาคณิตที่เรียบง่าย ปรับลดสัดส่วน ลดความพลิ้วไหวของลวดลายลงให้สอดคล้องกับวัสดุก่อสร้างอย่างคอนกรีต โดยมีพระพรหมพิจิตรเป็นผู้พัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ซึ่งได้สืบทอดมาจากงานออกแบบฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมยานครานุกว็ดติวงศ์ จากอิทธิพลจากรูปแบบ “สถาปัตยกรรมสมัยใหม่” ในโลกตะวันตกและ “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” ที่แสดงออกถึงความเสมอภาค เช่นเดียวกันและกำลังได้รับความนิยมในกลุ่มอาคารสาธารณะของรัฐบาลในเวลานั้น

งานศึกษาเสนอปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ว่ามาจาก 2 ปัจจัยหลักคือ ข้อจำกัดของวัสดุก่อสร้างที่มีความอ่อนแอหากไม่ปรับรูปแบบองค์ประกอบ และบรรยากาศแห่งยุคสมัย ที่งานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีเต็มไปด้วยการสื่อถึงระบบฐานานุศักดิ์ ซึ่งไม่

เป็นที่ยอมรับภายใต้จิตวิญญาณใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากนี้ผู้เขียนเสนอว่า คณะราษฎร ไม่ค่อยนิยม “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” เห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ถูกจำกัดอยู่ในงานก่อสร้างทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และมีปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับ “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” ด้วยเหตุผลการอ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการสะท้อนจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เป็นได้

งานศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี ประกิตนันทการ ขึ้นนี้มุ่งเน้นการเสนอคำอธิบายงานสถาปัตยกรรมช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2490 ในฐานะสัญลักษณ์ทางสังคมและการเมืองที่มีความเฉพาะตัวของประเทศไทย ผสานเข้ากับอิทธิพลทางแนวคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรมในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นกรอบวิธีคิดในการอธิบายสถาปัตยกรรมในประเทศไทยที่แตกต่างสร้างค่านิยมเฉพาะขึ้นมาให้กับงานสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว ทว่าคำอธิบายงานสถาปัตยกรรมไทยยังคงจำกัดการอธิบายอยู่ในเรื่องของวัสดุ เพื่อสนับสนุนแนวคิดทางการเมืองเท่านั้น

2.2 สรุป

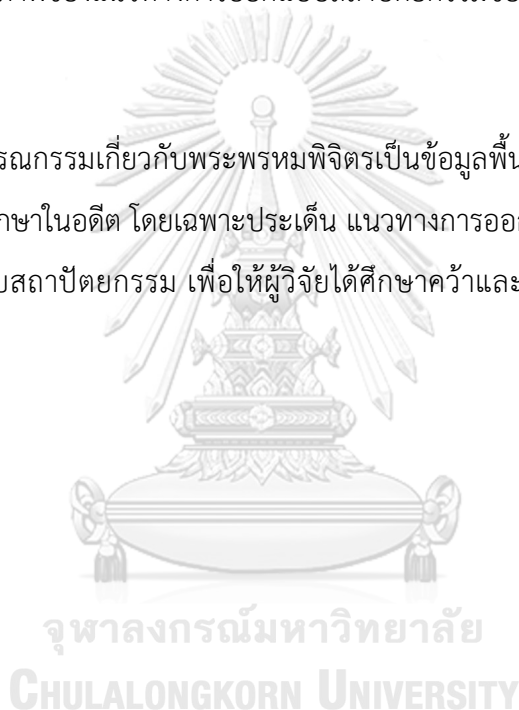
จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมพิจิตร แสดงให้เห็นว่างานศึกษาเกี่ยวกับพระพรหมพิจิตรที่ผ่านมายังมีช่องว่างทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการวิเคราะห์และข้อเสนอทางวิชาการในมิติอื่นๆ ที่มีความหลากหลายและรอบด้าน สามารถจำแนกได้ 5 ประเด็น ดังนี้

- 1) การมุ่งวิเคราะห์อาคารโดยเน้นอธิบายในเรื่องวัสดุก่อสร้าง รูปแบบภายนอกอาคาร หรือการอธิบายแต่ในเรื่องอิทธิพลทางสังคม การเมือง และปรัชญาการออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ modernism ทำให้ประเด็นอื่น ๆ ที่สำคัญในการออกแบบสถาปัตยกรรม เช่น การวางผังบริเวณ ผังพื้นที่ว่างภายใน ที่ตั้งอาคาร โครงสร้างวิธีการทำงานออกแบบไม่ถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมด้วยเท่าที่ควร
- 2) ขาดเกณฑ์ในการจัดกลุ่มอาคารที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์แนวทางการออกแบบในมิติอื่นๆ ที่มากกว่าวัสดุก่อสร้าง ซึ่งทำให้ยังไม่เห็นลักษณะร่วม ที่ทำให้เข้าใจถึงแนวทางการออกแบบของพระพรหมพิจิตร
- 3) ขาดการใช้หลักฐานเอกสารชั้นต้นร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมพิจิตรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประวัติการศึกษา ระเบียบราชการ หรือหลักฐานในเชิงอุดมการณ์ทางเมืองของพระพรหมพิจิตร และการรับอิทธิพลในเชิงปรัชญาการออกแบบ มาช่วยในการวิเคราะห์ ทำให้

ไม่เห็นความสัมพันธ์ในเชิงการออกแบบอื่น ๆ หรือวิธีการออกแบบที่เป็นหลักการทำงาน
ของพระพรหมพิจิตร

- 4) การนิยามรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรผ่านมิติของวัสดุก่อสร้าง และหน้าตา
ภายนอกของอาคารเพียงอย่างเดียว ทำให้อาคารอื่นๆ ที่มีความหลากหลายทั้งในเชิง
รูปแบบ และวิธีการออกแบบของพระพรหมพิจิตรถูกละเลย
- 5) ยังมีหลักฐานเพิ่มเติมของอาคารที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรใหม่ๆ ได้แก่แบบ
สถาปัตยกรรม ผลงานออกแบบ และเอกสารจดหมายเหตุ ที่ยังไม่ถูกนำมาวิเคราะห์ที่อาจ
ทำให้เห็นภาพของแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรได้ชัดเจน
ยิ่งขึ้น

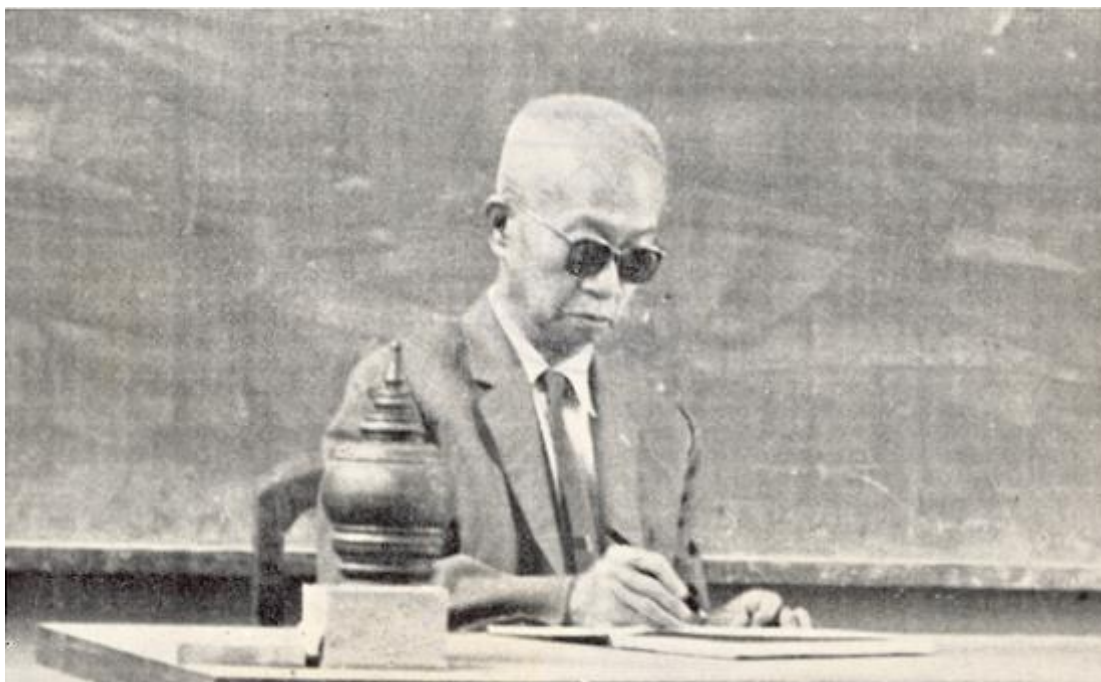
การศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพรหมพิจิตรเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา รวมถึงทำให้
เห็นช่องว่างของการศึกษาในอดีต โดยเฉพาะประเด็น แนวทางการออกแบบและปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อ
แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อให้ผู้วิจัยได้ศึกษาคว้าและเติมเต็มองค์ความรู้ในมิติอื่นๆ
ต่อไป

บทที่ 3

ประวัติและผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

3.1 ประวัติของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 3-1 พระพรหมพิจิตร

(ที่มา: <https://virtualexpo.asa.or.th/content/page8>)

นายอู๋ ลาภานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2433 ได้รับการศึกษาหนังสือไทยที่โรงเรียนมหาพฤฒารามในปี พ.ศ. 2443 และเป็นนักเรียนช่างเขียนในกรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ ในปีพ.ศ. 2447 เข้ารับราชการครั้งแรกเมื่ออายุ 18 ปีในตำแหน่งช่างเขียนประจำกรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการในปี พ.ศ. 2451 ต่อมากรมโยธาธิการเปลี่ยนชื่อเป็น กรมศิลปากร ในปีพ.ศ. 2455 นายอู๋ ลาภานนท์ จึงย้ายมารับราชการในกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แรกเป็นขุนบรรจงเลขา ในปี พ.ศ. 2456 และได้ถวายตัวเป็นช่างเขียนในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นหลวงสมิทธิเลขา ในปี พ.ศ. 2463 กระทั่งปลายปี พ.ศ. 2468 หลังจากงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แล้วเสร็จ กรมศิลปากรถูกยุบ หลวงสมิทธิเลขาจึงย้ายไปรับราชการ

อยู่ กรมโรงงาน กระทรวงวัง เป็นเวลาหนึ่งเดือน จนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศจัดตั้ง “ราชบัณฑิตยสภา” ขึ้นในปี พ.ศ. 2469 โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งสภานายก และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดำรงตำแหน่งอุปนายก หลวงสมิทธิเลขาย้ายมาดำรงตำแหน่งอาจารย์ ที่ศิลปากรสถาน ในราชบัณฑิตยสภา และได้รับการเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น พระพรหมพิจิตร ในปี พ.ศ. 2471 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลยุบราชบัณฑิตยสภา โอนกิจการมาตั้งเป็นกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2476 พระพรหมพิจิตรจึงย้ายมารับตำแหน่งเป็นหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น กองหัตถศิลป์ จนเกษียณอายุราชการ

งานด้านการศึกษาพระพรหมพิจิตรได้รับตำแหน่งเป็นอาจารย์สอนวิชาช่างเขียนไทย ขณะดำรงตำแหน่งอาจารย์ ที่ศิลปากรสถาน ในราชบัณฑิตยสภา ต่อมาเมื่อย้ายมารับราชการในกรมศิลปากร ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดำรงตำแหน่งอาจารย์ผู้ปกครอง แผนกประณีตศิลปกรรม ให้กับโรงเรียนศิลปากร นอกจากนี้ยังเป็นครูสอนวาดเขียน โรงเรียนเพาะช่าง อาจารย์พิเศษสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย ให้กับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นผู้ก่อตั้งและคณบดีคนแรกของ คณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ. 2498

ด้านชีวิตและครอบครัว สมรสกับนางพวง พรหมพิจิตร (ชื่อเดิมพวงเพ็ญ) เมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2460 มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ พันเอกสัมฤทธิ์ พรหมพิจิตร และพันเอกกำพล พรหมพิจิตร

บั้นปลายชีวิตพระพรหมพิจิตร ป่วยเป็นโรคหัวใจพิการ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2508 สิริอายุได้ 75 ปี รับพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2508

การรับราชการ ยศ และบรรดาศักดิ์

- พ.ศ. 2451 รับราชการเป็นช่างเขียนกรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ
- พ.ศ. 2455 ย้ายมารับราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัง
- พ.ศ. 2456 รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น รองเสวกตรี ชุนบรรจงเลขา
- พ.ศ. 2463 รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงสมิทธิเลขา
- พ.ศ. 2468 ย้ายมารับราชการในกรมรองงาน กระทรวงวัง
- พ.ศ. 2469 ดำรงตำแหน่งอาจารย์ ศิลปากรสถาน ราชบัณฑิตยสภา
- พ.ศ. 2471 รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น รองอำมาตย์เอก พระพรหมพิจิตร
- พ.ศ. 2476 รับราชการในกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ
- พ.ศ. 2476 เป็นอาจารย์สอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย แผนกวิชาสถาปัตยกรรม
สังกัดคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2479 ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม กรมศิลปากร
กระทรวงธรรมการ
- พ.ศ. 2481 ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ
- พ.ศ. 2498 คณบดีคณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- พ.ศ. 2462 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. 2467 เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
- พ.ศ. 2480 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ 4 จัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม
และเหรียญจักรพรรดิมาลา
- พ.ศ. 2482 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ 4 จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
- พ.ศ. 2483 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ 3 ตริตราภรณ์มงกุฎไทย
- พ.ศ. 2485 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ 3 ตริตราภรณ์ช้างเผือก

3.2 ผลงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ในขอบเขตการศึกษาของงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยอาคารซึ่งออกแบบในช่วงปี พ.ศ. 2473 – 2504 จำนวน 32 หลัง อันประกอบด้วยอาคารที่ได้รับการก่อสร้างจริง และอาคารที่ไม่ได้รับการก่อสร้างจริง เรียงตามปีที่ออกแบบมีรายละเอียดดังนี้

1) ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์	17) หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2) มณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	18) แบบร่างพระเมรุเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ
3) พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	19) แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค
4) หอระฆังวัดยานนาวา	20) พระอุโบสถวัดมณฑป
5) อาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า	21) พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
6) หอระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส	22) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
7) ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา	23) หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
8) ปะรำสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ ท้องสนามหลวง	24) หมุกุฎ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
9) ประตูลวดลายวิจิตร	25) โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
10) ศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส	26) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส
11) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	27) แบบพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)
12) แบบร่างศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี	28) พระเมรุมาศ รัชกาลที่ 8
13) แบบร่างหอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี	29) เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์
14) แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี	30) หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
15) ปะรำสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ (พ.ศ.2480)	31) ปลับปลาพุทธพิพิธงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ
16) แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย	32) หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี

(1) ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์ (พ.ศ. 2473)

ภาพที่ 3-2 ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์
(ที่มา: อธิภัทร แสงวงผล, 2563)

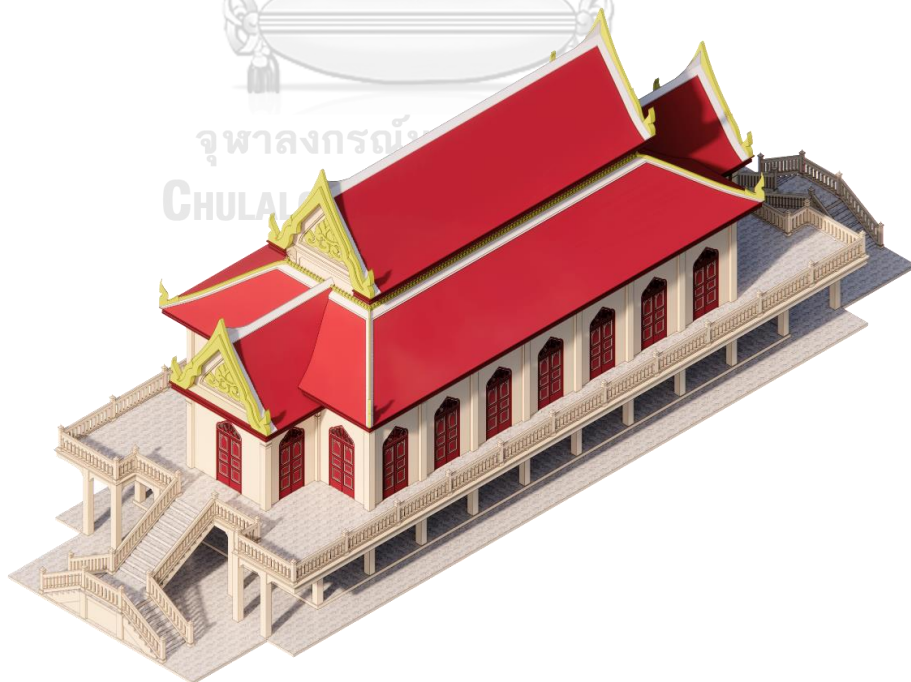
ที่ตั้ง	ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
ปีที่ออกแบบ	ไม่ทราบแน่ชัด
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2473

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน มีพื้นที่ใช้สอยภายใน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่งอเนกประสงค์ ชั้นบนเป็นศาลาการเปรียญมีระเบียงทางเดินรอบสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา ผนังสีเหลืองผืนผ้าขนาด 7 ช่วงเสา ยื่นมุขทางด้านแคบของอาคารเล็กน้อยเพื่อกั้นประตูทางเข้าหลัก หันด้านหน้าไปทางทิศเหนือ หลังคาจั่วทรงปูนไม้ซ้อนชั้น มีกั้นสาดโดยรอบอาคารมีการยื่นมุขออกมารับกับผนังยื่นมุขเพื่อกั้นประตูทางเข้าหลักทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โครงสร้างหลักของอาคารเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก องค์กรประกอบประดับตกแต่งอาคาร ส่วนหลังคาประดับตกแต่งตามแบบประเพณี มีลวดลาย หน้าบันหลังคามุขหน้าเป็นรูปพระปฐมเจดีย์ ในส่วนตัวอาคารและฐานมีการลวดทอนองค์ประกอบให้เรียบเกลี้ยง และมีการใช้รูปทรงเรขาคณิต ประติมากรรมต่างทำด้วยไม้ ที่เหนือช่องหน้าต่างทำเป็นช่องแสง กรูกระจก มีการออกแบบลายเหล็กหล่อช่องแสงเป็นรูปดอกไม้รูปเทียน

ภาพที่ 3-3 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-4 รูปอักษมาตร ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(2) มณฑปพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี (พ.ศ. 2476)

ภาพที่ 3-5 มณฑป วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
(ที่มา: อนุรักษ์ สตรี นิชะเวมานนท์, 2565)

ที่ตั้ง	ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
ปีที่สร้าง	พ.ศ. 2476
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2478

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความเป็นมา CHULALONGKORN UNIVERSITY

ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม มีการค้นหารอยพระพุทธรบาทตามคำบอกเล่าของพระสงฆ์ลังกา แก่คณะสงฆ์ของกรุงศรีอยุธยาที่กำลังจะเดินทางไปบุชารอยพระพุทธรบาทที่เขาสุมนภูฏ ในประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน กระทั่งมีการค้นพบรอยพระพุทธรบาทที่เมืองสระบุรีพระเจ้าทรงธรรมจึงจัดให้มีการสร้างมณฑปขึ้นหลังหนึ่งครอบรอยพระพุทธรบาทที่ค้นพบ พร้อมทั้งกัลปนาคนและที่ดินโดยรอบเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาจัดสร้างศาสนสถานต่าง ๆ ขึ้นและจัดให้พระสงฆ์จำพรรษากลายเป็นพระอารามหลวงที่สำคัญที่พระมหากษัตริย์ในอาณาจักรอยุธยาต้องเสด็จมาสักการะเป็นประจำทุกปี วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรีได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 มีโครงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระพุทธรบาทเป็นการใหญ่ซึ่งเป็นโครงการที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบการบูรณะปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

มณฑปวัดพระพุทธรบาท สระบุรี เป็นอาคารเครื่องยอดทรงบุษบก ทรงไม้ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี รูปแบบเอาอย่างของมณฑปพระพุทธรบาทหลังเดิม ปรับสัดส่วนให้มีความสูงชะลูดน้อยลงหรือเรียกว่า ตีทรงใหม่ บนระยະความกว้างของยอดเดิมเครื่องยอดแบ่งชั้นเชิงกลอนจำนวน 7 ชั้นเชิงกลอน เชิงกลอนแต่ละชั้นมีการประดับด้วยซุ้มบันแถลง ตามรูปแบบประเพณี ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรบาท มีระเบียงเสารอบรับเครื่องยอดทรงบุษบก มีประตูทางเข้าทั้งหมด 4 ทาง อยู่ด้านทิศตะวันออก 2 ประตู ทิศตะวันตก 2 ประตู ซุ้มประตูเป็นซุ้มบันแถลง ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ โครงสร้างและชั้นหลังคาลาดทำจากคอนกรีต ส่วนประดับตกแต่งอย่างซุ้มบันแถลง นาคปักคองรักษาของเดิมที่ทำจากไม้เอาไว้ประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบไม้ลวดทอง มีลวดลายประดับตกแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจกตลอดอาคาร ตั้งแต่ฐานจนถึงยอด

(3) พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี (พ.ศ. 2476)

ภาพที่ 3-6 พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ที่ตั้ง	ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
ปีที่สร้าง	พ.ศ. 2476
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2478

ความเป็นมา

ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระพุทธรบาทครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 7 นอกจากการซ่อมแซมลงมณฑปพระพุทธรบาทครั้งใหญ่ด้วยการปรับปรุงทรงหลังคาเครื่องยอดและเปลี่ยนวัสดุชั้นหลังคาจากไม้เป็นคอนกรีต ยังมีอาคารประกอบอีกหลังหนึ่งทางทิศตะวันตกของมณฑปพระพุทธรบาทที่พระพรหมพิจิตรทำการออกแบบก่อสร้างแทนที่อาคารหลังเดิม ได้แก่ พระที่นั่งเย็น

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระที่นั่งเย็นเป็น อาคารทรงจั่ว ทรงไม้ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ผังพื้นทรงตรีมุข หันหน้าด้านอาคารไปทางทิศตะวันตก ด้านมณฑปพระพุทธบาทสระบุรี มีทางเข้าหลักอยู่ทางด้านหน้า และประตูรองอยู่ด้านข้างของทางมุขข้างทั้งสองข้าง ตัวอาคารเป็นผนังเรียบประดับด้วยซุ้มประตูหน้าต่างรอบอาคาร ประตูหน้าต่างมีช่องแสงอยู่เหนือประตูหน้าต่าง รูปทรงหลังคาเป็นหลังจั่วทรงจอมแห แบบตรีมุข มีหลังคากันสาดโดยรอบอาคาร มุขหลังขวาง มีการยกชั้นหลังคาและกันสาดขึ้นสูงเล็กน้อย ทำให้เป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้น แบ่งขนาดผืนหลังคาออกเป็น 2 ตับ มีคันทวยรูปหงส์รับชายคาโดยรอบ องค์กรประกอบประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลำยองแบบช่อฟ้าใบระกาทางหงส์ประดับลายหน้าบันด้วยรูปเทพพนม ลวดลายซุ้มคูหาประดับบริเวณคอสอง

(4) หอระฆังวัดยานนาวา (พ.ศ. 2477)

ภาพที่ 3-7 หอระฆังวัดยานนาวา
(ที่มา: ไรพัตย์ ภูชีส์ชวกรณ์, 2562)

ที่ตั้ง	ถนนเจริญกรุง แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2477
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2478

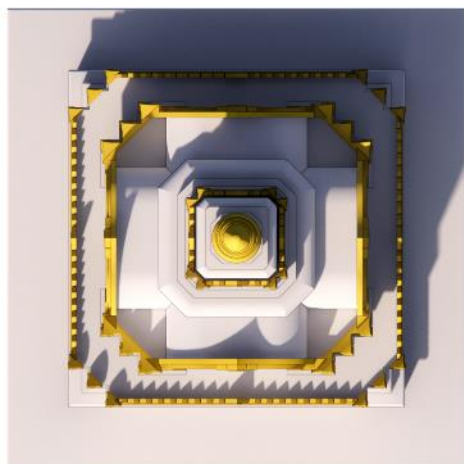
ความเป็นมา

หอระฆังวัดยานนาวา สร้างขึ้นบริเวณด้านหน้าพระอุโบสถทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ออกแบบก่อสร้างโดยกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร โดยมีพระพรหมพิจิตรหัวหน้ากองประณีต

ศิลปกรรมเป็นนายช่างผู้ออกแบบ บนตัวอาคารมีการประดับตัวอักษรระบूपูที่สร้าง พ.ศ. 2477 และงบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 1,395 บาท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

หอรระฆังวัดยานนาวา เป็นอาคารเครื่องยอด โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ผนังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกพื้นสูง ด้านล่างโถงมีเสาน้ำตดสี่เหลี่ยมสี่ด้าน สอปขึ้นไปด้านบน มีบัวหงายลวดทอนรองรับพื้นคอนกรีตที่ยื่นออกมาเป็นระเบียงทั้งสี่ด้าน ผนังกระเบียงเป็นลูกกรงโปร่ง ลูกมะหวด ขึ้นไปที่ชั้นสองด้วยบันไดลิงเหล็ก เสาชั้นสองเป็นเสาน้ำตดสี่เหลี่ยมที่เปลี่ยนเป็นย่อมุมไม้สิบสองตรงกลางไม่มีบัวหัวเสา มีคันทวยรับชายคากันสาด กันสาดเป็นพื้นคอนกรีตเรียบย่อมุมไม้สิบสอง เหนือกันสาดเป็นหลังคาจตุรมุขรองรับเครื่องยอดมณฑปลวดทอนในผนังรูปสี่เหลี่ยมลบมุม มีการประดับลวดลายกระจังที่กันสาด และชั้นนอกระฆังของเครื่องยอด ภายในหอรระฆังมีคานคอนกรีตรูปกากบาทเพื่อใช้สำหรับแขวนระฆัง ลวดลายประดับตกแต่งเป็นแบบเซาะร่องบนพื้นเรียบทำด้วยกรรมวิธีคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ ทาสี

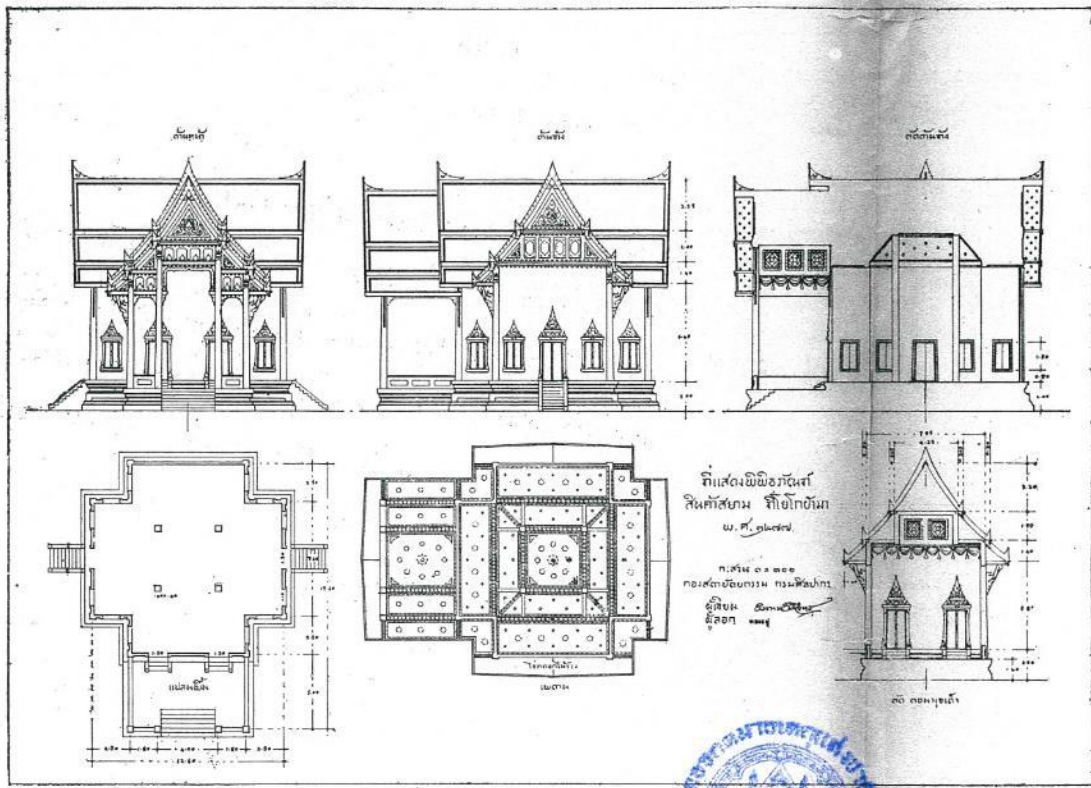

ภาพที่ 3-8 (ซ้าย) ผนังหลังคา (ขวา) รูปด้านหอรระฆังวัดยานนาวา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-9 รูปอักษมาตร หอระฆังวัดยานนาวา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(5) อาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮามา ประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ. 2477)

ภาพที่ 3-10 แบบอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮามา

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง เมืองโยโกฮามา ประเทศญี่ปุ่น
 ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2477
 ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2478

ความเป็นมา

หลังจากรัฐบาลตอบตกลงเข้าร่วมจัดแสดงสินค้าในงาน Yokohama Exhibition 1935 (พ.ศ.2478) ได้มอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและจัดหาช่างไปทำการก่อสร้างอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทย ณ เมืองโยโกฮามา ประเทศญี่ปุ่น โดยรัฐบาลต้องการให้อาคารแสดงสินค้ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ของงานศิลปกรรมประจำชาติ เพื่อเป็นที่ระลึกในการที่สยามได้มีโอกาสเผยแพร่ศิลปของไทยออกไปยังต่างประเทศ¹ หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรใน

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 0701.41.1 /3 แบบการก่อสร้างสถานที่แสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยที่เมืองโยโกฮามา (พ.ศ. 2477-).

ขณะนั้นจึงมอบหมายให้พระพรหมพิจิตร หัวกองประณีตศิลปกรรมเป็นนายช่างผู้ออกแบบโดยมีกองสถาปัตยกรรมเป็นผู้รับผิดชอบโครงการจัดสร้างทั้งหมด และเป็นงานชั่วคราวหลังแรกที่พระพรหมพิจิตรออกแบบ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

อาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า เป็นอาคารชั่วคราวชั้นเดียวยกฐานสูง ผังอาคารเป็นแบบจตุรมุขมีผนังทึบเจาะช่องหน้าต่างเป็นจังหวะโดยรอบอาคาร ตัวอาคารหลักยื่นมุขทั้งสี่ด้านเท่ากัน มีการต่อมุขลดไม่มีผนังยื่นยาวออกมาคลุมทางเข้าหลัก โดยยื่นยาวออกมามากกว่าด้านอื่นๆ เพื่อเน้นทางเข้าหลัก และด้านหน้าของอาคาร ส่วนหลังคาซ้อน 2 ชั้นแบ่งพื้นหลังคาเป็น 3 ดับหลังคา โครงสร้างอาคารและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมทำจากไม้ทั้งหมด มีองค์ประกอบประดับตกแต่งอาคารแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ส่วนฐานอาคารอาคารประดับบัวฐานสิงห์ ทำผนังพลสิงห์เป็นผนังกันแดด ตัวอาคารทำลวดลายประดับซุ้มประตูหน้าต่าง ส่วนหลังคาประดับเครื่องลำยองแบบปั้นลม คือ มีหางหงส์ ไบระกา รวยระกา มีคันทวยรับชายคา แต่ไม่มีช่อฟ้า ฝ้าเพดานภายในอาคารประดับลวดลายดาวเพดาน บริเวณผนังประดับลายเฟืองอุบะ

ภาพที่ 3-11 รูปด้านหน้าอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-12 รูปด้านข้างอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-13 รูปอักษมาตรอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยเมืองโยโกฮาม่า
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(6) หอระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส (พ.ศ. 2478)

ภาพที่ 3-14 หอระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ที่ตั้ง	ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2477
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2478

ความเป็นมา

หอระฆังวัดยานนาวาตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมรุถาวร ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าติดกับรั้วสำหรับแบ่งเขตพุทธาวาสออกจากส่วนฌาปนสถาน ป้ายจารึกที่ติดอยู่บริเวณราวกันตกของพื้นที่ชั้นสองระบุชื่อของผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินในการก่อสร้าง ได้แก่ พระโสภณอักษรกิจ และนายปีกแสง จึงแย้มปิ่น สร้างอุทิศแด่ นางจันทร์ ฉิมไพบูลย์ ผู้เป็นน้ำและป่า พร้อมกับปีในการก่อสร้างลงปี พ.ศ. 2478 โดย

พระโสมภณอักษรกิจเป็นเจ้าของโรงพิมพ์โสมภณพิพรรฒธนากรซึ่งเป็นโรงพิมพ์ที่ให้การช่วยเหลือกิจการ
แผนกพิมพ์โฆษณาหนังสือของหอสมุดแห่งชาติของกรมศิลปากรตั้งแต่สมัยเป็นราชบัณฑิตยสภา²

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

หอรระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเดียวกับหอรระฆังวัดยานนาวาแต่
มีการปรับสัดส่วนให้มีความสูงชะลูดกว่า โดยเป็นอาคารเครื่องยอด โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก
รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกพื้นสูง ด้านล่างโล่งมีเสาหน้าตัด
สี่เหลี่ยมสี่ต้นสอบขึ้นไปด้านบน มีบัวหางลวดทอนรองรับพื้นคอนกรีตที่ยื่นออกมาเป็นระเบียงทั้งสี่
ด้าน หน้ากระเบื้องทึบ ที่ด้านหนึ่งออกแบบเป็นป้ายชื่อของผู้สร้างหอรระฆัง ขึ้นไปที่ชั้นสองด้วยบันไดลิง
เหล็ก เสาชั้นสองเป็นเสาหน้าตัดสี่เหลี่ยมที่เปลี่ยนเป็นย่อมุมไม้สิบสองตรงกลางไม่มีบัวหัวเสา มีคันทวย
รับชายคา กันสาดเป็นพื้นคอนกรีตเรียบย่อมุมไม้สิบสอง เหนือกันสาดเป็นหลังคาจตุรมุข
รองรับเครื่องยอดมณฑปลวดทอนในผังรูปสี่เหลี่ยมกลมมุม มีการประดับลวดลายกระจังที่กันสาด และ
ชั้นนอกระฆังของเครื่องยอด ภายในหอรระฆังมีคานคอนกรีตรูปกากบาทเพื่อใช้สำหรับแขวนระฆัง
ลวดลายประดับตกแต่งเป็นแบบเขาร่องบนพื้นเรียบทำด้วยกรรมวิธีคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ ทาสี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

² กรมศิลปากร, เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย เรียงตามลำดับอักษร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระโสมภณอักษรกิจ
(เล็ก สมิตะสิริ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2491. (พระนคร: โรงพิมพ์โสมภณพิพรรฒธนากร, 2491).
หน้า ก.

(7) ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา (พ.ศ. 2478)

ภาพที่ 3-15 ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา
(ที่มา: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549)

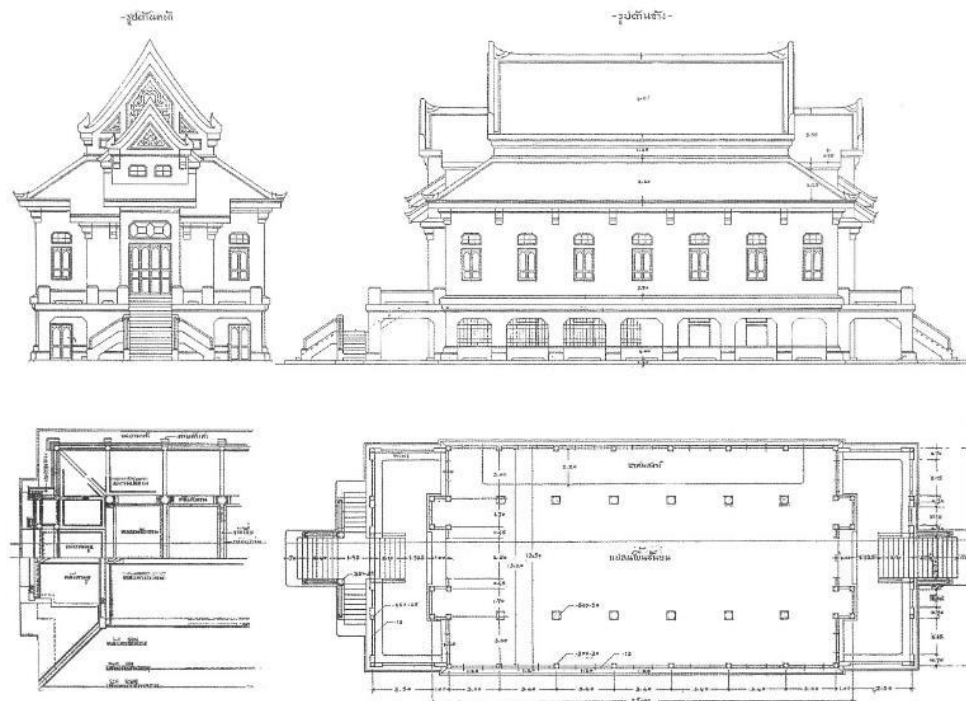
ที่ตั้ง	ถนนทรงวาด แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2478
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2478

ความเป็นมา

ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตพุทธาวาส ศาลาการเปรียญที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรเป็นการสร้างแทนศาลาการเปรียญหลังเดิมที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ซึ่งก่อนการรื้อลงมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2472 โดยกรมศิลปากรเช่นเดียวกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 คณะกรรมการวัดมีมติให้รื้อศาลาการเปรียญหลังเก่าลงเพื่อทำการสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ โดยกรมศิลปากรมีพระพรหมพิจิตรหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรมเป็นนายช่างผู้ออกแบบ ทำงานร่วมกับสถาปนิกกองสถาปัตยกรรม เป็นหัวหน้าทีมออกแบบทั้งยังเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการจัดประกวดราคาค่าก่อสร้าง ร่างสัญญา ทำสัญญาก่อสร้าง และดำเนินการก่อสร้าง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา เป็นอาคารทรงจั่วแบบลดทอน มีพื้นที่ใช้สอยภายใน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องอเนกประสงค์มีระเบียบทางเดินทั้งสองข้าง ชั้นบนเป็นศาลาการเปรียญสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7 ช่วงเสา ยื่นมุขทางด้านแคบของอาคารเล็กน้อยเพื่อเน้นประตูทางเข้าหลัก หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หลังคาจั่วทรงจอมแหหรือทรงเส้นเชือกไม่ซ้อนชั้น มีกันสาดโดยรอบอาคาร มีการยื่นมุขประเจิดที่บอกรับกับผังยื่นมุขเพื่อเน้นประตูทางเข้าหลักทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีการใส่กระจกสีเพื่อรับแสงสว่างจากด้านบนอาคารที่มุขประเจิด โครงสร้างหลักของตัวอาคาร และโครงสร้างหลักของหลังคาเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก องค์ประกอบประดับตกแต่งอาคารลดทอนให้มีรูปทรงที่เรียบง่ายเน้นรูปทรงเรขาคณิต ทั้งบัวโคนเสาอาคาร บัวรัศมีรอบ บัวหัวเสารับชายคา (ทวยหัวเสา) เป็นการประกอบกันของเส้นตั้งและเส้นนอนไม่มีลวดลายประดับตกแต่งใดๆ ประตูหน้าต่างทำด้วยไม้ เป็นรูปสี่เหลี่ยมบากมุมทั้งสองข้าง ทำช่องแสงด้านบนเข้าชุดแบบเดียวกัน ไม่มีซุ้มประตู หน้าต่างประดับตกแต่ง ส่วนหลังคาบัวรัศมีรอบชายคาเป็นแบบเดียวกับบัวหัวเสา องค์ประกอบปั้นลมประดับหลังคาทำจากคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ ทาสี มีลวดลายประดับหน้าบันของมุขประเจิด และหลังคาจั่วหลักเล็กน้อย

ภาพที่ 3-16 แบบสถาปัตยกรรมศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-17 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้างศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

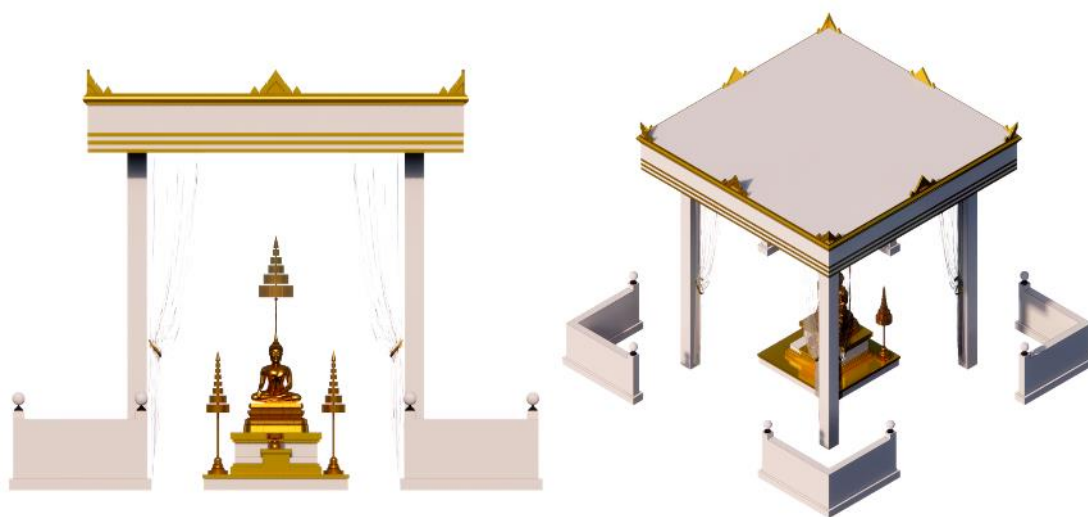
ภาพที่ 3-18 แบบอักษมาตร ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ. 2477 รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่าควรเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ให้ตรงกับวันขึ้นปีใหม่ในปฏิทินสากล จึงได้ประกาศให้มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2477 ขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก³ ในงานปีใหม่ปี พ.ศ. 2478 รัฐบาลจัดให้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญออกมาให้ประชาชนได้ทำการสรงน้ำเนื่องในเทศกาลขึ้นปีใหม่ มอบหมายให้กองประณีตศิลปกรรมเป็นผู้รับผิดชอบออกแบบ และจัดสร้างประรำสำหรับให้ประชาชนสรงน้ำพระพุทธรูปสำคัญ ณ ท้องสนามหลวง พระพรหมพิจิตรในฐานะหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรมเป็นผู้ออกแบบประรำสรงน้ำในครั้งนี้

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

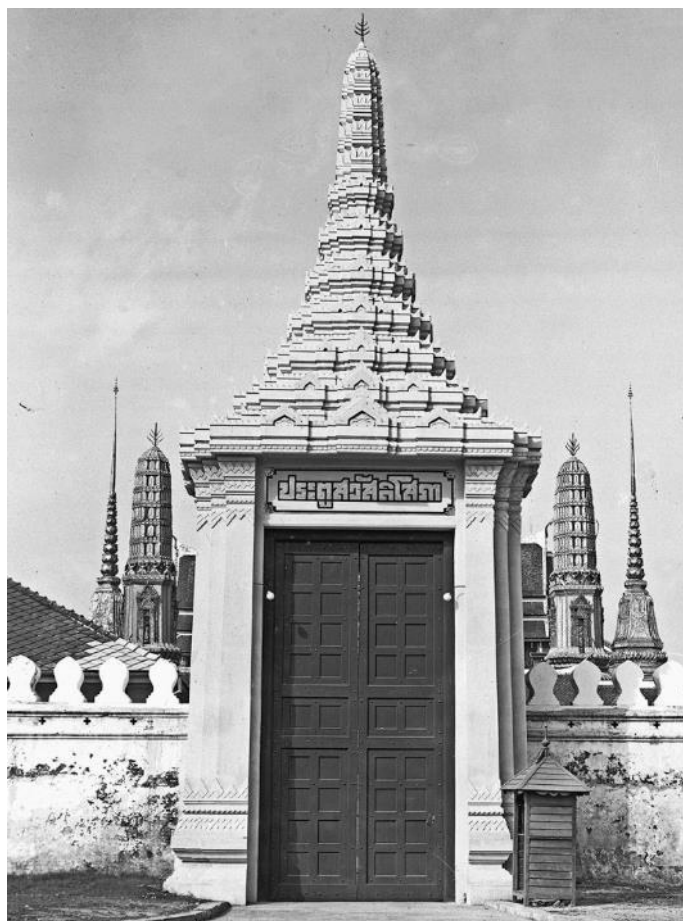
ประรำสรงน้ำพระพุทธรูปสำคัญ ท้องสนามหลวง ปี พ.ศ. 2478 เป็นอาคารชั่วคราวโครงสร้างไม้ ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 3.5 x 3.5 เมตรตัวประรำประกอบด้วยเสาไม้สี่เสาหลังคาตาดด้วยผ้าขาวขลิบระบายด้วยทองคำเปลว ซ้อนชายผ้าสามชั้น ผ้าเพดานประดับลายดาวเพดาน เสาทึบประดับด้วยม่านตาข่าย มีรั้วราววัตรทึบแบบเรียบเกลี้ยงเป็นตัวกันปริณทล ที่มุมทึบของรั้วประดับดวงไฟส่องสว่าง ภายในจัดดอกไม้สวยงาม

ภาพที่ 3-20 (ซ้าย) รูปด้าน (ขวา) รูปอักษมาตรประรำสรงน้ำพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. 2478
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

³ ส.พลายน้อย, “ปีใหม่ในอดีต”, ใน ศิลปวัฒนธรรม 3, 7(มกราคม 2529).

(9) ประตูละโวตีโสภา (พ.ศ. 2479)

ภาพที่ 3-21 ประตูละโวตีโสภา

(ที่มา: พีรศรี โปหาทอง, 2563)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ที่ตั้ง	พระบรมมหาราชวัง
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2478
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2479

ความเป็นมา

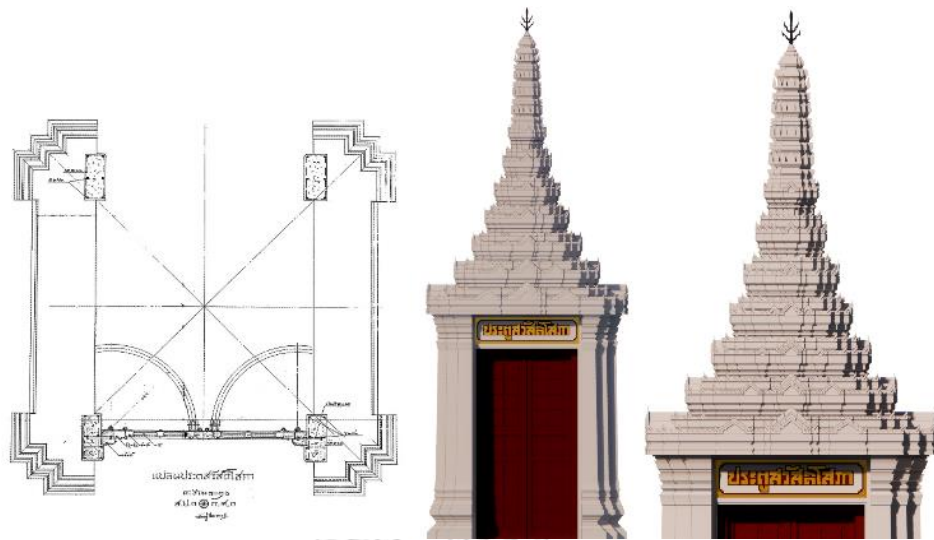
ประตูละโวตีโสภาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตรงข้ามกับกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ.2478 กรมศิลปากรได้รับการติดต่อจากสำนักพระราชวังขอให้เป็นธุระจัดการซ่อมแซมประตูละโวตีโสภาที่มีความชำรุดทรุดโทรม ซึ่งได้มอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมเป็นผู้รับผิดชอบโดยมีพระสาโรชรัตนนิมมานก์ เป็นสถาปนิกหัวหน้าทีมและพระพรหมพิจิตรเป็นนายช่าง

ผู้ออกแบบ เมื่อพระพรหมพิจิตรเข้าไปสำรวจความเสียหายของประตุมีการเขียนรายงานกลับมายัง กองสถาปัตยกรรมถึงสภาพความเสียหายที่กระทบไปถึงระดับโครงสร้างโดยเฉพาะฐานรากของประตู ยากต่อการซ่อมแซมบนโครงสร้างเดิม พระพรหมพิจิตรจึงเสนอให้ทำการรื้อถอนแล้วก่อสร้างประตู สวัสดิโสภานขึ้นใหม่แทนที่ประตูเดิม พระพรหมพิจิตรออกแบบประตูสวัสดิโสภานขึ้นใหม่ มีนายสุยกี ยี่ห้อเอี่ยมหลี เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง นักเรียนโรงเรียนเพาะช่างเป็นผู้ปั้นต้นแบบลวดลายประดับ ตกแต่งอาคาร และนายเปงคุณ ยี่ห้อเป็งเอง เป็นผู้ทำแม่พิมพ์และถอดพิมพ์ลวดลายประดับตกแต่ง ก่อสร้างแล้วเสร็จในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ.24789 ใช้งบประมาณไปทั้งสิ้น 6,345 บาท⁴

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ประตูสวัสดิโสภานเป็นอาคารยอดปราสาททรงจอมแห แบบลวดทอง มีผังย่อมุมไม้สิบสองรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัส โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ตลอดจนลวดลายประดับตกแต่งทั้งหมดทำด้วยกรรมวิธี คอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ ประตูทางเข้าทำด้วยไม้ สลักลายลูกฟักบริเวณบานประตูทาสีชาด เหนือบาน ประตูประดับข้อความ “ประตูสวัสดิโสภาน” ตัวหนังสือปิดทองเซาะร่องรอบตัวอักษรด้วยสีแดงเข้ม ลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมลวดทองเหลือเพียงเค้าโครงของรูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตรูป สามเหลี่ยมหลากหลายขนาดและสัดส่วนมาประกอบกันเป็นลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมแทนที่ ลวดลายแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ทั้งลายบริเวณโคนเสา และหัวเสาที่ทำเป็นลายเซาะร่อง สามเหลี่ยมคล้ายกับลายกระจังฟันปลาในงานศิลป์ไทย เช่นเดียวกับลวดลายประดับส่วนยอดปราสาท ทรงจอมแหที่ใช้วิธีการเซาะร่อง และปาดมุมเพื่อให้เกิดมิติของแสงเงาแก่องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ยอดนภศูลทำจากโลหะทำหน้าที่เป็นสายล่อฟ้าและตัวจบยอดปราสาทตามระเบียบแบบแผนการ ออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี

⁴ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.41.1.1/1 การซ่อมพระราชฐาน "ประตูสวัสดิโสภาน" (พ.ศ. 2478 – 2479).

ภาพที่ 3-22 (ซ้าย) ผังประตูสวัสดิโสภา (กลาง) รูปด้านหน้า (ขวา) ยอดปราสาท
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-23 แบบอักษมาตรประตูสวัสดิโสภา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(10) ศาลายามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-24 ศาลายามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2479

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2480

ผู้ออกแบบ พระพรหมพิจิตร

พระสาโรชรัตนนิมมานก์

หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร

ความเป็นมา

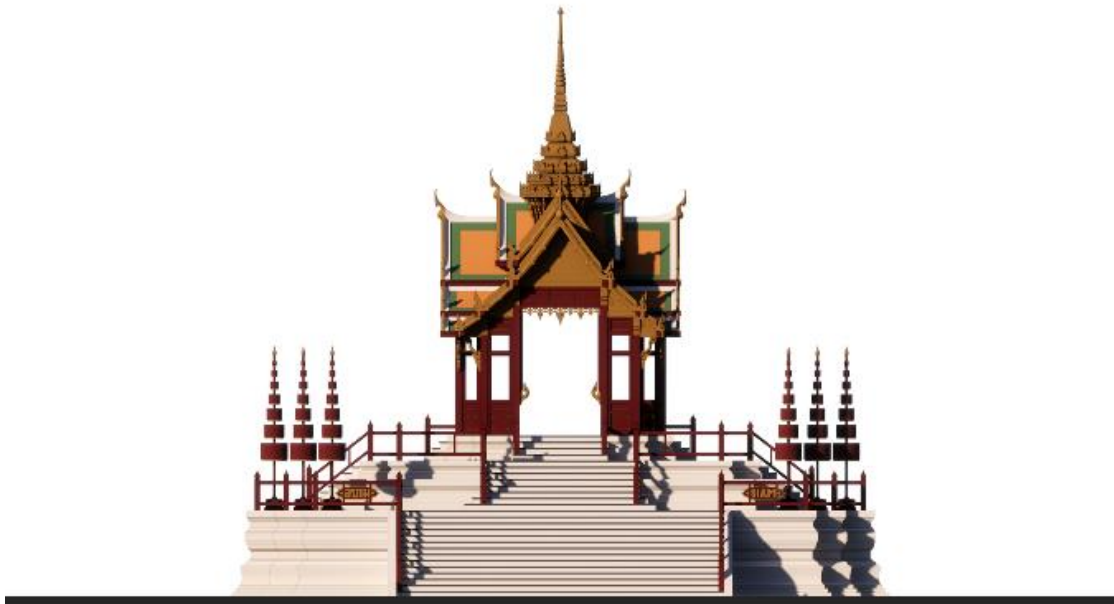
ในปี พ.ศ. 2479 คณะรัฐมนตรีมีมติให้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานแสดงพิพิธภัณฑ์ในงานพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ณ กรุงปารีส ในปี พ.ศ. 2480 โดยกระทรวงเศรษฐการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ คณะกรรมการดำเนินเห็นชอบให้จัดสร้างพลับพลาแบบไทยขึ้น มอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้จัดสร้างพลับพลาไทยขึ้นขนาดกว้างยาวรวมฐาน 8.7 x 8.7 เมตร นอกจากพลับพลาอันเป็นอาคาร

หลักแล้วยังกำหนดให้ให้มีประรำแบบไทยข้างเคียงอีก 2 หลัง ขนาด 3 x 8 เมตร โดยทั้งหมดถูกจัดสร้างขึ้นในประเทศไทยแล้วจึงขนส่งทางเรือไปประกอบที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในงานนี้มีพระพรหมพิจิตร เป็นนายช่างผู้ออกแบบตัวพลับพลาไม้ และมีสถาปนิกผู้เกี่ยวข้องสองคนได้แก่ หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร และพระสาโรชรัตนนิมมานก์ ในการออกแบบส่วนจัดแสดงภายใน โดยมีนายตีตันดีตเส็ง เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างส่วนพลับพลาไทยภายในประเทศ แต่ในขั้นตอนการนำไปประกอบใช้ช่างไทย รวมราคาค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 7,690 บาท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส เป็นอาคารชั่วคราวผนังอาคารโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนจัดแสดงหลัก อยู่ภายในส่วนฐานสิงห์ซ้อนชั้น และส่วนพลับพลาจตุรมุขที่มีต้นแบบมาจากพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พระราชวังบางปะอิน ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ซ้อนชั้นมีบันไดทางขึ้นจากภายนอก ซึ่งส่วนฐานซ้อนชั้นยังทำหน้าที่เป็นทางเดินโดยรอบพลับพลาจตุรมุขด้านบนอีกด้วย

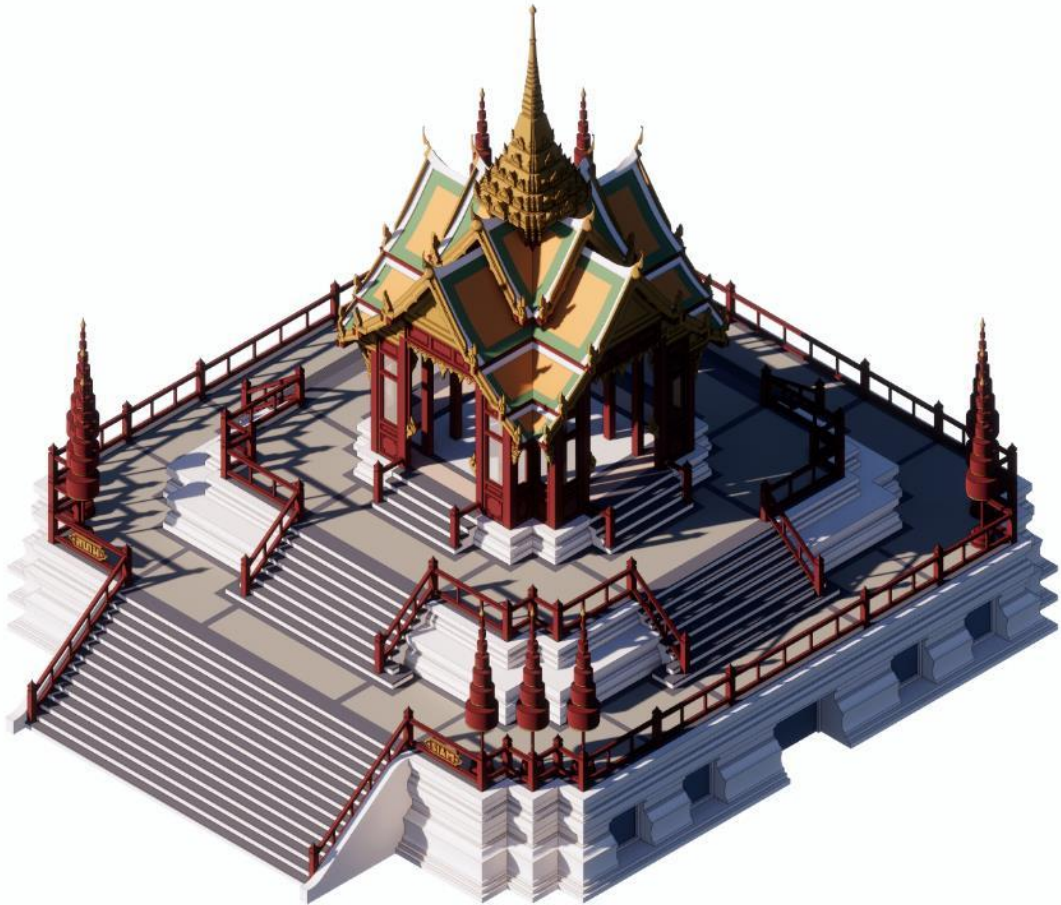
พลับพลาจตุรมุขเป็นอาคารเครื่องยอดทรงบุษบกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เป็นศาลาโถงทรงเครื่องลำยอง หลังคาซ้อน 2 ชั้นแบ่งผืนหลังคาเป็น 3 ตับหลังคา เครื่องยอดทรงบุษบกหรือทรงจอมแห แบ่งชั้นเชิงกลอนจำนวน 5 ชั้นเชิงกลอน มีคันทวยรับเครื่องยอดทรงบุษบก และชายคายาคาโดยรอบ โครงสร้างและส่วนประดับตกแต่งทั้งหมดทำจากไม้ ลวดลายและองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม ก่อสร้างด้วยกรรมวิธีแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจก มีการใช้กระจกใสซึ่งเป็นวัสดุสมัยใหม่ในขณะนั้นกั้นบริเวณผนังในช่องเสานอกประธาน แสดงความทันสมัยขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความโปร่งเบาอันเป็นลักษณะสำคัญของพลับพลาไว้ได้

ภาพที่ 3-25 รูปด้านหน้าศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2564)

ภาพที่ 3-26 รูปด้านข้างศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2564)

ภาพที่ 3-27 รูปอักษมาตศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2564)

(11) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-28 เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม

จุฬฯ (ที่มา: ชาตรี ประภิตนันทการ, 2548)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ที่ตั้ง ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2480

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2484

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ.2480 เกิดโครงการปรับปรุงสัญลักษณ์ของวัดสามจีนใต้ (วัดไตรมิตร) โดยมหาเถรสมาคมมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัด จัดการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในวัดใหม่แยกฆาปนสถานกับที่พักสงฆ์ออกจากกัน กำหนดส่วนสังฆาวาสขึ้นใหม่มีการสร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นใหม่ สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ ด้วยโครงสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีตเสริมเหล็ก และ

ปรับปรุงส่วนฉาปนสถานให้มีสัญลักษณ์ที่ขึ้นด้วยการสร้างเมรุถาวร สำหรับใช้ในการฉาปนกิจศพของบุคคลทั่วไป โดยเตาเผาศพเป็นการนำเข้าเทคโนโลยีสมัยใหม่จากประเทศญี่ปุ่นทดแทนการใช้ฟืนเผาศพแบบในอดีต ทำให้เมรุถาวรวัดไตรมิตรกลายเป็นต้นแบบเมรุเผาศพที่ถูกลำนำไปสร้างในวัดทั่วประเทศในเวลาต่อมา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

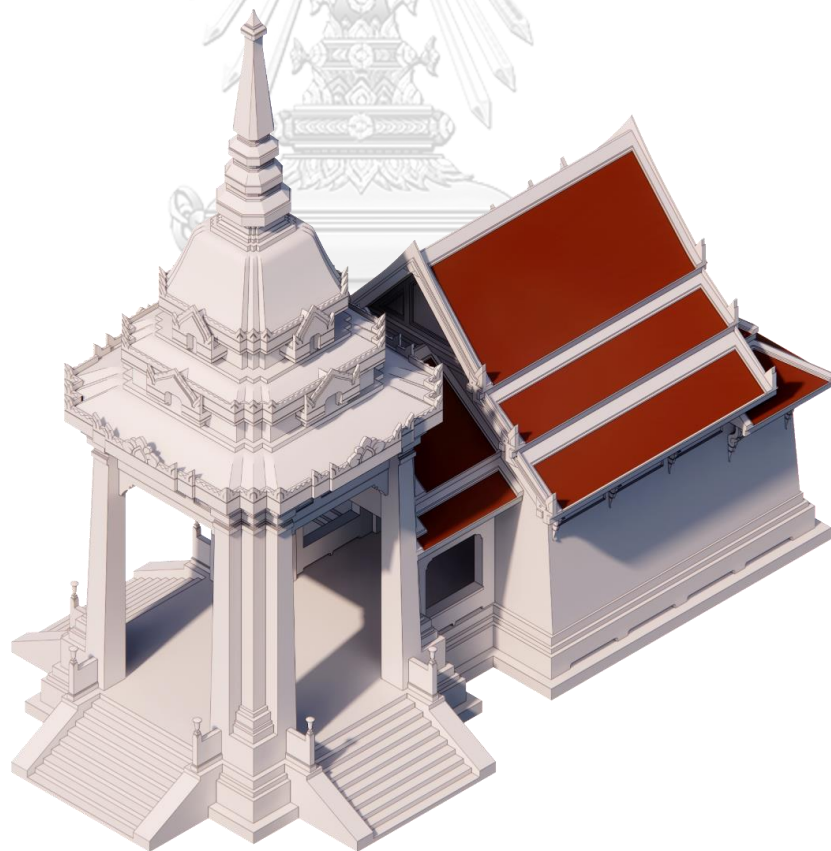
เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม แบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญได้แก่ (1) พื้นที่ตั้งศพสำหรับวางดอกไม้จันทน์และประกอบพิธีทางศาสนา เป็นอาคารเครื่องยอด ทรงมณฑป ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง และ (2) ส่วนเผาศพ ที่ตั้งเตาเผาศพ เป็นอาคารหลังคาจั่ว ทรงเครื่องลำยอง มีผนังทึบปิดมิดชิดมีช่องระบายอากาศบริเวณผนังด้านบน อาคารทั้งสองส่วนเชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน รูปแบบอาคารเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมชิวคราวอย่างพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ นำมาลวดทอนรายละเอียดทั้งการแบ่งชั้นหลังคาลงเหลือสามชั้นเชิงกลอน ลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งลดลงเหลือเพียงเค้าโครงของรูปทรงเรขาคณิต โครงสร้างหลักของอาคารตลอดจนลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมทำจากคอนกรีตเสริมเหล็กหล่อถอดพิมพ์ปิดผิวด้วยกรวดล้างทาสี

ภาพที่ 3-29 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

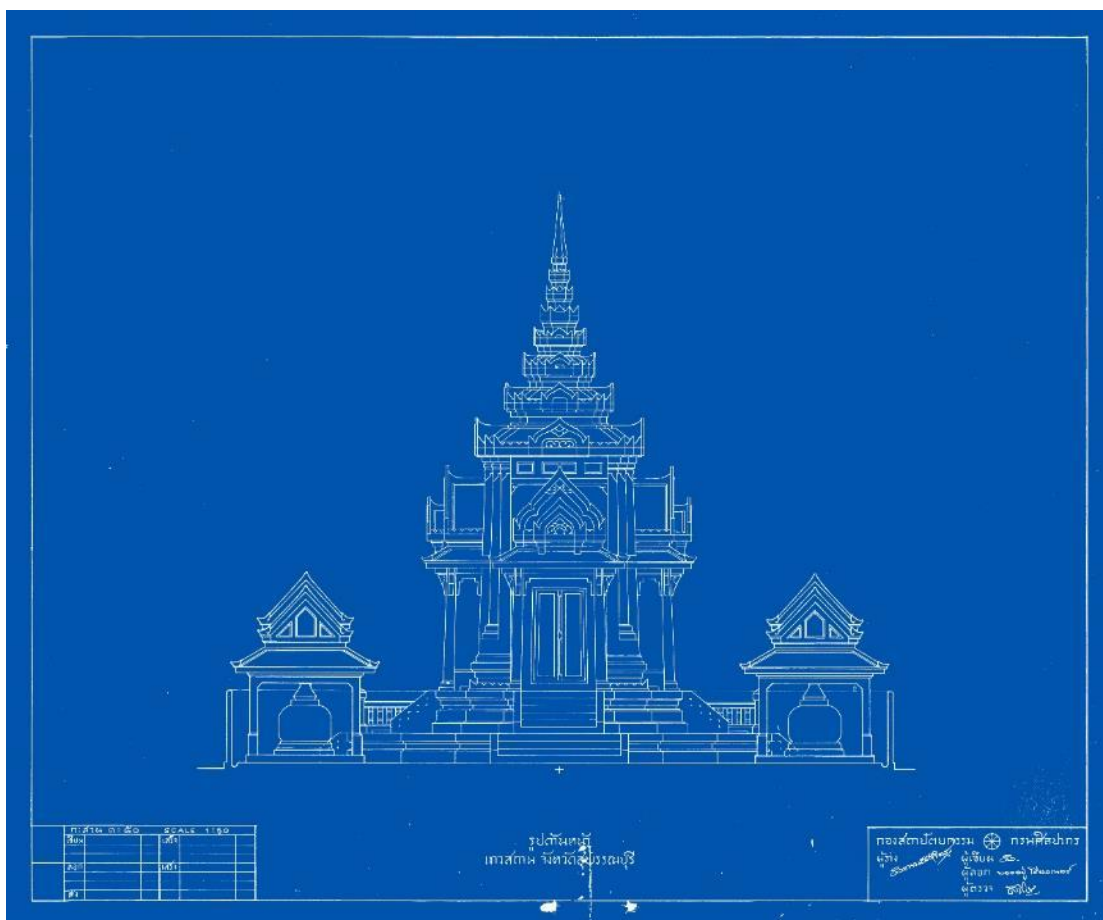

ภาพที่ 3-30 (รูปด้านข้าง) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-31 รูปอักษรมาตร เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(12) แบบร่างศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-32 แบบร่างศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ที่ตั้ง ถนนหลวงหาย ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี

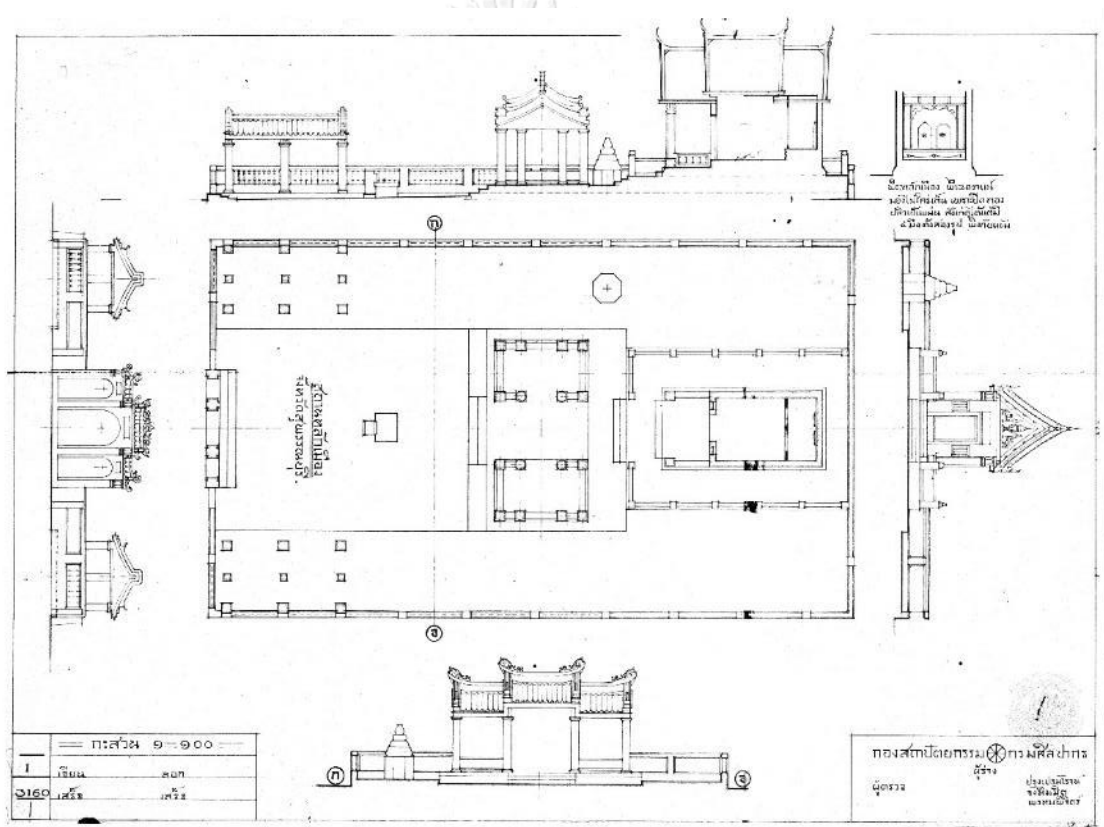
ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2480

ปีที่เสร็จ -

ความเป็นมา

ช่วงต้นปี พ.ศ. 2480 นายบุญรอด เหลียงพานิช แสดงความประสงค์ในการเป็นเจ้าของภาพซ่อมแซมปรับปรุงศาลหลักเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี ในวงเงินบริจาคเงินจำนวน 5,000 บาท โดยติดต่อผ่านทางข้าหลวงประจำจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อช่วยเป็นธุระจัดการแจ้งความประสงค์นี้ต่อทางการทางข้าหลวงประจำจังหวัดติดต่อมายังกรมศิลปากรให้ช่วยทำการออกแบบปรับปรุงศาลหลักเมืองจังหวัด

สุพรรณบุรี โดยแบบฉบับปรับปรุงของนายบุญรอด เหลียงพานิช ที่เป็นรูปแบบศาลเจ้าแบบจีนมาด้วย หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นมอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมเป็นผู้รับผิดชอบสำรวจพื้นที่และทำการออกแบบ โดยมีพระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างผู้ออกแบบ โดยเริ่มแรกพระพรหมพิจิตร ร่วมกับ ชุนจงนิมิต และนายปรง เปรมโรจน์ เดินทางไปยังจังหวัดสุพรรณบุรีเพื่อทำการสำรวจจริงวัดอาคารเดิมในพื้นที่ แล้วทำการออกแบบปรับปรุงศาลหลักเมืองใหม่บนพื้นที่เดิม พระพรหมพิจิตรออกแบบร่างจำนวน 2 แบบแต่ด้วยเหตุผลด้านงบประมาณที่สูงเกินเงินบริจาคทำให้โครงการออกแบบปรับปรุงศาลหลักเมืองสุพรรณที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรถูกยกเลิกไป

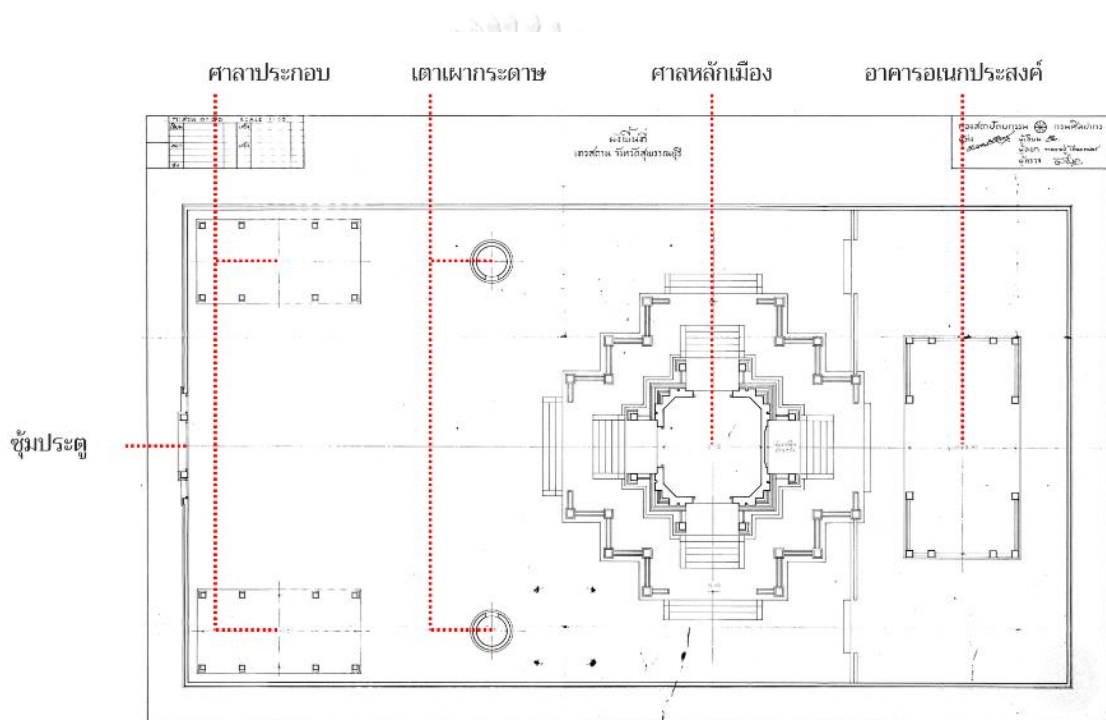
ภาพที่ 3-33 แบบสำรวจอาคารเดิมศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบเดิมของศาลหลักเมืองจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นกลุ่มอาคารที่อยู่ร่วมกันโดยมีรั้วเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตของศาล ลักษณะการวางผังเป็นแบบศาลเจ้าแบบจีนคือมีซุ้มประตูทางเข้าไปยังลานโล่งตรงกลาง มีอาคารประกอบซ้าย-ขวาและตัวศาลอยู่ในแนวแกนเดียวกับประตูทางเข้า โดย

อาคารศาลดั้งเดิมเป็นอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย พระพรหมพิจิตรออกแบบร่างจำนวน 2 แบบ ลงบนตำแหน่งอาคารเดิมดังนี้

แบบร่างที่ 1 คงตำแหน่งซุ้มประตูทางเข้าศาลาประกอบคู่หน้าเอาไว้ ย้ายศาลาอเนกประสงค์ แต่เดิมที่อยู่ด้านหน้าศาลาให้อยู่ด้านหลัง เพิ่มเตาเผากระดาษให้ประดับอยู่ด้านหน้าศาลหลักเมืองทั้งสองข้าง เปลี่ยนรูปแบบอาคารเดิมที่เป็นแบบจีนให้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยทั้งหมด โดยเฉพาะอาคารหลักอย่างศาลหลักเมืองออกแบบใหม่ให้เป็นสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงจตุรมุขแบบลดทอน มีทางเดินยกพื้นสูงโดยรอบอาคาร อาคารทั้งหมดสร้างด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 3-34 ผังพื้นศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1

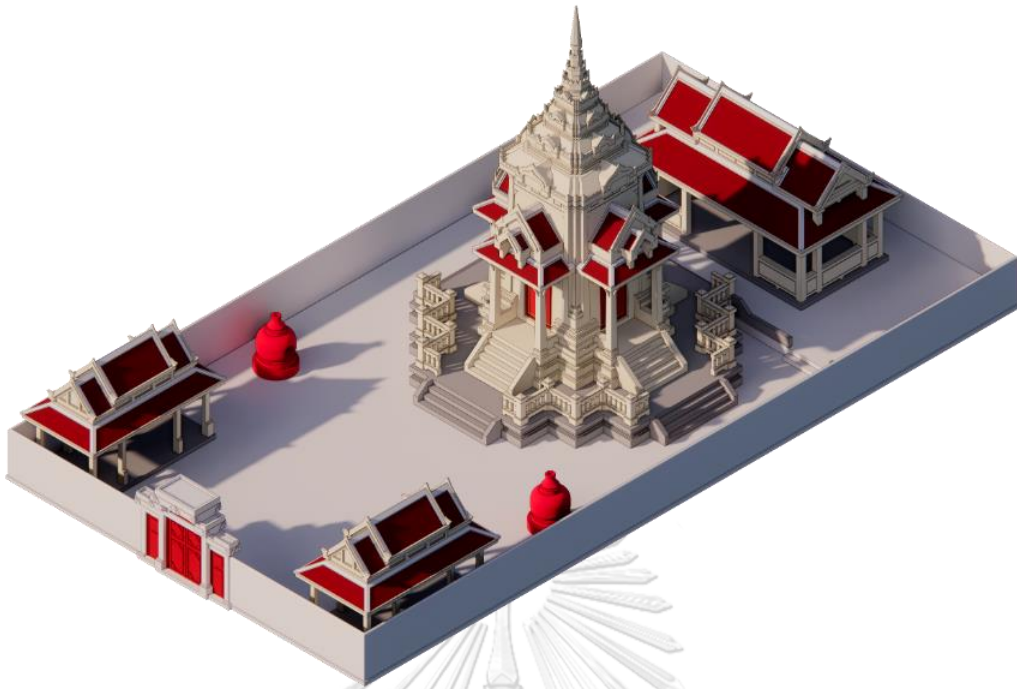
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-35 รูปด้านข้างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

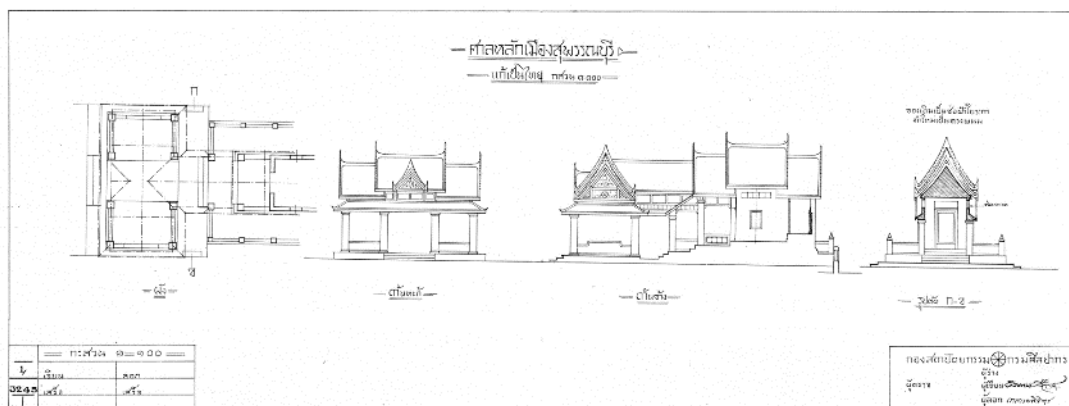

ภาพที่ 3-36 รูปด้านหน้าศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

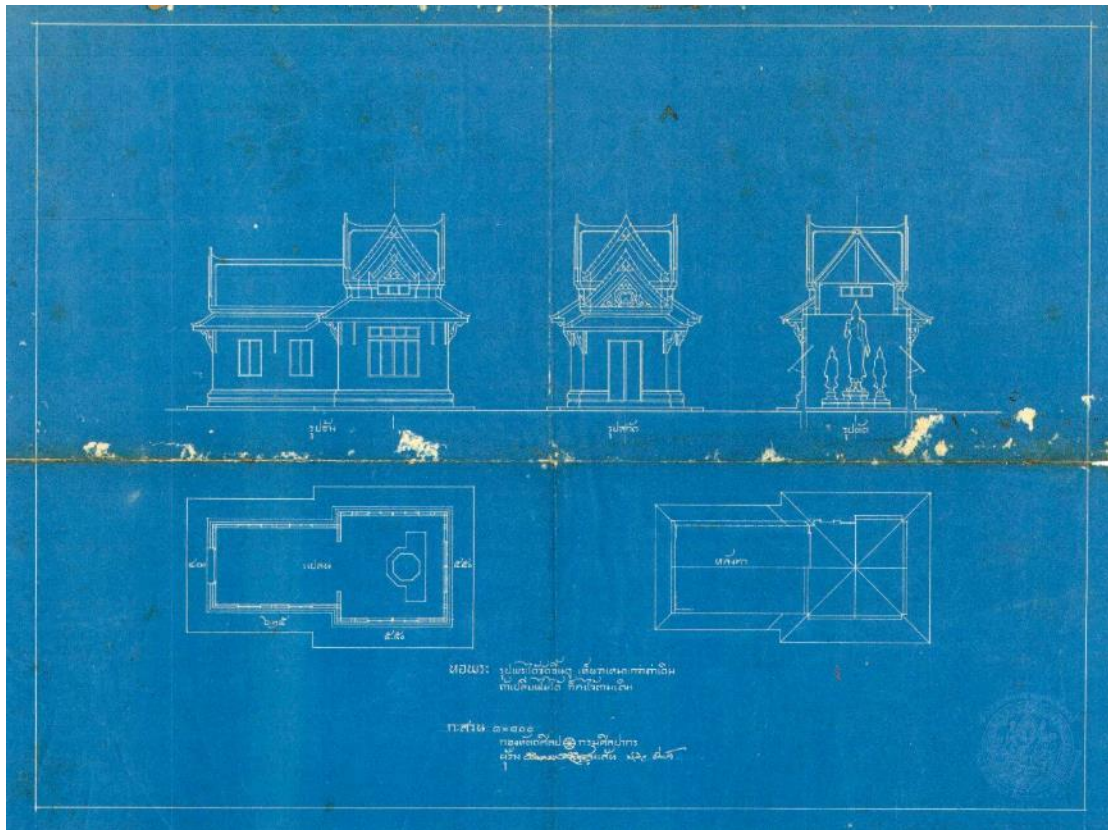
ภาพที่ 3-37 รูปอักษมาตร ศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี แบบร่างที่ 1
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

แบบร่างที่ 2 เป็นการปรับลดแบบลงมาเนื่องจากแบบร่างที่ 1 มีงบประมาณการก่อสร้างที่สูงเกินไป แบบร่างที่ 2 จึงเป็นการปรับปรุงเฉพาะรูปลักษณะภายนอกของอาคารอนุสาวรีย์และตัวศาลหลักเมืองโดยปรับปรุงให้มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยที่สอดคล้องกันทั้งสองหลัง ปรับปรุงทรงหลังคา ลวดลายประดับตกแต่งให้สวยงาม แม้มีการปรับลดแบบลงมาแล้วแต่งบประมาณการก่อสร้างในแบบร่างที่ 2 ก็ยังสูงกว่าเงินบริจาคอยู่ 1,000 บาท ทำให้โครงสร้างนี้จำเป็นต้องยกเลิกไป

ภาพที่ 3-38 แบบร่างที่ 2 ศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

(13) แบบร่างหอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-39 แบบร่างหอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง จังหวัดสุพรรณบุรี
ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2480
ปีที่เสร็จ -

ความเป็นมา

ในปี พ.ศ. 2480 ปีเดียวกันกับที่พระพรหมพิจิตรออกแบบปรับปรุงศาลหลักเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่านอกจากศาลหลักเมืองแล้ว ยังมีแบบร่างปรับปรุงหอพระจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นงานออกแบบอีกชิ้นหนึ่งของพระพรหมพิจิตรอีกด้วย ภายในแบบมีการให้คำแนะนำรูปแบบพระพุทธรูปที่เหมาะสมกับหอพระที่พระพรหมพิจิตรออกแบบควบคุมไปด้วย โดยพระพรหมพิจิตรเสนอให้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา พร้อมกับพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลกเป็นพระอันดับซ้ายขวา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

แบบร่างหอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ประเพณี โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กพื้นที่ใช้สอยชั้นเดียว ตัวอาคารแบ่งออกเป็นสองส่วนได้แก่ ส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปฝังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาจตุรมุขมีหลังคากันสาดโดยรอบ และส่วนสักการะฝังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อออกมาจากส่วนประดิษฐานพระพุทธรูป หลังคาทรงจั่ว มีหลังคากันสาดโดยรอบเชื่อมกับหลังคาส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปในรูปแบบมุขลด หลังคาไม่ซ้อนชั้น แบ่งผืนหลังคาเป็น 2 ชั้นหลังคา องค์กรประกอบประดับตกแต่งส่วนฐานทำเป็นฐานเขียง ตัวอาคารผนัง และประตูหน้าต่างเรียบไม่มีการประดับตกแต่ง หน้าต่างเป็นแบบบานกระทุ้งเพื่อระบายอากาศ มีคันทวยรับชายคาโดยรอบ ส่วนหลังคาประดับเครื่องถ้วยแบบปั้นลม บริเวณก้านบันส่วนสักการะประดับลวดลายไทยประเพณี ส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปประดับมุขประเจ็ดแนวกับหน้าจั่วหลักเจาะช่องแสงเข้ามาภายในอาคาร

ภาพที่ 3-40 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง หอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-41 รูปอักษมาตร หอพระพุทธรูป จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(14) แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-42 แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง	ถนนลาดหญ้า แขวงคลองสาน เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2480
ปีที่เสร็จ	-

ความเป็นมา

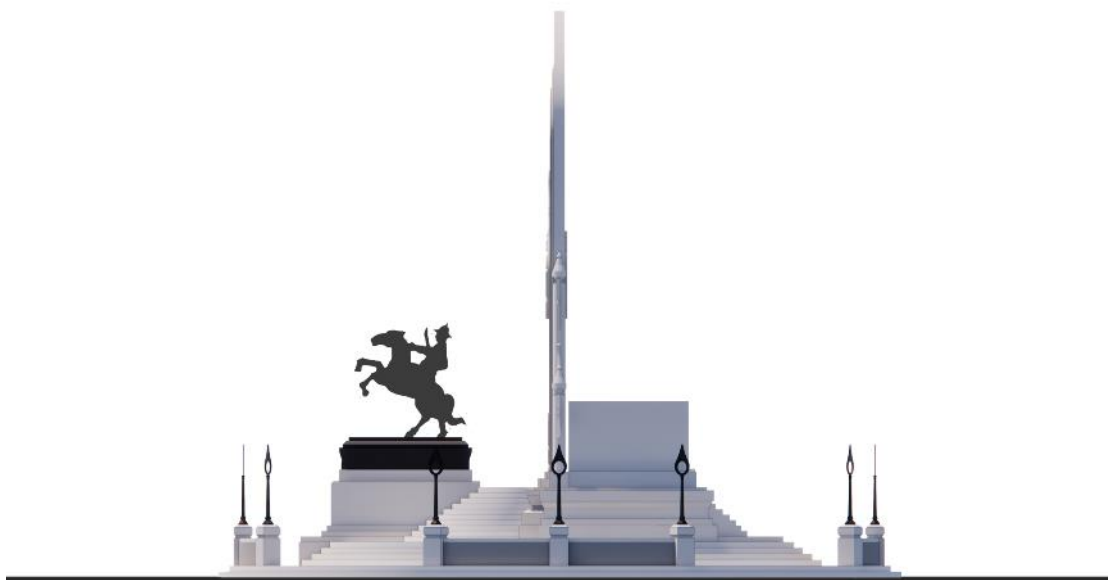
ในปี พ.ศ. 2477 นายทองอยู่ พุ่มพุ่มน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดธนบุรีขณะนั้น เสนอโครงการจัดสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในโอกาสครบรอบ 200 ปีการพระบรมราชสมภพ พ.ศ. 2477 กระทั่งในปี พ.ศ. 2480 รัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานจัดสร้าง มอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินเกี่ยวกับการออกแบบ และจัดสร้าง โดยหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นดำเนินการจัดการประกวดแบบอนุสาวรีย์ และนำมาปั้นต้นแบบจัดแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญจำนวน 7 แบบ และให้ประชาชนลงมติเลือกแบบที่จะทำการก่อสร้างโดยแบบอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบันคือแบบที่ชนะการลงมติจากประชาชนด้วยคะแนน 3,932 คะแนน โดยหนึ่งในแบบร่างที่มีการจัดแสดงเป็นแบบร่างที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรนายช่างหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม แต่แล้วโครงการก่อสร้างก็มีอันระงับไปจนกระทั่งถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่และทำการก่อสร้างจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2497

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

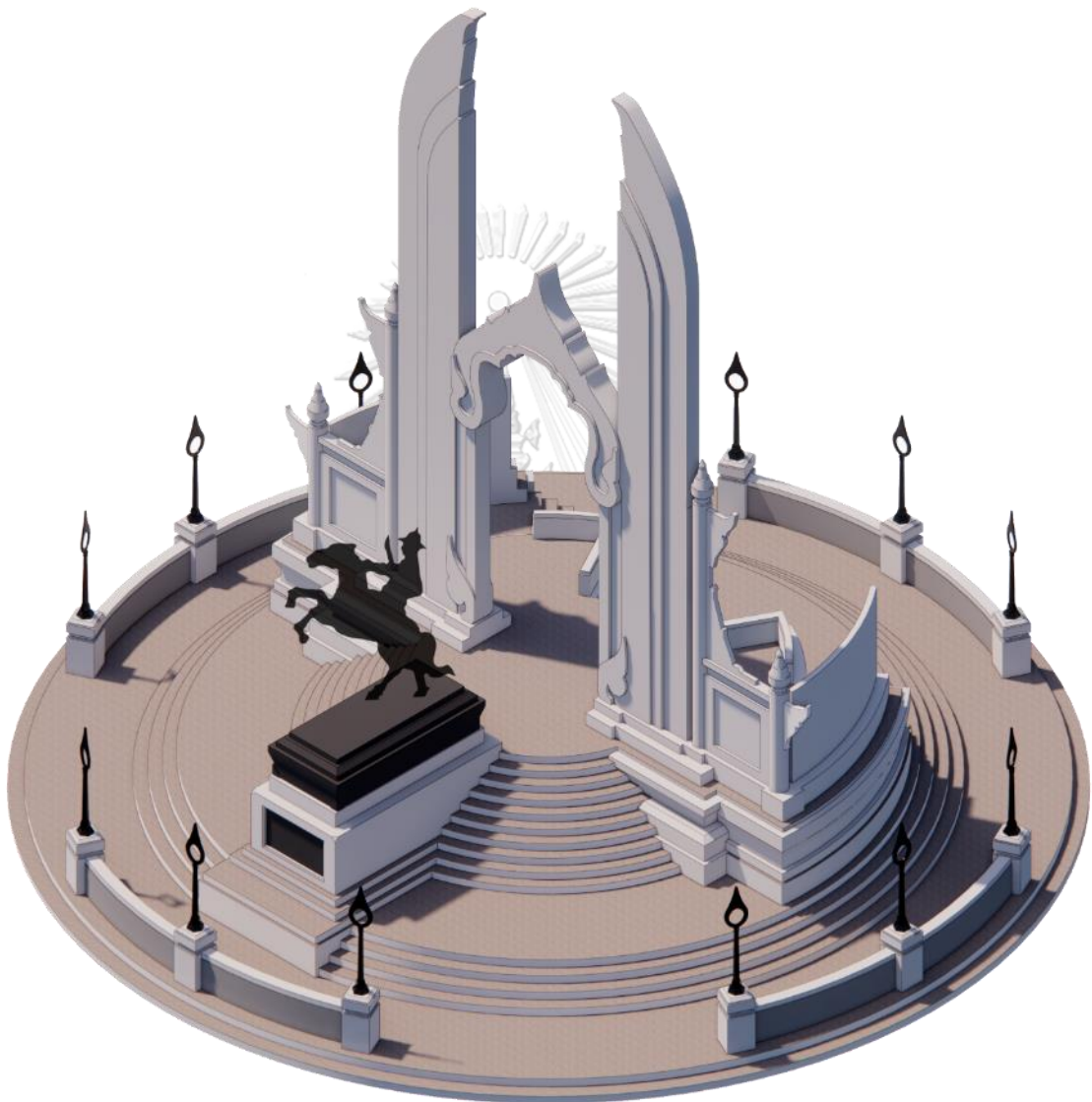
แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นผลงานออกแบบอนุสาวรีย์ชิ้นแรกของพระพรหมพิจิตรที่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน อนุสาวรีย์ที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กผสานการปั้นรูปเหมือนบุคคลสำคัญอย่างตะวันตกเข้ากับลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งอย่างไทย ประกอบด้วยสองส่วนหลัก ส่วนแรก คือ ส่วนประดิษฐานพระบรมรูปพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้าศึก ตั้งอยู่บนแท่นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกฐานสูงประดับด้วยบัวฐานสิงห์ และส่วนที่สอง คือ ฉากหลังพระบรมรูป ประกอบด้วย ชุ่มเรือนแก้วเป็นกรอบให้แก่พระบรมรูป ขนาบด้วยปีกสัตว์ส่วนสูงยาวทั้งสองข้างขนาบด้วยเสาหัวเม็ดอีกชั้นหนึ่ง ถัดออกมาประดับด้วยฉากกันประดับลายประจำยามและเสาหัวเม็ดประดับลวดลายเหราบนฉากกันทั้งสองด้าน องค์ประกอบทั้งสองอยู่ร่วมกันบนผังรูปวงกลม มีบันไดทางขึ้นโดยรอบ กันขอบเขตรั้วคอนกรีตประดับเสาโคมประดับเป็นระยะโดยรอบอนุสาวรีย์

ภาพที่ 3-43 รูปด้านหน้าแบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี
(ที่มา: คิดอย่าง, 2561)

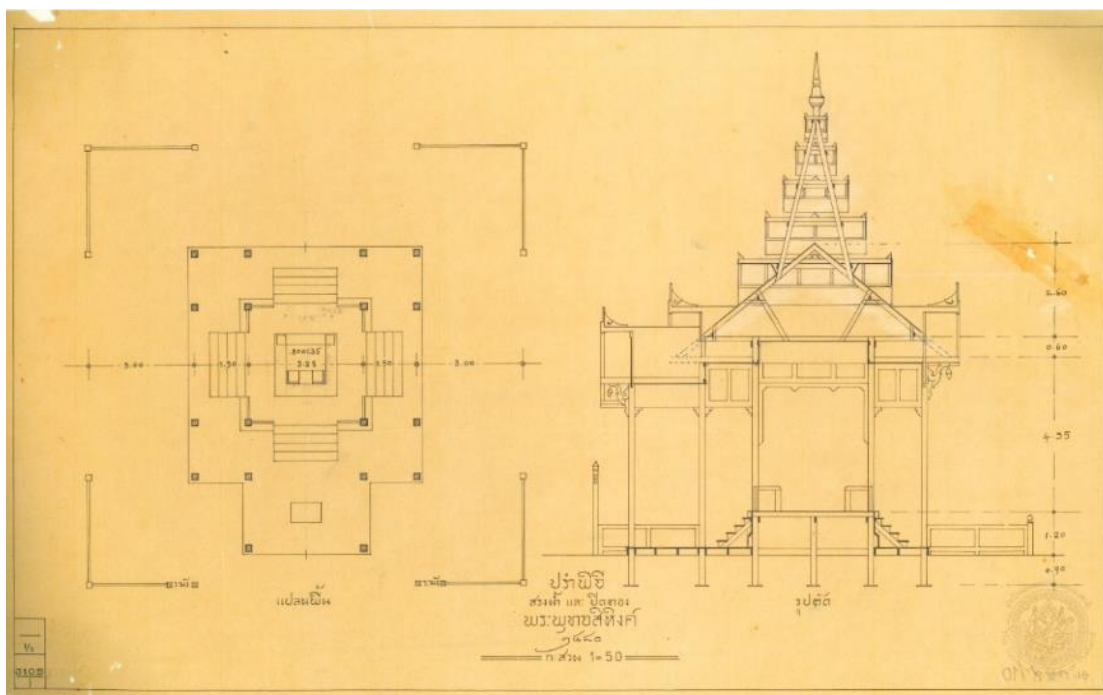

ภาพที่ 3-44 รูปด้านข้างแบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี
(ที่มา: คิดอย่าง, 2561)

ภาพที่ 3-45 รูปอักษรมาตร แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี
(ที่มา: คิดอย่าง, 2561)

(15) ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ ท้องสนามหลวง (พ.ศ. 2480)

ภาพที่ 3-46 ประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ ท้องสนามหลวง พ.ศ. 2480

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง ท้องสนามหลวง

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2479

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2480

ความเป็นมา

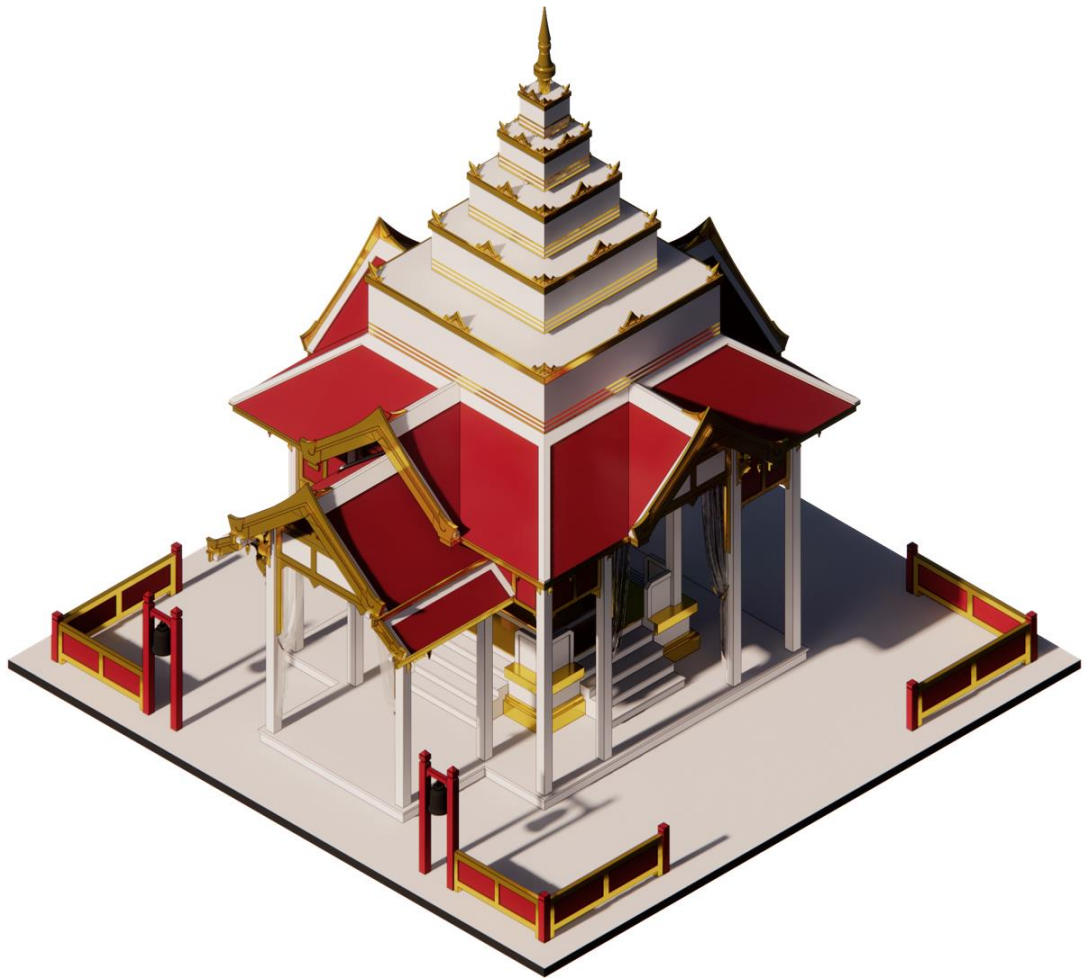
หลังจากที่รัฐบาลจัดให้มีการสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ในวันขึ้นปีใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2478 ได้รับเสียงตอบรับจากประชาชนเป็นอย่างดี ในงานเทศกาลปีใหม่ 1 เมษายน พ.ศ. 2480 รัฐบาลจึงมีดำริให้มีการจัดสร้งประำสำหรับสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์อีกครั้งหนึ่งในครั้งนี้ได้กำหนดว่าให้ประำสร้งน้ำในปีนี้มีควมยิ่งใหญ่ และประณีตกว่าในคราวก่อน โดยให้พระพรหมพิจิตรผู้ที่เคยออกแบบประำสร้งน้ำพระพุทธรสิหิงค์ในครั้งก่อนเป็นคนออกแบบเช่นเคย

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ปะรำสร้างน้ำพระพุทธสิหิงค์ในปี พ.ศ. 2480 พระพรหมพิจิตรออกแบบให้เป็นอาคารเครื่องยอด ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 6.25 x 6.25 เมตร ขนาดรวมทั้งมณฑลพิธี 12.25 x 12.25 เมตร ยกพื้นสูง 1.2 เมตรมีทางขึ้นทั้งสี่ด้าน มีการทำมุขทางเข้ายื่นยาวออกมามากกว่าด้านอื่นๆ เครื่องยอดเป็นการกรูผ้าขาวขลิบระบายทอง ซ้อนกันเป็นฉัตร 5 ชั้นมีคันทวยรับชายคาโดยรอบ

ภาพที่ 3-47 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง ปะรำสร้างน้ำพระพุทธสิหิงค์ พ.ศ. 2480
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

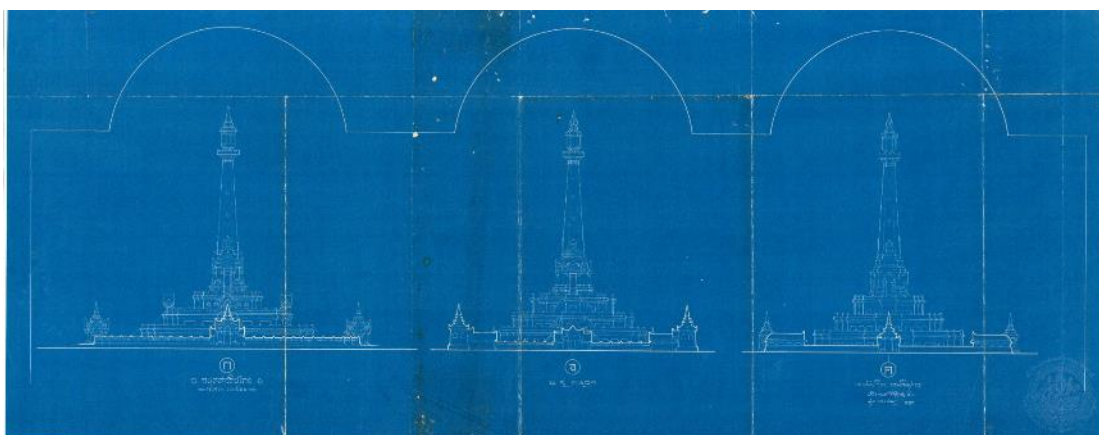

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 3-48 รูปอักษมาตร ปะรำสรงน้ำพระพุทธรูป พ.ศ. 2480

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(16) แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย (พ.ศ. 2482)

ภาพที่ 3-49 แบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง	จังหวัดสมุทรปราการ
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2481-2482
ปีที่เสร็จ	-

ความเป็นมา

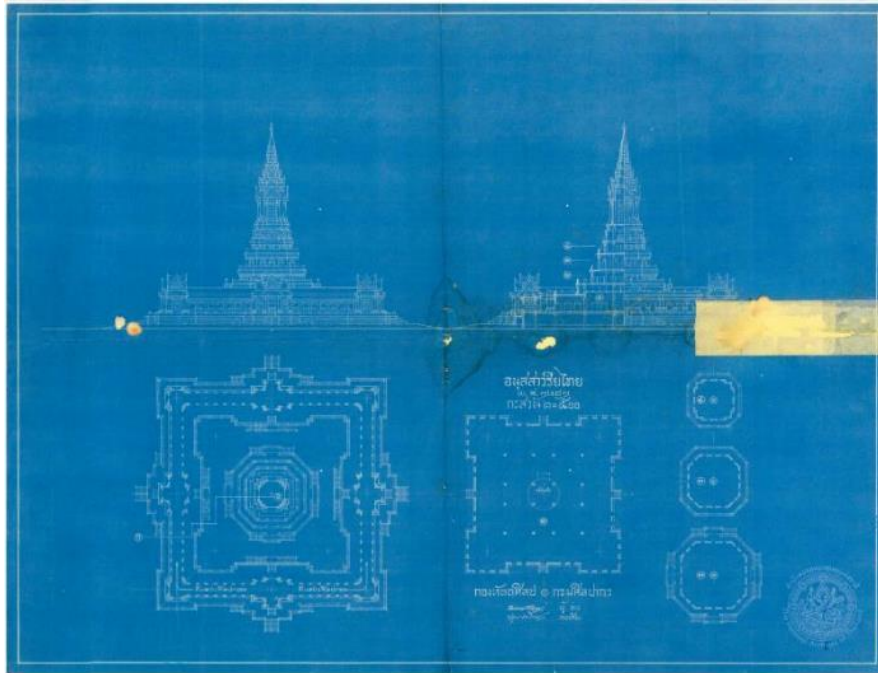
อนุสาวรีย์ไทย เป็นโครงการที่เกิดขึ้นหลังจากคณะราษฎรสามารถเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงในประเด็นการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของสยาม ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่จำเป็นได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2481 รัฐบาลจึงมีโครงการจัดสร้างอนุสรณ์ที่ระลึกถึงความเป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ของสยามขึ้นโดยใช้ชื่อโครงการว่า “อนุสาวรีย์สนธิสัญญา” ภายจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอนุสาวรีย์ไทย ในปี พ.ศ. 2482 โดยรัฐบาลมอบหมายให้กรมศิลปากรนำโดยหลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้รับผิดชอบจัดการประกวดแบบอนุสาวรีย์ที่จะสร้างขึ้นบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดสมุทรปราการ พบหลักฐานแบบร่างของกองสถาปัตยกรรมที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรทำการออกแบบไว้สองแบบ โดยแบบแรกเป็นแบบกระโจมไฟ ลักษณะเป็นประภาคารเพราะสถานที่ตั้งจะอยู่บริเวณปากแม่น้ำใกล้กับทะเล แต่พบว่ามีการทักท้วงจากเจ้ากรมอุทกศาสตร์ถึงประโยชน์ของการก่อสร้างรูปแบบกระโจมไฟที่จะซ้ำซ้อนกับที่มีอยู่เดิมแล้วสร้างความสับสนให้แก่คนเดินเรือแบบร่างนี้จึงถูกยกเลิกไป แบบร่างที่สองเป็นรูปแบบโลหะปราสาทมีสองแบบย่อยคือแบบยอดเดี่ยว และแบบทำยอด มีพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่รวม 5,000 ตารางเมตรประกอบด้วยส่วนพิพิธภัณฑน์บริเวณชั้นที่ 1

ขนาด 3,600 ตารางเมตร ชั้นที่ 2 – 3 ออกแบบให้เป็นโรงแรม และชั้นที่ 4 เป็นห้องประชุม แต่ด้วยราคาประเมินในการก่อสร้างสูงถึง 2 ล้านบาทจากเดิมที่กำหนดงบประมาณเอาไว้เพียง 100,000 บาท ทำให้โครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ไทยของรัฐบาลถูกยกเลิกไป

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

แบบร่างอนุสาวรีย์ไทยทั้งสองแบบมีแนวคิดมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีทั้งสองแบบ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กโดยอนุสาวรีย์รูปแบบกระโจมไฟมีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ในแบบร่างแต่ละแบบมีการออกแบบระเบียงคดล้อม หรือกำแพงรอบฐานอนุสาวรีย์ ตัวอนุสาวรีย์มีผังย่อมุมไม้สิบสอง ออกแบบให้เป็นชั้นฐานซ้อนกันสามชั้น สามารถเป็นลานเดินได้โดยรอบ ก่อนที่จะออกแบบตัวอาคารรับเสาศระโจมไฟให้เป็นลักษณะของเรือนธาตุที่พบในปราสาทหิน หรือพระปราสาท บล่องเสาศระโจมไฟออกแบบให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมลบมุม หรือแปดเหลี่ยมทั้งสามแบบ ยอดบนสุดเป็นกระโจมไฟสำหรับเป็นที่ตั้งของไฟที่ใช้ส่องไปยังทะเล

แบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาท มีแบบร่างย่อยอยู่สองแบบ คือ แบบโลหะปราสาทยอดเดียว และแบบโลหะปราสาท 5 ยอด ทั้งสองแบบต่างกันเพียงจำนวนยอดส่วนอื่นๆ ของอนุสาวรีย์เหมือนกันทุกประการ คือมีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อกระเปาะมีระเบียงคดล้อมรอบอาคารหลัก ด้านทั้งสี่ของผังพื้นมีการย่อกระเปาะออกมาซึ่งเป็นตำแหน่งของทางเข้าหลัก ตัวอาคารหลักส่วนพิพิธภัณฑสถานหนึ่งมีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อกระเปาะที่มุมทั้งสี่ในรูปแบบ 5 ยอดผังย่อกระเปาะนี้เป็นฐานสำหรับรองรับยอดบริวารทั้งสี่ ผนังอาคารประดับลวดบัวคว่ำบัวหงาย มีบันไดภายนอกขึ้นบนชั้นดาดฟ้าเหนือพื้นที่ใช้งานชั้นหนึ่งออกแบบเป็นลานทางเดินโดยรอบ ส่วนโรงแรงแรมตั้งแต่ชั้นสองขึ้นไปผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมปาดมุม ออกแบบเป็นลักษณะของฐานซ้อนกันสามชั้น ส่วนห้องประชุมบริเวณชั้นสี่เป็นตำแหน่งของฐานส่วนยอดอาคาร มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนฐานประดับบัวฐานสิงห์ตัวเรือนธาตุมีซุ้มบันแถลงยื่นออกไปทั้งสี่ด้าน ส่วนยอดปราสาทออกแบบให้เป็นชั้นบัวหงายซ้อนกันสามชั้น ประดับซุ้มบันแถลงบริเวณด้านชั้นบัวหงายทุกชั้นลดหลั่นขนาดกันจากใหญ่ขึ้นไปเล็ก บริเวณยอดสุดทำเป็นยอดปราสาท

ภาพที่ 3-50 แบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทยอดเดียว
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-51 รูปอักษమాตรแบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทยอดเดียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

ภาพที่ 3-52 แบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทห้ายอด
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-53 รูปอักษమాตรแบบร่างอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทห้าเดียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

ภาพที่ 3-54 รูปด้านอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ
(ที่มา: ชุณห์ศิริ ไชยเอื้อย, 2565)

ภาพที่ 3-55 แบบอักษมาตรอนุสาวรีย์ไทยรูปแบบกระโจมไฟ
(ที่มา: ชุณห์ศิริ ไชยเอื้อย, 2565)

(17) หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2482)

ภาพที่ 3-56 หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

ที่ตั้ง	ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2480
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2482
ผู้ออกแบบ	พระพรหมพิจิตร พระสาโรชรัตนนิมมานก์

ความเป็นมา

หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งอยู่ระหว่างอาคารมหาจุฬาลงกรณ์ และอาคารมหา
วชิราวุธ หันหน้าไปทางทิศตะวันตก โครงการก่อสร้างหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มขึ้นจาก
จอมพลป. พิบูลสงคราม อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในขณะนั้น เสนอมติจัดสร้างหอประชุม
ต่อสภามหาวิทยาลัย เพื่อใช้เป็นสถานที่จัดงานพระราชทานปริญญา ประชุมนิสิต จัดปาฐกถา รวมไปถึง
ถึงงานสำคัญต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เมื่อสภามหาวิทยาลัยเห็นชอบแล้วจึงทำการขอความ

อนุเคราะห์จากกรมศิลปากรเพื่อทำการออกแบบหอประชุมใหม่ให้แก่มหาวิทยาลัย กรมศิลปากรมอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีพระสาโรชรัตนนิมมานก์เป็นหัวหน้าทีมผู้ออกแบบร่วมกับพระพรหมพิจิตร หัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม ใช้งบประมาณในการก่อสร้าง 332,000 บาท มีนายสง่า วรณดิษฐ์ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง เริ่มการก่อสร้างในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2481 จนแล้วเสร็จในวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2482 และมีพิธีเปิดอาคาร พร้อมกับพิธีแจกปริญญาบัตร ในวันที่ 30 มีนาคมปีเดียวกัน

ด้วยความสำคัญของหอประชุมต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำให้มีการใช้งานเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน มีการปรับปรุงซ่อมแซมเพื่อความสะดวกในการใช้งานตามยุคสมัย โดยมีการปรับปรุงครั้งใหญ่จำนวน 3 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 ปรับเปลี่ยนผนังห้องประชุมเป็นบล็อกซีเมนต์โปร่งเพื่อถ่ายเทอากาศ ต่อเติมเฉลียงยาว 2 ข้างอาคารด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีหลังคาตาดฟ้าเพื่อป้องกันแดด และฝนให้กับผนังระบายน้ำอากาศที่สร้างขึ้นใหม่ โดยมี ม.จ. โวฒยากร วรวรรณ และรองศาสตราจารย์เลิศ อุรัสยะนันท์เป็นผู้ออกแบบ ต่อมาใน พ.ศ. 2527 ติดตั้งระบบปรับอากาศ และปรับปรุงภายในทั้งหมด ทั้งส่วนที่นั่งในหอประชุมทั้งสองชั้น ปรับขนาด และสัดส่วนเวที และกรอบเวที รวมไปถึงปรับปรุงส่วนรับรองและห้องประชุมเล็กบริเวณมุขหน้าทั้งหมด โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร. ภิญโญ สุวรรณคีรี เป็นหัวหน้าทีมออกแบบปรับปรุง และในปี พ.ศ. 2557 มีการปรับปรุงอาคารครั้งใหญ่อีกครั้ง โดยอาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี และคณะ

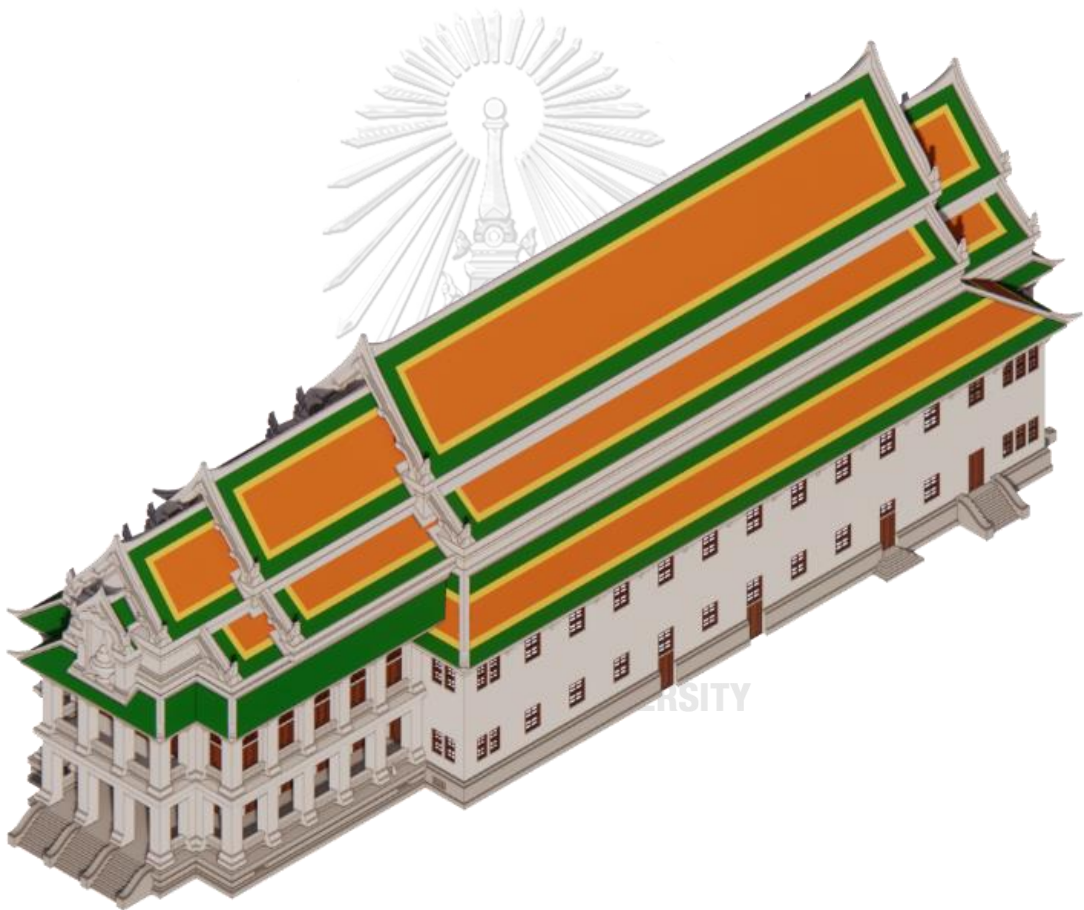
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีพื้นที่ใช้สอยภายใน 2 ชั้น ชั้นล่างมีห้องรับรองแขกคนสำคัญของมหาวิทยาลัย บริเวณมุขหน้าอาคารทางทิศตะวันตก และส่วนห้องประชุมใหญ่พร้อมเวที และทางเข้าห้องประชุมบริเวณมุขหลังอาคารทางทิศตะวันออก ชั้นสองมีเป็นห้องประชุมย่อยบริเวณมุขหน้า ส่วนห้องประชุมใหญ่มีที่นั่งชั้นลอยเป็นที่นั่งรูปแบบอัมจันทร์ ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขหน้าหลังตัวอาคารส่วนมุขหน้าทำเสาถอยระดับบัวหัวเสาแสดงความโปร่งเบา สง่างาม ขณะที่ตัวอาคารส่วนหอประชุมทำเป็นผนังทึบเรียบมีทวยหัวเสารับชายคาแบบที่พบในศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา ส่วนหลังคาเป็นหลังคาทรงจั่วประดับเครื่องลายของแบบจั่วทรงกลีบบัว ส่วนหอประชุมมีหลังคากันสาดโดยรอบ ยื่นหลังคาจั่วแบบมุขลดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง บริเวณมุขหน้าทำเป็นมุขประเจิดทึบ

ประดิษฐานตราจุลมงกุฏ (พระเกี้ยว) สัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย องค์ประกอบประดับตกแต่งทำ
ด้วยกรรมวิธีคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์โดยนักเรียนโรงเรียนศิลปากร

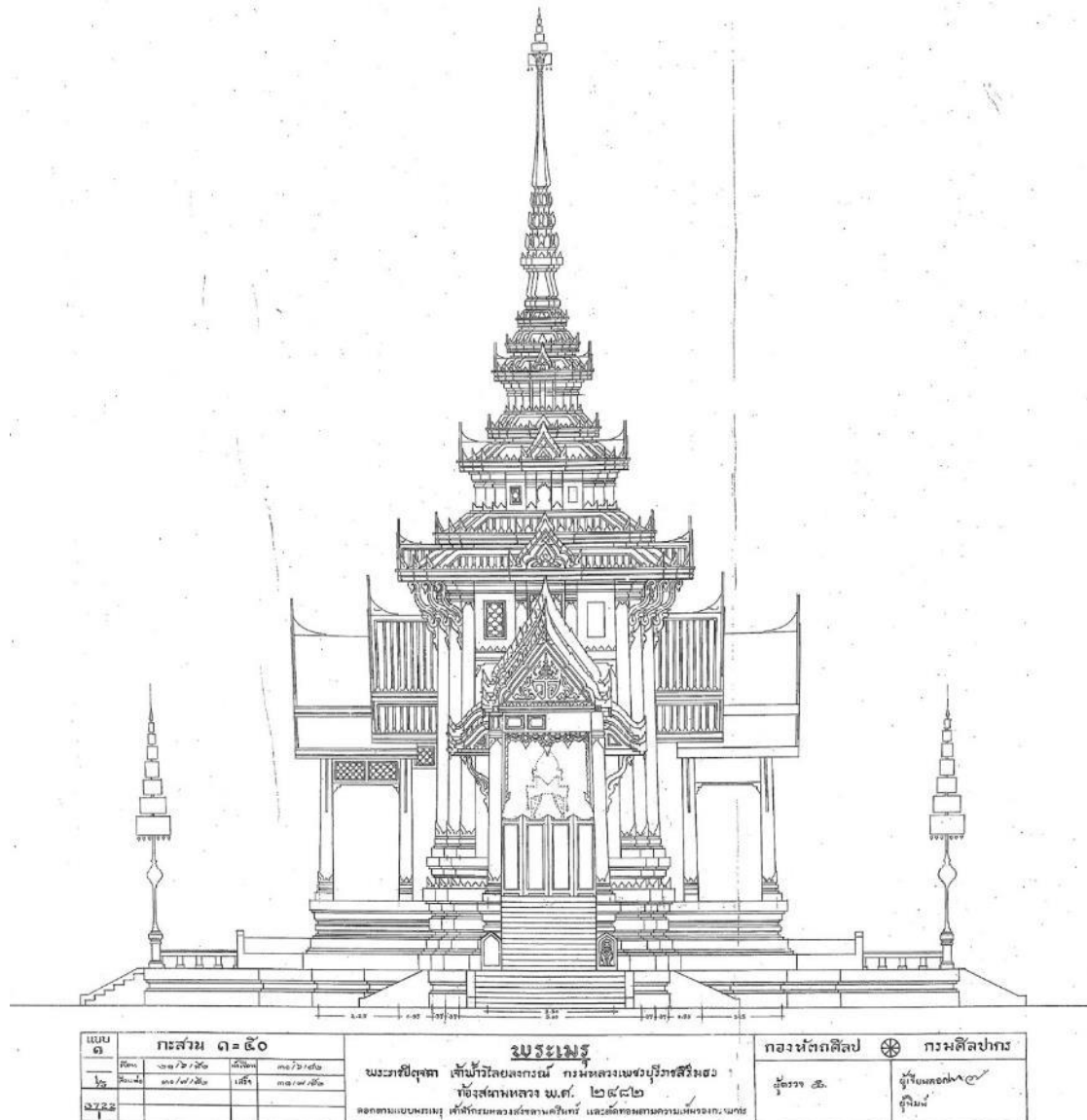

ภาพที่ 3-57 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2563)

ภาพที่ 3-58 รูปอักษมาตร หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2563)

(18) แบบร่างพระเมรุสมเด็จพระราชาธิบดีจกฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
(พ.ศ. 2484)

ภาพที่ 3-59 แบบพระเมรุสมเด็จพระราชาธิบดีจกฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง	ท้องสนามหลวง
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2482
ปีที่เสร็จ	-
ผู้ออกแบบ	พระพรหมพิจิตร, พระเทวาภินิมิต

ความเป็นมา

สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรสิ้นพระชนม์ที่วังคันธवास ถนนวิฑูร์ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481 (วันขึ้นปีใหม่ของสยามยังใช้วันที่ 1 เมษายน) รัฐบาลมอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและจัดสร้างพระเมรุขึ้นโดยมติแรกของคณะกรรมการดำเนินงานกำหนดให้ใช้รูปแบบเมรุคัตลอกมาจากแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ และมีการปรับปรุงตามสมควร ซึ่งผู้ดูแลรับผิดชอบงานในครั้งนี้คือพระพรหมพิจิตร ร่วมกับพระเทวาทินิมิต แต่ด้วยปัญหาด้านงบประมาณการก่อสร้างไม่เอื้ออำนวยเป็นผลมาจากผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้ในท้ายที่สุดใช้วิธีการปรับปรุงแก้ไขพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ที่ตั้งอยู่ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาสแทนการจัดสร้างพระเมรุขึ้นมาใหม่ โดยรัฐบาลกำหนดให้มีการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพขึ้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ณ ท้องสนามหลวง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เป็นอาคารชั่วคราว เป็นอาคารจตุรมุข เครื่องยอดทรงมงกุฎ รูปแบบเอาอย่างพระเมรุของสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมมีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตัวพระเมรุตั้งอยู่บนฐานเขียง มีบันไดกระเบื้อง เสาฉัตร เครื่องสูงรอบ พระเมรุเป็นอาคารจตุรมุข ฐานสิงห์ มีมุขโถงสี่ด้านเป็นอาคารทรงจั่ว ประดับอักษรพระนามาภิไธย ว.อ. อาคารรองรับยอดเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง มีคันทวยรับเครื่องยอด เครื่องยอดแบ่งออกเป็น 7 ชั้นเชิงกลอน และจัดกลุ่มเชิงกลอนออกเป็น 3 กลุ่ม ในลักษณะอย่างมงกุฎ แบ่งเชิงกลอนออกเป็น 2 2 และ 3 ชั้นเชิงกลอน ที่เชิงกลอนชั้นล่างสุดของกลุ่มเชิงกลอน ประดับด้วยซุ้มบันแถลง ส่วนยอดอาคาร บัวกลุ่มออกแบบให้คล้ายกับปลียอดของมงกุฎ กรรมวิธีการประดับตกแต่งเป็นลายซ้อนไม้ ปิดกระดาศทองย่นสาบสี

(19) พระอุโบสถวัดมณฑป (พ.ศ. 2483)

ภาพที่ 3-60 พระอุโบสถวัดมณฑป

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ที่ตั้ง ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2477

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2483

ความเป็นมา

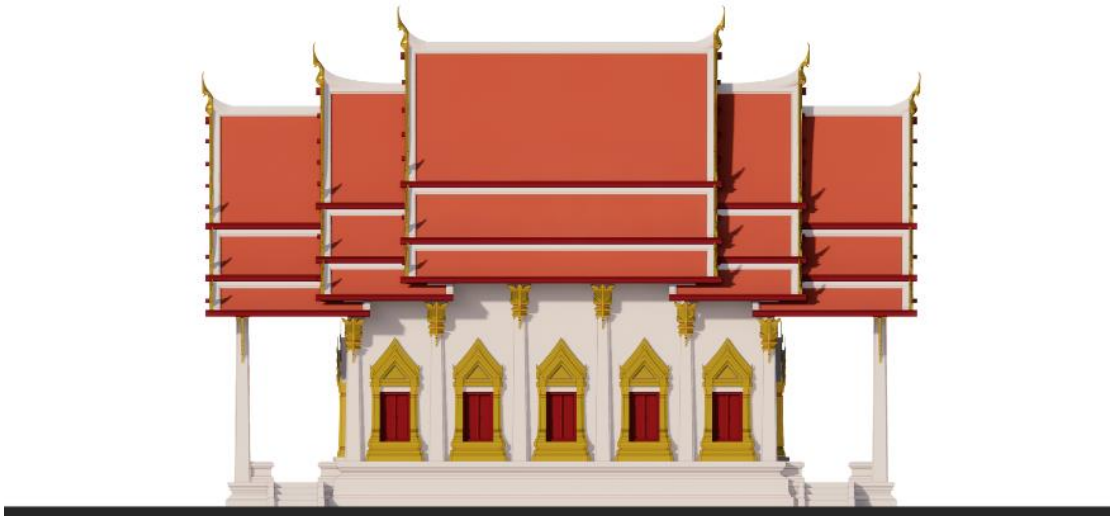
พระอุโบสถวัดมณฑป ออกแบบในนามกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร โดยพระพรหมพิจิตร ก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2483 ในแบบพิมพ์เขียวก่อสร้างพระอุโบสถพบการลงวันที่เริ่มเขียนแบบ ในวันที่ 14 เดือน 3 พ.ศ.2477 แล้วเสร็จวันที่ 26 เดือน 3 พ.ศ. 2477 เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า พระอุโบสถวัดมณฑปถูกออกแบบมาก่อนที่แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค จะถูกจัดทำขึ้นและเผยแพร่ออกไปสู่วัดในต่างจังหวัด กล่าวได้ว่าพระอุโบสถวัดมณฑปเป็นต้นแบบของพระอุโบสถแบบมาตรฐาน ก ที่พระพรหมพิจิตรทำการออกแบบในเวลาต่อมา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถวัดมณฑป เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงสร้างหลักของอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีบันไดทางขึ้นบริเวณมุขหน้าด้านข้างทั้งสองข้าง ทั้งมุขหน้าและมุขหลังอาคาร ทางเข้าพระอุโบสถมีสามทาง ด้านหน้าเป็นทางเข้าตรงกลางสำหรับฆราวาส อีกสองทางอยู่ด้านหลัง เป็นประตูทางเข้าซ้ายขวาสำหรับพระสงฆ์ ส่วนฐานอาคารทำเป็นบัวฐานสิงห์ ตัวอาคารสร้างจันทะของส่วนทึบและส่วนโปร่งให้กับอาคารในส่วนมุขลดด้านหน้าและด้านหลังใช้เสาLOYหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้แปด ขนาดเสาสอบขึ้นด้านบนเล็กน้อยมีการประดับบัวหัวเสาแบบบัวจงกลเป็นส่วนโปร่งของอาคาร และได้พื้นที่โถงด้านหน้าก่อนเข้าตัวอาคาร ขณะที่ตัวอาคารใช้เสาสอบย่อมุมไม้แปดประดับบัวหัวเสามาทำเป็นเสาเก็จเพื่อรักษาสัดส่วนทางตั้งของผนังและภาพรวมของอาคาร ส่วนผนังผนังเจาะช่องหน้าต่างต่างระดับซุ้มหน้าต่างแบบบันแถลงด้วยกรรมวิธีคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ปิดทองประดับกระจกสี มีคันทวยรับชายคา ส่วนหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแห ซ้อนชั้นหลังคาด้านหน้าและด้านหลัง 3 ชั้น แบ่งผนังหลังคาออกเป็น 3 ชั้นหลังคาองค์ประกอบตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลายองแบบมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลายหน้าบันทำเป็นรูปเทพพนมแบบนูนต่ำ ถัดลงมาทำเป็นแผงลายประจำยามฉลุโปร่ง จบด้วยซุ้มเขี้ยวยักษ์ โดยกรรมวิธีก่อสร้างลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งทั้งหมดเป็นรูปแบบคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ทั้งหมด

ภาพที่ 3-61 รูปด้านหน้าพระอุโบสถวัดมณฑป
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

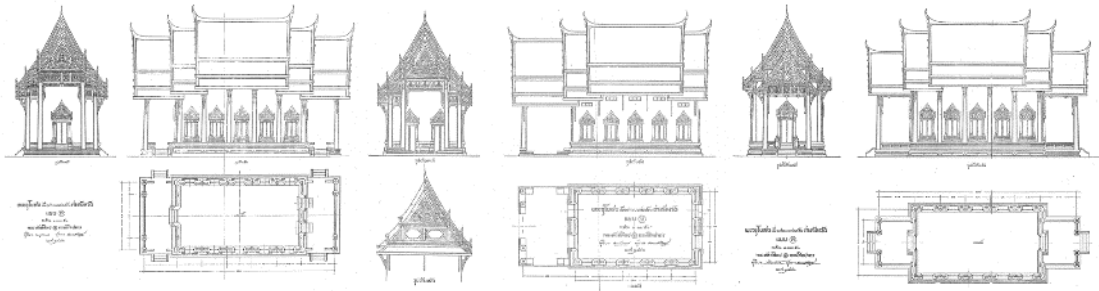

ภาพที่ 3-62 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดมณฑป
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-63 รูปอักษมาตรพระอุโบสถวัดมณฑป
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(20) แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค (พ.ศ. 2483)

ภาพที่ 3-64 แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

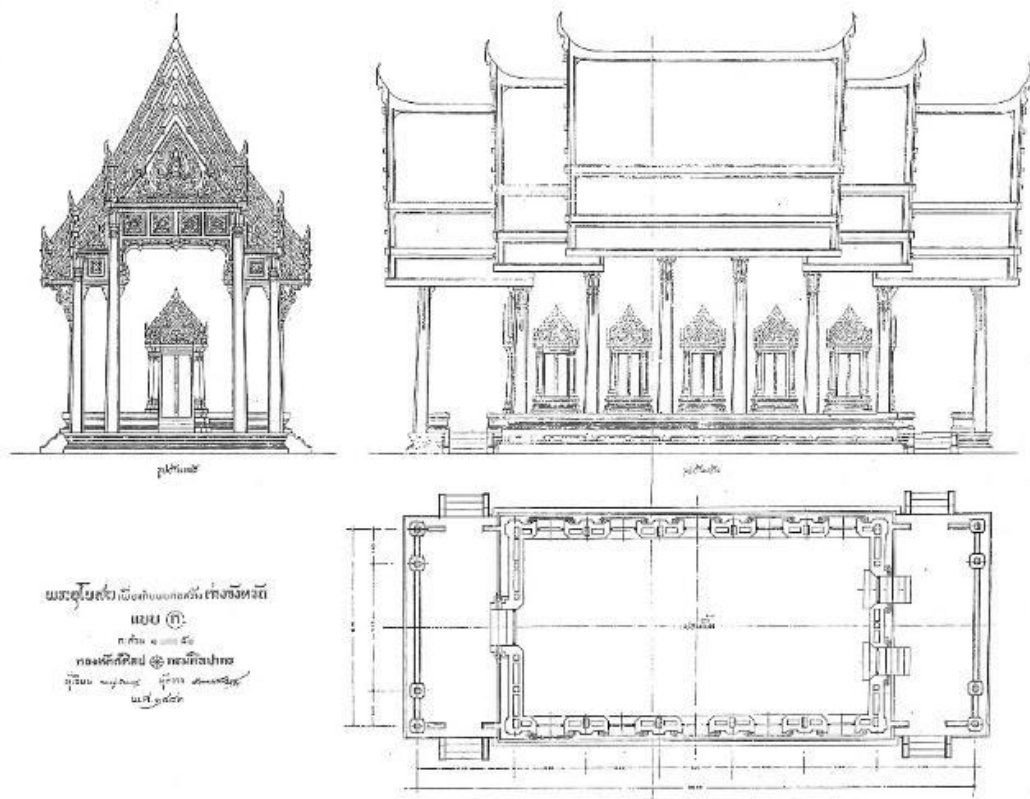
ที่ตั้ง -
 ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2483
 ปีที่เสร็จ -

ความเป็นมา

แบบพระอุโบสถมาตรฐาน โดยกรมศิลปากรเกิดขึ้นจากดำริของจอมพล. ปิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ที่ต้องการสร้างแบบก่อสร้างอาคารทางพุทธศาสนาให้มีมาตรฐานทาง ความงาม จึงมอบหมายให้กรมศิลปากรเป็นผู้จัดการทำแบบก่อสร้างพระอุโบสถที่ได้มาตรฐานขึ้นโดย มีพระพรหมพิจิตร หัวหน้ากองหัตถศิลป์ในเวลานั้นเป็นผู้ออกแบบแบบพระอุโบสถรูปแบบ สถาปัตยกรรมไทยประเพณีจำนวน 3 แบบซึ่งมีความแตกต่างกันที่ขนาดของอาคาร และงบประมาณ การก่อสร้างที่ต่างกัน เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่วัดนำไปพิจารณาเลือกรูปแบบให้สอดคล้องกับขนาด พื้นที่และงบประมาณ นอกจากนี้ยังแนบรายการประกอบแบบทางวิศวกร ตลอดจนสัดส่วนการผสม คอนกรีตมั่งในส่วนฐานราก โครงสร้างอาคาร และลวดลายประดับตกแต่งอาคาร ทั้งยังระบุทางเลือก การทำลวดลายองค์ประกอบสถาปัตยกรรมว่ารูปแบบที่กำหนดโดยกรมศิลปากรนี้สามารถสร้างได้ทั้ง การแกะสลักไม้ และการทำคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ ในทางหนึ่งคือการสร้างมาตรฐานในเชิงวิศวกรรม เพื่อความปลอดภัยของผู้ก่อสร้าง และผู้ใช้งานอาคาร

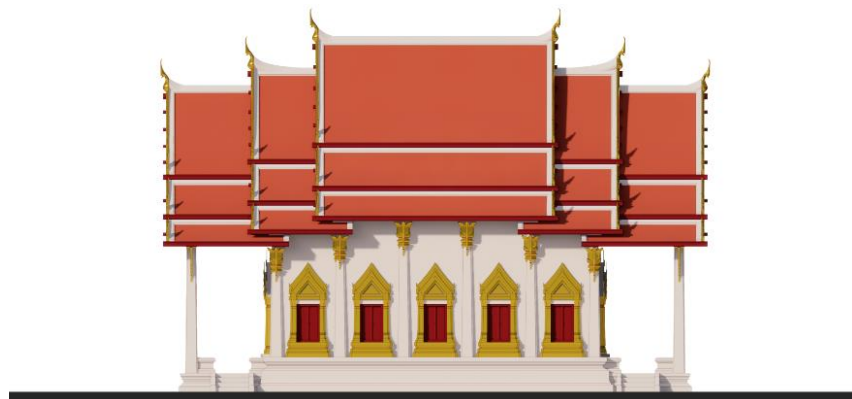
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถแบบ ก เป็นรูปแบบที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และใช้งบประมาณในการก่อสร้างมากที่สุด ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรปี พ.ศ. 2499 – 2511 กล่าวว่า เป็นแบบที่ดีที่สุดของกรมศิลปากร⁵ เป็นอาคารผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ช่วงเสา ฐานอาคารเป็นบัวฐานสิงห์ มีทางเข้า - ออก 3 ทางด้านหน้า 1 ทาง ด้านหลัง 2 ทาง ตัวอาคารประดับซุ้มประตูหน้าต่างแบบบันแถลง มีเสาย่อมุมไม้แปดประดับบัวหัวเสาแบบบัววงกลเป็นเสาเก็จ ส่วนหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแห ซ้อนชั้นหลังคา 3 ชั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แบ่งผืนหลังคาเป็น 3 ตับหลังคา หลังคาชั้นที่ 1 เป็นแบบมุขลดรองรับด้วยเสาย่อมุมไม้แปด มีคันทวยรับชายคา องค์กรประกอบประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลายองแบบมีช่อฟ้า ลายหน้าบันเป็นรูปอรุณเทพบุตร ประดับแผงประจำยามฉลุโปร่ง และซุ้มเขี้ยวยักษ์

ภาพที่ 3-65 แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

⁵ ธนิต อยู่โพธิ์, ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาอารวัดในวัด, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, 2507). หน้า 27.

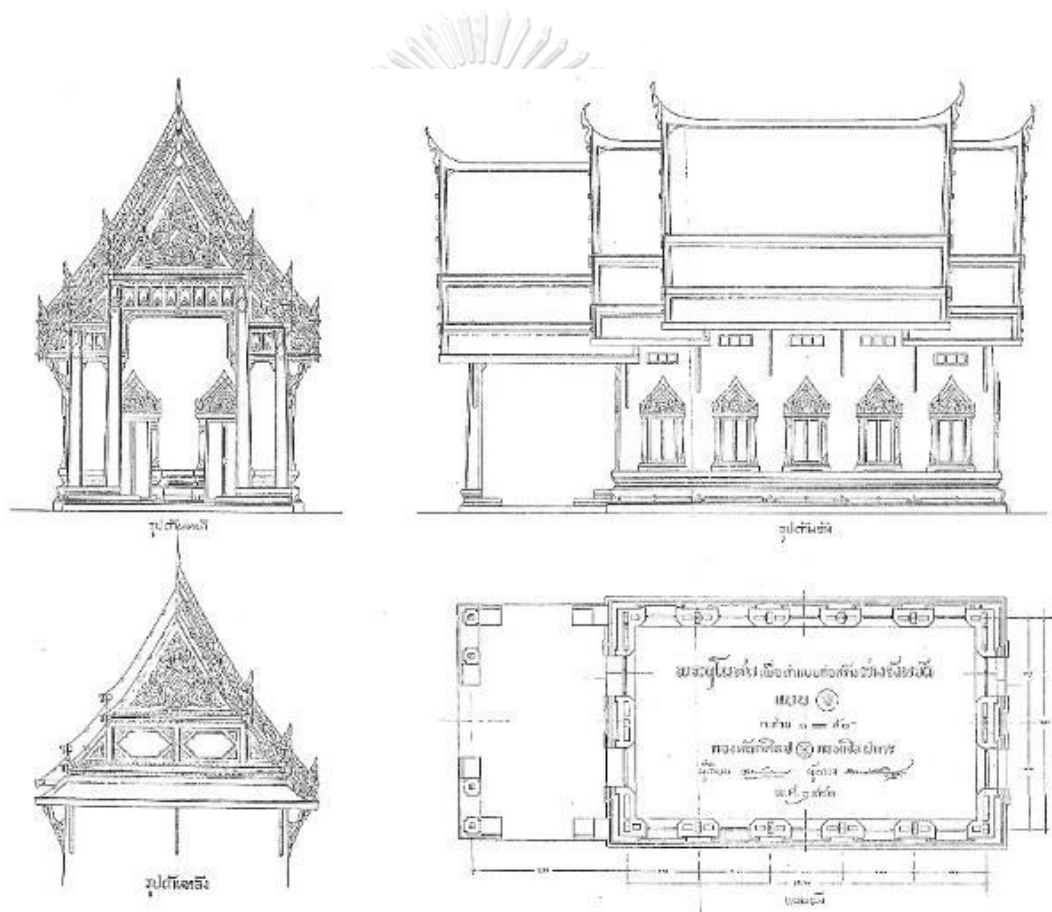

ภาพที่ 3-66 (บน) รูปด้านหน้า (ล่าง) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ก
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

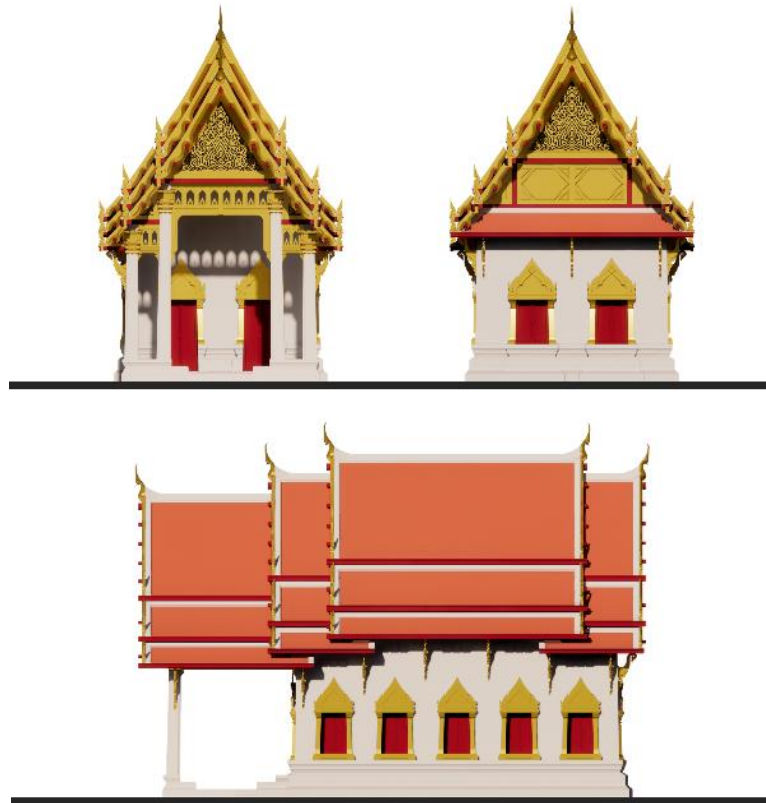

ภาพที่ 3-67 รูปอักษมาตรพระอุโบสถมาตรฐาน ก
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระอุโบสถแบบ ข มีขนาดเล็กกว่าแบบ ก ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ช่วงเสา ฐานอาคารเป็นบัวฐานสิงห์ มีทางเข้า - ออก 2 ทางอยู่ทางด้านหน้า ตัวอาคารประดับซุ้มประตูหน้าต่างแบบบันแถลง ไม่มีเสาเก็จแต่ทำช่องแสงบริเวณผนังด้านบน ส่วนหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแห ซ้อนชั้นหลังคาด้านหน้า 3 ชั้นด้านหลัง 2 ชั้น แบ่งผืนหลังคาเป็น 3 ตับหลังคา หลังคาชั้นที่ 1 ด้านหน้าทำเป็นแบบมุขลดรองรับด้วยเสาย่อมุมไม้แปด มีคันทวยรับชายคา องค์กรประกอบประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลายองแบบมีช่อฟ้า ลายหน้าบันเป็นลายกระจัง ประดับแผงลายซุ้มคูหา ประจำยามฉลุโปร่ง และกรอบลบบม

ภาพที่ 3-68 แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ข
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

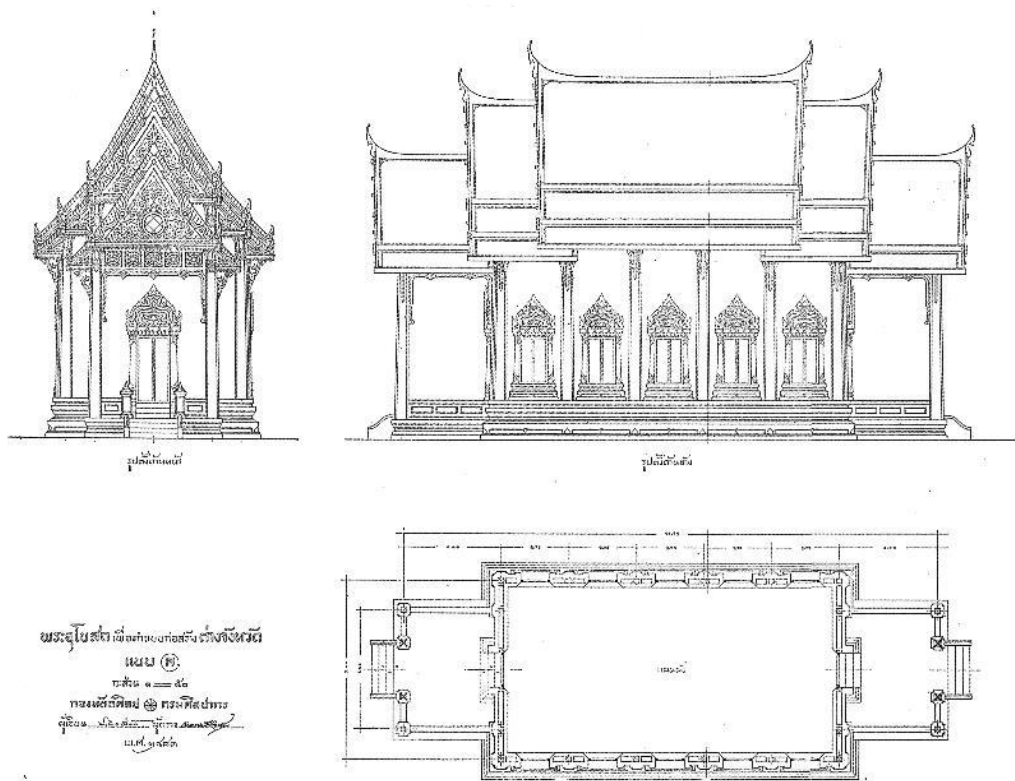

ภาพที่ 3-69 (บนจากซ้าย) รูปด้านหน้า, รูปด้านหลัง (ล่าง) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ข
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธิพล ต่ายหัวดง, 2565)

ภาพที่ 3-70 รูปอักษมาตรพระอุโบสถมาตรฐาน ข
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธิพล ต่ายหัวดง, 2565)

พระอุโบสถแบบ ค มีขนาดเล็กที่สุดในทั้งสามแบบ ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ช่วงเสา ฐานอาคารเป็นบัวฐานสิงห์ มีทางเข้า - ออก 2 ทางอยู่ด้านหน้า 1 ทางด้านหลัง 1 ทาง ตัวอาคาร ประดับซุ้มประตูหน้าต่างแบบบันแถลง มีเสาก่อเชื่อมไม้แปด ส่วนหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแห ซ้อนชั้นหลังคา 3 ชั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แบ่งผืนหลังคาเป็น 3 ตับหลังคา หลังคาชั้นที่ 1 ด้านหน้าทำเป็นแบบมุขเด็จขนาดเล็กรองรับด้วยเสาย่อมุมไม้แปด มีคันทวยรับชายคา องค์กรกะยก ประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลายธงแบบมีช่อฟ้า ลายหน้าบันเป็นลายกระจังล้อมรอบกระฉก ประดับแผงลายซุ้มคูหาประจำยามฉลุโปร่ง และกรอบลบบม

ภาพที่ 3-71 แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ค
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-72 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง พระอุโบสถมาตรฐาน ค
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธิพล ต่ายหัวดง, 2565)

ภาพที่ 3-73 รูปอักษมาตรฐานพระอุโบสถมาตรฐานแบบ ค
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธิพล ต่ายหัวดง, 2565)

วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

ภาพที่ 3-74 ภาพถ่ายทางอากาศวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2483
ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2496

ความเป็นมา

จอมพลป. พิบูลสงครามเสนอโครงการจัดสร้าง “วัดประชาธิปไตย” ต่อรัฐสภาในปี พ.ศ. 2483 โดยระบุวัตถุประสงค์การสร้างวัดอย่างชัดเจนว่า “เพราะพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาธิปไตย”⁶ พร้อมระบุแนวความคิดสำคัญในการสร้างวัด 3 ประการ ได้แก่ (1) ให้เป็นวัดตัวอย่างที่สมบูรณ์ในเชิงการก่อสร้างที่ถูกต้องตามมาตรฐานสถาปัตยกรรมไทย (2) ให้เป็นวัดสำคัญที่พุทธศาสนิกชนต่างชาติสมควรมาสักการะบูชา เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุต้นพระศรีมหาโพธิ์ และดินจากสังเวชนียสถานทั้งสี่ และ (3) ให้เป็นวัดที่รวมพระสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกายเข้าไว้ด้วยกัน

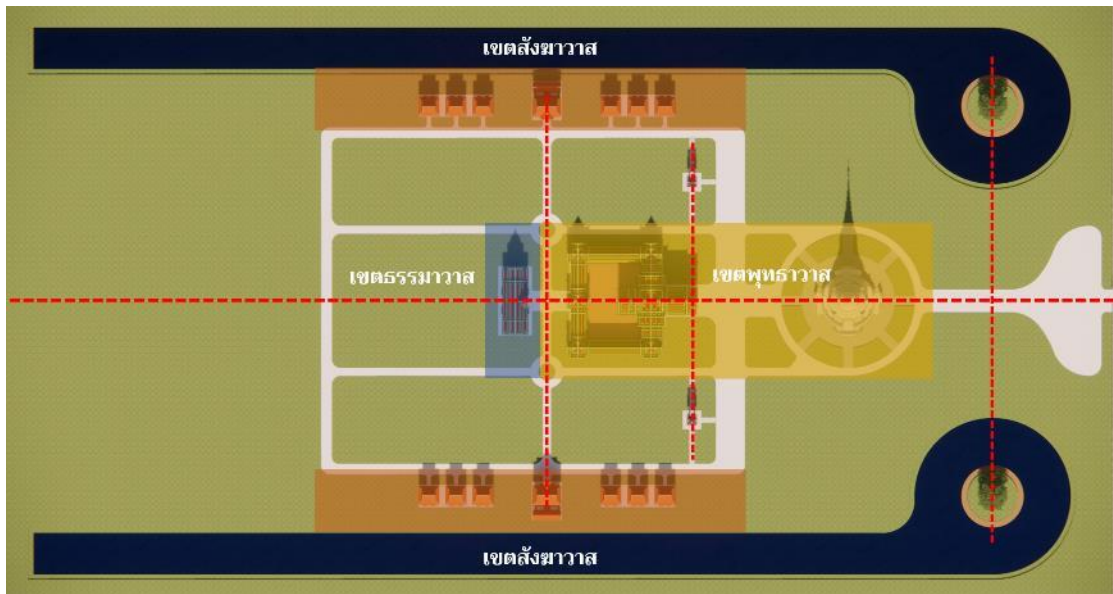
⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.46/2 เรื่องสร้างวัดประชาธิปไตย (วัดพระศรีมหาธาตุ) พ.ศ.2483-2496.

วัดพระศรีมหาธาตุตั้งอยู่ ณ ท่งบางเขน ซึ่งเคยเป็นสมรภูมิตู้รบครั้งกบฏบวรเดชในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งคณะราษฎรนำโดยหลวงพิบูลสงครามเป็นฝ่ายชนะ ท่งบางเขนจึงเป็นสถานที่ที่มีความหมายต่อคณะราษฎรเป็นอย่างมาก เห็นได้จากมีการก่อสร้างอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2479) สำหรับบรรจ้อัฐิทหารที่เสียชีวิตเนื่องในเหตุการณ์ดังกล่าว และตั้งชื่อพื้นที่บริเวณนั้นว่าตำบลอนุสาวรีย์

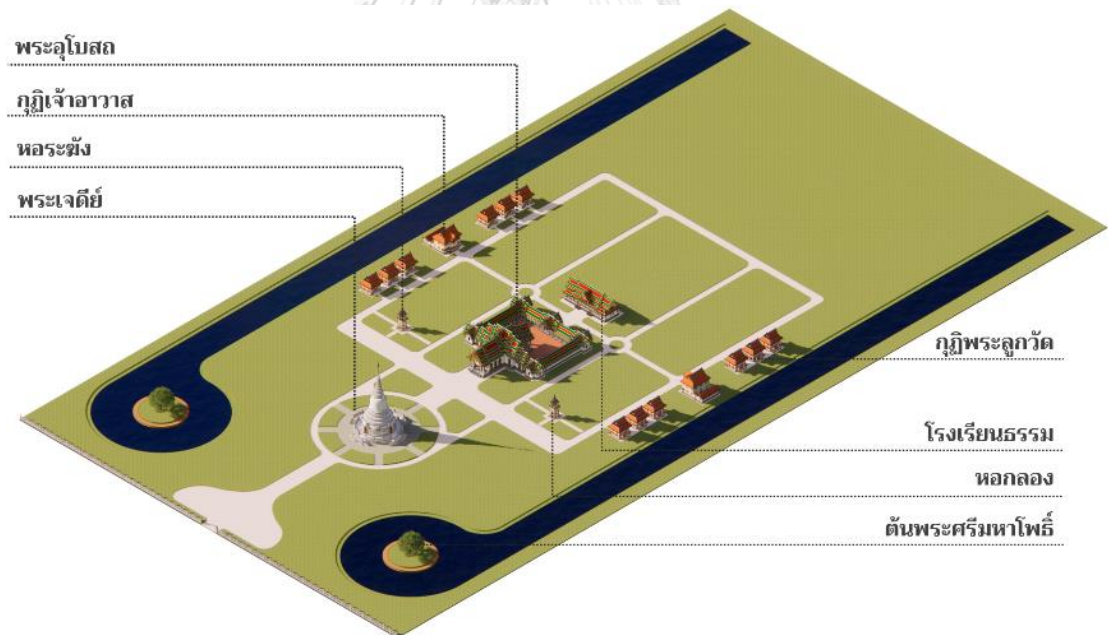
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณของวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขนแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1) ส่วนพุทธาวาส ประกอบด้วยพระเจดีย์ และพระอุโบสถที่อยู่ด้านหลัง เรียงตัวตรงกันไปแนวแกนทิศตะวันออก ตะวันตก และเป็นแนวแกนหลักของวัด ในแนวแกนเดียวกันด้านหลังพระอุโบสถเป็นที่ตั้งของส่วนที่ (2) ส่วนธรรมาวาส ประกอบด้วยอาคารโรงเรียนธรรม สำหรับสอนหนังสือพระสงฆ์ทำหน้าที่แทนหอไตร อยู่ตำแหน่งกึ่งกลางของวัด และ (3) ส่วนสังฆาวาส อยู่บริเวณทิศเหนือและทิศใต้ของวัด สาเหตุของการแบ่งส่วนสังฆาวาสออกเป็นสองส่วนเนื่องจากนโยบายการรวมนิคมยุติกนิกาย และมหานิกายของคณะราษฎรในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พื้นที่ระหว่างส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส บริเวณหน้าพระอุโบสถยังที่ตั้งของหอรบขังและหอกลองสำหรับตีบอกเวลาในการเข้าร่วมปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ นอกจากนี้บริเวณด้านหน้าพระเจดีย์ทางทิศเหนือและทิศใต้ยังเป็นตำแหน่งของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่รัฐบาลได้นำกิ่งมาจากประเทศอินเดียโดยการติดต่อของกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งล้อมรอบด้วยคูน้ำรูปวงกลมที่เชื่อมต่อไปยังส่วนท้ายของเขตวัดเป็นเครื่องกั้นอาณาเขตออกจากพื้นที่ข้างเคียง

ระบบการเชื่อมต่ออาคารและพื้นที่ในส่วนต่างๆ ของวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พระพรหมพิจิตรออกแบบให้ใช้ถนนเป็นโครงข่ายการเชื่อมต่ออาคารต่างๆ ในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน โดยกำหนดให้มีวงเวียนขนาดใหญ่อ้อมพระเจดีย์เป็นจุดกระจายรถไปยังอาคารต่างๆ ภายในพื้นที่ และวางถนนสาขาภายในพื้นที่เป็นเส้นตั้งฉากกันเน้นแนวแกนหลัก แนวแกนรองของวัดให้ชัดเจนขึ้น

ภาพที่ 3-75 ภาพการแบ่งพื้นที่ใช้สอยวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-76 ตำแหน่งอาคารภายในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(21) พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484)

ภาพที่ 3-77 พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: เมธัส สวัสดิ์เดช, 2564)

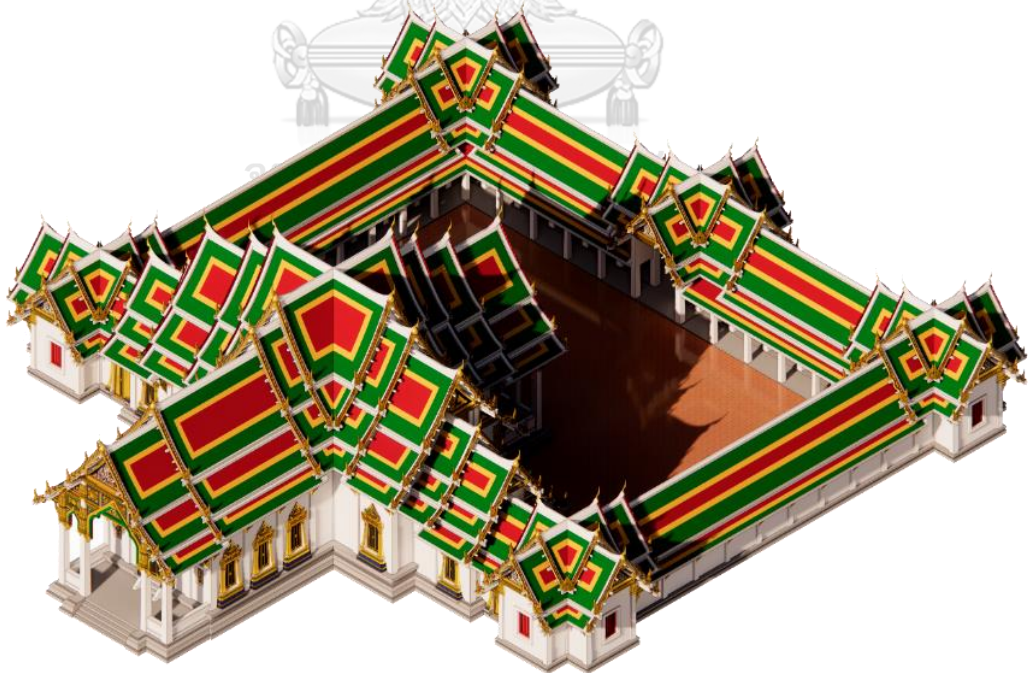
ที่ตั้ง	วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2484
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2485

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระเจดีย์หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถเป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ผังพื้นแบบจตุรมุข ต่อกับพระระเบียงล้อมรอบมุขด้านหลังพระอุโบสถ พระพรหมพิจิตรออกแบบเอาอย่างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมมีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทั้งรูปแบบและรูปทรงอาคาร หรือวิธีการประดิษฐานพระพุทธรูปภายในพระระเบียงที่กำหนดให้พระพุทธรูปนั่ง และยืนสลับกันไป แต่มีการปรับสัดส่วนอาคารโดยรวมและองค์ประกอบให้มีสัดส่วนที่เตี้ยลง มีการเจาะช่องแสงบนผนังด้านบน เปลี่ยนกรรมวิธีประดับตกแต่งลวดลายองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเป็นการปิดทองประดับกระจกสี น้ำเงิน ขาว และเขียวเป็นหลัก ปรับลวดลายหน้าบันเป็นลายอรุณเทพบุตร ตลอดจนการให้สีของอาคารอย่างการสลับสีพื้นหลังคา และพระประธานที่ปรับเปลี่ยนจากพระพุทธรูปชินราช เป็นพระพุทธรูปสีหิงค์ที่มีขนาดเล็กกว่า

ภาพที่ 3-78 (บน) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้างพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-79 รูปอักษมาตร พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(22) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484)

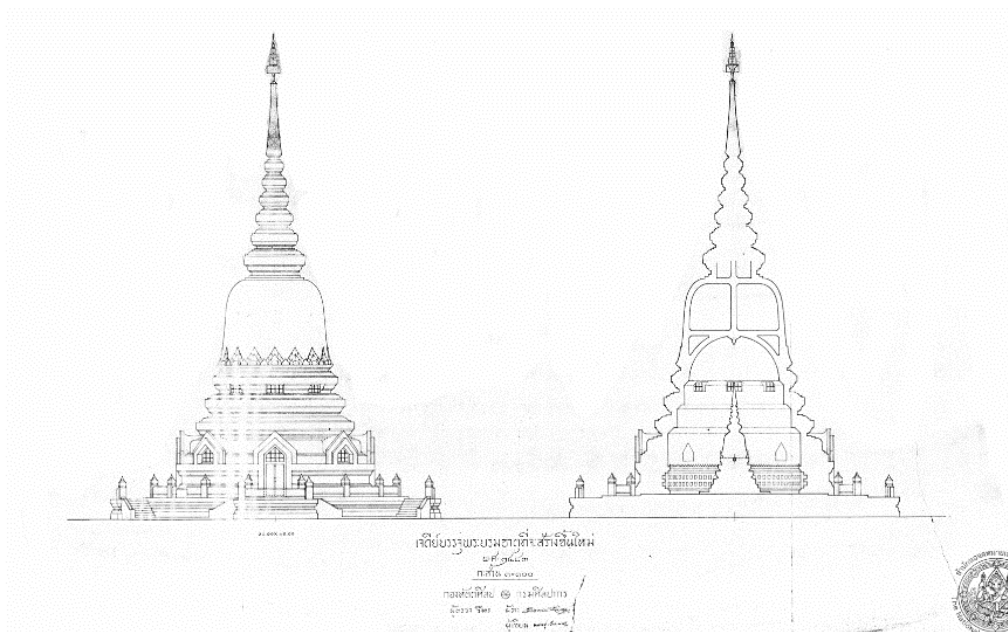
ภาพที่ 3-80 พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: พีรศรี โปวาทอง, 2565)

ที่ตั้ง แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2484
ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2485

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระอุโบสถ ทางทิศตะวันออก สร้างด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ผังพื้นเป็นรูปวงกลม ยกพื้นสูงมีทางเข้าหลักจำนวน 4 ทาง ทางเหนือ ใต้ ตะวันออก และตะวันตก มีทางเดินประทักษิณโดยรอบกันด้วยรั้วประดับเสาหัวเม็ดแบบลวดทอนโดยรอบ พื้นภายในเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ทองรูปแบบสอดคล้องกับพระเจดีย์ภายนอกภายในประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับมาจากรัฐบาลประเทศอินเดีย ผังภายในโดยรอบเป็นช่องสำหรับใส่อัฐิของกลุ่มคณะราษฎร ฝ่าเพดานเป็นโดมครึ่งวงกลม พระพรหมพิจิตรออกแบบโดยมีต้นแบบมาจากพระเจดีย์วัดราชาธิวาส คือออกแบบให้เป็นพระเจดีย์ทรงระฆังที่มี

ซุ้มจรนำทั้งสี่ด้าน แต่เปลี่ยนซุ้มจรนำเหล่านั้นเป็นประตูทางเข้าภายในพระเจดีย์ และเพิ่มช่องแสงอีกสี่ด้านระหว่างช่องประตูทางเข้าทั้งสี่ ส่วนฐานพระเจดีย์เป็นมาลัยเถาสามชั้นรองรับองค์ระฆังโดยมาลัยเถาชั้นที่สามเจาะเป็นช่องนำแสงสว่างเข้าสู่ภายในพระเจดีย์ องค์ระฆังประดับลวดลายปูนต่ำเป็นลายกระจังพันปลา เหนือองค์ระฆังไม่มีชั้นบัลลังก์เปลี่ยนเป็นชั้นบัวคว่ำบัวหงายจำนวน 6 ชุดซ้อนกันขึ้นไปต่อด้วยปลียอดหน้าตัดวงกลม ปลายบนสุดประดับฉัตรโลหะปิดทอง 5 ชั้น วัสดุปิดผิวพระเจดีย์เป็นกรวดล้างทาสีขาวทั้งหมด

ภาพที่ 3-81 (ซ้าย) รูปด้าน (ขวา) รูปตัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-82 (ซ้าย) ผังหลังคา (ขวา) รูปด้านพระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-83 แบบอักษมาตร พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(23) หอระฆัง และหอกลอง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484)

ภาพที่ 3-84 หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ที่ตั้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

ปีที่ออกแบบ

พ.ศ. 2484

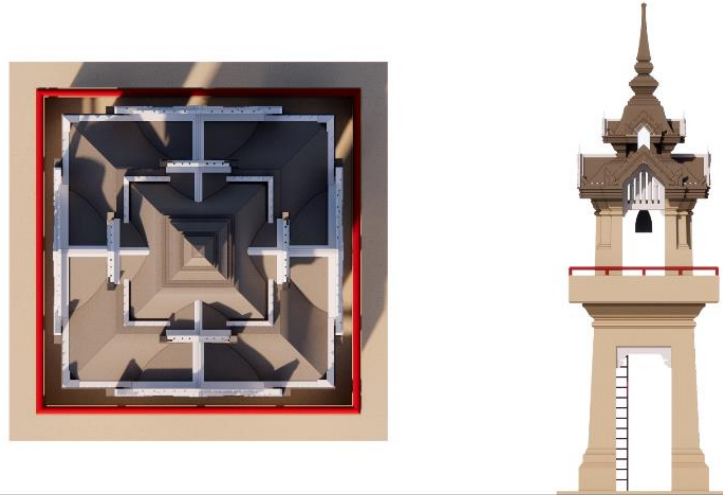
ปีที่เสร็จ

พ.ศ. 2485

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

หอระฆัง และหอกลอง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เป็นอาคารเครื่องยอด โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกพื้นสูง ด้านล่างโล่งมีเสาหน้าตัดสี่เหลี่ยมสี่ต้นสอดขึ้นไปด้านบนเป็นบัวหงายรองรับพื้นคอนกรีตที่ยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน ชั้นสองด้วยบันไดลิงเหล็ก เสาชั้นสองเป็นเสาหน้าตัดสี่เหลี่ยมที่เปลี่ยนเป็นย่อมุมไม้สิบสองตรงกลางเสา ประดับด้วยบัวหัวเสาแบบเขาส่องเป็นตาตาราง รับชายคาเครื่องยอดทรงมณฑป แบบลวดทอน จำนวน 2 ชั้นเชิงกลอน ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกกระเปาะเพื่อรับซุ้มบันแถลง โดยซุ้มบันแถลงชั้นล่างมี

ขนาดใหญ่เจาะ ทำเป็นซุ้มโปร่งประดับชั้นลูกกรงรูปอกเลา บริเวณหน้าจั่ว ภายในมีคานคอนกรีตรูปกากบาทเพื่อใช้สำหรับแขวนระฆัง หรือกลอง ลวดลายประดับตกแต่งเป็นแบบเขาร่องบนพื้นเรียบ ทำด้วยกรรมวิธีคอนกรีตหล่อถอดพิมพ์ วัสดุปิดผิวเป็นกรวดล้างทาสี

ภาพที่ 3-85 (ซ้าย) ผังหลังคา (ขวา) รูปด้านหอรระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-86 รูปอักษมาตรหอรระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(24) หมู่กุฏิ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484)

ภาพที่ 3-87 (ซ้าย) กุฏิเจ้าอาวาส (ขวา) กุฏิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ที่ตั้ง	แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2484
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2485

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

กุฏิเจ้าอาวาส วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ตั้งอยู่บริเวณปลายสุดทางทิศเหนือและทิศใต้ของวัด ตำแหน่งถนนระหว่างท้ายพระอุโบสถ กับโรงเรียนธรรม เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนแบ่งอาคารออกเป็นสองหลังที่มีลานโถงตรงกลางสำหรับจัดสวน และบ่อน้ำและแนวกำแพงเป็นตัวเชื่อมอาคารทั้งสองเข้าด้วยกัน โดยอาคารหลักมีพื้นที่ใช้สอยจำนวน 2 ชั้น โครงสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก โครงหลังคาทำด้วยไม้ ฝังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่ใช้สอยหลักอยู่ด้านบน แบ่งเป็นห้องรับแขกบริเวณมุขกลางของอาคาร ตรงกลางเป็นห้องพระ และมีห้องนอนอยู่ทางขวา ห้องหนังสืออยู่ทางซ้าย เชื่อมต่อชั้นล่างและชั้นบนด้วยบันไดบริเวณมุขของระเบียงทางเดินหน้าอาคาร รูปทรงอาคารเป็นอาคารแบบสมมาตรซ้ายขวามีมุขตรงกลางยื่นออกมารับทางเข้า หลังคาเป็นแบบหลังคาปั้นหยามหลังคาจั่ว มุงกระเบื้องดินเผา มีคันทวยรับชายคาโดยรอบอาคาร ประดับปั้นลมไม้แกะสลักทาสี อาคารด้านหลังเป็นอาคารชั้นเดียว พื้นที่ใช้สอยภายในไม่แน่ชัด หลังคาจั่วมุงกระเบื้องดินเผาปั้นลมไม้เรียบไม่สลักลาย

กุฏิพระลูกวัด อยู่ขนาดกุฏิเจ้าอาวาสทางทิศตะวันออก ตะวันตกข้างละ 3 หลังรวมเป็น 6 หลัง เป็นอาคารทรงจั่ว มีหลังคาکنสาตโดยรอบ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ผังรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้ามีพื้นที่ใช้สอยจำนวน 2 ชั้นชั้นล่างเป็นกุฏิพระจำนวน 4 รูปชั้นบนอีก 4 รูป มีห้องน้ำอยู่บริเวณด้านหลังของอาคารเข้าถึงจากภายนอกอาคาร บันไดทางขึ้นขนานไปตามด้านยาวของอาคารเป็นบันไดคอนกรีตเสริมเหล็กทำห้องบันไดเป็นทรงโค้ง มีหลังคาکنสาตเหนือหน้าต่างชั้นหนึ่ง ผังชั้นสองมีค้ำยันรับชายคาโดยรอบ หลังคาจั่วหลักทำเป็นบัวรับหลังคาแบบลดทอนทำจากไม้ ปั้นลมทำจากไม้เซาะร่องลดทอนแบบลดทอน

ภาพที่ 3-88 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง กุฏิเจ้าอาวาส วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-89 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง กุฏิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-90 รูปอักษมาตร (บน) กุฎิเจ้าอาวาส (ล่าง) กุฎิพระลูกวัด วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(25) โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (พ.ศ. 2484)

ภาพที่ 3-91 โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ที่ตั้ง	แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2484
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2485

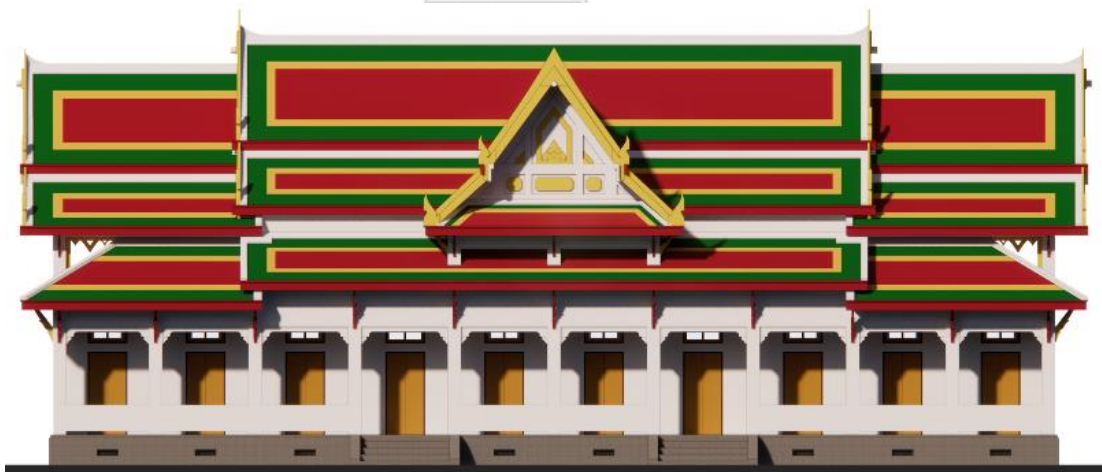
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

โรงเรียนธรรมตั้งอยู่หลังพระอุโบสถ แนวแกนเดียวกับพระเจดีย์และพระอุโบสถ โดยทางเข้าหลักของอาคารอยู่บริเวณด้านข้างอาคารทางทิศตะวันออก เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เป็นอาคารชั้นเดียวยกพื้นสูงจากระดับถนนเล็กน้อย ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวน 10 ช่วงเสา ใช้สำหรับเป็นโรงเรียนสอนพระสงฆ์ ห้องเรียนอยู่ชิดไปทางตะวันตกของอาคาร มีระเบียงทางเดินทางทิศตะวันออก ส่วนฐานและผนังอาคารเรียบไม่มีการประดับตกแต่งประตูปูหน้าต่างทำจากไม้ หน้าไม้ และเจาะช่องแสงเหนือประตูปูหน้าต่างทุกบานเข้าคู่กันเป็นระบบเดียวกันทั้งอาคาร มีคันทวยไม้รับชายคาโดยรอบ ส่วนหลังคาเป็นหลังคาทรงจั่วมีหลังคากันสาดโดยรอบซ้อนหลังคา 2 ชั้นหลังคาชั้นที่หนึ่งเป็นแบบมุขชะงอกแบบโปร่งยื่นออกมาบริเวณหลังคากันสาด และมีมุขประเจ็ดด้านข้างอาคารทางทิศตะวันออกเพื่อเน้นทางเข้าหลัก แบ่งดับหลังคาออกเป็น 3 ดับหลังคา องค์ประกอบ

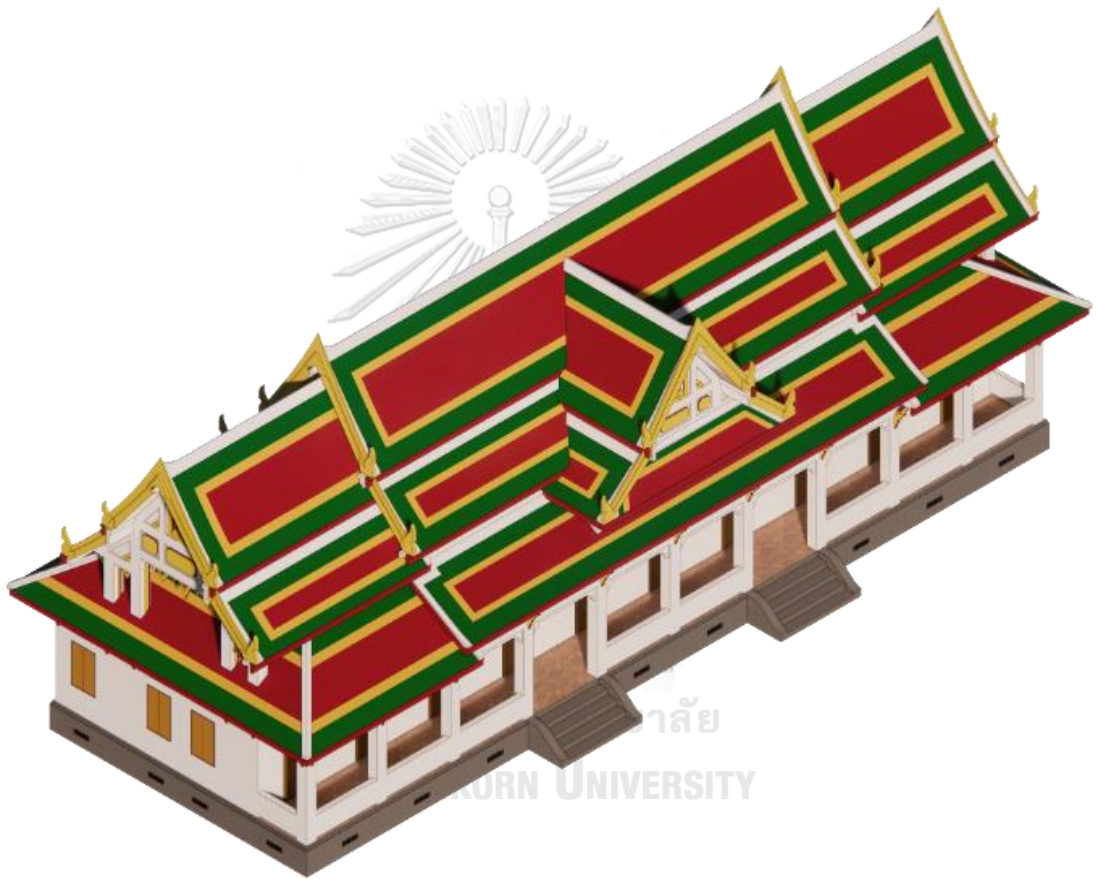
ประดับตกแต่งส่วนหลังคาเป็นเครื่องลายองแบบปั้นลม ปลายหน้าบันเป็นลายลูกฟัก ประดับลาย
 สำหรับยวงผึ้งบริเวณหน้าบันมุขชะงอก โดยลวดลายประดับทั้งหมดเป็นลายแกะสลักไม้ปิดทอง

ภาพที่ 3-92 รูปด้านข้างโรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-93 รูปด้านหน้าโรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-94 รูปอักษมาตร โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(26) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส (พ.ศ. 2490)

ภาพที่ 3-95 เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส
(ที่มา: นิธิฯ สังลลิตี, 2556)

ที่ตั้ง	ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2489
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2490

ความเป็นมา

เมื่อพ.ศ. 2489 พระคุณาจารย์วัตรเจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาสในขณะนั้น มีดำริต้องการปรับปรุงฃาปนสถานของวัดให้มีความเรียบร้อยมีสุขลักษณะที่ดี เนื่องจากฃาปนสถานเดิมของวัดยังเป็นวิธีการเผาศพแบบเก่าที่ต้องใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง และใช้เวลาเผาแต่ละศพเป็นเวลานานสร้างความไม่สะดวก รบกวนประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย พระคุณาจารย์วัตรจึงขอให้คณะกรรมการวัดจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างปรับปรุงฃาปนสถานขึ้นใหม่โดยมีพระสุธีวรคุณ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินงาน ได้มีการขอความอนุเคราะห์ไปยังกรมศิลปากร

ให้เป็นผู้ออกแบบโดยมีพระพรหมพิจิตร หัวหน้ากองหัตถศิลป์เป็นผู้ออกแบบและเป็นหนึ่งในคณะกรรมการดำเนินการก่อสร้างของวัด มีพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2490

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ ได้แก่ (1) พื้นที่ตั้งศพ และประกอบพิธีทางศาสนา เป็นอาคารเครื่องยอด ผังแบบจตุรมุขมีบันไดทางขึ้น 3 ด้าน ส่วนยอดเป็นการประยุกต์มาจากเครื่องยอดมณฑปทรงบุษบก แบบมีหลังคาลาด ผังย่อมุมไม้สิบสอง และส่วนที่ (2) ส่วนเผาศพ ที่ตั้งเตาเผาศพ เป็นอาคารเครื่องยอดทรงมณฑปแบบหลังคาลาด ในส่วนนี้เห็นพัฒนาการการออกแบบที่แก้ไขปัญหาจากเมรุถาวร วัดไตรมิตรในหลายองค์ประกอบทั้งในส่วนยอดที่ออกแบบเป็นปล้องสามารถระบายควันจากการเผาได้สะดวกยิ่งขึ้น ผังส่วนล่างมีการเจาะช่องหน้าต่างเพื่อใช้ช่วยในการระบายอากาศ และเจาะช่องแสงติดกระจกรูปแปดเหลี่ยมนอกจากช่วยดึงแสงธรรมชาติสู่ภายในแล้วยังเป็นการประดับตกแต่งผนังอีกทางหนึ่ง บริเวณผนังด้านบนคองการออกแบบช่องระบายอากาศเอาไว้ โดยอาคารทั้งสองส่วนเชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสันซึ่งด้านล่างเป็นทางเดินเชื่อมสำหรับเคลื่อนย้ายศพเข้าสู่เตาเผา รูปแบบอาคารเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน ที่ยังคงการลวดทอนรายละเอียดลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งลดลงเหลือเพียงเค้าโครงของรูปทรงเรขาคณิตและกรรมวิธีการทำลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมทำจากคอนกรีตเสริมเหล็กหล่อถอดพิมพ์ทาสี

ภาพที่ 3-96 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

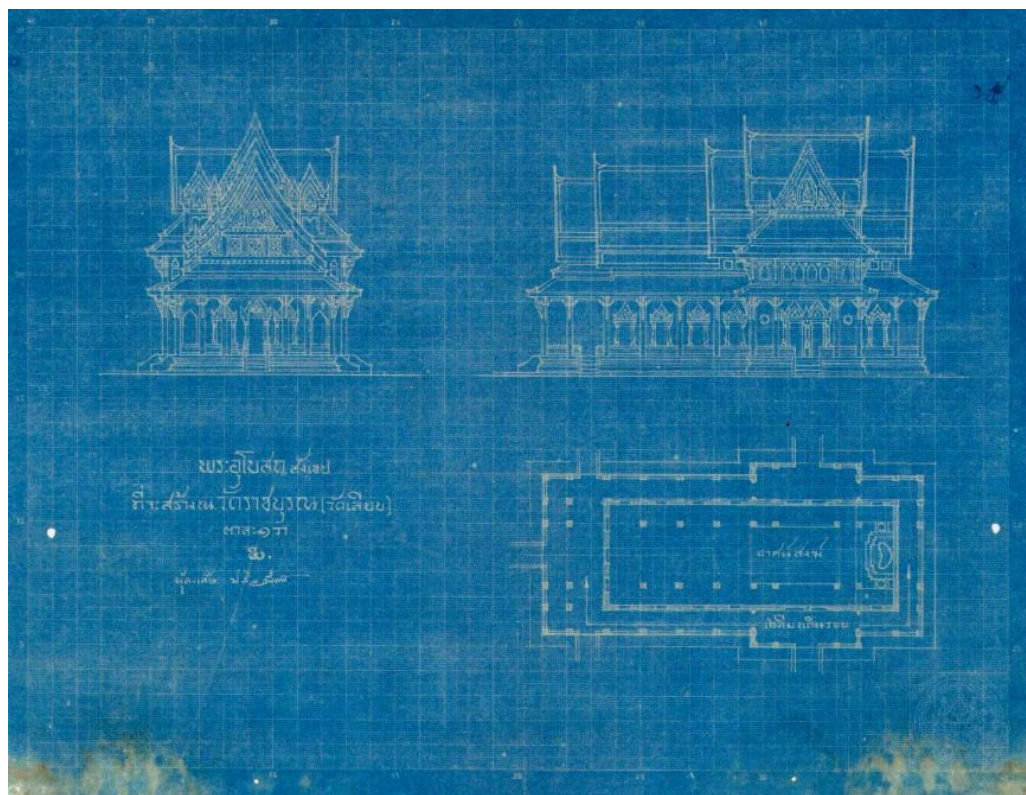

ภาพที่ 3-97 รูปด้านข้างเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-98 แบบอักษมาตรเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(27) แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) (พ.ศ. 2490)

ภาพที่ 3-99 แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง ถนนจักรเพชร แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
 ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2490
 ปีที่เสร็จ -

ความเป็นมา

พระอุโบสถวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) ได้รับความเสียหายจากภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2488 ทำให้พระอุโบสถรวมถึงถาวรวัตถุภายในวัดได้รับความเสียหาย กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศยุบวัดราชบูรณะในปีเดียวกัน กระทั่งพระคุณาจารย์วัตรระดมผู้มีจิตศรัทธาบูรณะวัดราชบูรณะอีกครั้งในปี พ.ศ. 2490 จนทำให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศยกเลิกยุบวัดราชบูรณะเมื่อต้นปี พ.ศ. 2491 พบหลักฐานแบบร่างพระอุโบสถวัดราชบูรณะไม่ลงวันที่และปีที่เขียนแต่มีการลงลายมือชื่อตัว พ. ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่พบในแบบสถาปัตยกรรมที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรทำให้ทราบว่าพระพรหมพิจิตรได้ทำการออกแบบร่างเพื่อบูรณะพระอุโบสถวัดราชบูรณะมาก่อนแต่ไม่ได้ถูกสร้างจริง

จากประวัติการซ่อมวัดและประสมการณืออกแบบเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส์ให้กับพระคุณาจารย์-
 วัตรทำให้พออนุมานได้ว่าแบบร่างพระอุโบสถวัดราชบูรณะหลังนี้คาดว่าออกแบบในปี พ.ศ. 2490 แต่
 มิได้นำไปใช้ก่อสร้าง สำหรับพระอุโบสถวัดราชบูรณะในปัจจุบันเป็นผลงานการออกแบบของหลวง
 วิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2503⁷

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

แบบร่างพระอุโบสถวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) โดยพระพรหมพิจิตรเป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบ
 สถาปัตยกรรมไทยประเพณี ผังพื้นทรงจตุรมุข ยกพื้นสูงมีระเบียงโดยรอบ มีทางเข้าทั้งหมด 3 ทาง
 คือ ประตูทางด้านหน้า และประตูทางมุขด้านข้างทั้งสองข้าง ฐานอาคารเป็นแบบบัวฐานสิงห์ ตัว
 อาคารเป็นผนังเรียบประดับด้วยซุ้มประตูหน้าต่างรอบอาคาร รูปทรงหลังคาเป็นหลังจั่วทรงจอมแห
 แบบจตุรมุข มีหลังคากันสาดโดยรอบอาคาร แต่มีความพิเศษตรงที่มุขด้านข้างที่การทำหลังคากันสาด
 รอบอาคารทั้ง 2 ชั้น หรือหลังสเกิร์ต (Skirt) มีการใส่มุขประเจ็ดขนาดเล็กขนานสองหน้าจั่วหลัก
 หลังคาซ้อน 4 ชั้น แบ่งขนาดผืนหลังคาออกเป็น 4 ดับ มีคันทวยรับชายคาโดยรอบ องค์กรประกอบ
 ประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลำยองแบบปั้นลม ประดับลายหน้าบันด้วยรูปเทพพนม ลวดลาย
 ประจำยามประดับบริเวณคอสอง และมีซุ้มคูหาประดับบริเวณตัวอาคารของมุขด้านข้างระหว่าง
 หลังคากันสาดทั้งสองชั้น

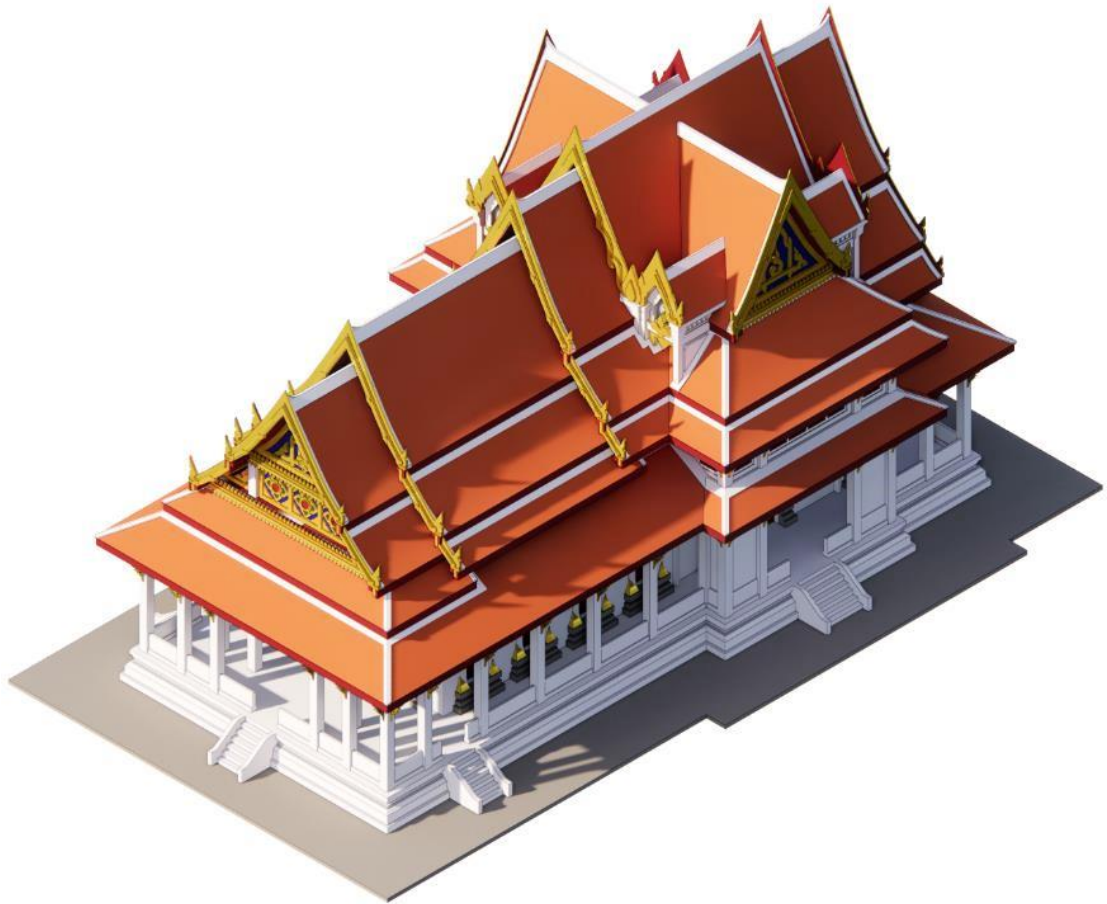
ภาพที่ 3-100 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง พระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

⁷ เฉลิมพล โดสรเดช. ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา).

(วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัย ศิลปากร. 2549). หน้า 274.

ภาพที่ 3-101 รูปด้านข้างแบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-102 รูปทัศนมาตร แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(28) พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

(พ.ศ. 2493)

ภาพที่ 3-103 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ที่ตั้ง ท้องสนามหลวง

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2492

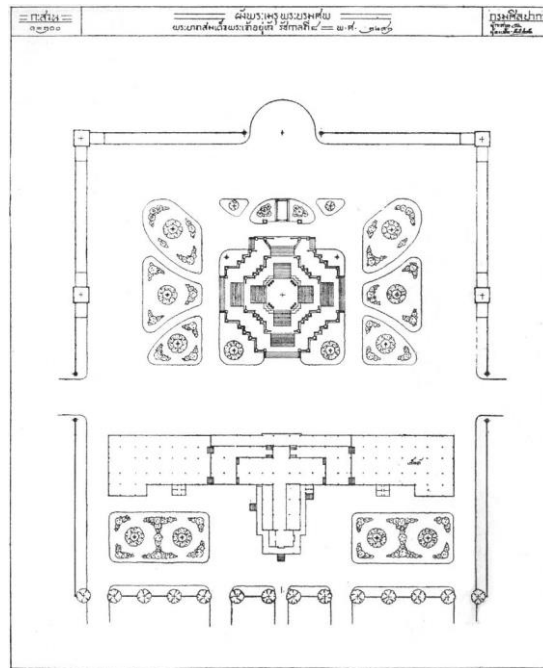
ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2493

ความเป็นมา

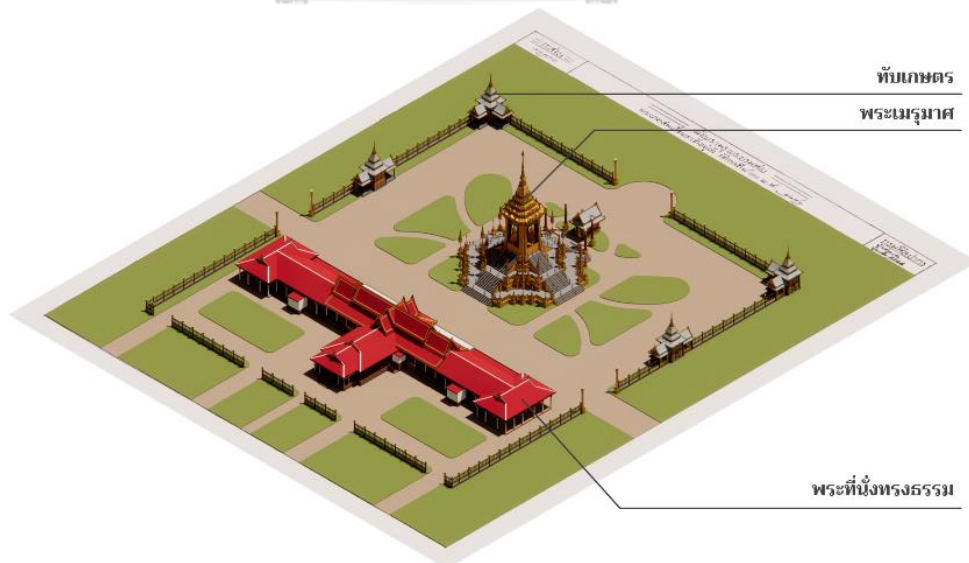
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จสวรรคต เพราะต้องพระแสงปืนเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ณ พระที่นั่งบรมพิมาน พระบรมมหาราชวัง หลังจากมีการชันสูตรพระบรมศพมีการอัญเชิญพระบรมศพประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง รัฐบาลมีกำหนดให้มีพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในระหว่างวันที่ 28 - 29 มีนาคม พ.ศ. 2493 ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เป็นกลุ่มอาคารชั่วคราวโครงสร้างไม้ในปริมาตรที่ถูกกำหนดไว้ ประกอบด้วยอาคารหลัก 3 อาคาร ได้แก่ (1) พระเมรุมาศ (2) พระที่นั่งทรงธรรม และ (3) ทับเกษตรรอบพระเมรุมาศ

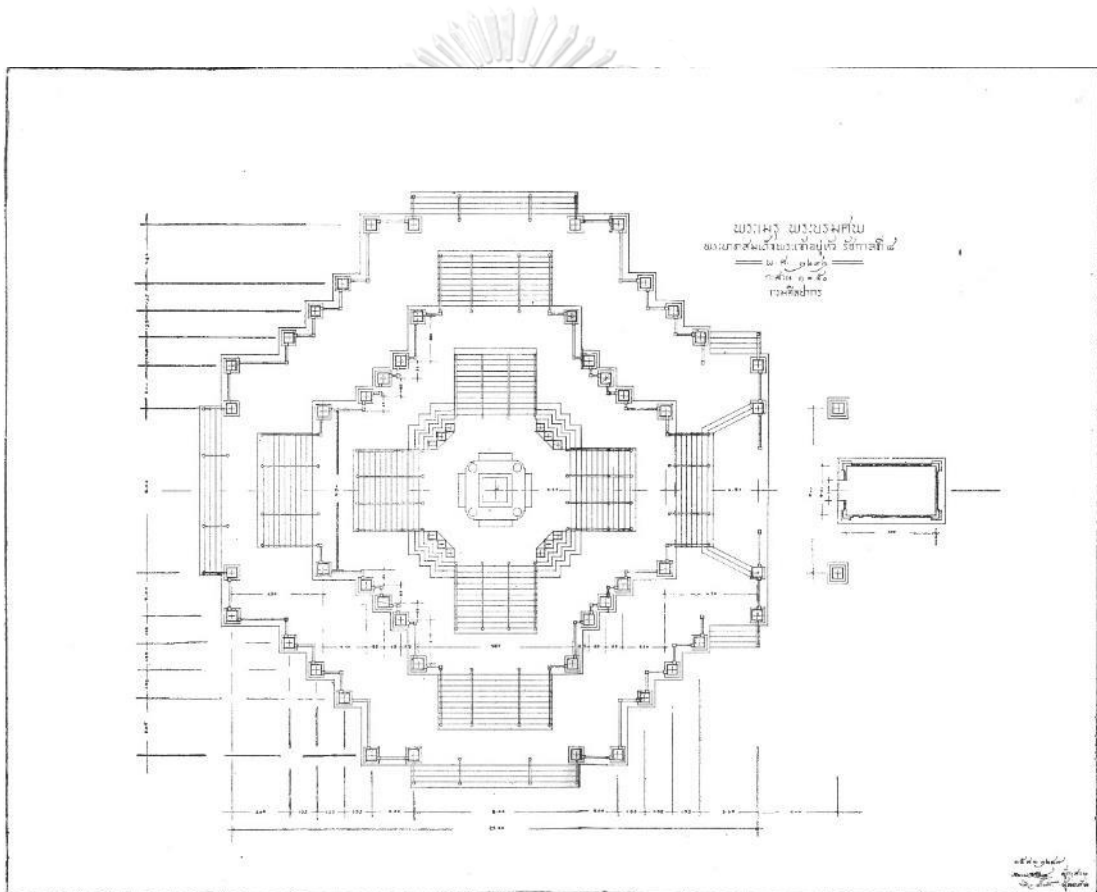

ภาพที่ 3-104 ผังบริเวณพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: กัมพล พรหมพิจิตร, 2508)

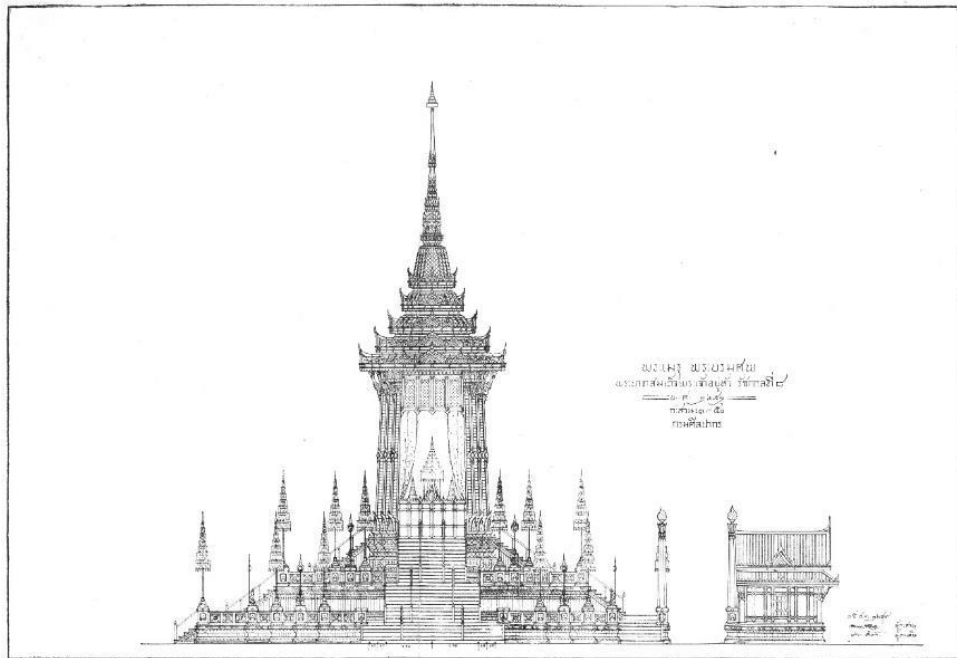

ภาพที่ 3-105 รูปอักษమాตร ผังบริเวณพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธพล ต่ายหัวดง, 2565)

พระเมรุมาศ ประกอบด้วยอาคารสองหลัง ได้แก่พระเมรุมาศ และหอเปลื้อง พระเมรุมาศ เป็นอาคารเครื่องยอดทรงบุษบก ผนังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ยกฐานลานประทักษิณสูงสองชั้น ส่วนฐานผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสองยื่นกระเปาะออกไปทั้งสี่ด้าน เพื่อเป็นบันไดทางเดิน ขึ้นพระเมรุมาศ ลานประทักษิณแต่ละชั้นประดับรั้วราวฉัตรปักฉัตรประดับโดยรอบ องค์พระเมรุมาศ เป็นยอดมณฑปซ้อนชั้นเชิงกลอน 5 ชั้น ผนังย่อมุมไม้สิบสอง แต่ละชั้นเชิงกลอนประดับซุ้มบันแถลง นาคปักที่มุมชั้นเชิงกลอน เหนือองค์ระฆังประดับพรมพัตรทั้งสี่ทิศวางอยู่บัลลังก์ ถัดขึ้นมาเป็นชั้น บัวกลุ่ม ปลียอด ลูกแก้วชั้นปลียอด มีนพปฎลมหาเศวตฉัตรกางกั้นที่ยอดบนสุดของพระเมรุมาศ

ภาพที่ 3-106 ผนังพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: กัมพล พรหมพิจิตร, 2508)

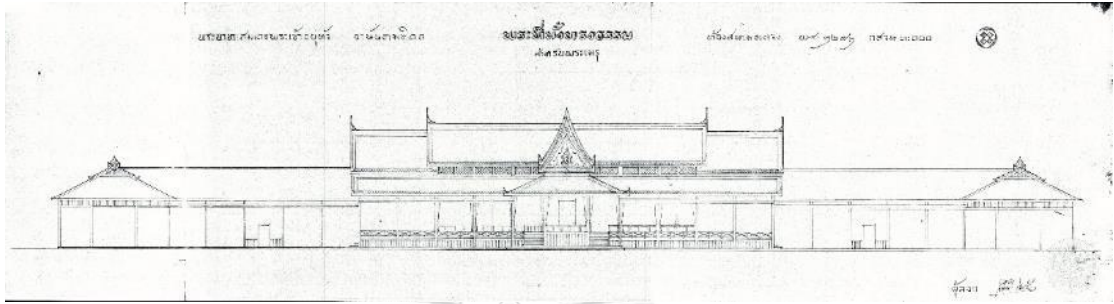

ภาพที่ 3-107 รูปด้านพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: กัมพล พรหมพิจิตร, 2508)

ภาพที่ 3-108 รูปอักษมาตร พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธพล ต่ายหัวดง, 2565)

พระที่นั่งทรงธรรม อาคารทรงจั่วผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตรงกลางเป็นผังแบบจตุรมุข และเป็นส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการบำเพ็ญพระราชกุศล มีการยกพื้นสูงกว่าอาคารข้างเคียงในกลุ่มเดียวกัน มีการซ้อนชั้นหลังคา 2 ชั้น ถัดออกมาเป็นที่นั่งของข้าราชการเป็นส่วนพื้นเดียหลังคาแบบปั้นหยามสหลังคาจั่ว

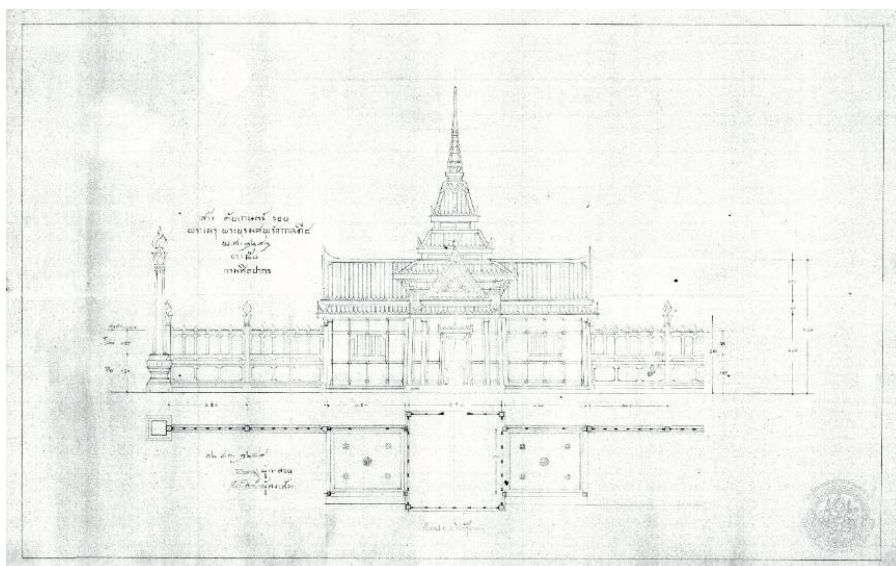

ภาพที่ 3-109 รูปด้านพระที่นั่งทรงธรรมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-110 รูปอักษมาตร พระที่นั่งทรงธรรมพระเมรุมาศ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ทับเกษตร ทำหน้าที่เป็นเครื่องกำหนดอาณาเขตของปริมณฑลของพระเมรุมาศ ทำเป็นอาคารเครื่องยอดทรงมณฑปหลังคาซ้อน 3 ชั้นไม่มีการประดับบันแถลงที่ชั้นหลังคา มีการต่อมุขหลังจั่วออกไปสามด้าน เชื่อมต่อกับแนวรั้วราชวัตร กระจายตัวอยู่บริเวณมุมรั้ว และกึ่งกลางความยาวของรั้วราชวัตร

ภาพที่ 3-111 รูปด้านทับเกษตรในงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 3-112 รูปอักษมาตร ทับเกษตรในงานพระเมรุมาศ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลฯ
(ที่มา: ผู้วิจัย, ลัทธิพล ต่ายหัวดง, 2565)

(29) เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์ (พ.ศ. 2495)

ภาพที่ 3-113 เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง	ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2495
ปีที่เสร็จ	พ.ศ. 2502

CHULALONGKORN UNIVERSITY

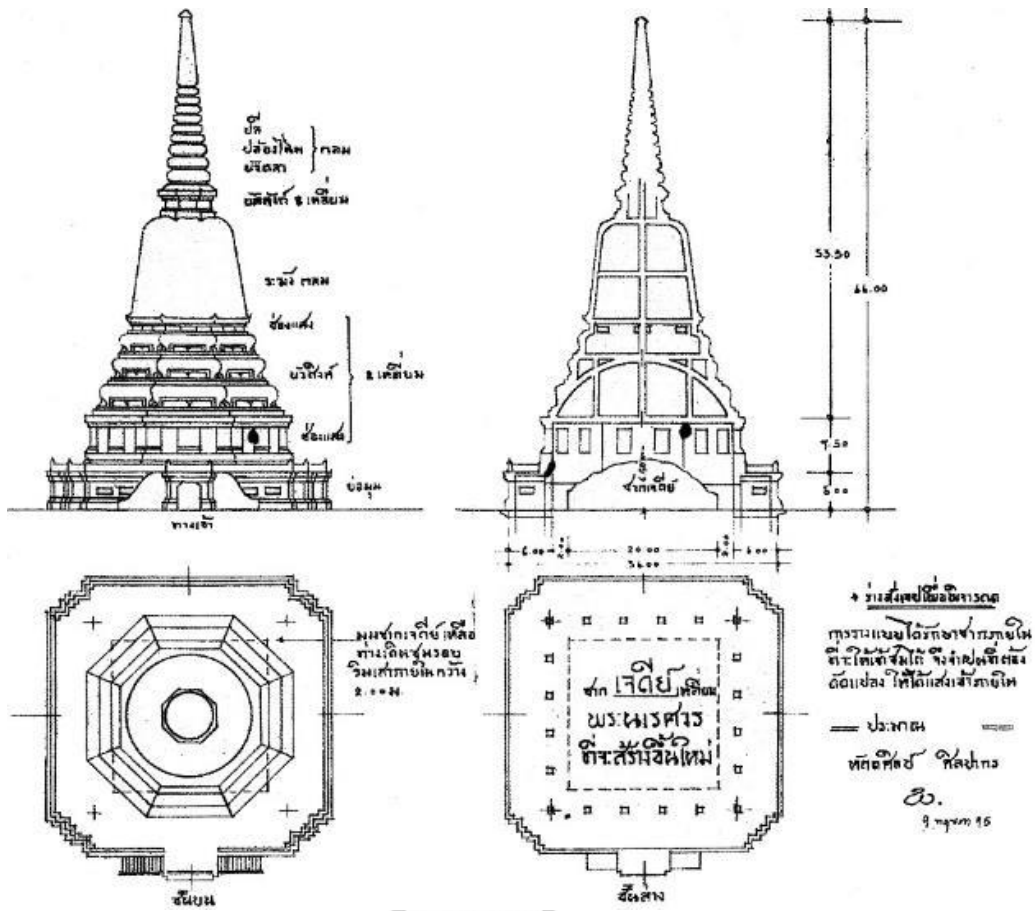
ความเป็นมา

อนุสรณ์ดอนเจดีย์ ก่อตั้งขึ้นเพื่อระลึกถึงวีรกรรมการชนช้างของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับพระมหาอุปราชา อันเกิดจากความพยายามค้นหาเจดีย์แห่งนี้โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่พบในปี พ.ศ. 2456 พระองค์เชื่อว่าซากเจดีย์องค์นี้น่าจะเป็นเจดีย์ยุทธหัตถี มีความพยายามก่อสร้างเจดีย์องค์ใหม่รูปแบบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ครอบทับซากเจดีย์แห่งนี้ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แต่ด้วยปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ โครงการนี้จึงถูกระงับไป กระทั่งในสมัยรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการรื้อฟื้นโครงการก่อสร้างเจดีย์นี้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับโครงการสร้างทางหลวงให้เชื่อมกับอำเภอดอนเจดีย์ที่ตั้งของซากเจดีย์องค์นี้ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการสืบหารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระ

เจดีย์ที่ควรจะเป็นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจนได้ข้อสรุปว่าเป็นรูปแบบเจดีย์วัดชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะคณะกรรมการในขณะนั้นสันนิษฐานว่า เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลนี้สร้างขึ้นร่วมสมัยกับสมเด็จพระนเรศวรฯ เมื่อได้ข้อสรุปแล้วจึงติดต่อขอให้พระพรหมพิจิตรผู้เชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมไทยกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบพระเจดีย์องค์ใหม่ที่จะครอบซากพระเจดีย์เก่า โดยมีต้นแบบมาจากเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลทำการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีบวงสรวงและเปิดพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2502

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่สร้างด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ได้แก่ (1) ส่วนชั้นฐานครอบซากเจดีย์เก่า มีพื้นที่ใช้สอยภายในเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์กระทำยุทธหัตถีครั้งสำคัญในครั้งนั้น โดยมีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีเสาล้อมรอบซากเจดีย์และถูกรอบทับด้วยองค์พระเจดีย์ซึ่งเป็นส่วนที่ (2) เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมภายในออกแบบให้เป็นโครงสร้างโดมครึ่งวงกลมเพื่อครอบซากเจดีย์ ลักษณะภายนอกเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสิงห์แปดเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ส่วนฐานด้านล่างฐานสิงห์เจาะช่องระบายอากาศและนำแสงธรรมชาติสู่ภายในเจดีย์ องค์ระฆังฐานแปดเหลี่ยมแปรเปลี่ยนเป็นวงกลม ต่อด้วยบัลลังก์แปดเหลี่ยม จบด้วยปล้องไฉน และปลียอดวงกลม วัสดุปิดผิวฉาบปูนทาสี

ภาพที่ 3-114 แบบเจดีย์พุทธหัตถ์ อุนสรณ์ดอนเจดีย์
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

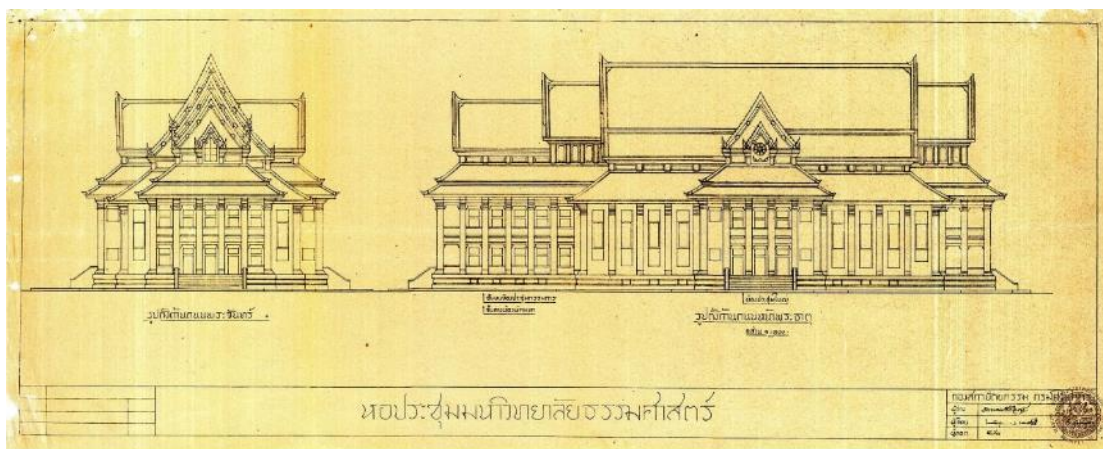

ภาพที่ 3-115 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านข้าง เจดีย์พุทธหัตถ์ อุนสรณ์ดอนเจดีย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-116 รูปอักษมาตรเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(30) หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2495)

ภาพที่ 3-117 หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ที่ตั้ง	ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
ปีที่ออกแบบ	พ.ศ. 2495
ปีที่เสร็จ	-

ความเป็นมา

โครงการก่อสร้างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เกิดขึ้นราว ปี พ.ศ. 2495 ในช่วงที่ จอมพลป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัย ด้วยเห็นว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังขาดอาคารที่สามารถใช้ในการจัดกิจกรรมขนาดใหญ่ได้ เช่นงานปาฐกถา งานประชุมในวาระต่างๆ จึงได้ติดต่อขอความอนุเคราะห์ให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบหอประชุมที่จะสร้างขึ้นใหม่ โดยมีพระพรหมพิจิตรนายช่างผู้เคยออกแบบหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ออกแบบเช่นเคย โดยพระพรหมพิจิตรส่งแบบร่างเป็นรูปด้าน และรูปด้านข้างให้พิจารณาและได้รับความเห็นชอบโดยแบบร่างดังกล่าวใช้งบประมาณราว 18 ล้านบาท โดยมีกรมโยธาเทศบาลเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างกำหนดแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2498 แต่ในระหว่างดำเนินการก่อสร้างจอมพลป. พิบูลสงครามมีดำริเพิ่มเติมที่ต้องการขยายขนาดของหอประชุมให้สามารถใช้ประชุมสหประชาชาติได้ โดยมีต้นแบบคือศาลาสันติธรรม ทำให้กรมโยธาเทศบาลต้องทำการปรับแบบโดยมีนายสนิท ฉิมโฉม เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบหอประชุมแบบใหม่ ค่าก่อสร้างโดยรวมอยู่ที่ 34,565,345 บาท กระทั่งแล้วเสร็จเป็นหอประชุมใหญ่

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน ทำให้แบบก่อสร้างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของพระพรหมพิจิตร ไม่ได้รับการก่อสร้างจริง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รูปแบบของพระพรหมพิจิตร เป็นอาคารทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี มีพื้นที่ใช้สอยรวม 2,700 ตารางเมตรโดยประมาณ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดในเรื่องการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายใน ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายื่นมุขลดหน้า หลังเช่นเดียวกับหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่กำหนดทางเข้าหลักของอาคารอยู่ด้านข้างติดกับถนนหน้าพระธาตุ โดยมีการทำมุขลดเน้นทางเข้าหลักบริเวณด้านข้างทำให้รูปทรงอาคาร และหลังคาของหอประชุมเป็นแบบจตุรมุข ส่วนฐานอาคารออกแบบเป็นบัวลูกฟัก ตัวอาคารสร้างจันทะของส่วนทึบและโปร่งให้กับอาคารโดยใช้เสาLOYในส่วนมุขด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังแสดงถึงส่วนโปร่ง และเน้นตำแหน่งทางเข้าอาคารทั้งสี่ด้าน ขณะที่ตัวอาคารหลักเป็นผนังทึบมีเสาเก็จโดยรอบแสดงส่วนทึบแต่ยังรักษาสัดส่วนทางตั้งของอาคาร เพิ่มความสง่างาม ส่วนหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจอมแห มีหลังคากันสาดโดยรอบอาคาร แบ่งผืนหลังคาออกเป็น 4 ตับหลังคา บริเวณหน้าจั่วมุขด้านข้างอาคารมีการประดับมุขประเจิดตื้นๆ ภายในประดับตราธรรมจักรสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์องค์ประกอบตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องล่ายองแบบปั้นลม รับชายคาด้วยบัวหัวเสา

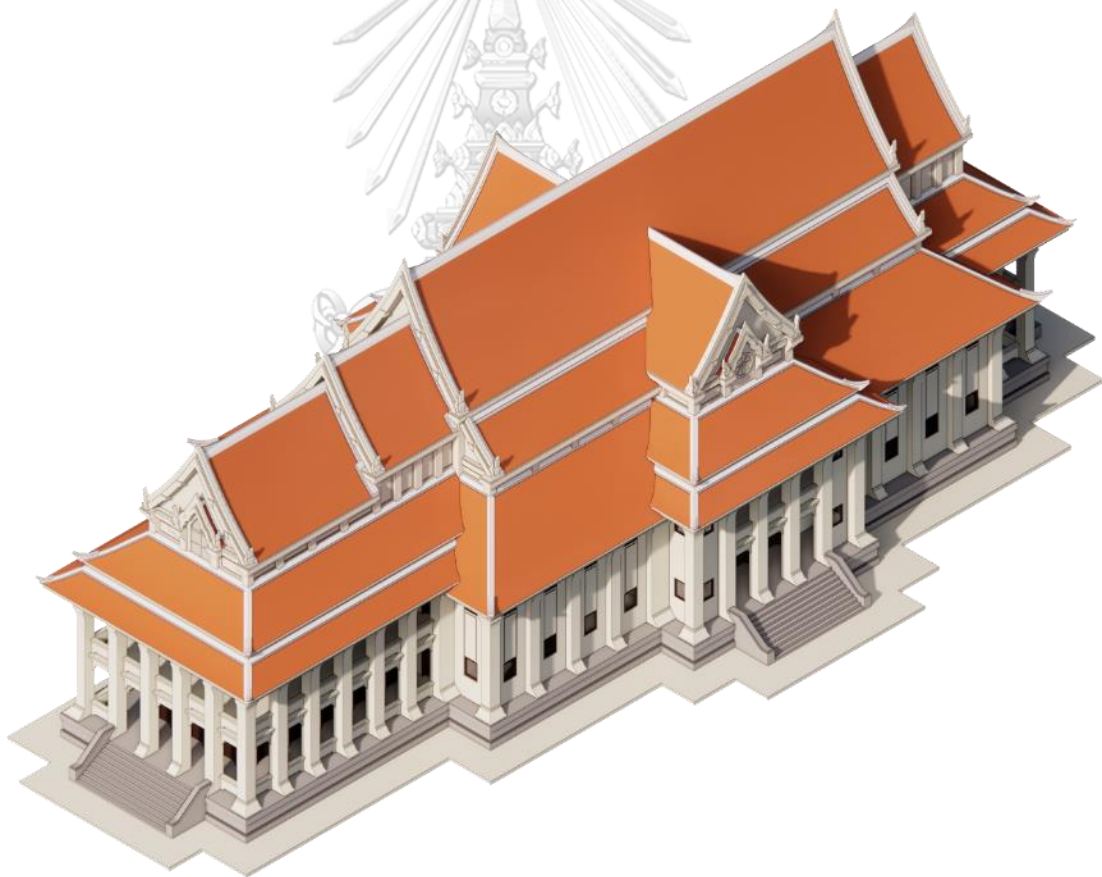

ภาพที่ 3-118 รูปด้านหน้าหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

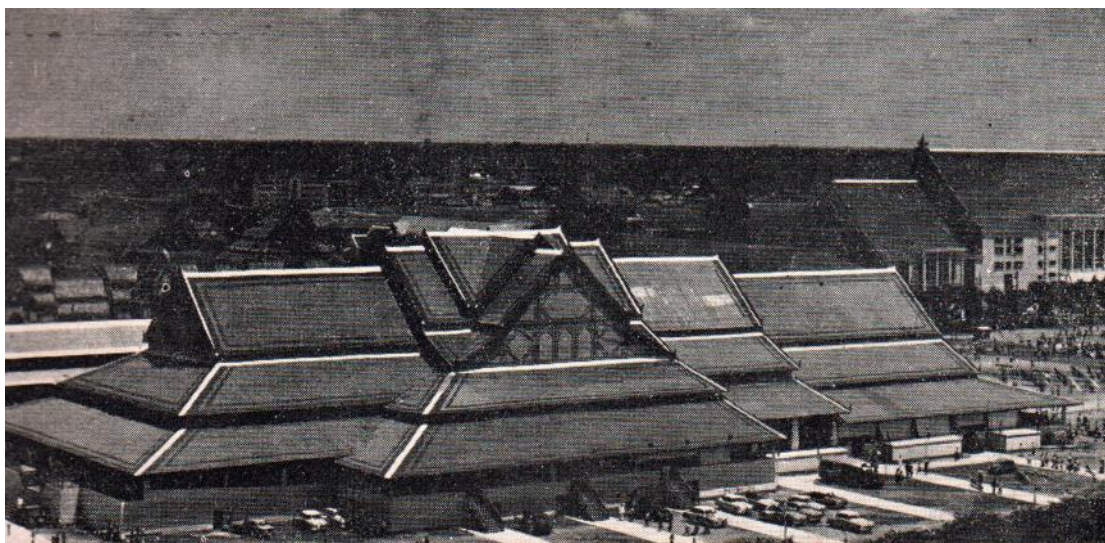

ภาพที่ 3-119 รูปด้านข้างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาพที่ 3-120 รูปอักษมาตรหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

(31) พลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พ.ศ. 2500)

ภาพที่ 3-121 พลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ
(ที่มา: พีรศรี โปวาทอง, 2564)

ที่ตั้ง ท้องสนามหลวง

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2499

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2500

ความเป็นมา

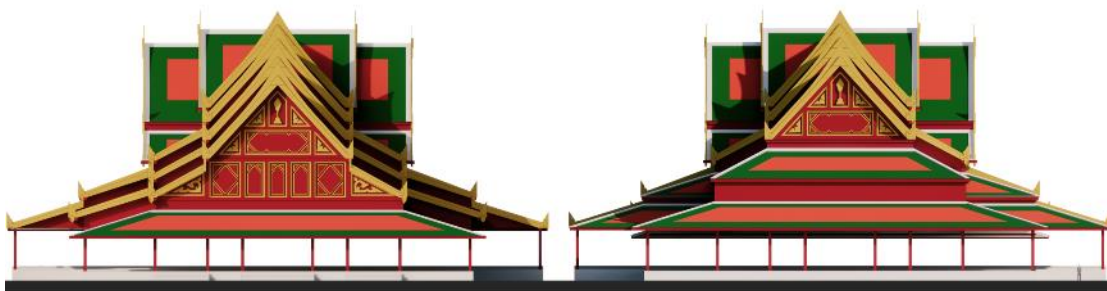
งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษเป็นงานที่จัดขึ้นเนื่องในโอกาสที่ครบรอบ 2500 ปีแห่งการประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษในประเทศไทยนำโดยรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีการเตรียมการงานล่วงหน้ากว่า 5 ปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 มีการระดมเงินสร้างอนุสรณ์สถานพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของโลก และให้แล้วเสร็จให้ทันงานเฉลิมฉลองที่จัดขึ้นพร้อมกันกับประเทศศรีลังกา อินเดีย พม่า เนปาล และประเทศที่มีประชากรนับถือพระพุทธศาสนาทั่วโลกในปี พ.ศ. 2500 ที่กรุงเทพมหานครรัฐบาลวางแผนจัดงานเฉลิมฉลองขึ้น ณ ท้องสนามหลวง มีการออกประกาศพระบรมราชโองการพระราชทานสนามหลวงเป็นสังฆปริณิถิตสำหรับจัดงานในครั้งนี้เป็นการชั่วคราว⁸ ภายในบริเวณจัด

⁸ ราชกิจจานุเบกษา, พระบรมราชโองการ ประกาศ พระราชทานบริเวณสนามหลวงเป็นสังฆปริณิถิตในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ, เล่ม 74 ตอนที่ 43 ก , 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2500, หน้า 748.

งานมีการจัดสร้างอาคารสำคัญหลังหนึ่งชื่อว่า พลับพลาพุทธพิธิจานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ซึ่งรัฐบาลตั้งใจให้เป็นอาคารชั่วคราวขนาดมหึมาที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ใช้สำหรับจัดพิธีเปิดงานและการสมโภชวัดอุดมมงคล เป็นอาคารที่สามารถจุคนได้กว่า 5,000 คนในคราวเดียวโดยแบ่งเป็นพระสงฆ์ 2,500 คนและฆราวาส 2,500 คน ซึ่งถือเป็นความท้าทายในการออกแบบเป็นอย่างมากซึ่งผู้ที่รับผิดชอบในการออกแบบพลับพลาพุทธพิธิในครั้งนี้ก็คือพระพรหมพิจิตร ในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมไทยแห่งกรมศิลปากร ซึ่งพลับพลาพุทธพิธิในครั้งนี้เป็นงานสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมทั้งหมดของพระพรหมพิจิตร

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

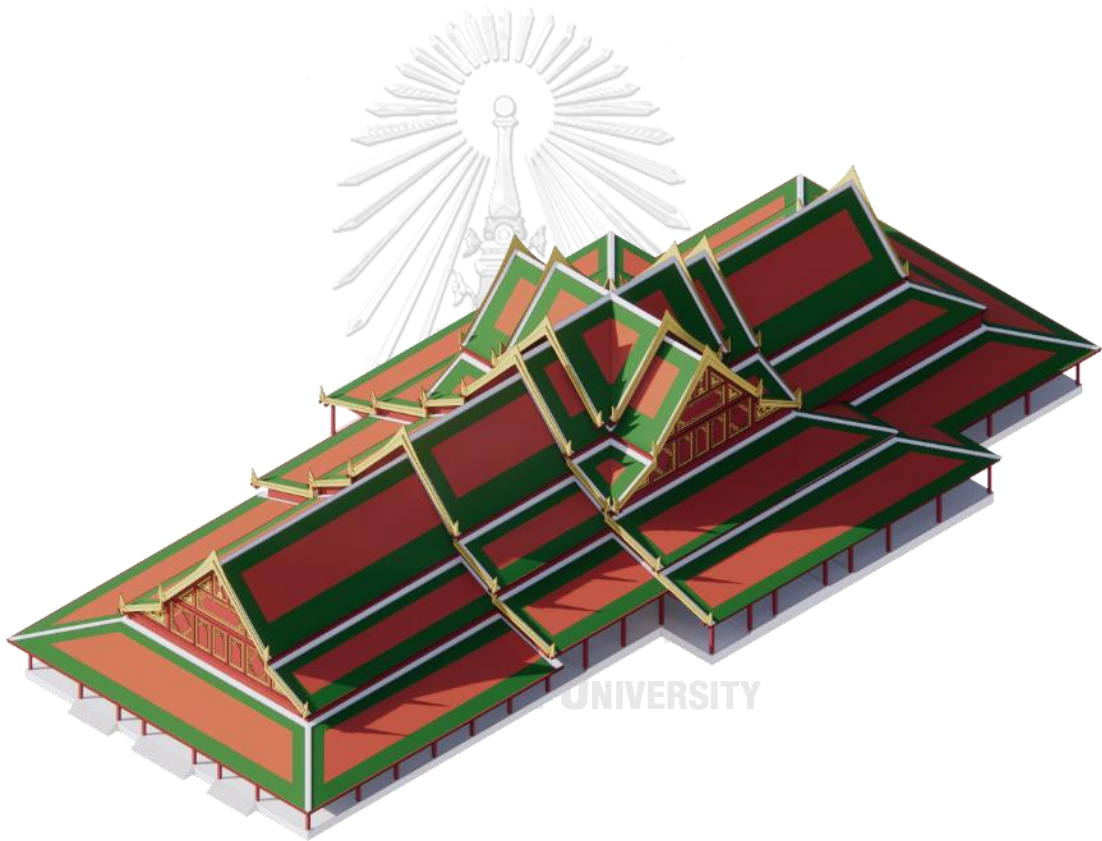
พลับพลาพุทธพิธิจานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เป็นอาคารชั่วคราวทรงจั่ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงสร้างทั้งหมดตลอดจนองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมทำจากไม้ทั้งหมด ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทรงจัตุรมุขขนาด 44 x 122 เมตร พื้นที่ใช้สอยภายในแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) ส่วนอาสน์สงฆ์รูปแบบอัฐจันทร์ขนาดใหญ่ อยู่ทางฝั่งทิศใต้ (2) ที่นั่งของบุคคลทั่วไปเป็นที่นั่งแบบพื้นเรียบจำนวน 2,500 ที่นั่ง และ (3) ส่วนประกอบพิธีกรรมอยู่บริเวณกึ่งกลางของหลังคาจัตุรมุข ตัวอาคารไม่มีผนังมีเพียงมู่ลี่ผ้าสำหรับกันแดด เนื่องจากอาคารมีขนาดใหญ่มากขนาดผืนหลังคาจึงมีขนาดใหญ่ตามไปด้วยเช่นเดียวกัน รูปทรงหลังคาเป็นหลังคาจั่วทรงจัตุรมุข ซ้อนชั้นหลังคาจำนวน 4 ชั้นแบ่งขนาดผืนหลังคาจำนวน 4 ตับหลังคา องค์ประกอบประดับตกแต่งหลังคาประดับเครื่องลี้ยงแบบปั้นลม ลวดลายหน้าบันทำเป็นลายลูกฟักบนยอดสามเหลี่ยมของลายหน้าบันทำเป็นลายพานพุ่มประดับค้ำความมุมในลูกฟักสามเหลี่ยมทั้งสองข้าง เครื่องลี้ยงองตลอดจนลวดลายต่างๆ ทำด้วยกรรมวิธีซ้อนไม้ตามอย่างสถาปัตยกรรมชั่วคราว แบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3-122 (ซ้าย) รูปด้านทิศเหนือ (ขวา) รูปด้านทิศใต้ พลับพลาพุทธพิธิจาน 25 พุทธศตวรรษ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

ภาพที่ 3-123 รูปด้านทิศตะวันตกกพลัปปลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

ภาพที่ 3-124 รูปอักษมาตรพลัปปลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

(32) หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี (พ.ศ. 2504)

ภาพที่ 3-125 หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี

(ที่มา: <http://chonburicity.go.th/>)

ที่ตั้ง ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

ปีที่ออกแบบ พ.ศ. 2504

ปีที่เสร็จ พ.ศ. 2504

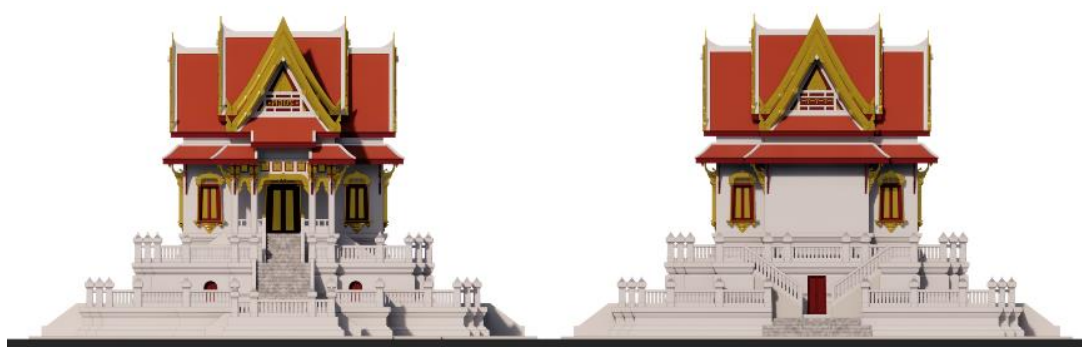
ความเป็นมา

หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี เกิดขึ้นจากโครงการจัดสร้างพระพุทธสิหิงค์จำลองของจังหวัดชลบุรีในปี พ.ศ. 2503 โดยมีต้นแบบจากพระพุทธสิหิงค์ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร หล่อขึ้นด้วยเงินบริสุทธิ์ ตั้งชื่อขึ้นใหม่ว่า “พระพุทธสิหิงค์มิ่งมงคลสิรินารถ พุทธบริษัทราษฎร์กุศลสามัคคี ชลบุรีปุชนียบพิตร” เมื่อทำการหล่อองค์พระแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2504 จึงมีโครงการจัดสร้างหอพระพุทธสิหิงค์ขึ้นบริเวณถนนวชิรปราการ ใกล้กับศาลากลางจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน พระพรหมพิจิตรหลังจากเกษียณอายุราชการดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญสถาปัตยกรรมไทยประจำกรมศิลปากร ได้เป็นผู้ออกแบบและร่างแบบหอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัด

ชลบุรีขึ้น ก่อสร้างแล้วเสร็จในปีเดียวกัน โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จมาทำการเปิดหอพระพุทธรูปสังขาร จังหวัดชลบุรีเมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2509 ในงานขึ้นนี้มีหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เป็นผู้เขียนแบบรายละเอียดทั้งหมด เนื่องจากอาการมือสั่นอันเป็นปัญหาทางสุขภาพของพระพรหมพิจิตรทำให้ไม่สามารถเขียนแบบได้ดังเดิม หอพระพุทธรูปสังขาร จังหวัดชลบุรีจึงนับเป็นผลงานออกแบบชิ้นสุดท้ายของพระพรหมพิจิตรที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

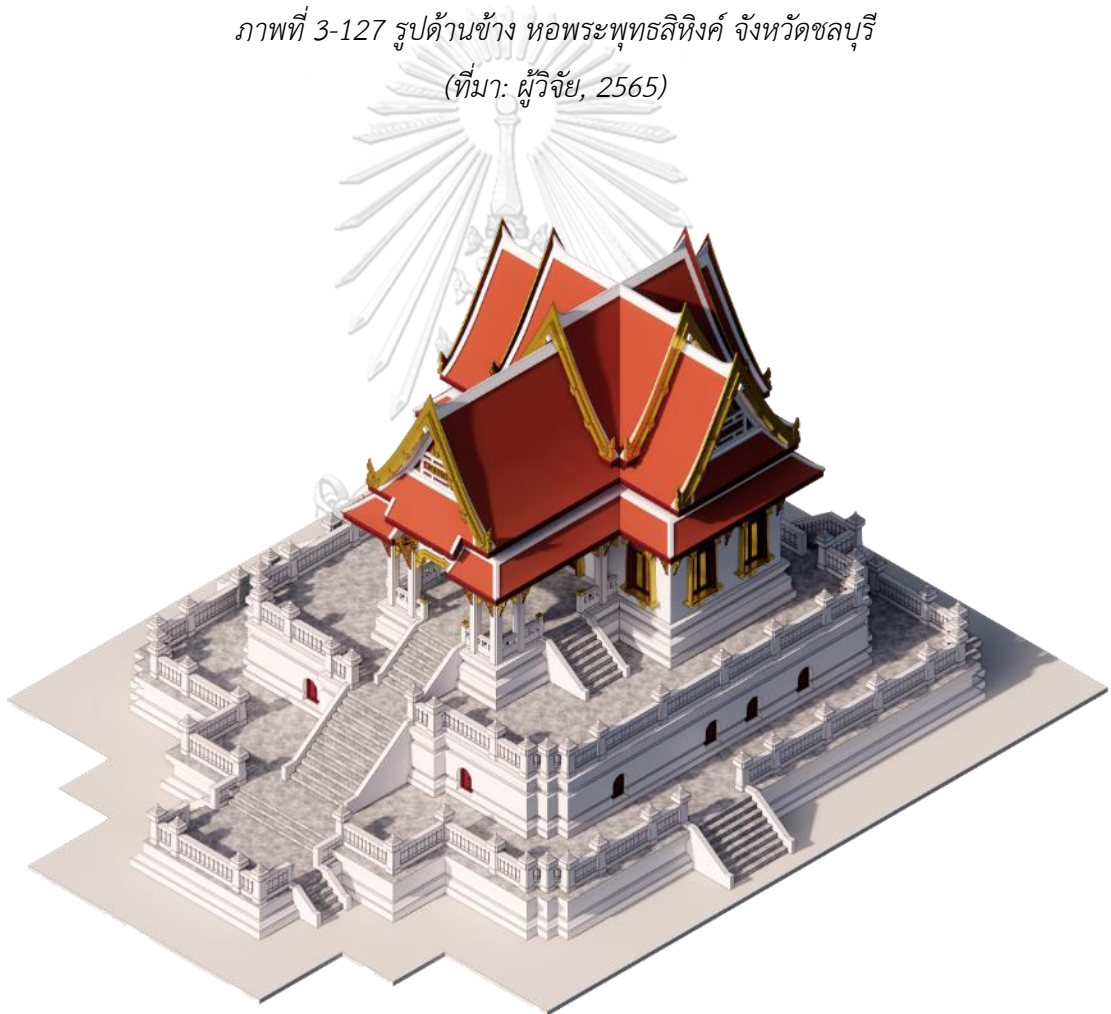
หอพระพุทธรูปสังขาร จังหวัดชลบุรี เป็นอาคารทรงจั้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นอาคารยกฐานสูงสองชั้นมีพื้นที่ใช้สอยจำนวน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องอเนกประสงค์ซ่อนอยู่ในส่วนฐานสูงมีทางเข้าบริเวณด้านหลังของหอพระ และพื้นที่ชั้นสองคือส่วนประดิษฐาน และส่วนสักการะพระพุทธรูปสังขารจำลอง ผังส่วนฐานอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมุมไม้สิบสอง ทั้งสองชั้นฐานชั้นล่างทำเป็นบัวฐานปัทมมีการย่อกระเปาะทำเป็นทางขึ้นด้านหน้าหอพระ ส่วนฐานชั้นที่สองทำเป็นฐานบัวลูกฟักมีการเจาะหน้าต่างสำหรับระบายอากาศให้แก่ห้องด้านใน ฐานทั้งสองชั้นยังทำหน้าที่เป็นลานประทักษิณโดยรอบอาคาร ผังพื้นของหอพระเป็นผังพื้นทรงจตุรมุข โดยมีมุขด้านหน้ายื่นยาวออกมาเป็นพิเศษหากแลดูเผินๆ จะมองเป็นอาคารสามมุข ส่วนฐานหอพระทำเป็นฐานสิงห์ ผังอาคารก่ออิฐฉาบปูนเรียบมีการประดับซุ้มประตูหน้าต่างแบบซุ้มหน้านาง มีคันทวยรับชายคาโดยรอบ ทรงหลังคาเป็นหลังคาจั้วทรงจอมแห มีหลังคากันสาดคลุมโดยรอบอาคาร บริเวณมุขหน้าอาคารมีการทำหลังคาปีกนกยกขึ้นมาเหนือหลังคากันสาดเป็นการเน้นทางเข้าหลัก องค์ประกอบประดับตกแต่งหลังคาประดับเครื่องถ้วยแบบปั้นลม ลายหน้าบันแบ่งเป็นช่องลูกฟัก หน้าบันมุขหน้าประดับคำว่าหอพระ หน้าบันมุขอื่นๆ ประดับลายเฟื่องอุบะบนพื้นแดง

ภาพที่ 3-126 (ซ้าย) รูปด้านหน้า (ขวา) รูปด้านหลัง หอพระพุทธรูปสังขาร จังหวัดชลบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-127 รูปด้านข้าง หอพระพุทธรูป หอพระพุทธรูป หอพระพุทธรูป จังหวัดชลบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ภาพที่ 3-128 รูปอักษมาตร หอพระพุทธรูป หอพระพุทธรูป จังหวัดชลบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3.3 การจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

งานสถาปัตยกรรมทั้งหมดของพระพรหมพิจิตรล้วนเป็นงานสถาปัตยกรรมไทย ที่มีความหลากหลายทั้งขนาดอาคาร รูปแบบการใช้สอย รูปทรงอาคาร และรูปแบบสถาปัตยกรรม การจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็นการจัดกลุ่มจากลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรม เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ลักษณะร่วม และความแตกต่างในแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

3.3.1 เกณฑ์ในการจำแนกประเภทผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

เกณฑ์ในการจำแนกประเภทผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร มาจากการวิเคราะห์ลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรมใน 2 ประเด็น ได้แก่

(1) รูปทรงอาคาร พิจารณาจากลักษณะของรูปทรงของหลังคาเป็นหลัก ในงานสถาปัตยกรรมไทยรูปทรงหลังคาเป็นตัวกำหนดความหลากหลายของรูปทรงอาคาร ตลอดจนแนวคิด และวิธีการออกแบบการออกแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรสามารถจำแนกได้ 3 ประเภทดังนี้

- 1) อาคารทรงจั่ว คือ อาคารที่มีหลังคาจั่ว หรือหลังคาทรงปั้นหยา มักเป็นอาคารที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
- 2) อาคารเครื่องยอด คือ อาคารที่มีส่วนใดส่วนหนึ่งของหลังคาเป็นยอดแหลมสูง มีผังเป็นรูปเรขาคณิตด้านเท่า เช่นสี่เหลี่ยมจัตุรัส แปดเหลี่ยม วงกลม
- 3) เจดีย์ และอนุสาวรีย์ เป็นอาคารที่มีวิธีการออกแบบแตกต่างจากอาคารทั้งสองประเภทก่อนหน้า ทั้งในเชิงจุดประสงค์การใช้งาน ระบบสัดส่วน และการจัดการรูปทรงอาคาร

(2) รูปแบบสถาปัตยกรรม พิจารณาจากรูปแบบการประดับตกแต่งอาคารที่แสดงออกผ่านลวดลาย และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ที่มีลักษณะร่วมหรือความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมไทยในอดีต ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรพบวิธีการออกแบบรูปแบบองค์ประกอบประดับตกแต่งหลักๆ อยู่ 2 วิธี คือ

- 1) สถาปัตยกรรมไทยประเพณี คือ อาคารที่แสดงลักษณะเด่นของลวดลาย และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมตามระเบียบแผนทางสถาปัตยกรรมไทย
- 2) สถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน คือ อาคารที่ปรับรูปร่างหรือรูปทรงของลวดลายและองค์ประกอบเข้าใกล้รูปร่าง หรือรูปทรงเรขาคณิต

นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี และสถาปัตยกรรมไทยแบบลדתอนแล้ว พบว่าอาคารในสองรูปแบบดังกล่าวมีลักษณะร่วมและความแตกต่างอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของวัสดุก่อสร้างอาคารซึ่งเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญของพระพรหมพิจิตรซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป โดยลักษณะร่วมอันเนื่องจากวัสดุก่อสร้างอาคารในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรสามารถแบ่งได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

- 1) อาคารทรงไม้ คือ อาคารที่แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม การออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่พบมากในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีที่มีโครงสร้างหรือก่อสร้างด้วยไม้ แม้วัสดุหลักในการก่อสร้างมิใช่ไม้ เช่น อาคารที่มีสัดส่วนอาคารสูงชะลูด เน้นองค์ประกอบทางตั้ง แสดงความเบาลอย ใช้ทรงหลังคาแบบจอมแห การใช้ค้ำยัน หรือคันทวยรับชายคาลังคา
- 2) อาคารทรงปูน คือ อาคารที่แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม การออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่พบมากในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีที่มีโครงสร้างหรือก่อสร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูนหรือปั้นปูน แม้วัสดุหลักในการก่อสร้างมิใช่การก่ออิฐหรือปั้นปูน เช่น อาคารที่มีสัดส่วนอาคารป้อมสั้น เน้นองค์ประกอบทางนอน แสดงความมั่นคงหนักแน่น ใช้ทรงหลังคาทรงโค้งเข้าคล้ายกลีบบัว ใช้บัวหัวเสาหรือลวดบัวรับชายคาลังคา
- 3) อาคารแบบทวีลักษณ์ คือ อาคารที่มีการผสมรูปแบบสถาปัตยกรรมของทั้งอาคารทรงไม้และทรงปูนเข้าไว้ด้วยกันในอาคารเดียว ด้วยการกำหนดสัดส่วนอาคารหรือการออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เช่น อาคารมีสัดส่วนอาคารป้อมสั้นอย่างอาคารทรงปูน เน้นองค์ประกอบทางนอน แสดงความมั่นคงหนักแน่น แต่ใช้ทรงหลังคาทรงจอมแหอย่างอาคารทรงไม้ และใช้บัวหัวเสาหรือลวดบัวรับชายคาลังคาอย่างอาคารทรงปูนแต่สัดส่วนเสารับบัวหัวเสาออกให้เหลือแต่บัวหัวเสารับชายคาทำหน้าที่เหมือนคันทวยในอาคารทรงไม้

3.3.2 ประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

ตารางที่ 3-1 ประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

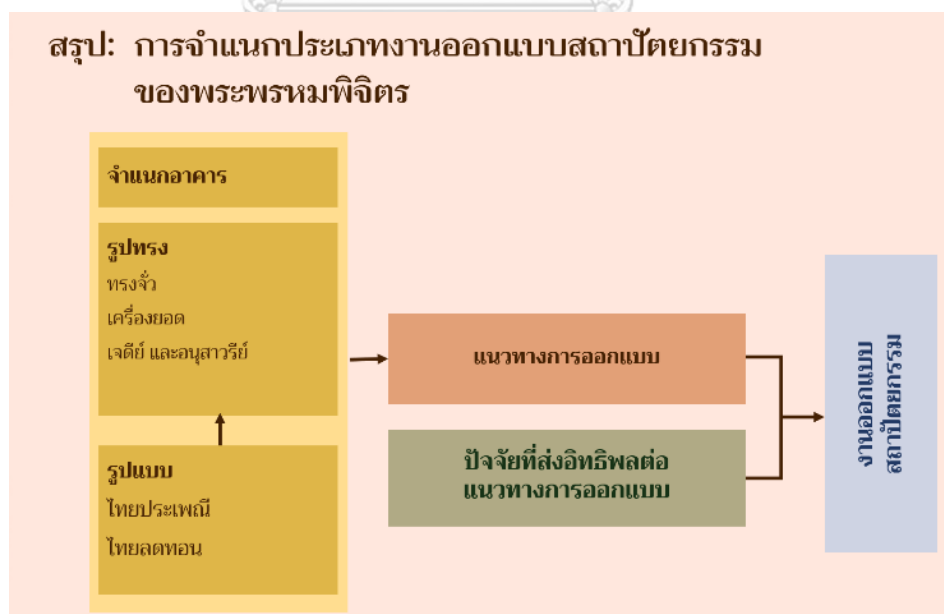
ปี (พ.ศ.)	รายชื่ออาคาร	รูปทรงอาคาร	รูปแบบสถาปัตยกรรม					
			สถาปัตยกรรมไทยประเพณี			สถาปัตยกรรมไทยลตทอน		
			ทรงไม้	ทรงปูน	ทิวทัศน์	ทรงไม้	ทรงปูน	ทิวทัศน์
2473	ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์	จั่ว					/	
2476	มณฑป วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	ยอด	/					
	พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี	จั่ว	/					
2477	หอรบขังวัดยานนาวา	ยอด						/
	อาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทย เมืองโยโกฮาม่า	จั่ว	/					
2478	หอรบขังวัดจักรวรรดิราชาวาส	ยอด						/
	ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา	จั่ว						/
	ประจักษ์สงฆ์พระพุทธรูป หอสงฆ์ หลวง	ประจักษ์	/					
2479	ประตูลวดลายสถาปัตยกรรม	ยอด					/	
2480	ศาลาสยามแสดงนิทรรศการกรุงปารีส	ยอด	/					
	เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม	ยอด				/		
	แบบร่างศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี	ยอด						/
	แบบร่างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี	เจดีย์		/				
	แบบร่างหอพระพุทธรูป ศาลหลักเมืองสุพรรณ	จั่ว	/					
	ประจักษ์สงฆ์พระพุทธรูป หอสงฆ์ หลวง	ยอด				/		
2482	แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย	เจดีย์		/				

ปี (พ.ศ.)	ชื่ออาคาร	รูปทรงอาคาร	รูปแบบสถาปัตยกรรม					
			สถาปัตยกรรมไทยประเพณี			สถาปัตยกรรมไทยลตทอน		
			ทรงไม้	ทรงปูน	ทิวทัศน์	ทรงไม้	ทรงปูน	ทิวทัศน์
2482	หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	จั่ว		/				
	แบบร่างพระเมรุเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ	ยอด	/					
2483	แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค	จั่ว	/					
	พระอุโบสถวัดมณฑป	จั่ว	/					
2484	พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	จั่ว	/					
	พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	เจดีย์				/		
	หอรบั้ง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	ยอด						/
	หมุกกุฎี วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	จั่ว						/
	โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน	จั่ว	/					
2490	เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส	ยอด						/
	แบบร่างพระอุโบสถ วัดราชบูรณะ(วัดเลียบ)	จั่ว	/					
2493	พระเมรุมาศ รัชกาลที่ 8	ยอด	/					
2495	เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์	เจดีย์		/				
	หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	จั่ว			/			
2500	พลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ	จั่ว	/					
2504	วิหารพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี	จั่ว			/			

3.4 สรุป

งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรทั้งหมดล้วนเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีความหลากหลายทั้งในเชิงรูปทรงอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม มีความครอบคลุมทั้งอาคารทรงจั่ว อาคารเครื่องยอด เจดีย์และอนุสาวรีย์ ทั้งในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีและสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนที่มีความหลากหลายในการออกแบบเพื่อแสดงเอกลักษณ์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์สร้างในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีทั้งอาคารทรงไม้และอาคารทรงปูน แต่มีงานออกแบบจำนวนหนึ่งที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานเอกลักษณ์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมของทั้งอาคารทรงไม้และทรงปูนเข้าไว้ด้วยกันโดยผู้วิจัยเรียกว่า “อาคารแบบทวีลักษณ์” ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

การจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรด้วยลักษณะร่วมทางรูปทรงอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร เป็นเครื่องมือในการอธิบายของแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมที่ช่วยให้เห็นจุดร่วมและความแตกต่างในการออกแบบอาคารแต่ละประเภทของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 3-129 สรุปการจำแนกประเภทงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

บทที่ 4

แนวทางการออกแบบและวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

การวิเคราะห์พื้นฐานการศึกษา การประกอบวิชาชีพและผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรฉายให้เห็นแนวความคิดและหลักการการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม รวมไปถึงวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของท่านตั้งแต่ขั้นตอนการออกแบบไปจนถึงการก่อสร้างอาคารจนแล้วเสร็จ โดยอาศัยเอกสารชั้นต้นประเภทแบบสถาปัตยกรรม และภาพถ่ายงานสถาปัตยกรรมที่ยังคงปรากฏในปัจจุบัน ร่วมกับข้อเขียนของพระพรหมพิจิตร ทั้งในรูปแบบของตำราและบทความ รวมไปถึงเอกสารราชการร่วมสมัย และข้อเขียนของผู้อื่นที่ว่าด้วยพระพรหมพิจิตร สามารถอธิบายแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรม ที่แสดงให้เห็นภาษาการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร และความเข้าใจในแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ใน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร (2) แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร และ (3) วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

4.1 แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

พระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างที่มีทั้งผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมและงานเขียน ทั้งในรูปแบบตำราและบทความ โดยข้อเขียนทั้งหมดแสดงความพยายามจัดระเบียบองค์ความรู้เกี่ยวกับงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมไทย มีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนศิลปะและสถาปัตยกรรมที่พระพรหมพิจิตรเป็นอาจารย์สอน งานเขียนทั้งหลายนี้สะท้อนแนวความคิดและหลักการการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวของพระพรหมพิจิตรเอง มีรายละเอียดดังนี้

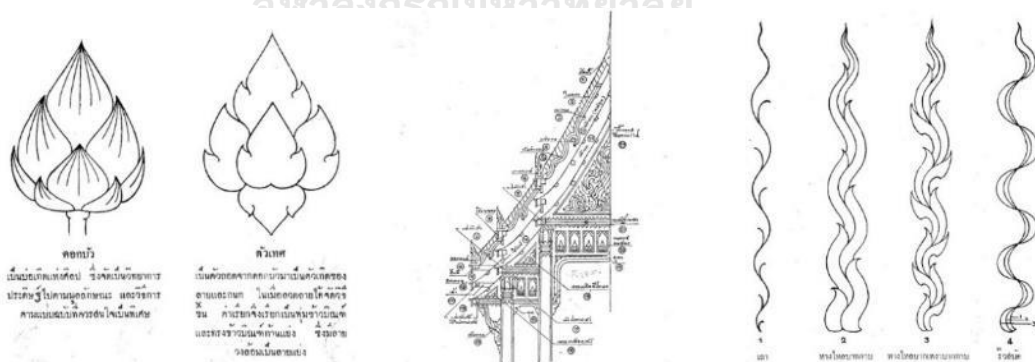
4.1.1 ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น

ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น เป็นผลงานเขียนตำราชิ้นเดียวของพระพรหมพิจิตร ถูกตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2495 รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม และลวดลายในงานศิลปกรรมไทยซึ่งพระพรหมพิจิตรจัดให้เป็นวิชาในกระบวนวิชาช่างเขียนของไทย¹ ความตั้งใจเริ่มแรก

¹ พระพรหมพิจิตร. *ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น*. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า ก.

พระพรหมพิจิตรแบ่งตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ออกเป็น 2 ภาค ได้แก่ ภาคต้น และภาคปลาย โดยไล่ระดับขององค์ความรู้จากง่ายไปถึงยาก ท้ายที่สุดมีเพียงตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น เท่านั้นที่เสร็จสมบูรณ์ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาภายในตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น เป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไทย ตามแนวคิดของพระพรหมพิจิตร

เนื้อหาภายในตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น ส่วนใหญ่เป็นการอธิบายชื่อ ความหมาย และที่มาของลวดลาย รวมไปถึงองค์ประกอบต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมไทย ภายใต้หลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ ในฐานะที่เป็นความสำคัญของวิชา สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้พื้นฐานงานศิลปะไทยของพระพรหมพิจิตรที่เริ่มต้นจากการจดจำทำความรู้จักชื่อเรียกของลวดลายและองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้รู้ที่มา หน้าที่ และความหมายของลวดลายและองค์ประกอบนั้นๆ โดยภาพลายเส้นส่วนหนึ่งเป็นผลงานเมื่อครั้งพระพรหมพิจิตรทำหน้าที่เป็นช่างขยายลายช่วยงานออกแบบสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อย่างชุดภาพเทวทิศ และอีกส่วนหนึ่งเป็นลายเส้นผีพระหัตถ์โดยตรง อย่างชุดภาพสาวตรี นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาอธิบายขั้นตอนการฝึกเขียนอันเป็นขั้นตอนพื้นฐานอีกที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับผู้ศึกษาโดยฝึกเขียนลาย เถา ทางไหลบากาบ ทางไหลบากหางาบ และวีรสัตตามลำดับ อธิบายหลักการกำหนดสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยทั้งในส่วนบัวฐานอาคาร ทรงหลังคาจั่ว และเครื่องยอดบุษบกไว้อย่างชัดเจน ปิดท้ายด้วยการตัวอย่างการออกแบบหลังคาอาคารทรงจั่ว เป็นตัวอย่างการนำองค์ความรู้พื้นฐานมาใช้ในขั้นการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยโดยเริ่มจากอาคารขนาดเล็กอย่างศาลาโถง

ภาพที่ 4-1 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ

(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

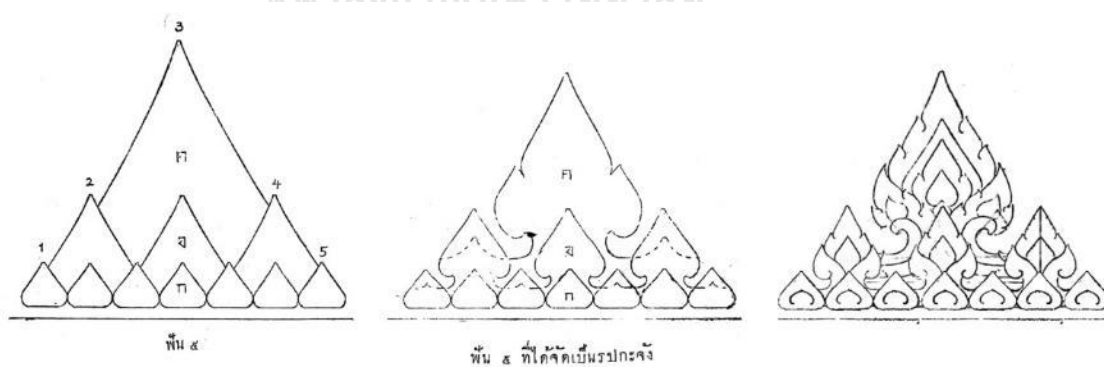
กล่าวโดยสรุป ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น เป็นตำราสอนพื้นฐานการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นระบบอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต พระพรหมพิจิตรทำให้หลักรูปทรง

ลักษณะ จังหวะ และหลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นด้วยวิธีการนำเสนอที่เน้นภาพลายเส้น ประกอบข้อความที่สอดคล้องกับตามหลักการทั้งสอง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจวิธีคิดที่อยู่เบื้องหลังงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะตัวของพระพรหมพิจิตรมากยิ่งขึ้น

4.1.2 หลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ

หลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ เป็นหลักการที่พระพรหมพิจิตรกล่าวถึงมากที่สุด ปรากฏทั้งใน *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* และในปาฐกถาที่ถูกนำมาตีพิมพ์ในวารสารต่างๆ ถือเป็นหลักการสำคัญที่พระพรหมพิจิตรใช้เป็นพื้นฐานเพื่ออธิบายความงาม และการออกแบบงานศิลปกรรมไทยทุกแขนงให้แก่ลูกศิษย์ และบุคคลทั่วไป เห็นได้จากการกล่าวถึงความสำคัญของหลักการในช่วงต้นของตำราและปาฐกถาต่างๆ ในลักษณะที่เป็นหลักวิชา² เป็นมูลลักษณะของศิลปะไทย³ และเป็นความสำคัญของวิชา⁴

หลักการดังกล่าว แสดงแนวคิดการพิจารณาความงามและการออกแบบงานศิลปะไทยผ่านหลัก 3 ประการ ได้แก่ รูปทรง ลักษณะ และจังหวะ โดยหลักการทั้งสามข้อทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มจากการพิจารณารูปทรงขององค์ประกอบในภาพรวมต้องได้รูปทรงและสัดส่วนที่งดงาม จึงเรียกได้ว่างานชิ้นนั้นมี รูปทรง จากนั้นจึงพิจารณาการกำหนดขนาดเล็กหรือใหญ่ขององค์ประกอบย่อยที่บรรจุอยู่ในรูปทรงนั้นต้องได้ขนาดที่เหมาะสมส่งเสริมซึ่งกันและกัน จึงเรียกว่าได้ ลักษณะ สุดท้ายพิจารณาความละเอียด และการจัดวางองค์ประกอบของการประดับตกแต่งที่อยู่รวมกันต้องได้จังหวะถี่ห่างที่เหมาะสม จึงถือได้ว่ามี จังหวะ ที่งดงาม

ภาพที่ 4-2 ลายกระจังตามหลักการรูปทรง ลักษณะ จังหวะ

² มหาวิทยาลัยศิลปากร. ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร. (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533). หน้า 67.

³ พระพรหมพิจิตร. “คำว่า “ลาย” และคำว่า “กนก””. ราชบัณฑิตยสาร สำนักสถาปัตยกรรม 1, 3 (ธันวาคม 2489). หน้า 20.

⁴ พระพรหมพิจิตร. *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น*. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า ๕.

(ที่มา: ราชบัณฑิตยสถาน สำนักสถาปัตยกรรม เล่มที่ 3 ปีที่ 1 ธันวาคม 2489)

กล่าวโดยสรุปหลักการรูปทรง ลักษณะ จังหวะ เป็นหลักการที่อธิบายวิธีคิดงานศิลปะไทยในภาพกว้าง นำเสนอวิธีการทำความเข้าใจงานศิลปะไทยที่มีความละเอียดซับซ้อนให้เป็นระบบระเบียบ แสดงเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาความงามงานศิลปะไทยในแต่ละระดับ อย่างหลัก รูปทรง ที่ต้องคำนึงถึงรูปทรง (form) และสัดส่วน (proportion) ที่งดงามเหมาะสม หลัก ลักษณะ คำนึงถึงขนาดส่วน (scale) ทั้งของตัวอาคาร และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสม และหลัก จังหวะ ที่คำนึงถึงระดับความละเอียดซับซ้อนในการประดิษฐ์ลวดลายประดับตกแต่ง เพื่อใช้ในโอกาสต่างๆ อย่างเหมาะสม หลักการทั้ง 3 ดังกล่าวสร้างนิยามและมาตรฐานทางความงามให้แก่งานศิลปะไทยที่สามารถอธิบายได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าคำอธิบายของช่างในอดีต

4.1.3 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ

หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ ปรากฏครั้งแรกในปาฐกถาของพระพรหมพิจิตรเรื่อง ประณีตศิลปกรรมของไทย แสดงทางสถาปัตยกรรมกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2477⁵ เป็นหลักการที่พระพรหมพิจิตรใช้อธิบายแนวคิดในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทย โดยเฉพาะ ดังความตอนหนึ่งระบุความสำคัญของหลักการนี้ว่า “หลักการทั้งสามประการนี้ เป็นทางดำเนินแห่งความคิดเป็นหลักวิชาสถาปัตยกรรมไทย”⁶

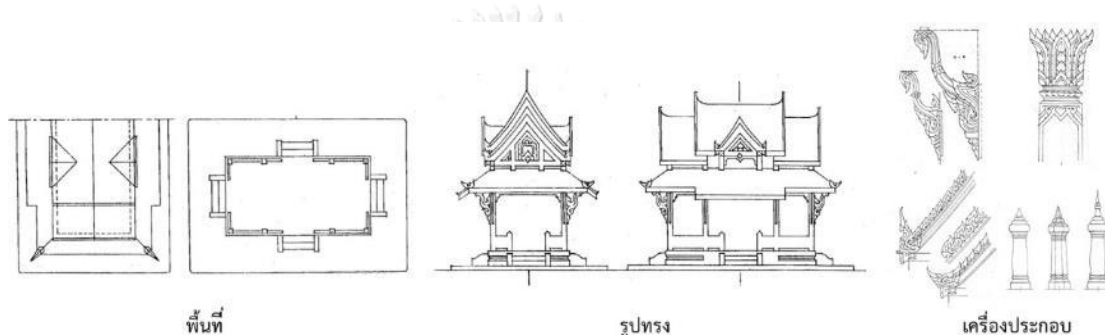
แนวคิดของหลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ มีพื้นฐานมาจากหลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ โดยเพิ่มหลักการเฉพาะของงานสถาปัตยกรรมไทยเข้าไป เห็นได้จากการนำหลักรูปทรง มาเป็นหนึ่งในหลักสามประการของหลักวิชาสถาปัตยกรรมไทย ทั้งยังเน้นย้ำความสำคัญของรูปทรงในฐานะเครื่องมือที่สร้างความงามให้เกิดขึ้นกับงานสถาปัตยกรรมไทย แม้ไม่มีการประดับตกแต่ง แต่รูปทรงงดงามได้สัดส่วน สถาปัตยกรรมชิ้นนั้นก็ยังจัดว่างาม⁷ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของหลักรูปทรงในหลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ ส่วนหลักเครื่องประกอบหมายถึงลวดลายไทยที่ใช้ประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม หรือลวดลายที่ถูกบรรจุอยู่ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม โดยมีปัจจัยของวัสดุก่อสร้างที่ส่งผลต่อความแตกต่างในเชิงรูปแบบ และความละเอียดของลวดลาย เช่น ลายหิน ลายปูน ลายไม้ นอกจากนี้ถูกกำกับด้วยระยะถี่ห่าง และความละเอียดที่ต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับความหมายของหลักจังหวะ ดังคำอธิบายที่ว่า “ส่วนนี้แบ่งได้หลายสถานสุดแล้วแต่ผู้ประดิษฐ์คิด

⁵ พระพรหมพิจิตร. “ประณีตศิลปกรรมของไทย”. ศิลปการ 1, 1 (มิถุนายน 2480). หน้า 36.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

จันทระ และระยະที่ห่างใหญ่เล็กประกอบได้เด่นเป็นตอนๆ เพื่อมิให้พราวหรือรั่วไปซึ่งจะทำให้ดูจืดชืด”⁸ แสดงให้เห็นแนวคิดของพระพรหมพิจิตรในหลักเครื่องประกอบและหลักจันทระว่าเป็นหน่วยย่อยที่สุดของงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไทยเช่นเดียวกัน ส่วนหลักการที่เพิ่มเข้ามาเพื่ออธิบายงานสถาปัตยกรรมไทยได้แก่ หลักพื้นที่ แสดงแนวคิดสำคัญในงานสถาปัตยกรรมไทยต้องมีการคิดเรื่องพื้นที่ใช้สอยอาคาร ทั้งในมิติของขนาดที่ต้องเพียงพอ และทางสัญจรเข้า-ออกที่สะดวก รวมไปถึงเครื่องประกอบอาณาเขตปริมาตรของอาคารนั้นๆ แสดงอยู่ในหลักพื้นที่ด้วยเสมอ โดยงานสถาปัตยกรรมไทยที่งดงามจะต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับหลักทั้งสามประการดังกล่าว

ภาพที่ 4-3 หลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ
(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

กล่าวได้ว่าหลักพื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ มีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกับหลักรูปทรง ลักษณะ จันทระ ที่มุ่งอธิบายวิธีการรับรู้ความงาม และการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยให้เกิดความงามตามมาตรฐานของงานศิลปะไทย ในทัศนะของพระพรหมพิจิตร ความน่าสนใจของหลักการนี้อยู่ที่แนวคิดการแยกเครื่องประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมไทยออกจากตัวสถาปัตยกรรมมองว่าเป็นองค์ประกอบรองที่ทำหน้าที่ส่งเสริมความงามให้แก่งานสถาปัตยกรรมไทย อันเป็นแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยในรูปแบบลวดทอนของพระพรหมพิจิตร

⁸ พระพรหมพิจิตร. “ประณีตศิลปกรรมของไทย”. ศิลปการ 1, 1 (มิถุนายน 2480). หน้า 40.

4.2 แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเกิดจากการวิเคราะห์จุดร่วมในงานออกแบบสถาปัตยกรรมทั้งในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี และสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนร่วมกับแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร เพื่อทำความเข้าใจภาษาในงานออกแบบงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ผ่านการอธิบายในเชิงการออกแบบสถาปัตยกรรม ได้แก่ ผังบริเวณ ผังพื้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทย และลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม ที่มีแนวทางการออกแบบแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมไทยในอดีต ก่อให้เกิดงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีความเฉพาะตัวของพระพรหมพิจิตร

4.2.1 การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

แนวคิดการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรใช้เรื่องวัสดุก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมอัน ได้แก่ อาคารที่สร้างด้วยไม้ และการก่ออิฐถือปูน โดยพระพรหมพิจิตรเรียกว่า ทรงไม้ และทรงปูน⁹ แสดงความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมกับวัสดุก่อสร้างที่ต่างกััน เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับเนื้อหาภายใน*ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* และผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมพบว่าความแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมแสดงออกผ่านภาษาในการออกแบบสถาปัตยกรรม 4 ประการ ได้แก่ (1) ขนาดและสัดส่วน (2) เส้นทรงหลังคา (3) องค์ประกอบสถาปัตยกรรม และ (4) ลวดลายประดับตกแต่งอาคาร นอกจากนี้ยังมีงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่ผสมผสานภาษาการออกแบบสถาปัตยกรรมของทั้งอาคารทรงไม้ และทรงปูนเข้าไว้ด้วยกันในอาคารเดียวเรียกว่า อาคารแบบทวีลักษณ์

อาคารทรงไม้ของพระพรหมพิจิตรมักกำหนดความสัมพันธ์ของขนาด และสัดส่วนอาคาร รวมไปถึงองค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้มีสัดส่วนที่สูงชะลูด ขนาดโครงสร้างและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีขนาดเล็กและบางเมื่อเทียบกับอาคารทรงปูน เน้นองค์ประกอบที่เป็นเส้นตั้ง ให้ความรู้สึกสูงโปร่ง และเบาโล่งแก่อาคาร เส้นทรงหลังคามักใช้รูปแบบจั่วทรงจอมแหหรือเรียกว่าทรงเส้นเข็อก¹⁰ โดยมีเครื่องตกแต่งหลังคาที่เรียกว่าเครื่องถ้ายองแบบมีข้อฟ้าไประกาหางหงส์ เสาอาคารมักใช้เป็นเสาน้ำต้อยอมูมร่วมกับการทำบัวหัวเสาแบบบัววงกล รับชายคาหลังคาด้วยค้ำยันหรือคันทัน

⁹ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร, (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533), หน้า 89.

¹⁰ พีระพัฒน์ สำราญ, สถาปัตยกรรมไทยและศิลปะลายไทย โดยศิษย์พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ประเวศ ลิมปประดิษฐ์.

(กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2563). หน้า 48.

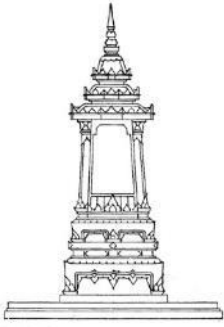

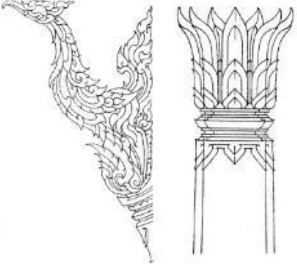
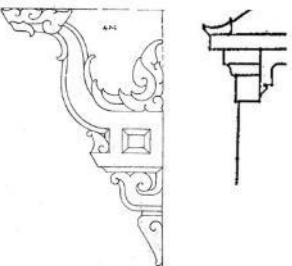
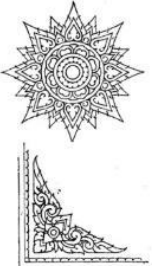

ทวย กำหนดขนาด ระยะถี่ห่าง และช่องไฟของลวดลายในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีความละเอียด

ในอาคารทรงปุนมักกำหนดขนาด และสัดส่วนอาคาร ตลอดจนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้มีสัดส่วนดีเยี่ยมกว่าอาคารทรงไม้ เน้นสัดส่วนทางกว้างในแนวราบมากกว่าความสูงในทางตั้ง ขนาดองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับอาคารทรงไม้ ให้ความรู้สึกหนักแน่น มั่นคงแก่อาคาร แสดงปริมาตรขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมชัดเจน เส้นทรงหลังคามักใช้เส้นโค้งยอดแหลมที่เรียกว่าจั่วทรงบัว¹¹ ร่วมกับเครื่องลายองแบบปั้นลม หน้าตัดเสาอาคารมักใช้รูปสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมกลมมุม องค์ประกอบรับชายคาหลังคาทำเป็นบัวหางหรือลวดบัว ขนาดของลวดลายมีขนาดใหญ่ เน้นการแสดงปริมาตรของเนื้อลายมากกว่าลวดลายของอาคารทรงไม้

¹¹ พิระพัฒน์ สำราญ. สถาปัตยกรรมไทยและศิลปะลายไทย โดยศิษย์พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ประเวศ ลิมปั้งซี. (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2563). หน้า 44.

ตารางที่ 4-1 การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย
(ที่มา : ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

ภาษาการออกแบบ	ทรงไม้	ทรงปูน
ขนาดและสัดส่วน		
เส้นทรงหลังคา	 <p data-bbox="571 1104 914 1137">จั่วทรงเส้นเชือก ที่มา: นิธินซ์ สังสิทธิ์</p>	 <p data-bbox="1003 1104 1339 1137">จั่วทรงบัว ที่มา: นิธินซ์ สังสิทธิ์</p>
องค์ประกอบสถาปัตยกรรม		
		
ลวดลายประดับตกแต่ง		 <p data-bbox="1134 2011 1206 2031">ที่มา: วิทยาลัยเกษตรกรรม</p>

หากวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรพบว่า การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรม ขนาดและสัดส่วนอาคาร ตลอดจนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ใช้ร่วมกันมิได้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนดังที่มีการวิเคราะห์ข้างต้นเสมอไป ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมหลายชิ้นมีการผสมรูปแบบ และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของทั้งอาคารทรงไม้ และอาคารทรงปูนเข้าไว้ด้วยกัน เกิดเป็นอาคารที่มีลักษณะแบบทวีลักษณ์ในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา ที่ใช้เส้นทรงหลังคาทรงจอมแหอย่างอาคารทรงไม้ แต่กำหนดสัดส่วนไปในทางกว้าง ใช้บัวหางแบบลดทอนในการรับชายคาหลังคาแทนที่ค้ำยันหรือคันทวยสร้างความรู้สึกหนักแน่น มั่นคงอย่างอาคารทรงปูน หรืออย่างหอรระฆังวัดยานนาวา และหอรระฆังวัดจักรวรรดิราชาวาส ที่กำหนดสัดส่วนของตัวอาคารต่อส่วนหลังคาให้มีความสูงชะลูด ใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่เน้นความต่อเนื่องของเส้นตั้งให้ปรากฏแก่ตัวอาคาร มีการเปลี่ยนถ่ายรูปทรงของตัวอาคารจากสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็นการย่อมุมไม้สิบสอง ใช้คันทวยรับชายคาหลังคาสอดคล้องกับลักษณะอาคารทรงไม้ ขณะเดียวกันขนาดขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีขนาดใหญ่แสดงปริมาตรผ่านรูปทรงเรขาคณิต ส่วนหลังคาเลือกใช้ซุ้มบันแถลงทรงโค้งหน้านาง มีการเปลี่ยนถ่ายรูปทรงของเครื่องยอดอาคารจากการย่อมุมไม้สิบสองเป็นการกลมมุม แสดงความหนาหนักของปริมาตรอาคารตามอย่างอาคารทรงปูน

ตารางที่ 4-2 รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารทิวทัศน์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ทิวทัศน์	ทรงไม้	ทรงปูน
 <p>ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา</p>	 <p>เส้นทรงหลังคาทรงจอมแห</p>	 <p>สัดส่วนอาคารเน้นทางนอน</p> <p>บัวรับชายคา</p>
<p>ที่มา : ผู้วิจัย, 2565</p>	<p>ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ</p>	
 <p>หอรขัง วัดยานนาวา</p>	 <p>มีเส้นตั้งรักษาสัดส่วนสูงโปร่ง</p>	 <p>ขนาดองค์ประกอบใหญ่ หนาหนัก</p>
<p>ที่มา : ผู้วิจัย, 2565</p>	 <p>ค้ำยันรับชายคา</p>	 <p>หลังคาทรงโค้ง และเครื่องยอดแบบ ลบลุม</p>

ข้อสังเกตสำคัญในกลุ่มอาคารที่มีลักษณะแบบทิวทัศน์ในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรคือ มักปรากฏในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน แสดงให้เห็นแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนของพระพรหมพิจิตรที่ใช้วิธีการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทรงไม้ และทรงปูน สร้างรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ให้กับงานสถาปัตยกรรมไทย ที่สอดคล้องกับเทคโนโลยีการก่อสร้าง และศักยภาพวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีตเสริมเหล็ก

ปัจจัยที่มีส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรม คือ บริบทอาคารข้างเคียง (context) จากการวิเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรม พบว่าในงานออกแบบอาคารที่มีอาคารเดิมข้างเคียง พระพรหมพิจิตรออกแบบให้หน้าตาอาคารมีความสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียงที่อยู่ก่อนหน้า ทั้งการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ ตลอดจนการให้สีแก่อาคาร โดยเฉพาะการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรม ที่เลือกใช้ให้สอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากวัสดุก่อสร้างดังกล่าวไว้ข้างต้น อย่างพระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธรบาทสระบุรี ที่เลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทรงไม้ คือใช้หน้าจั่วทรงเส้นเชือก ประดับเครื่องลายองแบบช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และมีคันทวยรับชายคา สอดคล้องกับอาคารโดยรอบทั้งมณฑลพระพุทธรบาท ที่เป็นอาคารมณฑลเครื่องยอดบุษบก และวิหารอื่นโดยรอบ หรืออย่างหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทรงปูน คือใช้หน้าจั่วทรงบัว ใช้บัวหัวเสารับชายคา ขนาดและสัดส่วนของลวดลาย และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีขนาดใหญ่ ป้อมสั้น ดูหนักแน่น สอดคล้องกับอาคารมหาจุฬาลงกรณ์ ที่อยู่ใกล้เคียงที่ถึงแม้จะมีการประกอบกันของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย แต่ในภาพรวมก็ยังแสดงออกถึงความหนักแน่นของขนาด และสัดส่วนอาคารอันอ้างอิงมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมขอม และสุโขทัย¹² แม้พระพรหมพิจิตรจะใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียงเป็นเกณฑ์ในการออกแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมให้แก่อาคาร แต่พระพรหมพิจิตรมิได้นำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียงมาเป็นกรอบในการทำงานออกแบบอาคารของตนแต่นำมาใช้เป็นแรงบันดาลใจในการตีความเพื่อการออกแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมของตนเองก่อให้เกิดงานสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับบริบทโดยรอบ แต่ก็มีความเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของตนเองอย่างชัดเจน

¹² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปฐมศตวรรษ จุฬาฯ สถาปัตยกรรม เล่ม 1. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557). หน้า 33.

ตารางที่ 4-3 ปัจจัยทางบริบทแวดล้อมต่อการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

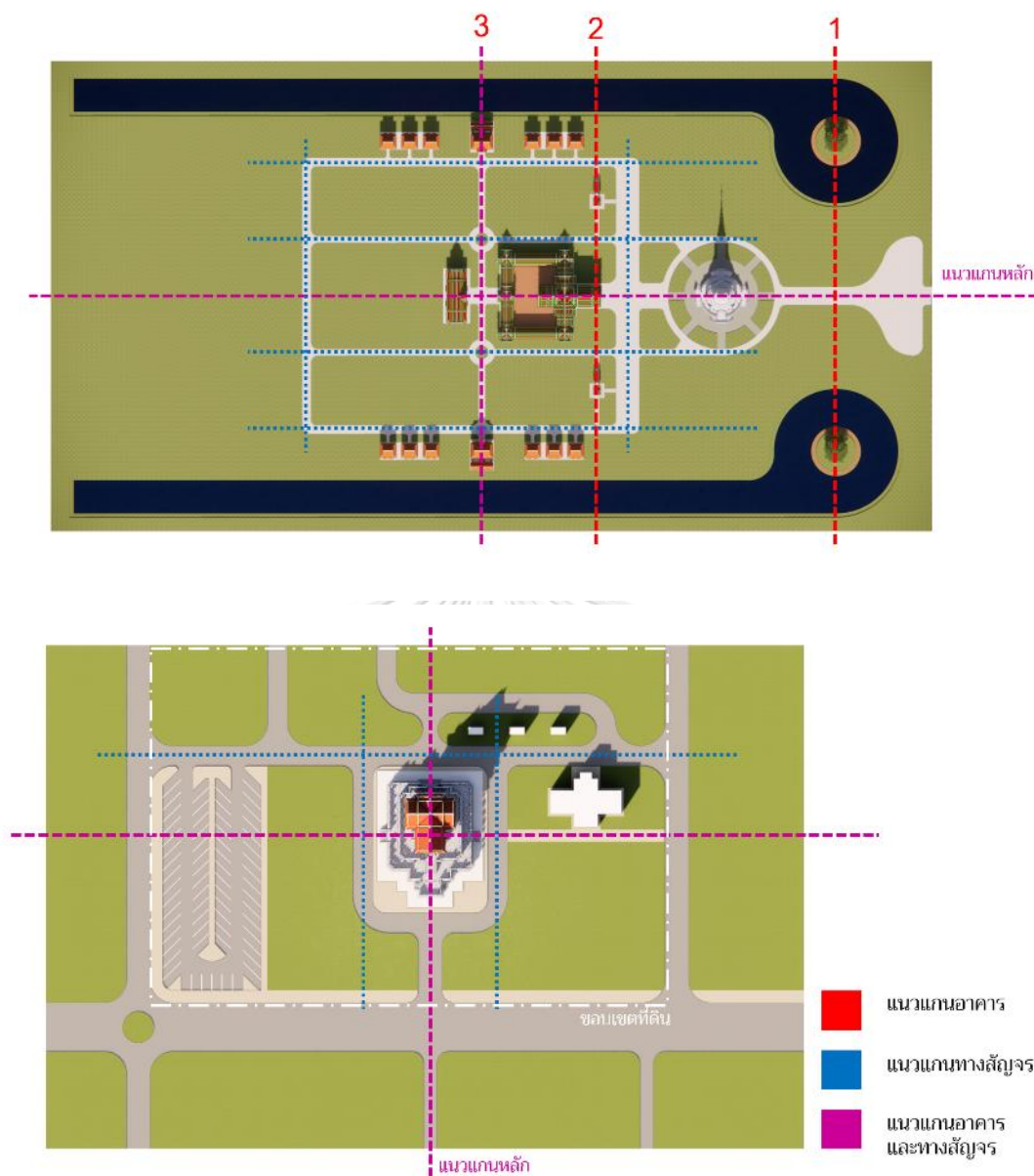
ชื่ออาคาร	อาคารข้างเคียง	ผลงานออกแบบ
<p>พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี</p>	 <p>ที่มา: ณัฐปภัสร นิยะเวณานนท์, 2565</p>	 <p>ที่มา: ผู้วิจัย, 2565</p>
<p>หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	 <p>ที่มา: สำนักบริหารกายภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	 <p>ที่มา: สมาคมสถาปนิกสยาม</p>
<p>เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส</p>	 <p>ที่มา: www.resource.lib.su.ac.th</p>	 <p>ที่มา: นิรันดร์ สังสิทธิ์, 2556</p>
<p>หอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์</p>	 <p>ที่มา: https://db.sac.or.th/seaarts/artwork/324</p>	 <p>ที่มา: ผู้วิจัย, 2564</p>

4.2.2 ผังบริเวณ ระบบแนวแกนและฐานานาคักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย

การวางผังบริเวณในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็นการกำหนดตำแหน่งอาคารลงบนที่ตั้ง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของอาคารที่สร้างใหม่กับอาคารเดิมและพื้นที่โดยรอบ ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการกำหนดมุมมองและลำดับการเข้าถึงของโครงการนั้นๆ ตลอดจนลำดับความสำคัญ (hierarchy) ของอาคารต่างๆ โดยมีระบบแนวแกน (axis) เป็นเครื่องมือในการวางผังบริเวณ จากการวิเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรมที่พระพรหมพิจิตรได้รับมียู่ 3 รูปแบบ ได้แก่ งานออกแบบอาคารใหม่โดยมีอาคารอื่นข้างเคียง งานออกแบบอาคารใหม่แทนที่อาคารเดิม และงานออกแบบวางผังใหม่ทั้งโครงการ โดยรูปแบบที่แสดงแนวทางการวางผังบริเวณของพระพรหมพิจิตรคือ งานออกแบบอาคารใหม่โดยมีอาคารอื่นข้างเคียง และงานออกแบบวางผังใหม่ทั้งโครงการ

จากการวิเคราะห์งานออกแบบอาคารใหม่โดยมีอาคารอื่นข้างเคียง พบว่าพระพรหมพิจิตรให้ความสำคัญกับความสะดวกในการเข้าถึงอาคารบนเงื่อนไขการแบ่งเขตพื้นที่ใช้งานเดิม (zoning) มากกว่าการพยายามปรับปรุง จัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยในระดับผังบริเวณให้มีระบบระเบียบเป็นสัดส่วน หรือใช้ระบบแนวแกนสร้างความสัมพันธ์กับอาคารสำคัญที่มีอยู่เดิมในโครงการเพื่อประโยชน์ในการเข้าถึงหรือมุมมองของอาคาร ตัวอย่างสำคัญได้แก่ หอระฆัง วัดยานนาวา ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา และเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส ขณะเดียวกันอาคารในกลุ่มเดียวกันนี้ยังมีงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่พระพรหมพิจิตรทำงานร่วมกับสถาปนิกท่านอื่นอย่าง หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ออกแบบร่วมกับพระสาโรชรัตนนิมมานก์ พบการกำหนดตำแหน่งของหอประชุม ที่ทำให้เกิดแนวแกนหลักของมหาวิทยาลัย และเปลี่ยนแปลงทางเข้าหลักของมหาวิทยาลัย ซึ่งส่งผลกับลำดับการเข้าถึงพื้นที่ และมุมมองการรับรู้งานสถาปัตยกรรมโดยตรง

งานออกแบบอาคารและวางผังใหม่ทั้งโครงการมีการใช้ระบบแนวแกน (axis) มาใช้ในการกำหนดตำแหน่งอาคารสำคัญให้อยู่เรียงกันในแนวแกนหลัก และอาคารบริวารในแนวแกนรอง อย่างในผังบริเวณของวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แนวแกนหลักทิศทิศตะวันออก - ตะวันตก เป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ พระอุโบสถ และโรงเรียนธรรม แนวแกนรองทิศเหนือ - ใต้ ตัดกับแนวแกนหลักสามจุด จุดแรกบริเวณหน้าพระเจดีย์เป็นตำแหน่งของต้นพระศรีมหาโพธิ์ จุดที่สองบริเวณด้านหน้าพระอุโบสถเป็นตำแหน่งของหอระฆัง และหอกลอง และจุดที่สามบริเวณถนนระหว่างพระอุโบสถและโรงเรียนธรรม เป็นตำแหน่งของส่วนสังฆาวาส หรือในผังบริเวณของหอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี ที่ใช้วิธีการกำหนดตำแหน่งหอพระด้วยการสร้างจุดตัดบริเวณกึ่งกลางของพื้นที่ก่อสร้าง เป็นตัวกำหนดความสำคัญของหอพระพุทธสิหิงค์ให้เป็นประธานของผังบริเวณ

ภาพที่ 4-4 (บน) ผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ล่าง) ผังบริเวณหอพระพุทธสิหิงค์ จ.ชลบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

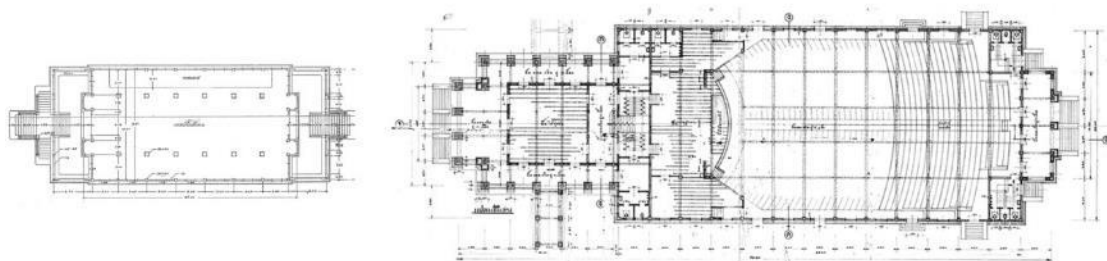
พระพรหมพิจิตรใช้แนวแกนเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มอาคารในผังบริเวณในเชิงเรขาคณิต และเพื่อรองรับการเข้าถึงอาคารต่างๆ ภายในวัดด้วยยานพาหนะสมัยใหม่อย่างรถยนต์ ส่งผลให้เกิดองค์ประกอบใหม่ๆ ในผังบริเวณของงานสถาปัตยกรรมไทยอย่างการใช้ถนนเป็นตัวเชื่อมอาคาร และส่วนต่างๆภายในผังบริเวณ แต่กลับมิได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ขององค์ประกอบในผังบริเวณเพื่อกำหนดมุมมอง หรือลำดับการเข้าถึง เพื่อให้เห็น

ความสัมพันธ์ในเชิงมุมมองของพื้นที่ในผังบริเวณ ข้อสังเกตสำคัญอีกประการหนึ่งของการใช้ระบบแนวแกนกับการกำหนดตำแหน่งอาคารในผังบริเวณของพระพรหมพิจิตรคืออาคารที่ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักมักเป็นอาคารที่มีลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมมากเป็นพิเศษมีความถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบแบบแผนทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ขณะที่อาคารที่ตั้งอยู่ในแนวแกนรองหรืออาคารประกอบในผังบริเวณมักเป็นอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอน แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องฐานานุศักดิ์ของงานสถาปัตยกรรมไทยที่แสดงออกมาถึงระดับผังบริเวณของพระพรหมพิจิตร

4.2.3 ผังพื้น รูปทรงอาคาร กับรูปแบบการใช้งาน

แนวทางการวางผังพื้นในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีประเด็นสำคัญ 2 ประเด็นคือ (1) การกำหนดรูปร่างของผังพื้น ตามประเภทสถาปัตยกรรมสามประเภทคือ อาคารทรงจั่ว อาคารเครื่องยอด และเจดีย์ และ (2) การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคาร ตามรูปแบบการใช้สอย

การกำหนดรูปร่างของผังพื้นในงานสถาปัตยกรรมไทยโดยพระพรหมพิจิตรเกิดจากการประกอบกันของรูปเรขาคณิต โดยอาคารทั้งสามประเภทมีจุดร่วมกันในการเลือกใช้และวิธีการจัดวางรูปเรขาคณิตที่ต่างกัน รูปร่างของผังพื้นจึงสะท้อนรูปทรงของอาคารอย่างเด่นชัด ในอาคารทรงจั่วมักใช้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในการวางผังอาคาร หากอาคารมีขนาดใหญ่ขึ้นมีการใช้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีขนาดเล็กกว่ามาประกอบต่อเติมในด้านแคบของผังพื้น ปรับความยาวตามความเหมาะสมจนเกิดเป็นระบบมุข และการย่อกระเปาะในผังพื้นของอาคารทรงจั่ว เป็นวิธีเพิ่มพื้นที่ใช้สอยให้แก่อาคารพร้อมๆ กับจัดการปริมาตรของอาคารเพื่อประโยชน์ทางสุนทรียภาพ

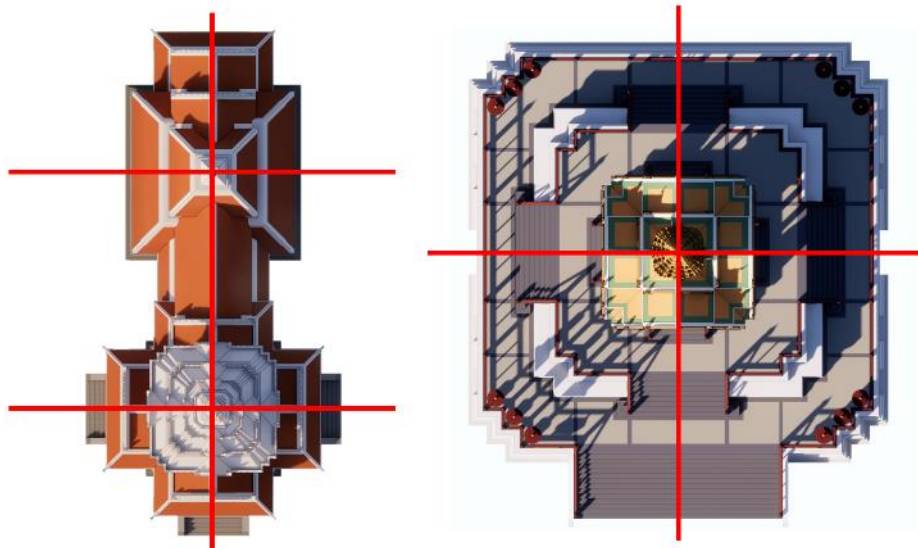

ภาพที่ 4-5 เปรียบเทียบสัดส่วนผังพื้นศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคา กับ

หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

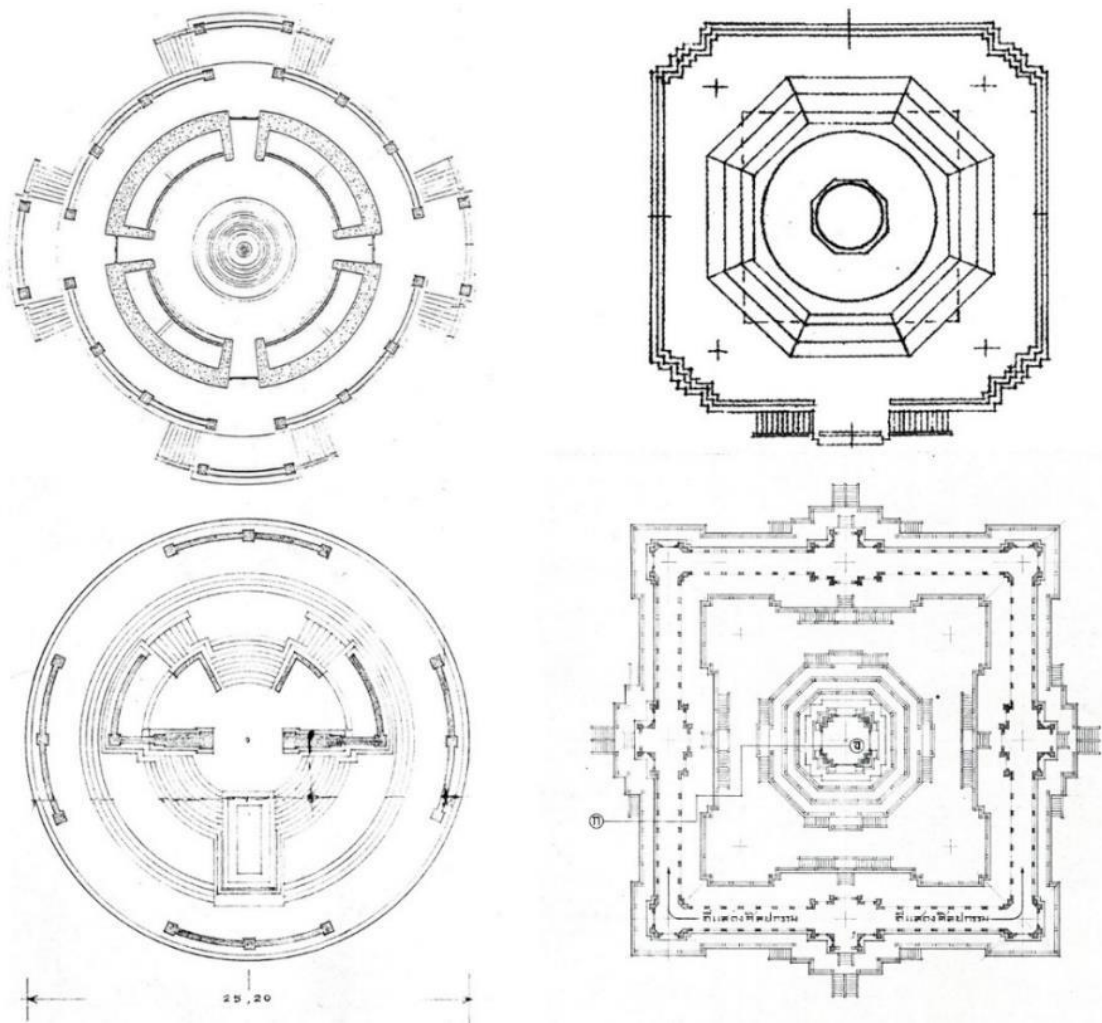
อาคารเครื่องยอดของพระพรหมพิจิตรส่วนใหญ่เป็นอาคารขนาดเล็กอย่าง หอกลองหอรฆัง ชุ่มประตู่ หรือเมรุถาวร มักกำหนดรูปร่างผังพื้นที่รองรับเครื่องยอดด้วยรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เน้นความรู้สึกเป็นศูนย์กลาง (centralize) หากอาคารมีขนาดใหญ่ มักใช้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประกอบกันในผังพื้นที่กลายเป็นมุขอาคาร หรือการย่อกระเปาะเพื่อขยายพื้นที่ใช้สอย ตัวอย่างอาคารสำคัญ ได้แก่ ศาลาสยามสำหรับแสดงนิทรรศการ กรุงปารีส ที่มีการใช้พลับพลายอดทรงจตุรมุข โครงสร้างไม้ อยู่ด้านบนสุดเป็นจุดเด่นของอาคารโดยมีพื้นที่แสดงสินค้าอยู่ด้านล่าง ส่วนฐานซึ่งมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสัมพันธ์กับพลับพลายอดทรงจตุรมุขด้านบน เน้นความสมมาตรและความรู้สึกเข้าหาศูนย์กลางให้กับอาคาร หรือเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส ที่มีการออกแบบส่วนด้านหน้าเป็นเครื่องยอดทรงบุษบก และส่วนเตาด้านหลังเป็นเครื่องยอดทรงมณฑปหลังคาลาด สร้างจุดศูนย์กลางสองจุดที่เชื่อมต่อกันด้วยหลังคาทรงจั่ว

ภาพที่ 4-6 ผังหลังคาอาคารเครื่องยอด
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2564)

เจดีย์และอนุสาวรีย์ของพระพรหมพิจิตรมักเป็นอาคารที่แยกตัวออกมาเป็นอิสระจากกลุ่มอาคารอื่น สามารถมองได้โดยรอบไม่มีด้านหน้าหรือด้านหลังที่ชัดเจน รูปร่างของผังพื้นที่พบมากในอาคารกลุ่มนี้จึงเป็นรูปเรขาคณิตที่เน้นความรู้สึกเข้าหาศูนย์กลาง (centralize) และด้านทุกด้านเท่ากัน ส่งเสริมความสำคัญของพื้นที่ภายในอันเป็นที่ตั้งของส่วนที่สำคัญที่สุดเช่น พระบรมสารีริกธาตุ ซากโบราณสถาน หรืองานประติมากรรมของอนุสาวรีย์นั้นๆ จึงมักมีผังรูปเรขาคณิตอย่าง รูปวงกลม

แปดเหลี่ยม และสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวอย่างได้แก่ เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ใช้รูปวงกลมในการวางผังตลอดจนหน้าตัดขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์สถานดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการประกอบกันของรูปเรขาคณิต 3 แบบเข้าไว้ด้วยกัน คือ ชั้นฐานเจดีย์ใช้ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ชั้นฐานสิงห์ และฐานองค์ระฆังเจดีย์ ตลอดจนบัลลังก์ใช้ผังรูปแปดเหลี่ยม องค์ระฆัง ชั้นปล้องไฉนขึ้นไปใช้รูปวงกลม หรืออย่างแบบร่างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีผังเป็นรูปวงกลม ขณะที่แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย ใช้รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสในการวางผัง

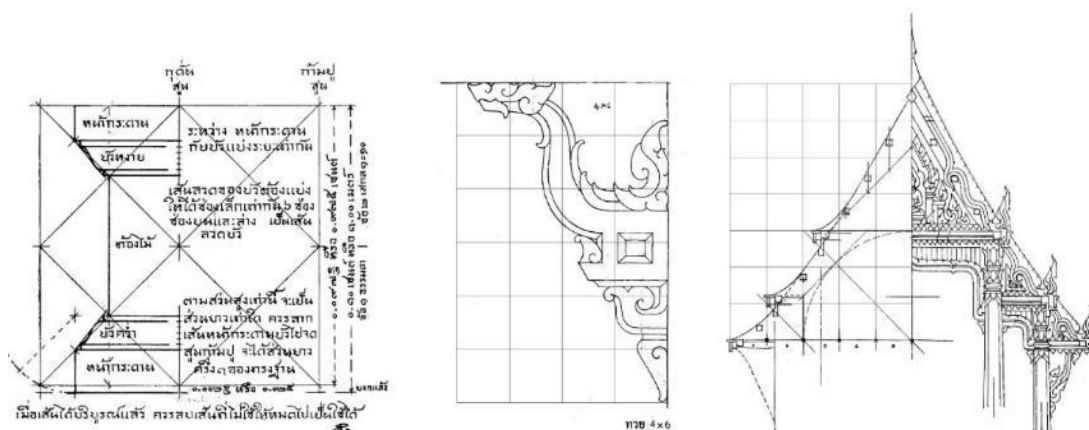
ภาพที่ 4-7 (แฉบบนจากซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์สถานดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี (แฉบล่างจากซ้าย) อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย รูปแบบโลหะปราสาท (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

4.2.4 ระบบสัดส่วน

สัดส่วนอาคารเป็นแนวคิดสำคัญในการออกแบบรูปด้านงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร เป็นเครื่องมือแสดงความงามของอาคาร และสะท้อนเอกลักษณ์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทย ดังความเห็นพระพรหมพิจิตรที่ว่า “คนงามได้ส่วนลักษณะที่เหมาะสมถึงจะไม่ใคร่ตักแต่งประดับประดาก็ยังดูสวยงามไม่จืดตา”¹³ แต่ “ส่วนลักษณะ” ของอาคารที่งดงามเหมาะสมนั้นยากต่อการอธิบายและทำความเข้าใจแก่คนทั่วไป พระพรหมพิจิตรจึงสร้างวิธีอธิบายระบบสัดส่วนที่งดงามเหมาะสมในงานสถาปัตยกรรมไทยขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนเพื่ออธิบายบุคคลทั่วไป โดยระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรได้อธิบายไว้ใน *ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น* และในปาฐกถาต่างๆ

ใน *ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น* พระพรหมพิจิตรอธิบายการใช้ระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทย ด้วยการใชระบบหน่วยตาตารางอธิบายความกว้างต่อความยาว และใช้ความสัมพันธ์เชิงเรขาคณิตในการแสดงแสดงความสัมพันธ์ของสัดส่วนขององค์ประกอบต่างๆ ทั้งในระดับองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ผังพื้น ตัวอาคาร ส่วนหลังคาทั้งหลังคาทรงจั่ว และหลังคาเครื่องยอด อย่างหลักการกำหนดสัดส่วนของฐานปัทม์ ที่อธิบายผ่านความสัมพันธ์ของเส้นทแยงมุมในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยใช้จุดตัดกันของเส้นทแยงมุมเป็นตัวกำหนดตำแหน่ง และสัดส่วนขององค์ประกอบขั้นฐาน หรือการระบุสัดส่วนของคันทวย ด้วยระบบหน่วยตาตาราง โดยยกตัวอย่างคันทวยสัดส่วนความกว้าง 4 ส่วน ความยาว 6 ส่วน และส่วนหลังคา ที่ใช้ระบบหน่วยตาตารางในการอธิบายสัดส่วนความกว้างต่อความสูง ของส่วนหลังคาโดยรวม ร่วมกับการใช้ความสัมพันธ์เชิงเรขาคณิตโดยกำหนดเส้นรัศมีวงกลม และเส้นทแยงมุม ในการอธิบายการตำแหน่งการแบ่งดับหลังคาในรูปด้านสกัดของอาคารทรงจั่ว รวมไปถึงการอธิบายสัดส่วนของบุษบก ที่ใช้ระบบหน่วยตาตารางในการอธิบายเช่นเดียวกัน แต่แยกเป็นส่วนทรงเรีอน กับส่วนหลังคาที่เป็นยอด โดยทั้งสองส่วนกำหนดในอยู่ในอัตราความกว้าง 1 ส่วนต่อความสูง 2 ส่วน

¹³ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร. (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533.) หน้า 67.

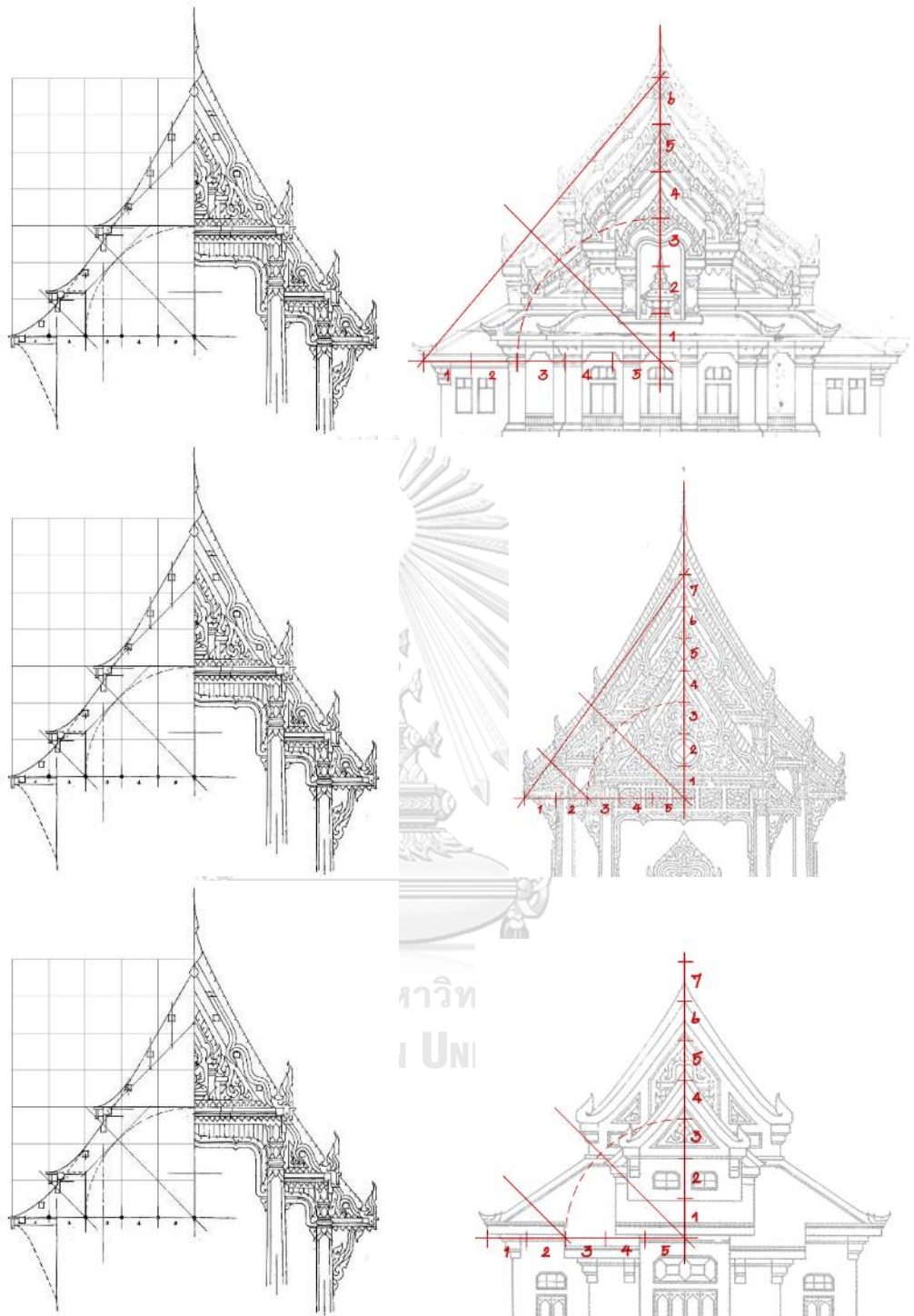

ภาพที่ 4-8 ระบบสัดส่วนในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

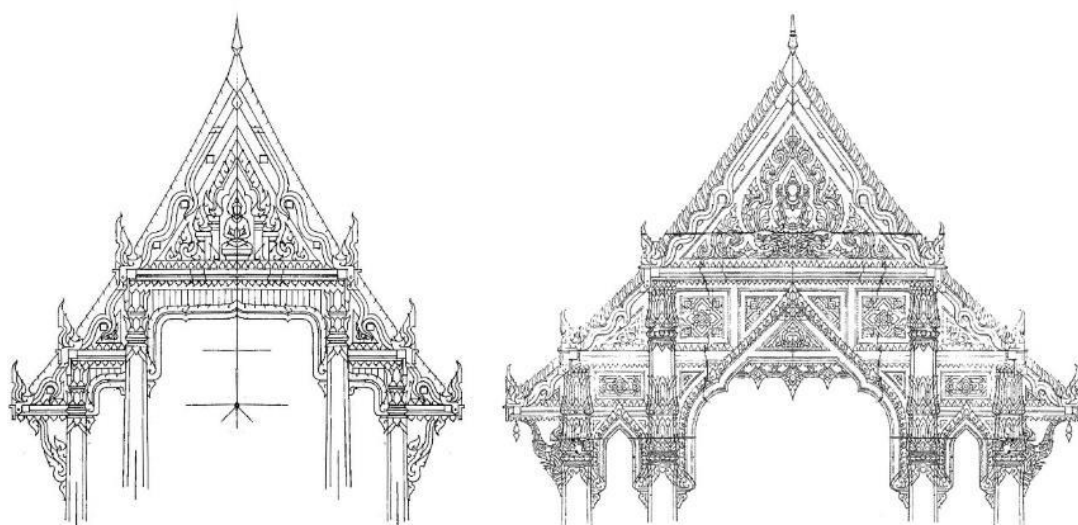
ข้อสังเกตของวัตถุประสงค์การใช้งานระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร มิได้มีวัตถุประสงค์ใช้เพื่อการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมโดยตรง เห็นได้จากคำอธิบายประกอบระบบสัดส่วนฐานปัทมใน *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* ว่า “หลักสัมพันธ์ของฐานปัทมที่แสดงไว้นี้เพียงเป็นข้อสังเกต เพื่อประกอบความรู้สึกของแนวทางโดยประมาณการสูงต่ำกว้างยาว”¹⁴ ประกอบกับการนำระบบสัดส่วนของพระพรหมพิจิตรไปวิเคราะห์ร่วมกับงานออกแบบสถาปัตยกรรมของท่านเอง กลับพบว่ามิได้เป็นไปตามหลักสัดส่วนที่พระพรหมพิจิตรเสนอไว้ใน *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* เสมอไป แสดงให้เห็นว่าพระพรหมพิจิตรต้องการให้ระบบสัดส่วนนี้เป็นเพียงข้อสังเกตเบื้องต้นในการประมาณการขนาด และสัดส่วนที่เรียกได้ว่าวางดงามในงานสถาปัตยกรรมไทย ตั้งแต่ในระดับลวดลาย องค์ประกอบสถาปัตยกรรม และการออกแบบรูปด้านในงานสถาปัตยกรรมไทย มิใช่ใช้สำหรับทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย และเมื่อสามารถเข้าใจและประมาณการขนาด และสัดส่วนที่งดงามได้แล้วผู้ออกแบบก็สามารถทำการออกแบบอาคารให้ขนาด และสัดส่วนที่แสดงความงามอย่างมีเอกลักษณ์ให้แก่งานสถาปัตยกรรมชิ้นนั้นๆ ได้ต่อไป

¹⁴ พระพรหมพิจิตร. *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น*. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า 15.

ภาพที่ 4-9 การวิเคราะห์ระบบสัดส่วนในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรยังสะท้อนรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีแนวคิดจากวัสดุก่อสร้าง ได้แก่ อาคารทรงไม้ และทรงปูน ดังที่กล่าวมาแล้ว¹⁵ ที่อธิบายเรื่องขนาดและสัดส่วนของอาคารทรงไม่ว่ามีลักษณะที่สูงชะลูดเน้นความรู้สึกในเบาลอยในทางตั้ง ขณะที่อาคารทรงปูนจะมีลักษณะที่ป้อมสั้นกว่าเน้นความรู้สึกมั่นคงหนักแน่น ในทางนอน ข้อสังเกตสำคัญอยู่ที่แนวทางการกำหนดขนาด และสัดส่วนในผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ที่ใช้คอนกรีตเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างโดยส่วนใหญ่ หากเป็นอาคารที่แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างทรงไม้จะกำหนดสัดส่วนอาคาร หรือออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้อาคารดูมีสัดส่วนไปในทางนอนหรือมีความสูงชะลูดน้อยกว่าอาคารเครื่องไม้ในอดีต ขณะเดียวกันหากเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีก็ยังคงรักษาความถูกต้องขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมไว้อย่างครบถ้วน ตัวอย่างสำคัญได้แก่งานปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี และพระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ถือเป็นารสร้างบุคลิกที่เป็นเอกลักษณ์ให้กับงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่สอดคล้องกับแนวคิดรูปแบบสถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากวัสดุก่อสร้าง

ภาพที่ 4-10 เปรียบเทียบสัดส่วนทรงจั่วในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

(ซ้าย) ตัวอย่างรูปด้านเครื่องลายองในตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น

(ขวา) แบบขยายเครื่องลายอง พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

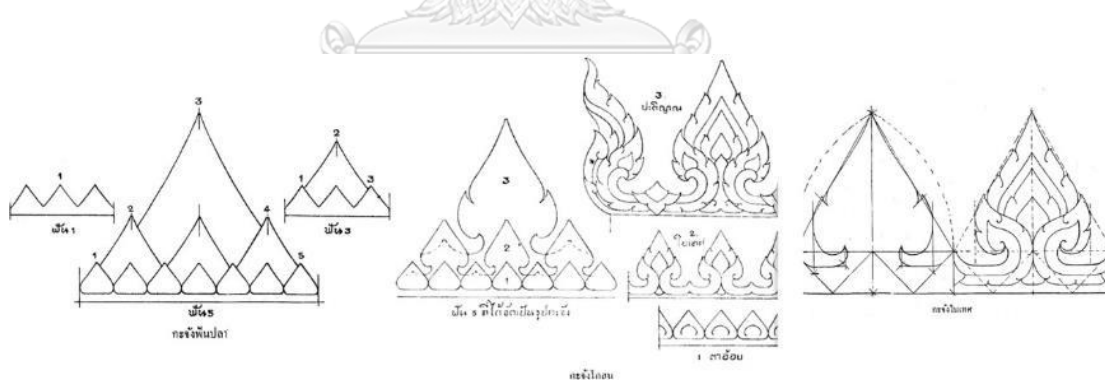
(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

¹⁵ ดูหัวข้อ 4.2.1 การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทย ของพระพรหมพิจิตร

4.2.5 รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตในงานสถาปัตยกรรมไทย

พระพรหมพิจิตรใช้รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตเป็นเครื่องมือในการประดิษฐ์ลวดลาย และออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย นอกจากนี้ยังใช้อธิบายวิธีคิดของลวดลายไทยต่างๆ ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทย เพื่อใช้ในการเรียนการสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย จากการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรม และงานเขียนตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรมไทย ภาคต้น พบว่าบทบาทของรูปร่าง และรูปทรงเรขาคณิตในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรนั้นแสดงออกมาในลวดลายประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย องค์ประกอบสถาปัตยกรรม และรูปร่างของผังพื้น (ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 4.2.3)

พระพรหมพิจิตรใช้รูปร่างเรขาคณิตในการอธิบายวิธีคิด และวิธีเขียนลวดลายประดับตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย ในลักษณะการเป็นเส้นร่างเค้าโครงของลวดลายต่างๆ ที่พระพรหมพิจิตรเรียกว่า “เส้นโกลน”¹⁶ ตั้งแต่ลวดลายชั้นพื้นฐานอย่างการอธิบายลวดลาย “กระจัง” ที่เริ่มจากลายกระจังพื้นปลาที่เกิดจากการประกอบกันของรูปสามเหลี่ยมขนาดต่างกันวางสลับกันแล้วรวมกันเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ โดยกระจังพื้นปลานี้เป็นเค้าโครงในการพัฒนาเป็นลวดลายกระจังต่างๆ ที่ใช้ประดับในงานสถาปัตยกรรมไทยไม่ว่าจะเป็น กระจังตาอ้อย กระจังใบเทศ และกระจังปฏิญาณ ซึ่งมีความละเอียดซับซ้อนของลวดลายมากขึ้นตามลำดับ

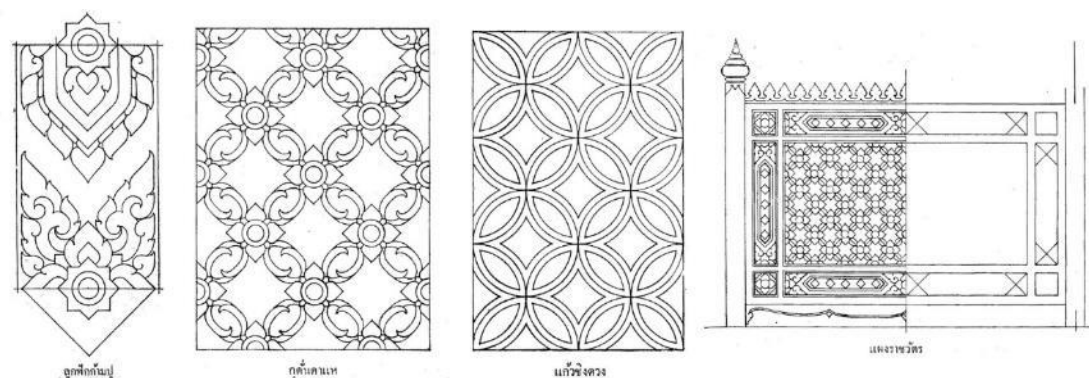

ภาพที่ 4-11 ที่มาของลายกระจังรูปแบบต่างๆ จากรูปทรงเรขาคณิต

(ที่มา: ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น)

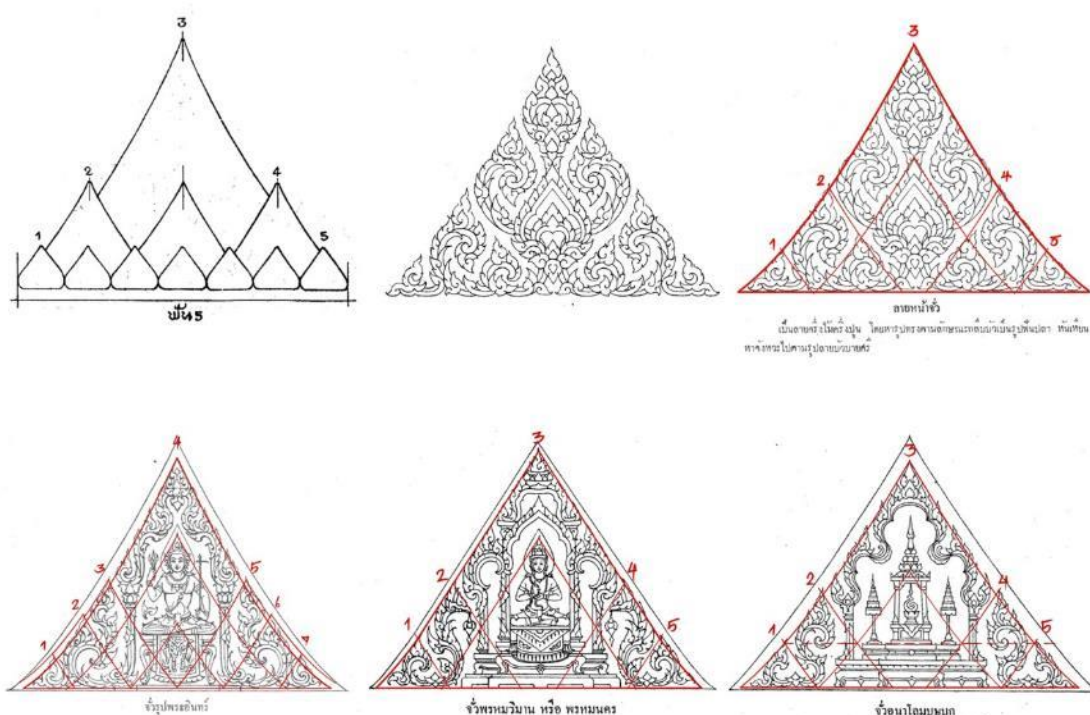
¹⁶ พระพรหมพิจิตร. ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า 11.

นอกจากนี้พระพรหมพิจิตรยังยกตัวอย่างการนำรูปร่างเรขาคณิตมาปรับใช้ในการออกแบบ ลวดลายที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเช่น ลายลูกฟักก้ามปู ลายกุดันตาแห ลายแก้วชิงดวง หรือลาย แฉงราชวัตร แสดงให้เห็นว่าพระพรหมพิจิตรเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปร่างเรขาคณิตกับลวดลาย ในงานศิลปะไทยประเพณี จึงเลือกใช้ภาษาทางเรขาคณิตในการอธิบายโครงสร้างของลวดลายต่างๆ ทำ ให้นักเรียน และบุคคลทั่วไปสามารถทำความเข้าใจโครงสร้างของลายไทยได้อย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 4-12 ตัวอย่างลวดลายที่มีโครงสร้างลายมาจากรูปร่างเรขาคณิต
(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

การนำรูปร่างเรขาคณิตมาใช้ในการออกแบบลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมไทยที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดได้แก่ หลักการออกแบบลวดลายประดับหน้าจั่วอาคาร หรือที่เรียกว่า “ลายหน้า บัน” โดยพระพรหมพิจิตรสร้างคำอธิบายเค้าโครงของลวดลายหน้าบันว่ามาจากรูปของกระจังพินปลา พัฒนาเป็นตำแหน่งการแบ่งตัวของลวดลาย กระทั่งใส่รายละเอียดลวดลายให้มีความละเอียดซับซ้อน ตามที่ต้องการ เมื่อนำหลักการดังกล่าวไปวิเคราะห์ร่วมกับตัวอย่างลวดลายหน้าบันที่พระพรหมพิจิตร ยกตัวอย่าง ในตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น และผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรม พบว่า ลวดลายหน้าบันของพระพรหมพิจิตรส่วนใหญ่อยู่ภายใต้หลักการดังกล่าวแทบทั้งสิ้น หลักการ ออกแบบลายหน้าบันของพระพรหมพิจิตรนับได้ว่ามีความเฉพาะตัวเป็นอย่างมาก นอกจากนี้จะไม่เคย ปรากฏในตำราลายไทยเล่มใดมาก่อนแล้ว ยังถือเป็นการเปลี่ยนวิธีคิด และการรับรู้ความงามในการ ออกแบบลายหน้าบันองค์ประกอบสำคัญในงานสถาปัตยกรรมไทยให้แตกต่างจากอดีต เพราะเมื่อนำ ลวดลายหน้าบันในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในยุคก่อนหน้ามาเปรียบเทียบกับจะเห็นว่ามี ความซับซ้อนในเค้าโครง และวิธีการจัดองค์ประกอบของลวดลายกว่ามาก ยากต่อการอธิบายและทำความเข้าใจ หลักการออกแบบดังกล่าวจึงเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในเชิงการเรียนการสอนด้วยอีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 4-13 ลวดลายหน้าบ้านที่มีโครงสร้างลายมาจากรูปกระจิ่งฟันปลา
(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

จากการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรพบว่า แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนของพระพรหมพิจิตรเป็นไปในแนวทางการลวดทอนรายละเอียดขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยให้มีความเรียบง่ายลง ด้วย 2 วิธี คือ (1) ปรับรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเหล่านั้นให้อยู่ในรูปทรงเรขาคณิต เช่น องค์ประกอบประดับตกแต่งซุ้มประตูสวัสดิโสภณีที่มีการลวดทอนรูปแบบของซุ้มบันแถลง กระจิ่งประดับชั้นเชิงกลอน รวมไปถึงลวดลายประดับหัวเสา ให้อยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยม การลวดทอนรูปแบบบัวรับชายคาหลังคาของศาลาการเปรียญวัดพุทธมณฑล ให้อยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมและเน้นการใช้เส้นตั้งเส้นนอนตั้งฉากกันในการออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมส่วนต่างๆ การออกซุ้มทางเข้าพระเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ให้เหลือเพียงกรอบสามเหลี่ยมที่เรียบง่าย และ (2) วิธีการใช้รูปทรงเรขาคณิตเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมนั้นๆ เช่น เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส มีการใช้รูปทรงสี่เหลี่ยมมาประกอบเป็นส่วนหนึ่งของคันทวย มีการใช้รูปทรงสามเหลี่ยมมุมฉากในการออกแบบใบระกาของเครื่องถ่ายองประดับตกแต่งส่วนหลังคา

ตารางที่ 4-4 การใช้รูปทรงเรขาคณิตในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ปรับรูปแบบองค์ประกอบเข้าหารูปทรงเรขาคณิต	ผสมนารูปทรงเรขาคณิตในการออกแบบองค์ประกอบ
 <p>ลายกระจังประดับฐานเสา ประตูสวัสดิโสภณ ที่มา: วีระพล สิงห์น้อย, 2563</p>	 <p>คันทวยเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส ที่มา: นิธิชัช สังสิทธิ</p>
 <p>ซุ้มประตูทางเข้าพระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ที่มา: ผู้วิจัย</p>	 <p>เครื่องลำยองเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส ที่มา: นิธิชัช สังสิทธิ</p>

ข้อสังเกตสำคัญในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนของพระพรหมพิจิตรเป็นความเปลี่ยนแปลงในระดับลวดลายประดับตกแต่ง และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม แต่ยังคงรักษารูปแบบการใช้สอยภายใน การออกแบบผังพื้นตามอย่างงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ขณะที่รูปด้านอาคารยังคงถูกกำกับด้วยขนาดส่วน (scale) และสัดส่วน (proportion) ของอาคารที่งดงามตามระเบียบแบบแผนของงานสถาปัตยกรรมไทยเอาไว้ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายในหลัก รูปทรง ลักษณะ จังหวะ อันเป็นหลักการที่พระพรหมพิจิตรใช้อธิบายความงามของงานศิลปะไทยที่ว่า “คนงามได้ทรงลักษณะดีแล้ว ถึงจะไม่ตกแต่งประดับประดาเท่าใดก็ยิ่งดูงาม”¹⁷

¹⁷ พระพรหมพิจิตร. ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า ๕.

4.2.6 การจัดการขนาดส่วน (scale) และรูปทรงอาคาร (mass)

งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีความหลากหลายของขนาดอาคาร ตั้งแต่อาคารขนาดเล็ก อย่างประำสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ ศาลาสยามปี พ.ศ. 2480 หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี ไปจนถึงอาคารขนาดใหญ่อย่าง หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ โดยขนาดของอาคารมีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิธีการจัดการขนาดส่วน และรูปทรงอาคาร กล่าวคือยิ่งอาคารมีขนาดใหญ่ยิ่งใช้วิธีการที่ซับซ้อน ทำให้รูปทรงอาคารมีความหลากหลาย โดยจุดประสงค์หลักเพื่อรักษาขนาดส่วนของอาคารให้มีความงดงามเหมาะสมตามระเบียบของงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ที่สอดคล้องกับหลักลักษณะ¹⁸ ของพระพรหมพิจิตร จากการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมสามารถอธิบายวิธีการจัดการขนาดส่วน และรูปทรงอาคารได้ใน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ระบบมุข (2) การจัดการรูปทรงอาคาร และ (3) การจัดการรูปทรงหลังคา

ระบบมุขในงานสถาปัตยกรรมไทยทำหน้าที่ลดทอนรูปทรงอาคารที่มีขนาดใหญ่ให้มีขนาดเล็ก ลง ลดความทึบตันของอาคาร เป็นตัวกำหนดส่วนสำคัญของอาคาร ได้แก่ ทางเข้าหลัก ด้านหน้าหรือด้านข้างของอาคาร และสร้างความหลากหลายให้กับรูปทรงอาคาร โดยระบบมุขในงานสถาปัตยกรรมไทยให้ความสำคัญกับส่วนหลังคาเป็นหลัก สังเกตจากชื่อเรียก และการนับจำนวนทิศทางการวางตัวของหน้าจั่ว หรือหน้าบันที่ยื่นออกมาจากตัวอาคาร หากแบ่งตามจำนวนสามารถแบ่งประเภทของมุขอาคารได้ 3 แบบ ได้แก่

1. อาคารแบบมุขหน้า-หลัง เรียกว่า ทวิมุข คืออาคารผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหน้าจั่วที่ด้านแคบของอาคารสองด้านหน้า-หลัง เช่น ศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระอุโบสถวัดมณฑป
2. อาคารแบบสามมุข เรียกว่า ตริมุข คืออาคารผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือผนังรูปตัว T ที่มีหน้าจั่วยื่นออกไปสามทิศทาง เช่น พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี โรงเรียนธรรมวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
3. อาคารแบบสี่มุข เรียกว่า จตุรมุข คืออาคารผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือผนังรูปกากบาท มีหน้าจั่วยื่นออกไปสี่ทิศทาง เช่น ศาลาสยามสำหรับแสดงนิทรรศการ กรุงปารีส แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี

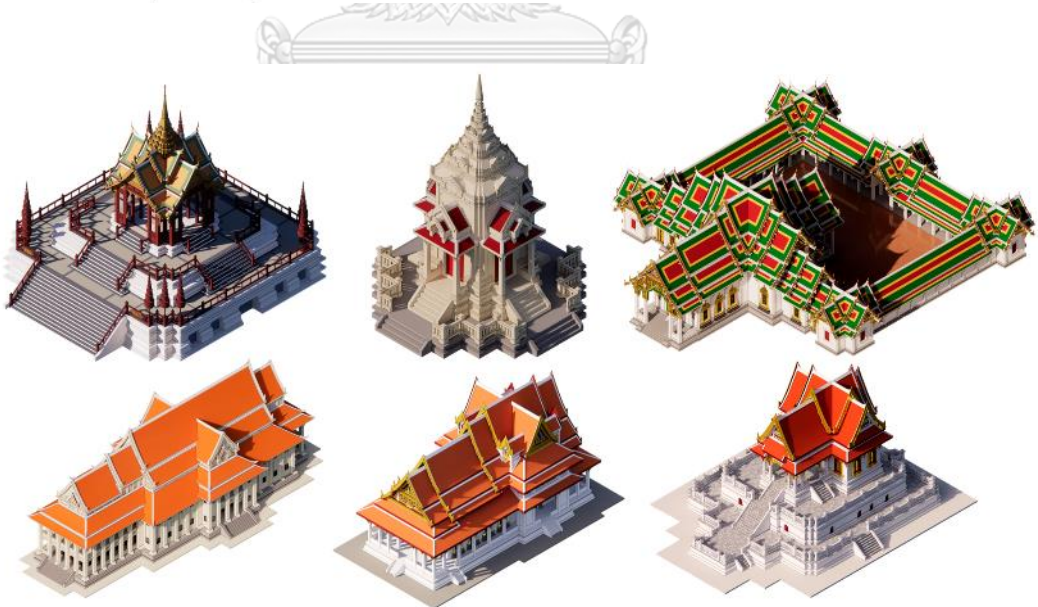
¹⁸ ดูหัวข้อ 4.1.2 หลักรูปทรง ลักษณะ จังหวะ

อาคารแบบสองมุข หรือหวิมุข

อาคารแบบสามมุข หรือตรีมุข

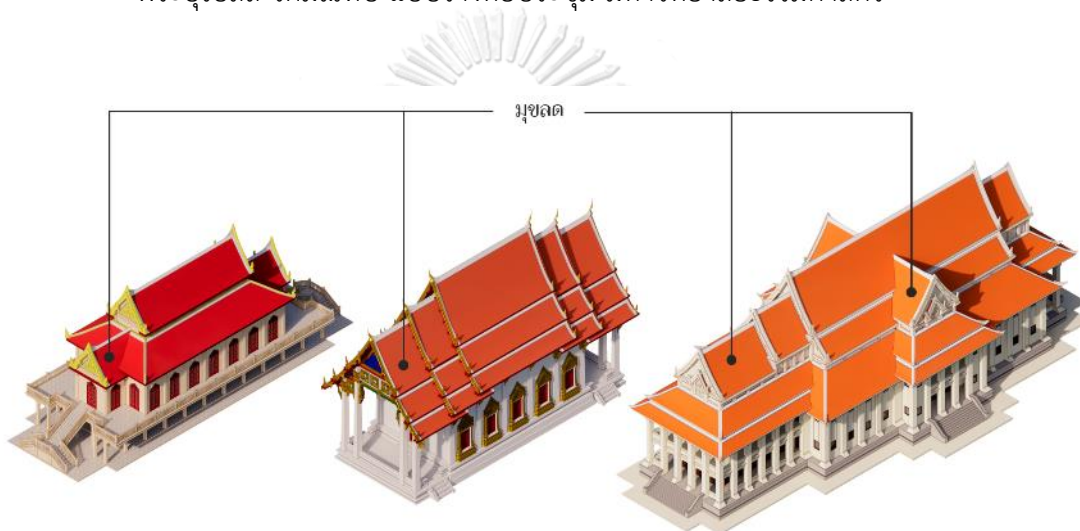

อาคารแบบสี่มุข หรือจตุรมุข

ภาพที่ 4-14 แบบอักษรมาตรอาคาร แบ่งตามระบบมุข ได้แก่ อาคารแบบสองมุข สามมุข และสี่มุข
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

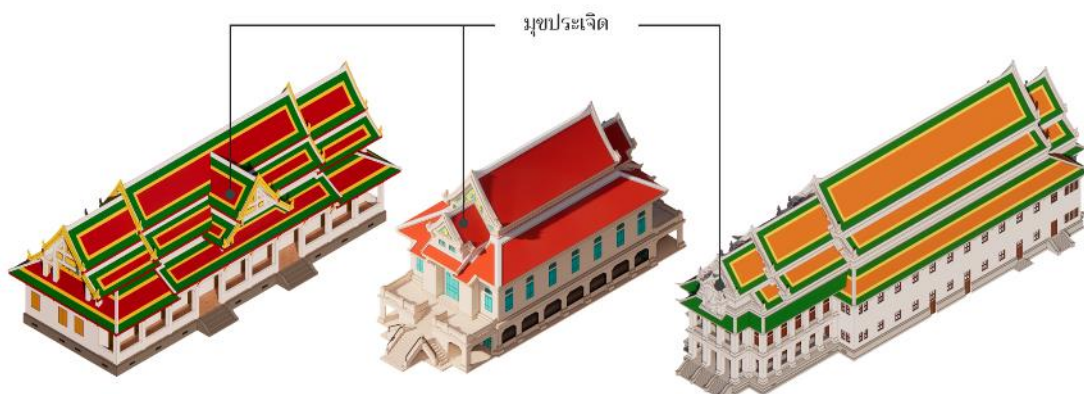
นอกจากความหลากหลายของจำนวนมุข ระบบมุขยังมีความหลากหลายในเชิงรูปแบบที่ นอกจากจะสร้างความหลากหลายในเชิงการออกแบบแล้ว ยังเป็นหนึ่งในเครื่องมือในการจัดการขนาด ส่วน และรูปทรงอาคารของอาคารขนาดใหญ่ ร่วมกับการกำหนดจำนวนมุข สามารถแบ่งรูปแบบมุขที่ พบในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรได้ 3 แบบได้แก่

1. มุขลด คือ มุขที่ยื่นออกมาทิศทางเดียวกับหน้าจั่ว หรือบริเวณผืนหลังคาของมุขหลัก แต่ มีขนาดเล็กกว่า หรือมีขนาดเท่ากันแต่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าชั้นหลังคาหลัก ช่วยเน้น ทางเข้าหลัก และลดความยาวของผืนหลังคา เช่น ศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์ พระอุโบสถ วัดมณฑป แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

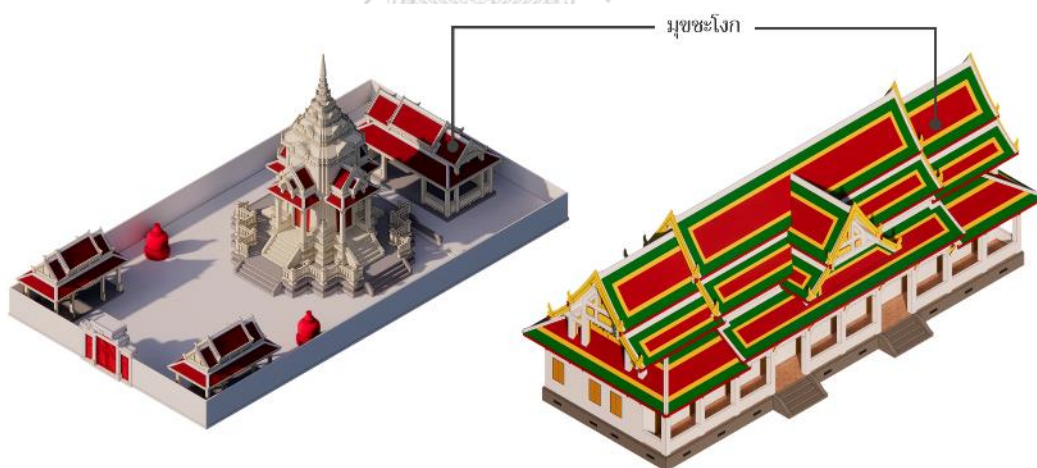
ภาพที่ 4-15 (ซ้าย) ศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์ (กลาง) พระอุโบสถ วัดมณฑป (ขวา) แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

2. มุขประเจิด คือ มุขที่มีหน้าจั่วขนาดเล็กยื่นออกมาในทิศทางเดียวกับหน้าจั่วของมุขหลัก หรือบริเวณผืนหลังคา และมีเสาหรือผนังรับหน้าจั่ว เป็นที่บรรจุสัญลักษณ์สำคัญของ อาคาร เป็นมุขที่ยื่นออกมาเพื่อทอนความยาวเฉพาะส่วนหลังคา เน้นความสำคัญของ อาคารในด้านที่มีมุขประเจิด โดยมุขประเจิดมี 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) มุขประเจิดโปร่ง คือ มีเพียงเสารับหลังคาจั่วไม่ปิดทึบ เช่น มุขประเจิดโรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (2) มุขประเจิดทึบ คือ มุขที่มีกำแพงก่อทึบเพื่อรับหลังคาจั่ว เช่น มุขประเจิด ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4-16 (ซ้าย) โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (กลาง) ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา (ขวา) หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

- มุขชะงอก คือ หลังคาจั่วหลักที่ยื่นออกมามากเป็นพิเศษ โดยมีเสาหรือผนังรับหน้าจั่ว อาคารที่ใช้มุขชะงอกมีเพียง 2 หลัง ได้แก่ โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และอาคารประกอบแบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 4-17 (ซ้าย) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
(ขวา) โรงเรียนธรรม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

การออกแบบรูปด้านในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรแบ่งการเขียนแบบ ออกเป็นสามส่วน ได้แก่ ส่วนหลังคา หรือส่วนยอด ส่วนฐาน และส่วนตัวอาคาร การจัดการรูปทรง

อาคาร เป็นการจัดการขนาดส่วน และรูปทรงขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมส่วนฐานอาคาร ในอาคารประเภทเจดีย์ และอนุสาวรีย์ ส่วนตัวอาคารในอาคารทรงจั่ว และส่วนหลังคาหรือส่วนยอด ในอาคารเครื่องยอด กับเจดีย์ และอนุสาวรีย์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อลดความทึบตันของอาคาร และรักษาขนาด และสัดส่วนของอาคารให้มีความงดงามเหมาะสม จากการศึกษาวิเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรมพบวิธีการจัดการรูปทรงตัวอาคารทั้งหมด 5 วิธี ได้แก่

1. ย่อมุม คือ วิธีการแตกมุมใหญ่ของสิ่งต่างๆ ดังกล่าวให้เป็นมุมย่อยที่มากขึ้นจากเดิม เรียกชื่อสิ่งต่างๆ ใหม่ตามจำนวนมุมที่เพิ่มขึ้น เพื่อสร้างมิติของแสง และเงา ลดความทึบตันให้แก่รูปทรงอาคาร หรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรม การย่อมุมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรพบมากอยู่สองแบบได้แก่ ย่อมุมไม้แปด และย่อมุมไม้สิบสอง ใช้ในการจัดการรูปทรงเครื่องยอด เสา และฐานพระเจดีย์ หรืออนุสาวรีย์ เช่น เครื่องยอดเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส ฐานพระเจดีย์พุทธหัตถ์ อนุสรณ์สถานดอนเจดีย์ ซ้อสังเกต ในการเลือกใช้วิธีย่อมุมของพระพรหมพิจิตร ในอาคารทรงจั่วมักใช้กับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอาคารทรงไม้ เช่น เสาย่อมุมไม้แปดพระอุโบสถวัดมณฑป หรือในอาคารเครื่องยอดแบบทวิลักษณ์จะพบวิธีการผสมลักษณะของรูปทรงสี่เหลี่ยมในส่วนฐาน แล้วจึงใช้วิธีการย่อมุมที่ตัวอาคารด้านบน เพื่อทอนปริมาตรความทึบตันลง แต่ยังคงความหนักแน่นมั่นคงตามรูปแบบของอาคารเครื่องปูนเอาไว้เช่น หอระฆังวัดยานนาวา เมรุถาวรวัดไตรมิตรวิทยาราม หอระฆังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน

2.

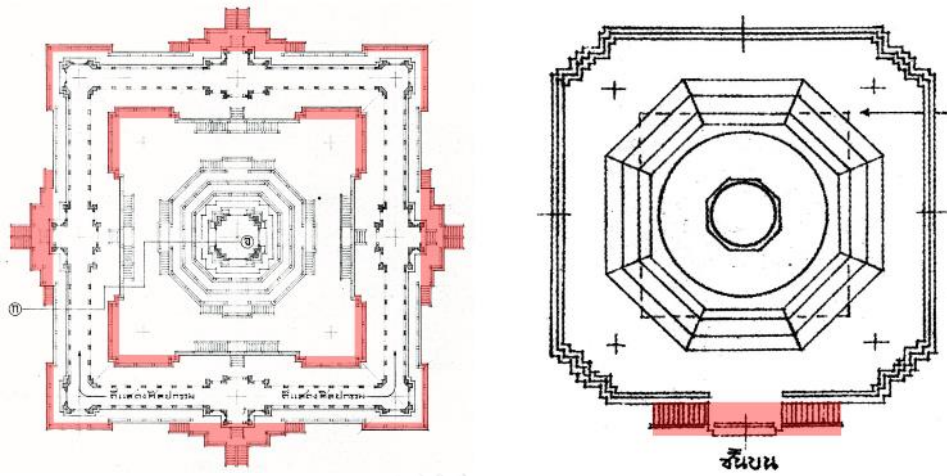
ภาพที่ 4-18 วิธีการย่อมุมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม (กลาง) หอระฆัง วัดยานนาวา (ขวา) หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3. ลบมุม คือ วิธีการลบมุมบนรูปทรงสี่เหลี่ยมด้วยการเพิ่มด้านเล็กๆ มาที่มุมฉากทั้งสี่คล้ายกับรูปร่างแปดเหลี่ยม ลดความแข็งแกร่งของรูปทรงอาคาร นิยมใช้ออกแบบหน้าต่างตึกเสนา รูปทรงของเครื่องยอด พระเจดีย์ หรืออนุสาวรีย์ การลบมุมในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร นิยมใช้กับอาคาร หรือองค์ประกอบที่ต้องการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารทรงปูน หรืออาคารแบบทวิลักษณ์ เช่น แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย รูปแบบประภาคาร เครื่องยอดหอรณะวังวัดยานนาวา และวัดจักรวรรดิราชาวาส ยอดเมรุวัดถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

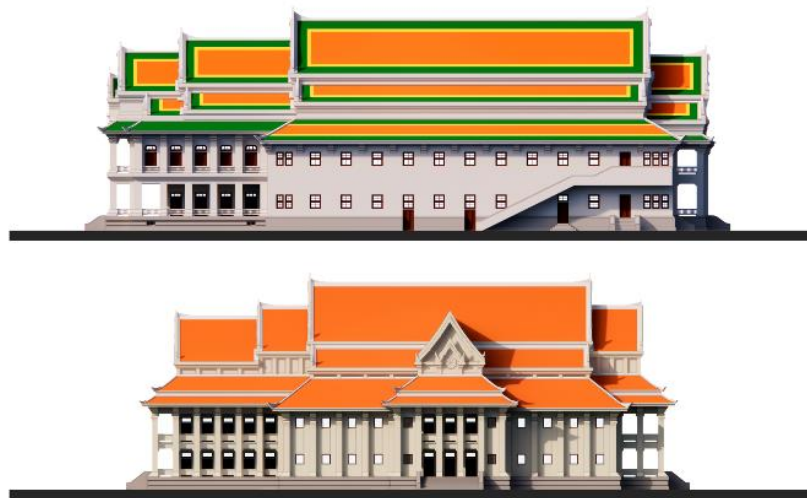
ภาพที่ 4-19 วิธีการลบมุมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) หอรณะวัง วัดยานนาวา (กลาง) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส (ขวา) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

4. ย่อกระเปาะ คือ วิธีการเพิ่มปริมาตรให้แก่รูปทรงอาคาร ด้วยการยื่นส่วนใดส่วนหนึ่งของชั้นฐาน หรือผนังอาคารออกมาเล็กน้อย แต่ไม่ถึงกับออกมาเป็นมุขอาคาร เพื่อใช้เป็นตำแหน่งของทางเข้าหลัก บันได หรือเพิ่มพื้นที่การใช้สอยภายใน นิยมทำบริเวณด้านหรือบริเวณมุม ขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมในอาคารประเภทพระเจดีย์ หรืออนุสาวรีย์ นอกจากเป็นการเพิ่มปริมาตร และพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารแล้วการย่อกระเปาะยังช่วยในการทอนความยาวขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมในอาคารขนาดใหญ่ เช่น บัณฑิตอาคาร ให้อยู่ในระยะที่สวยงามเหมาะ เช่น การย่อกระเปาะส่วนฐานแบบร่างอนุสาวรีย์ไทย รูปแบบโลหะปราสาท การย่อกระเปาะเพื่อทำเป็นทางเข้าและบันไดขึ้นลานประทักษิณ พระเจดีย์พุทธหัตถ์ อนุสรณ์สถานดอนเจดีย์

ภาพที่ 4-20 การย่อกระเปาะในการออกแบบผังพื้นของพระพรหมพิจิตร (ซ้าย) ผังพื้นแบบร่าง
อนุสาวรีย์ไทย รูปแบบโลหะปราสาท (ซ้าย) ผังหลังคาเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ผู้วิจัย, 2565)

5. เสาลอย ช่วยสร้างจังหวะทึบ - โปร่ง ให้แก่ตัวอาคารลดความทึบตันให้กับรูปทรงอาคาร นิยมใช้ในส่วนที่ต้องการเน้นความสำคัญส่งเสริมสร้างความสง่างาม เช่น ทางเข้าหลักของอาคาร ด้านหน้า หรือด้านหลังของอาคาร นอกจากนี้บริเวณเสาลอยมักออกแบบเป็นพื้นที่ของระเบียงทางเดินของอาคาร ทำหน้าที่ให้ร่มเงา และกันแดดกันฝนให้แก่ตัวอาคาร เช่น หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แบบร่างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาพที่ 4-21 การใช้เสาลอยสร้างจังหวะทึบ - โปร่ง (บน) หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ล่าง) แบบร่างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

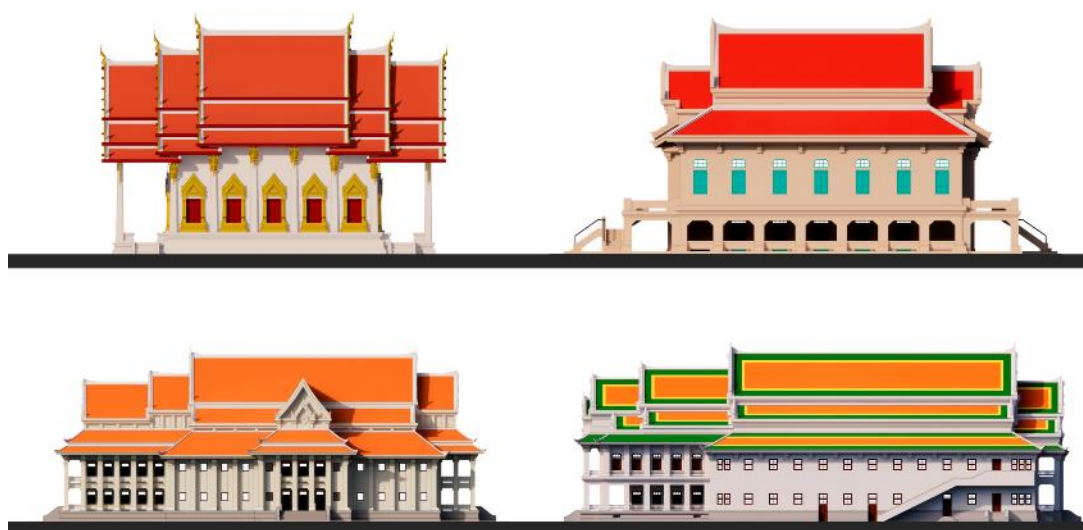
6. เสากี้จ คือ เสากี้จที่ก่อขึ้นออกมาจากผนังหรือกำแพง ใช้น้ำหนักหรือประดับตกแต่งอาคาร¹⁹ ในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรเสากี้จเป็นเครื่องมือในการจัดการสัดส่วนของตัวอาคารทำให้ผนังดูมีสัดส่วนที่สูงยาว อย่างสีเหลี่ยมผืนผ้าทางตั้ง ช่วยให้อาคารมีความสูงโปร่ง และสง่างาม สอดคล้องกับคุณลักษณะในรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทรงไม้ เช่น พระอุโบสถวัดมณฑป แบบร่างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนในอาคารทรงปูน หรืออาคารทวิลักษณ์ จะตัดองค์ประกอบของเสากี้จออก ทำผนังผนังมีความต่อเนื่องกันส่งผลต่อการรับรู้สัดส่วนผนังไปในทางนอนมากกว่าทางตั้ง เช่น ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จุดสังเกตสำคัญของการตัดเสากี้จในอาคารของพระพรหมพิจิตร คือการเหลือบัวหัวเสารับชายคาเอาไว้ให้ทำหน้าที่คล้ายกับค้ำยัน หรือคันทวย พระพรหมพิจิตรเรียกว่า “ทวยหัวเสา”²⁰ ซึ่งองค์ประกอบในลักษณะนี้ไม่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีต เป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁹ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2554). หน้า 101.

²⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผ สบสพ 6.2/32 แบบศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ แสดงรายละเอียดต่างๆ เขียนโดย นายพรหมพิจิตร กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร แบบพิมพ์เขียว รับมอบจากนายโหมต ว่องสวัสดิ์ 19 ก.พ.2530.

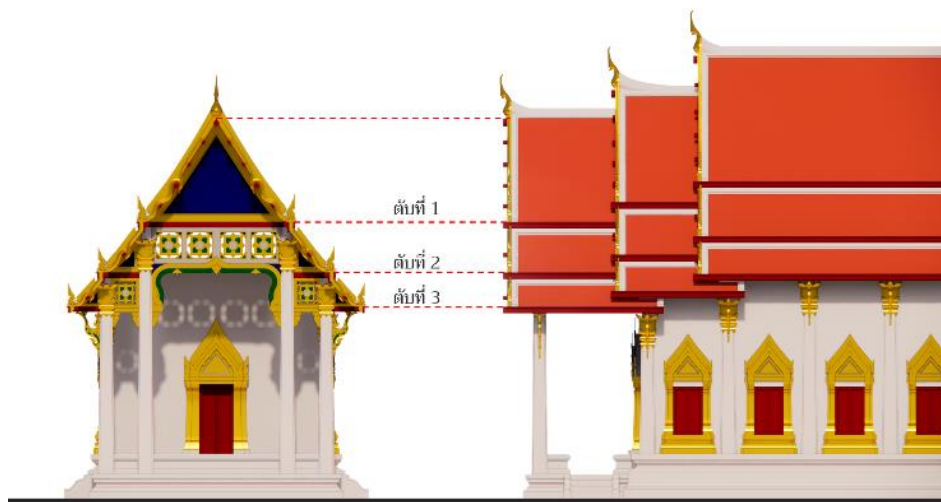
ทรงไม้

ทรงปูน/ทิวทัศน์

ภาพที่ 4-22 การใช้เสาเก็จในการจัดการสัดส่วนของตัวอาคาร (แถวบนจากซ้าย) พระอุโบสถ วัดมณฑป ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา (แถวล่างจากซ้าย) แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงคำ, 2565)

หลังคาถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดในงานสถาปัตยกรรมไทยเห็นได้จากวิธีคิดในระบบมุข ที่ใช้จำนวนและรูปแบบของรูปทรงหลังคาเป็นตัวสร้างความหลากหลายให้แก่รูปทรงอาคาร ในส่วนหลังคาเองยังมีวิธีจัดการขนาดส่วนและรูปทรงหลังคา ผ่านระบบการแบ่งขนาดผืนหลังคา 2 ระบบ ได้แก่

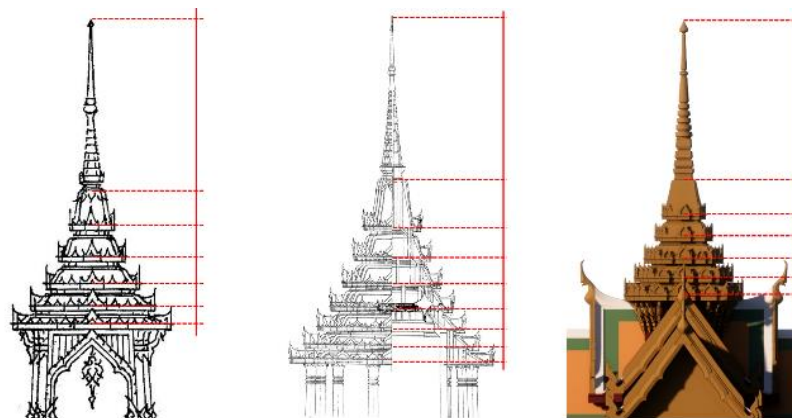
1. การแบ่งดับหลังคาและการแบ่งชั้นหลังคา การแบ่งดับหลังคาเป็นการจัดการขนาดผืนหลังคาอาคารทรงจั่วในทางตั้ง ให้ขนาดความกว้างของผืนหลังคามีขนาดที่ตรงตามเหมาะสมกับขนาดของอาคาร และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ในภาพรวมของอาคาร การแบ่งดับหลังคาของพระพรหมพิจิตร เป็นการแบ่งผืนหลังคาด้วยการสร้างจันทะของขนาดผืนหลังคาที่ต่างกันทั้งเล็กและใหญ่ ลดหลั่นหรือสลับกันไป โดยผืนหลังคาที่ใหญ่ที่สุดจะเป็นส่วนหลังคาจั่วเสมอ เรียกหลังคาผืนนี้ว่า หลังคาดับที่ 1 แล้วจึงลดหลั่นขนาดกันลงมาตามลำดับ ยิ่งอาคารมีขนาดใหญ่ยิ่งมีจำนวนการแบ่งดับหลังคาจำนวนมากขึ้น ในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรพบการแบ่งดับหลังคาตั้งแต่ 2 ถึง 4 ดับหลังคา พิจารณาจากงานออกแบบอาคารทรงจั่วขนาดใหญ่ที่สุดคือพลับพลาพุทธพิธี งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ

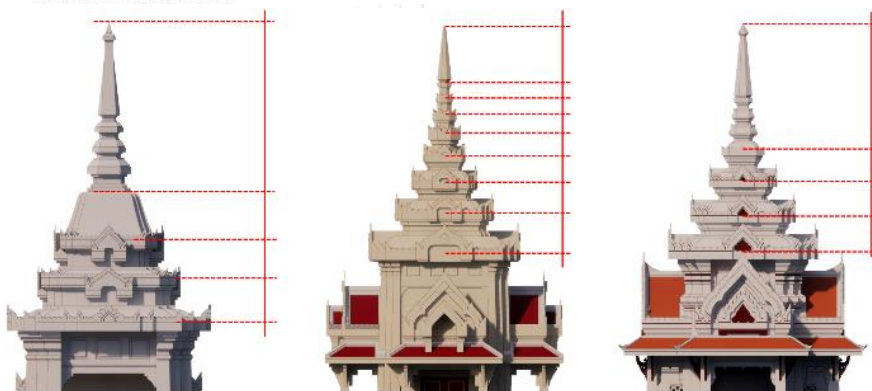
ภาพที่ 4-23 วิธีการแบ่งดัดหลังคาในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

การแบ่งชั้นหลังคา เป็นการจัดการขนาดผืนหลังคาที่มีจุดประสงค์เช่นเดียวกับการแบ่งดัดหลังคาแต่เป็นการจัดการหลังคาของอาคารเครื่องยอด จุดสังเกตสำคัญของหลักการแบ่งชั้นหลังคาเครื่องยอดในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรอยู่ที่ความแตกต่างของจำนวนชั้นและจังหวะการแบ่งระยะห่างระหว่างชั้นหลังคา ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี จำนวนชั้นหลังคาจะถูกแบ่งด้วยจำนวนเลขคี่เสมอนิยมที่ 5 และ 7 ชั้น จังหวะการแบ่งระยะห่างระหว่างชั้นหลังคาเป็นแบบจากแคบไปหากว้าง เช่น ยอดมณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พลับพลายยอด ศาลาไทยแสดงนิทรรศการ กรุงปารีส ส่วนในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอนจำนวนชั้นหลังคามิได้จำกัดว่าต้องลงตัวในจำนวนที่เป็นเลขคี่แต่อย่างไรส่วนหนึ่งมาจากการออกแบบองค์ประกอบใหม่ๆ ที่ไม่มีในเครื่องยอดแบบไทยประเพณี ทำให้ความสำคัญในการแบ่งชั้นหลังคาไม่ขึ้นอยู่กับจำนวนชั้นอีกต่อไป เช่น หอระฆังวัดยานนาวา และวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน จังหวะการแบ่งระยะห่างระหว่างชั้นหลังคามิได้ไปแบบจากแคบไปหากว้าง หากแต่เป็นแบบเท่ากันบ้าง หรือจากกว้างไปหาแคบบ้าง ความแตกต่างนี้มีส่วนช่วยสร้างความเฉพาะตัวในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร ที่สร้างสุนทรียภาพ และแนวทางจัดการขนาดส่วน และรูปทรงใหม่ๆ ให้แก่เครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทย

สถาปัตยกรรมไทยประเพณี

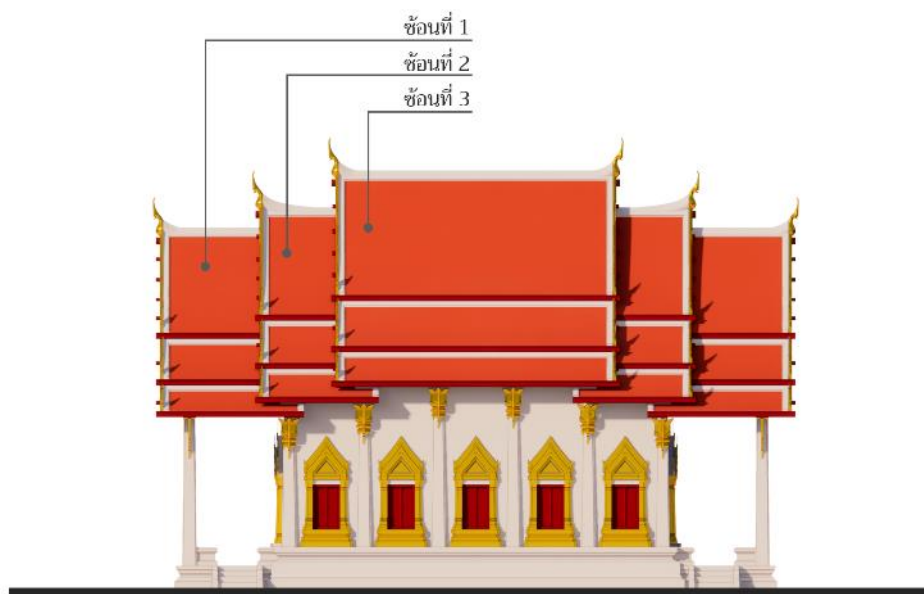
สถาปัตยกรรมไทยลathon

ภาพที่ 4-24 การแบ่งชั้นหลังคาเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงคำ, 2565, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ตำราพุทธศิลป์

สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

2. การซ้อนชั้นหลังคา คือการลดความยาวของฝืนหลังคา ด้วยวิธีการแบ่งระดับชั้นของฝืนหลังคาให้มีความลดหลั่นกันอย่างเป็นจังหวะ ยิ่งอาคารมีขนาดใหญ่ หรือมีความสำคัญมาก ยิ่งมีจำนวนหลังคาซ้อนชั้นมากตามไปด้วย การนับจำนวนหลังคาซ้อนชั้นเริ่มนับจากหลังคาจั่วหลักชั้นล่างสุดเป็นหลังคาซ้อนที่ 1 จากนั้นนับหลังคาจั่วที่มีความกว้างเท่ากัน หรือใกล้เคียงกับหลังคาจั่วหลักที่อยู่สูงกว่าเป็นชั้นที่ 2 ชั้นที่ 3 ตามลำดับ หลักการซ้อนชั้นในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรปรากฏในปาฐกถา หัวข้อประวัติศาสตร์ศิลปกรรมของไทย ที่มีการอธิบายแบบแผนการออกแบบพระอุโบสถในงานสถาปัตยกรรมไทยตอนหนึ่งว่า “ส่วนที่เป็นหลังคาซ้อนยกเป็นชั้นๆ ขึ้นไปก็ควรจะรู้หลักหลังคาพระอุโบสถว่า ส่วนยาวมีกี่ห้อง เช่นกับว่ามีมุขหน้าและหลัง รวมทั้งระยะผนังห้องเป็น 7 หลังคา ยกชั้นช่อฟ้าต้องมีด้านหน้า 3

ด้านหลัง 3 เป็นต้น”²¹ เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับงานออกแบบของท่านแล้วพบว่าการซ้อนชั้น
หลังคามีตั้งแต่การไม่ซ้อนชั้นในอาคารประกอบขนาดเล็ก ไปจนถึงการซ้อนหลังคา 5 ชั้นใน
อาคารขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากเป็นพิเศษอย่าง พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ
บางเขน

ภาพที่ 4-25 วิธีการนับหลังคาซ้อนชั้น
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

หลังคาไม่ซ้อนชั้น

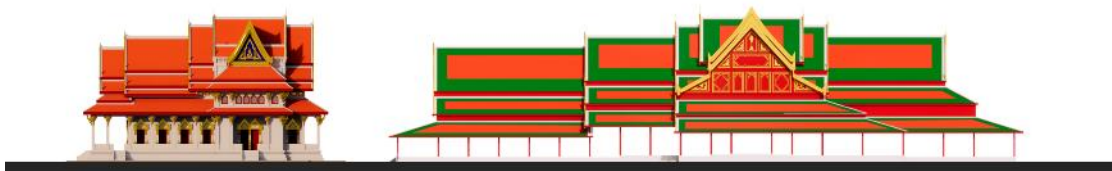
²¹ พระพรหมพิจิตร. “ประณีตศิลปกรรมของไทย”. ศิลปากร 1, 1 (มิถุนายน 2480). หน้า 42.

หลังคาชั้น 2 ชั้น

หลังคาชั้น 3 ชั้น

หลังคาชั้น 4 ชั้น

หลังคาชั้น 5 ชั้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 4-26 รูปด้านอาคารแสดงการซ้อนชั้นหลังคาในงานสถาปัตยกรรมไทย

(ที่มา: ผู้วิจัย, ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2565)

4.2.7 โครงสร้างภาพ และที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทย

ที่ว่างในงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นประเด็นที่ไม่ได้รับการวิเคราะห์อย่างจริงจังมากนัก หากแต่ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรที่ว่างมีบทบาทอย่างมากในการสร้างความเฉพาะตัวให้กับงานออกแบบ สร้างภาษาใหม่ๆ ในการออกแบบองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม แสดงสุนทรียภาพของยุคสมัยที่สอดคล้องกับวัสดุก่อสร้าง เทคโนโลยีการก่อสร้าง และการเขียนแบบสมัยใหม่ ที่ว่างในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรแสดงออกมาใน 3 มิติ ได้แก่ (1) ลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม (2) พื้นที่ใช้สอยภายใน และ (3) การออกแบบรูปด้านอาคาร

อิทธิพลของรูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตในแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร นอกจากสร้างความเป็นระเบียบของเค้าโครงลวดลายประดับตกแต่งอาคารที่ชัดเจนแล้ว ยังสร้างสุนทรียภาพของตัวภาพคือลวดลาย และพื้นภาพคือฉากหลังของลวดลาย โดยเฉพาะลวดลายประดับหน้าจั่วอาคาร หรือลายหน้าบันส่วนที่สำคัญที่สุดในงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีความแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมไทยในอดีต กล่าวคือการออกแบบลวดลายหน้าบัน และลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีตมักให้ความสำคัญกับสลายระนาบที่ว่างด้วยการบรรจุลวดลายที่มีเค้าโครงสลับซับซ้อนให้เต็มพื้นที่ว่างที่ต้องการประดับตกแต่ง เพื่อสร้างมิติลวงตาขนาดส่วน และรูปทรงอาคาร ให้ดูเล็กและเบาโลยกว่าความเป็นจริง ขณะทำงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร ให้ความสำคัญกับการจัดการพื้นที่ว่างด้วยการบรรจุลวดลายที่มีเค้าโครงจากรูปร่างเรขาคณิตมีความตรงไปตรงมา เพื่อรักษาขนาดส่วนขององค์ประกอบนั้นๆ ให้สอดคล้องกับองค์ประกอบอื่นๆ ในอาคาร มิใช่ทำให้มีความละเอียดมากที่สุดอย่างในอดีต เห็นได้จากแนวคิดในหลักเครื่องประกอบตอนหนึ่งที่ว่า “ส่วนนี้แบ่งได้หลายสถานสุดแล้วแต่ผู้ประดิษฐ์คิดจังหวะและระยะถี่ห่างใหญ่เล็กประกอบกันได้เด่นเป็นตอนๆ เพื่อมิให้พราวหรือร่วไปซึ่งจะทำให้ดูจืดชืด ” ทำให้ความสำคัญมิได้ขึ้นอยู่กับตัวลวดลายอย่างเดียวอีกต่อไป แต่พื้นหลัง หรือที่ว่างโดยรอบลวดลายก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยขับเน้นให้ลวดลายมีความโดดเด่นขึ้นมา และช่วยรักษาขนาดส่วนขององค์ประกอบให้มีความสม่ำเสมอไม่ละเอียดไปหรือหยาบจนเกินไป ร่วมกับการใช้สีที่มีความต่างกันอย่างมากเพื่อช่วยเน้นลวดลายให้โดดเด่น เป็นสุนทรียภาพใหม่ที่พระพรหมพิจิตรให้กับงานสถาปัตยกรรมไทย

แนวทางการออกแบบลวดลายหน้าบัน และลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรส่งอิทธิพลมายังแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของสถาปนิกในยุคหลังอย่างชัดเจน

เช่น หน้าบันพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร โดยหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี มณฑปพระพุทธร
มหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม โดยพลาอากาศรี อาวุธ เงินชูกลิ่น

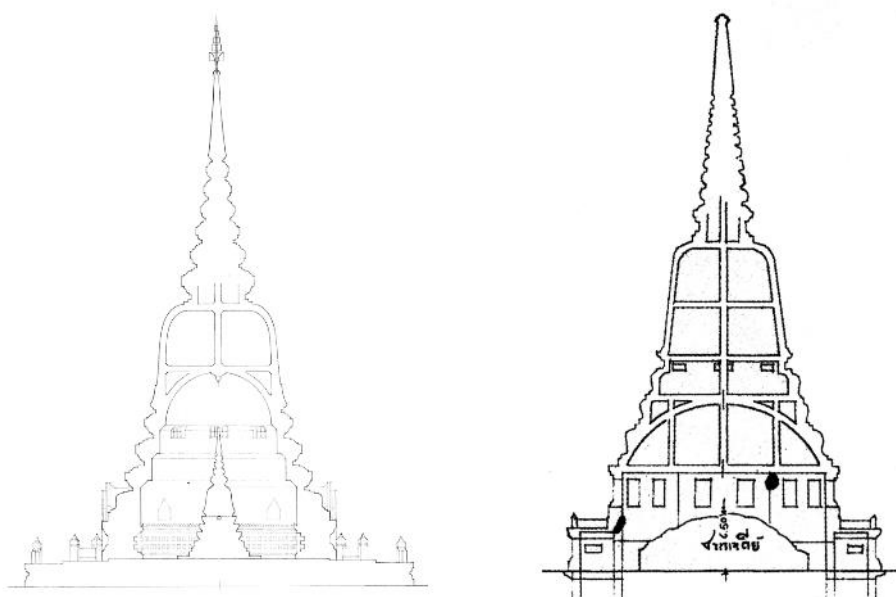

ภาพที่ 4-27 ลวดลายหน้าบัน (แถวบนจากซ้าย) ระเบียงคต วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม,
ระเบียงคต วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน, มณฑปพระพุทธรมหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม
(แถวล่างจากซ้าย) พระที่นั่งควาลัยมหาปราสาท, พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธรบาท สระบุรี,
พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร

(ที่มา: ศรีรัฐ สมสวัสดิ์, 2562, นิธิช สังลลิตี, 2556, อธิภัทร แสงผล, 2561)

รูปทรงเรขาคณิตยังส่งผลต่อแนวทางการออกแบบรูปทรงพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารอีกด้วย
เห็นได้ชัดในงานออกแบบประเภทเจดีย์ และอนุสาวรีย์ ของพระพรหม พิจิตรที่มีการออกแบบให้มี
พื้นที่ใช้สอยภายในได้อย่างมีคุณภาพ กล่าวคือมีการออกแบบพื้นที่ใช้สอยให้มีขนาดใหญ่เพียงพอ การ
ให้แสงธรรมชาติเข้าสู่พื้นที่ภายใน และการระบายอากาศที่ดี ซึ่งคุณภาพของที่ว่างดังกล่าวแตกต่าง
จากเจดีย์ในอดีตโดยสิ้นเชิงอันเป็นผลมาจากศักยภาพของวัสดุก่อสร้างอย่างคอนกรีต และเทคโนโลยี
การก่อสร้าง นอกจากความแตกต่างในเชิงคุณภาพ และวัสดุก่อสร้างแล้วรูปทรงของพื้นที่ใช้สอย
ภายในก็มีความแตกต่างด้วยเช่นเดียวกัน พระพรหมพิจิตรใช้รูปทรงกลมในการออกแบบรูปทรงของ
ที่ว่างภายในพระเจดีย์ทั้งสองหลัง ได้แก่ พระเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และเจดีย์พุทธหัตถ์
อนุสรณ์ดอนเจดีย์ โดยเจดีย์ทั้งสองหลังใช้พื้นที่ภายในเพื่อประดิษฐานพระเจดีย์บรรจุพระบรม
สารีริกธาตุ และจัดแสดงซากของเจดีย์เดิม ที่บริเวณตรงกลางพื้นที่ภายในการใช้ทรงกลมเข้ามาให้การ
ออกแบบรูปทรงที่ว่างภายในเป็นการขับเน้นความรู้สึกเข้าสู่ศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับของสำคัญที่อยู่

ภายใน เป็นการสร้างมิติของรูปทรง และคุณภาพของพื้นที่ใช้สอยภายในแบบใหม่ในงานสถาปัตยกรรมไทย

ภาพที่ 4-28 รูปตัดพระเจดีย์แสดงรูปร่างพื้นที่ภายใน (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ขวา) เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์ (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

การเลือกตำแหน่งการประดับตกแต่งที่ชัดเจนในการออกแบบรูปด้านอาคาร เป็นหนึ่งในแนวทางการใช้ประโยชน์จากที่ว่างเพื่อสร้างการรับรู้ในเชิงสุนทรียภาพที่เปลี่ยนไปในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร จากการวิเคราะห์ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ประเพณีชิ้นสำคัญพบจุดร่วมในการกำหนดตำแหน่งการประดับตกแต่งอาคาร คือเน้นองค์ประกอบประดับตกแต่งในส่วนหลังคาที่ยังคงรักษาความถูกต้องครบถ้วนทั้งในเชิงรูปแบบและกรรมวิธีประดับตกแต่ง อย่างการปิดทองประดับกระจกสี ส่วนตัวอาคารมีการตกแต่งเฉพาะซุ้มประตู หน้าต่าง ที่ยังคงรักษาความถูกต้องของรูปแบบ และกรรมวิธีประดับตกแต่ง ส่วนผนัง และส่วนฐานเว้นพื้นที่ว่าง ไม่มีการประดับตกแต่งลวดลายใดๆ แต่เลือกใช้วัสดุปิดผิวที่มีความทันสมัยในขณะนั้น เช่น กรวดล้าง ทาสีขาว อย่างในพระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แตกต่างจากความนิยมในการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมไทยในอดีตที่ยังคงเน้นการตกแต่งละเอียดตั้งแต่ส่วนหลังคาจนถึงส่วนฐาน การสลายพื้นที่ว่างในส่วนต่างๆ ให้แลดูเล็กลง เช่น พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ 4-29 รูปด้านพระอุโบสถเปรียบเทียบตำแหน่งการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม (ซ้าย) พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (กลาง) พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ขวา) พระอุโบสถ วัดมณฑป (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

4.3 วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม และวิธีการสอนของพระพรหมพิจิตรเป็นหนึ่งในมิติที่ไม่ควรละเลยในการทำความเข้าใจแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของท่าน เพราะวิธีการทำงาน และวิธีการสอนเป็นเครื่องสะท้อนแนวคิด และเกณฑ์ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่พระพรหมพิจิตรให้ความสำคัญ การศึกษาวิเคราะห์วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร มาจากการรวบรวมเอกสารราชการ ข้อเขียน ปาฐกถา ตำราการสอนของพระพรหมพิจิตร ข้อเขียนของบุคคลร่วมสมัยที่มีต่อการทำงาน และวิธีการสอนของพระพรหมพิจิตร รวมไปถึงแบบสถาปัตยกรรม นำมาอธิบายวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม ในช่วง 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงถวายงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และช่วงรับราชการในกรมศิลปากร

4.3.1 วิธีการทำงานในช่วงถวายงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ช่วงก่อนการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมชิ้นแรกในปี พ.ศ. 2473 พระพรหมพิจิตรทำงานเป็นช่างเขียนในกรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ ในปี พ.ศ. 2451 แล้วจึงได้ถวายตัวเป็นช่างเขียนในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระพรหมพิจิตรเรียกว่า “สมเด็จพระครู” ตั้งแต่ครั้งดำรงบรรดาศักดิ์ที่ขุนบรรจงเลขา พบหลักฐานการช่วยงานออกแบบผังพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา

นริศฯ ในงานประณีตศิลป์ต่างๆ อย่าง พัดรองถวายพระในงานฉลองพระชนม์ของเจ้านายต่างๆ เช่น พัดรัตนกรัณฑ์ พัดภาณุรังษี พัดศรีรัตนโกสินทร งานออกแบบพระพุทธรูป เช่น พระพุทธรูปประจำ พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพระพรหมพิจิตรทำหน้าที่เป็นช่างคัดลอกลายเส้น และ พิมพ์เป็นแบบพิมพ์เขียวส่งให้ช่างทำการจัดสร้างต่อไป

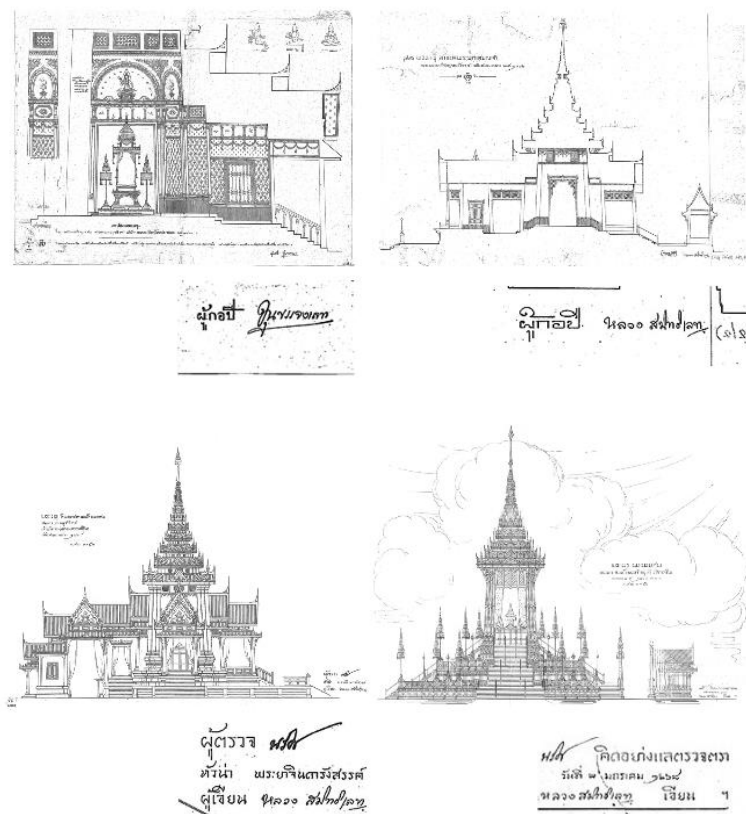

ภาพที่ 4-30 ภาพลายเส้นพัดรองงานออกแบบมีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้คัดลอกลายเส้น (ซ้าย) พัดภาณุรังษี (กลาง) พัดรัตนกรัณฑ์ (ขวา) พัดศรีรัตนโกสินทร (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 4-31 ลายมือชื่อพระพรหมพิจิตร (บน) พัดรัตนกรัณฑ์ (กลาง) พัดภาณุรังษี (ล่าง) พัดศรีรัตนโกสินทร (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระพรหมพิจิตรมีบทบาทอย่างมากในการช่วยงานในขั้นตอนต่างๆ เช่น ในงานก่อสร้างพระเมรุมาศและพระเมรุในสมัยรัชกาลที่ 6 พระพรหมพิจิตรรับหน้าที่เป็นนายด้านควบคุมการลอกแบบ และขยายแบบเท่าจริง การบูรณะปรับปรุงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2472 พระพรหมพิจิตรได้รับหน้าที่เป็นผู้ปรุงแบบเครื่องยอดพระที่นั่ง และออกแบบลวดลายหน้าบัน หรือการก่อสร้างพระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ พระพรหมพิจิตรรับหน้าที่ตั้งแต่การสำรวจจริงวัดพื้นที่ คัดลอกลายเส้น ขยายแบบเท่าจริง ตลอดจนควบคุมการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ²²

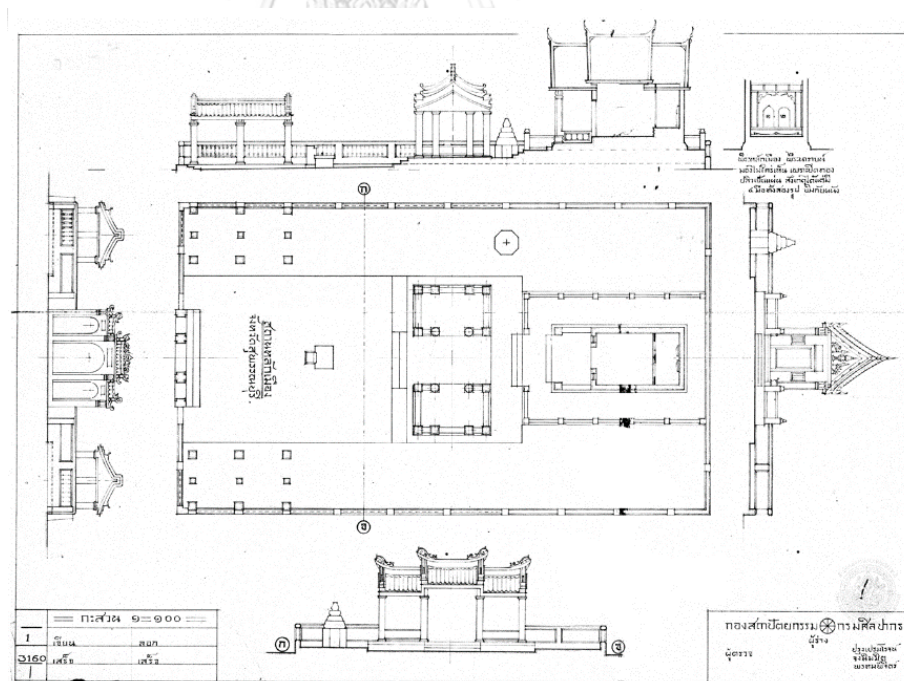

ภาพที่ 4-32 ภาพลายเส้นงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้คัดลอกลายเส้น (แฉกบนจากซ้าย) พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ, พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (แฉกล่างจากซ้าย) พระเมรุ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา, พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

²² พระพรหมพิจิตร, “เวียนรอบ 100 ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร”, ใน ประวัติ และ ผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร, มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ: สิริมิตรการพิมพ์, 2533). หน้า 62.

วิธีการทำงานในช่วงนี้ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ได้เห็นพัฒนาการของกระบวนการทำงานของ พระพรหมพิจิตร ตั้งแต่การเป็นช่างเขียนลอกลายเส้นตามแบบ สู่การออกแบบองค์ประกอบ สถาปัตยกรรม ได้เรียนรู้กระบวนการออกแบบและการทำงานก่อสร้างอาคาร สร้างทักษะความเชี่ยวชาญ จากนายช่างเขียน ผู้ผู้เชี่ยวชาญการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งวิธีการทำงานเหล่านี้ส่งผลต่อ วิธีการทำงานในช่วงรับราชการในกรมศิลปากรเป็นอย่างมาก ในช่วงเวลาที่พระพรหมพิจิตรดำรง ตำแหน่งหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม จากการรวบรวมเอกสารสามารถสรุปลำดับขั้นตอนการทำงาน ออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่มีความสอดคล้องกับการทำงานในช่วงถวายงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ดังต่อไปนี้

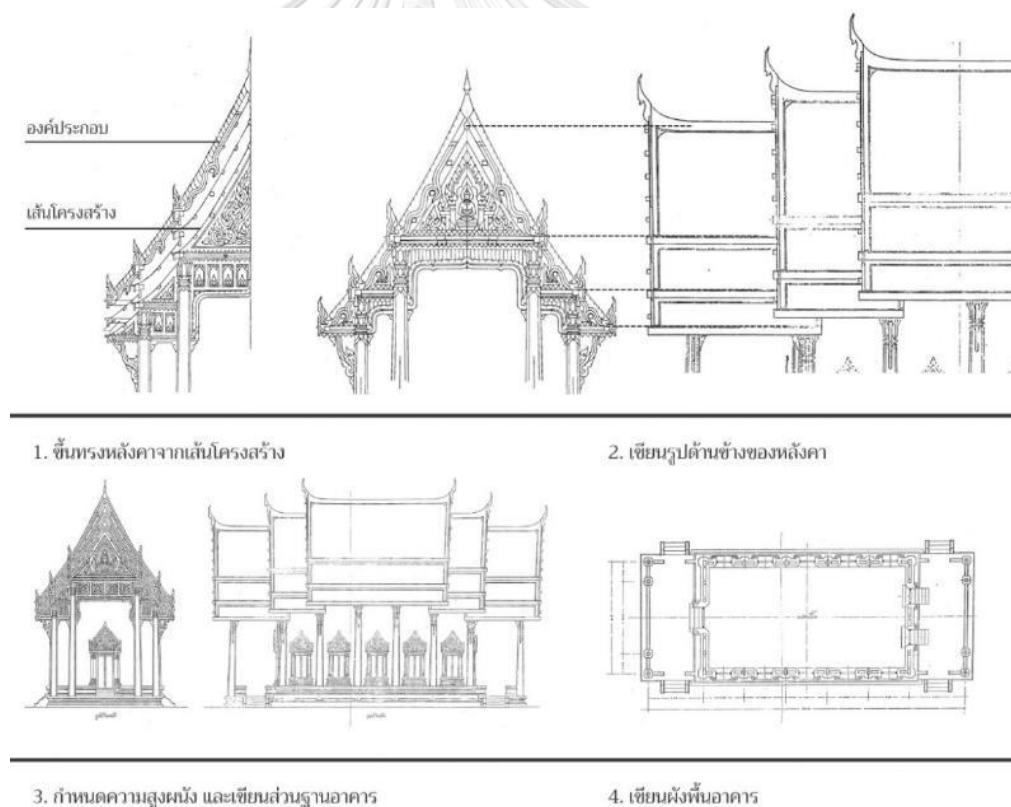
- 1) ขั้นตอนลงสำรวจพื้นที่ในการออกแบบ เป็นขั้นตอนที่ทำให้พระพรหมพิจิตรและทีมงาน เข้าไปสำรวจจริงวัดเก็บข้อมูลในขนาดและอาคารเดิมของพื้นที่ ทำให้ได้เห็นบริบทแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ที่ทำการออกแบบซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบของท่าน เช่น การลงสำรวจพื้นที่ในการออกแบบปรับปรุง ศาลหลักเมืองสุพรรณบุรี ที่มีการเก็บข้อมูลผังบริเวณ อาคารต่างๆ ไปจนถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมในพื้นที่

ภาพที่ 4-33 แบบสำรวจจริงวัดอาคารเดิมศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

- 2) ขั้นตอนการออกแบบ-เขียนแบบ ลำดับการออกแบบและเขียนแบบสถาปัตยกรรมแสดงลำดับความสำคัญในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร จากบทความเรื่อง การสอนและงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดยรองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิต ลูกศิษย์ของพระพรหมพิจิตร บรรยายลำดับการเขียนแบบในงานสถาปัตยกรรมไทยที่สอนโดยพระพรหมพิจิตรไว้ว่า ต้องเริ่มจากการเขียนรูปด้านหน้าของหลังคา ก่อน หรือที่เรียกว่า “ขั้นทรงหลังคา”²³ โดยเริ่มเขียนจากกำหนดทรงหลังคาผ่านเส้นโครงสร้างหลังคา ก่อนจึงเขียนองค์ประกอบประดับตกแต่งส่วนหลังคา จากนั้นจึงเขียนรูปด้านข้างของส่วนหลังคา เพื่อตรวจสอบความยาวของผืนหลังคา และจังหวะการซ้อนชั้นหลังคา ให้ได้จังหวะที่สวยงามเหมาะสม ต่อมา กำหนดความสูงของผนัง โดยต้องระวังไม่ให้ตัวอาคารสูงจนเกินไปหรือต่ำจนเกินไป เมื่อได้ความสูงผนังที่ต้องการแล้ว จึงทำการเขียนส่วนฐาน และเขียนผังพื้นอาคารเป็นอย่างสุดท้าย

ภาพที่ 4-34 ลำดับการเขียนแบบงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

²³ สมใจ นิ่มเล็ก. “การสอนและงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร”. หน้าจั่ว 10, (มกราคม - ธันวาคม 2533). หน้า 6.

ลำดับการเขียนแบบงานสถาปัตยกรรมไทยที่พระพรหมพิจิตรสอนนักเรียน แสดงความสำคัญในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรคือการออกแบบรูปด้านเพื่อกำหนดรูปทรงอาคาร และรูปแบบสถาปัตยกรรม ก่อนการออกแบบผังพื้นอาคาร เนื่องจากความซับซ้อนในการออกแบบที่ต่างกัน ส่งผลให้แนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การออกแบบรูปด้าน และรูปทรงของอาคาร โดยเฉพาะส่วนหลังคา ทั้งระบบสัดส่วน วิธีการจัดการขนาดส่วน และรูปทรงอาคาร ตลอดจนการจัดการที่ว่างในงานสถาปัตยกรรมไทย

- 3) ขั้นการลงเส้นเขียนแบบรายละเอียด ขั้นตอนนี้พระพรหมพิจิตรใช้วิธีเดียวกับตอนช่วยงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ คือตนเองเป็นผู้ร่างแบบแล้วส่งต่อให้ช่างเขียนเป็นผู้ลงเส้นโดยมีพระพรหมพิจิตรเป็นผู้ตรวจทาน พบรายชื่อช่างเขียนที่เป็นผู้ลงเส้นในแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร 6 ท่านได้แก่ นายสุด แก้วแสงสาน นายปรง เปรมโรจน์ นายปลิว จันแก้ว นายทองอยู่ เรียงเนตร พระเทวากินิมิต และหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี

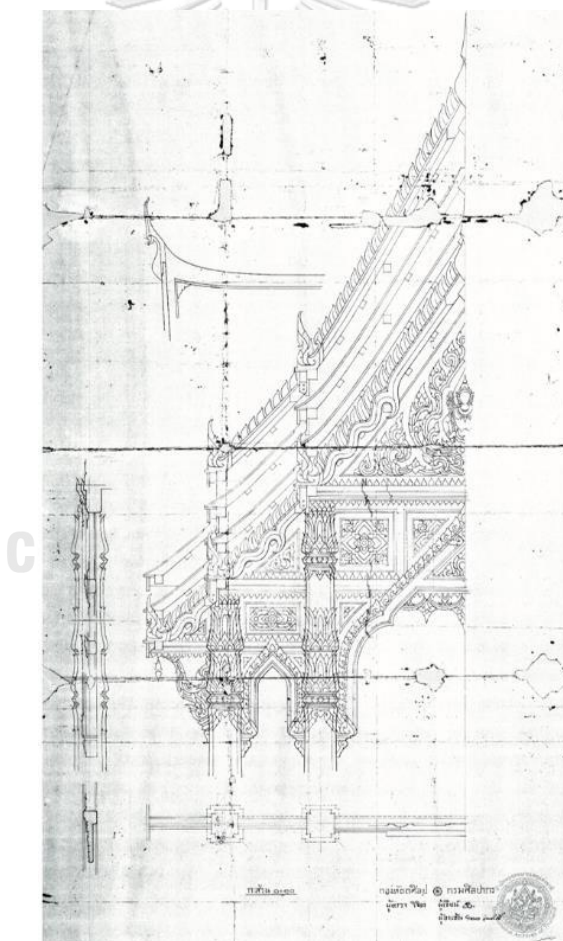

ภาพที่ 4-35 ลายมือชื่อช่างลงเส้นในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

- 4) ขยายแบบเท่าจริง เป็นขั้นตอนสำคัญในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยเนื่องจากข้อจำกัดของขนาดส่วน (scale) ในการเขียนแบบสถาปัตยกรรมสำหรับประเมินราคา การก่อสร้างไม่สามารถบรรจุรายละเอียดของขนาดลดทอนหรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่ควรจะเป็นได้เท่ากับขนาดจริงได้ ยิ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย ประเพณีหากนำแบบสถาปัตยกรรมที่มีขนาดส่วนเล็กไปสร้างจริงจะทำให้ขนาดส่วนของ

ลวดลาย และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม มีขนาดใหญ่ และความละเอียดของลวดลาย หยาบเกินไปแลดูไม่มีความประณีตสวยงาม การขยายแบบเท่าจริงจึงเข้ามาช่วย แก้ปัญหานี้ในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ซึ่งพระพรหมพิจิตรเคยมีประสบการณ์ จากการช่วยงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มาก่อน เช่น การออกแบบปรับปรุงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ งานก่อสร้างพระเมรุมาศ และพระเมรุในช่วงรัชกาลที่ 6 โดยในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรก็ได้รักษาขั้นตอนนี้ไว้โดยเฉพาะในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เช่น พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน หรือการระบุดู ในแบบสถาปัตยกรรมอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยประเทศญี่ปุ่น ที่มีขนาดเล็กกว่า “ลวดลายที่ปรากฏนี้เป็นลวดลายอย่างย่อ ซึ่งเมื่อทำจริงจะมีรายละเอียดกว่านี้”²⁴

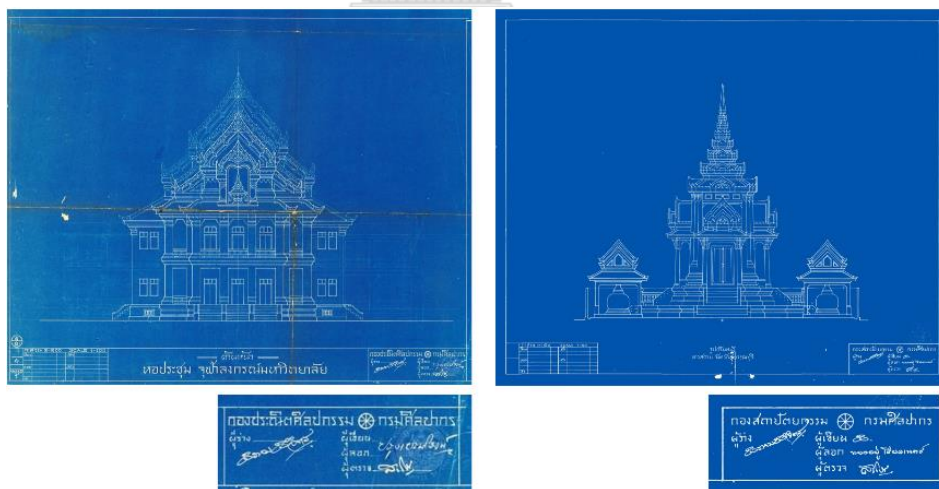

ภาพที่ 4-36 แบบขยายเครื่องลำยองพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

²⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 0701.41.1/3 แบบการก่อสร้างสถานที่แสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยที่เมืองโยโคฮาม่า (พ.ศ.2477-).

4.3.2 วิธีทำงานในช่วงรับราชการในกรมศิลปากร

วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรในช่วงรับราชการในกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ พระพรหมพิจิตรทำหน้าที่ในตำแหน่งหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม²⁵ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกองหัตถศิลป์ มีหน้าที่สำคัญในการทำงานส่วนที่เกี่ยวกับการช่างฝีมือไทย โดยร่วมมือกับกองสถาปัตยกรรมหรือโดยลำพัง²⁶ ข้อสังเกตสำคัญของขอบเขตการทำงานของกองประณีตศิลปกรรมร่วมกับกองสถาปัตยกรรม คือในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่ทำงานร่วมกับกองสถาปัตยกรรมหัวหน้าทีมออกแบบจะเป็นตำแหน่งสถาปนิกหัวหน้ากองสถาปัตยกรรมเสมอ²⁷ เห็นได้จากการลงชื่อผู้ตรวจที่หัวกระดาษของแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งหัวหน้ากองสถาปัตยกรรมในขณะนั้นคือ พระสาโรชรัตนนิมมานก์ เช่น ศาลาการเปรียญวัดพุทธมณฑล หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หากแต่งงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยขึ้นใดเป็นความรับผิดชอบของกองประณีตศิลปกรรม พระพรหมพิจิตรจะรับผิดชอบเป็นหัวหน้าทีมออกแบบเอง เช่น แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค พลับพลาพุทธพิธีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ แสดงให้เห็นว่าความคิดของหน่วยงานราชการขณะนั้นมีได้มองว่างานสถาปัตยกรรมไทยเป็นงานในความรับผิดชอบของสถาปนิกโดยตรง แต่เป็นงานที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านศิลปกรรมของไทยซึ่งเป็นหน้าที่ของนายช่างมากกว่า เว้นแต่อาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยขึ้นนั้นมีความซับซ้อนของพื้นที่ใช้สอยภายใน

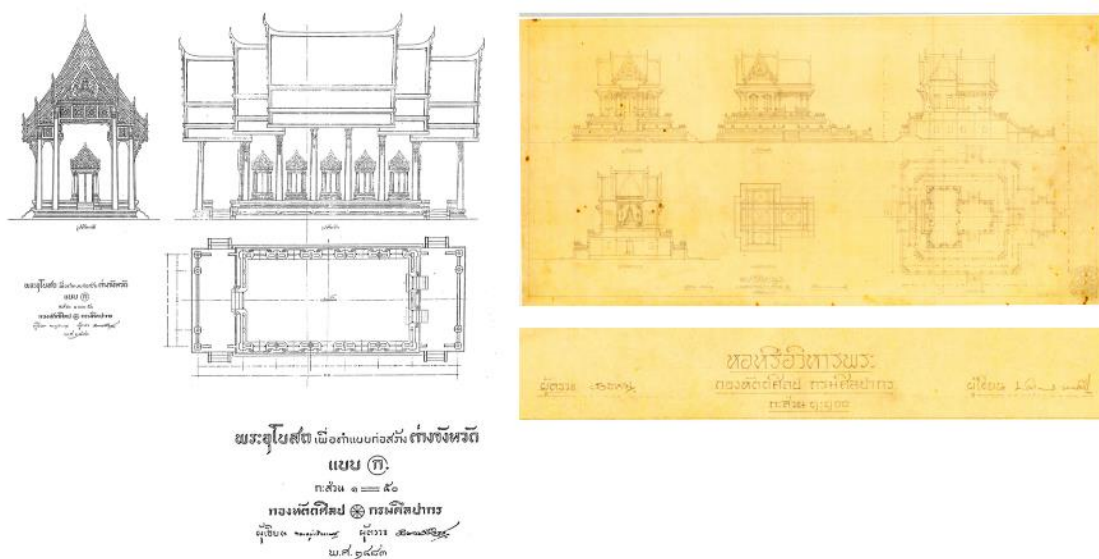

ภาพที่ 4-37 งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรร่วมกับกองสถาปัตยกรรม (ซ้าย) หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ขวา) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

²⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 0701.2.1/5 รายนามข้าราชการ กรมศิลปากร 2479 (พ.ศ. 2479).

²⁶ เรื่องเดียวกัน

²⁷ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 0701.1.1/1 ร่างการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร (พ.ศ. 2476).

ภาพที่ 4-38 งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดยกองประณีตศิลปกรรม หรือกองหัตถศิลป์ (ซ้าย) แบบพระอุโบสถมาตรฐานแบบ ก (ขวา) หอพระพุทธรูปวิจิตร จังหวัดชลบุรี (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เมื่อพิจารณาวิธีทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมในกองประณีตศิลปกรรม และกองสถาปัตยกรรมพบว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือในงานออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่ออกแบบโดยสถาปนิกของกองสถาปัตยกรรม ให้ความสำคัญกับพื้นที่ใช้สอยภายใน ต้องเริ่มจากการออกแบบผังพื้นก่อน แล้วจึงขึ้นรูปทรงอาคาร ขณะที่ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร กองประณีตศิลปกรรม ให้ความสำคัญกับความงามของรูปทรงอาคารที่เริ่มจากการออกแบบรูปด้านเพื่อกำหนดรูปทรงอาคารก่อน เมื่อมีงานออกแบบอาคารที่ต้องการรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย และพื้นที่ใช้สอยภายในอย่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในอาคารเดียวกัน จึงเกิดการทำงานร่วมกันของสถาปนิกและนายช่าง โดยความสำคัญในเชิงการออกแบบจะอยู่ที่รูปด้าน และรูปทรงอาคารเป็นอันดับแรก แม้ในทางความรับผิดชอบสถาปนิกจะเป็นหัวหน้าทีมออกแบบก็ตาม เช่น การออกแบบหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่พบหลักฐานการส่งแบบร่างของรูปด้านอาคารให้กับอธิการบดี พิจารณาเห็นชอบก่อนแล้วจึงทำการออกแบบวางผังในขั้นตอนต่อไป ข้อสังเกตดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอสมชน พุสสินไพบูลย์ ที่มีการอธิบายความซับซ้อนของวิธีการทำงานออกแบบอาคารในไทยช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่แสดงให้เห็น

การต่อรององค์ความรู้ทางวิชาชีพสมัยใหม่ของสถาปนิกกับนายช่างผู้มั่งคั่งความรู้ในการออกแบบอาคารแบบประเพณีมิใช่เป็นการเข้ามาแทนที่สิ่งที่ปฏิบัติมาแต่เดิมเสียทีเดียว²⁸

ด้วยโครงสร้างการทำงานในกรมศิลปากรในขณะนั้น นำพาให้พระพรหมพิจิตรได้ทำงานร่วมกับสถาปนิกที่จบการศึกษาจากโรงเรียนสถาปัตยกรรมในต่างประเทศ สร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมระหว่างสถาปนิกที่นำรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยเข้ามาสู่สยาม กับนายช่างผู้เชี่ยวชาญในงานศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมไทยประเพณี สร้างโอกาสในการผลิตผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงภาษาในการออกแบบสถาปัตยกรรม และสุนทรียภาพของงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีความเฉพาะตัว และทันสมัย ตลอดจนแนวคิดและแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ที่เป็นจุดเริ่มต้นในการวางรากฐานระบบการศึกษาวิชาออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ที่ส่งอิทธิพลต่อวงการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน

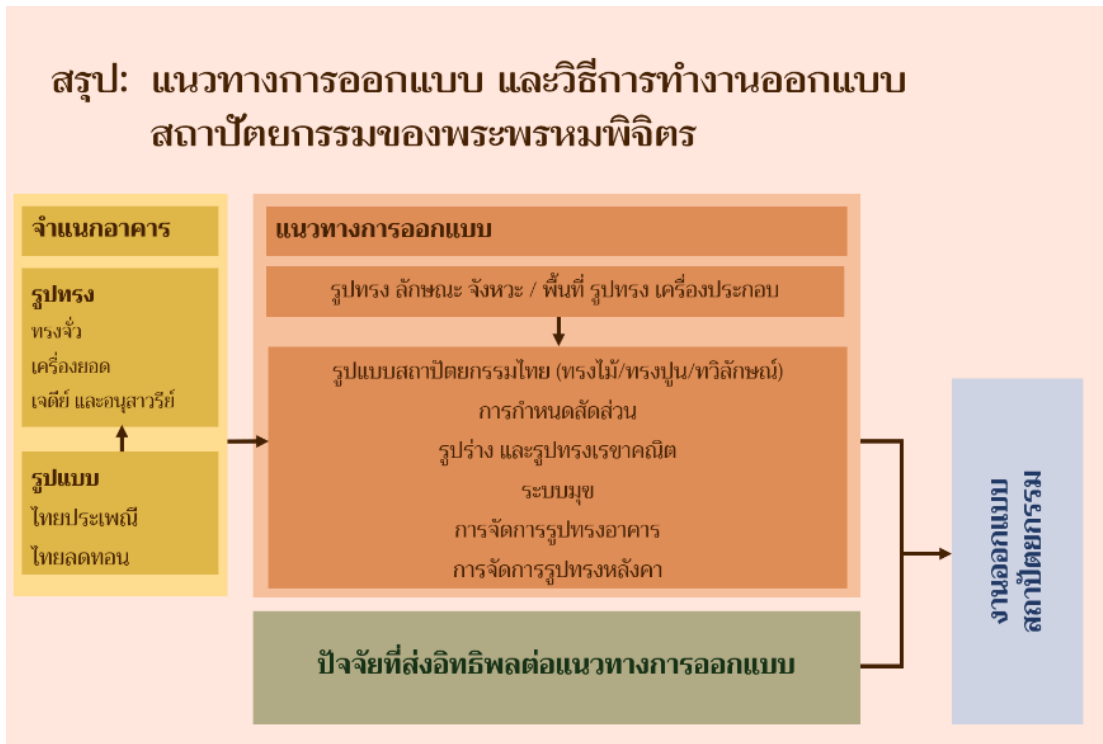
4.4 สรุป

แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรขึ้นอยู่กับหลักการพื้นฐานที่ รูปทรงเครื่องประกอบ ที่คำนึงถึงขนาดพื้นที่ใช้สอยของอาคารที่เพียงพอรูปทรงสัดส่วนอาคารต้องมีความงดงามและมีการประดับตกแต่งอาคารที่สวยงามเหมาะสม ควบคู่กับหลักการรูปทรง ลักษณะ จังหวะที่พระพรหมพิจิตรใช้อธิบายความงามของงานศิลปะไทยในภาพกว้างที่ต้องมีรูปทรงสัดส่วนที่งดงามมีขนาดลักษณะองค์ประกอบที่เหมาะสมและมีจังหวะที่ห่างความละเอียดของลวดลายที่สวยงาม ภายใต้การมองงานสถาปัตยกรรมไทยในฐานะงานศิลปกรรมไทยแขนงหนึ่งหลักการทั้งสองชุดจึงเป็นการอธิบายศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยโดยมีจุดร่วมกันในเรื่องรูปทรงที่มีเกณฑ์สำคัญคือเรื่องสัดส่วนที่งดงามทั้งในระดับลวดลายและรูปทรงอาคารซึ่งพระพรหมพิจิตรได้เขียนอธิบายหลักการไว้อย่างเป็นระบบ ข้อสังเกตสำคัญเมื่อนำหลักการทั้งสองชุดมาวิเคราะห์ร่วมกับงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรพบว่างานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีความหลากหลายของสัดส่วนและรูปทรงอาคารที่มีได้เป็นไปตามหลักการต่างๆ ที่พระพรหมพิจิตรเขียนไว้ในตำราเสมอไป เห็นได้ว่ายังมีหลักการและปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

²⁸ ชมชน พุสินไพบูลย์, Modernization of Building: The Transplantation of the Concept of Architecture from Europe to Thailand, 1930s–1950s, (วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเซฟฟีลด์ ปีการศึกษา 2557). หน้า 587.

การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแนวทางหลักในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางของภาษาในการออกแบบสถาปัตยกรรม ทั้งการจัดการขนาด ส่วน รูปทรงอาคาร ตลอดจนลวดลายประดับตกแต่ง โดยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียง เป็นปัจจัยในการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า “อาคารแบบทวิลักษณ์” รูปแบบสถาปัตยกรรมผสมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงไม้ และทรงปูนเข้าไว้ด้วยกันในอาคารหลังเดียวเป็นเอกลักษณ์สำคัญในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร ควบคู่กับแนวทางการจัดการขนาดส่วนและรูปทรงอาคารตามอย่างงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีทั้งการใช้ระบบมุข การย่อมุม ลมมุม ย่อกระเปาะ การแบ่งดับหลังคา ตลอดจนการซ้อนชั้นหลังคา นอกจากนี้รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่สร้างเอกลักษณ์ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดยใช้กำหนดรูปร่างขององค์ประกอบในผังบริเวณอย่างแนวนอนในโครงการ รูปร่างของลาน ใช้กำหนดรูปร่างผังพื้น อาคาร โดยเฉพาะในอาคารประเภทเจดีย์และอนุสาวรีย์ที่ใช้รูปร่างเรขาคณิตด้านเท่าที่เน้นการเข้าหา ศูนย์กลางมาประกอบกันในผังบริเวณ การใช้รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิตในการลดทอนรายละเอียด องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ใช้รูปร่างเรขาคณิตในการกำหนดเค้าโครงของลวดลายประดับตกแต่ง สถาปัตยกรรมโดยเฉพาะลวดลายหน้าบันอาคาร นอกจากนี้พระพรหมพิจิตรยังใช้ความสัมพันธ์เชิงเรขาคณิตมาอธิบายระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยเพื่อใช้เป็นแบบเรียนวิชาสถาปัตยกรรมไทยที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้สอน

วิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากเมื่อครั้งถวายงานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก่อนหน้าที่พระพรหมพิจิตรจะมีผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นของตนเอง โดยพระพรหมพิจิตรได้รับอิทธิพลในขั้นตอนการทำงานออกแบบตั้งแต่การสำรวจจริงวัดพื้นที่ในการก่อสร้าง ขั้นตอนการออกแบบ – เขียนแบบสถาปัตยกรรมไทย การคัดเส้นจริงเขียนแบบรายละเอียด ตลอดจนการขยายแบบเท่าจริงก่อนการก่อสร้าง ซึ่งพระพรหมพิจิตรนำขั้นตอนการทำงานดังกล่าวมาใช้ในการทำงานออกแบบในสำนักสถาปัตยกรรมกรมศิลปากรร่วมกับสถาปนิกที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศอย่างพระสาโรชรัตนนิมมานก์ แม้จะปรากฏขั้นตอนการทำงานที่แตกต่างกันแต่ก็เห็นความพยายามในการปรับตัวของทั้งพระพรหมพิจิตรในฐานะนายช่างผู้เชี่ยวชาญในองค์ความรู้แบบเก่าและพระสาโรชรัตนนิมมานก์ สถาปนิกผู้นำองค์ความรู้ทางวิชาชีพสมัยใหม่จนเกิดเป็นอาคารที่รูปแบบการใช้งานและโครงสร้างสมัยใหม่ภายใต้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีอย่าง เช่น หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4-39 สรุปแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

บทที่ 5

ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

การศึกษาปัจจัยที่ส่งอิทธิพลในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรช่วยให้เข้าใจที่มาของภาษาทางสถาปัตยกรรมในผลงานออกแบบ ตลอดจนแนวคิด และวิธีการทำงานออกแบบงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรได้อย่างครบถ้วน รอบด้านยิ่งขึ้น ด้วยการศึกษาบริบทแวดล้อมทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา ในช่วงเวลาที่พระพรหมพิจิตรทำงานออกแบบ รวมไปถึงข้อคิดเห็นของพระพรหมพิจิตรเอง และของผู้อื่น ที่กล่าวถึงงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ผ่านหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร แบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการวิเคราะห์ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร โดยสามารถแบ่งการอธิบายได้เป็นสองประเด็น คือ (1) ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อแนวความคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร (2) ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร

5.1 ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อแนวความคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม

ของพระพรหมพิจิตร

หากพิจารณาในเชิงปริมาณของผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมตลอดช่วงชีวิตการทำงานของพระพรหมพิจิตร (พ.ศ. 2473 – 2504) พบว่ามีสองช่วงเวลาที่สามารถดูผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรทั้งที่ได้สร้าง และไม่ได้สร้างจำนวนมาก อย่างมีนัยสำคัญ คือช่วงปี พ.ศ. 2476 – 2485 และช่วงปี พ.ศ. 2490 – 2500 โดยทั้งสองช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีเหตุการณ์สำคัญที่สร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นอย่างมาก ได้แก่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยคณะราษฎร ในปี พ.ศ. 2475 การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2482 – 2488 จนถึงการสิ้นสุดอำนาจของคณะราษฎร ในการทำรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานของส่วนราชการ การกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ ขึ้นใหม่ ที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อวงการออกแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในขณะนั้น ตั้งแต่เนโยบายการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎรอันได้แก่เรื่องความเป็นเอกราชอันสมบูรณ์ของชาติ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เศรษฐกิจ ความเสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประเทศอย่างเร่งด่วนเพื่อตอบสนองหลัก 6 ประการดังกล่าว เกิดโครงการก่อสร้างอาคารจำนวนมากของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยทั้งอาคารราชการ

ศาล โรงเรียน ตลอดจนศาสนสถาน การสร้างค่านิยมใหม่ที่เรียกว่า รัฐนิยม ตลอดจนการสร้าง และเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมเมื่อพันเอก หลวงพิบูลสงคราม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีช่วงแรก ในปี พ.ศ. 2481-2487 ที่เรียกว่าเป็นยุคสมัยแห่ง “การสร้างชาติ”¹ งานสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งช่วยสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า พันสมัย แตกต่างจากสมัยการปกครองด้วยระบอบเก่า ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการสร้างรูปธรรมให้แก่อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลในช่วงแห่งความผันผวนทางการเมืองนี้

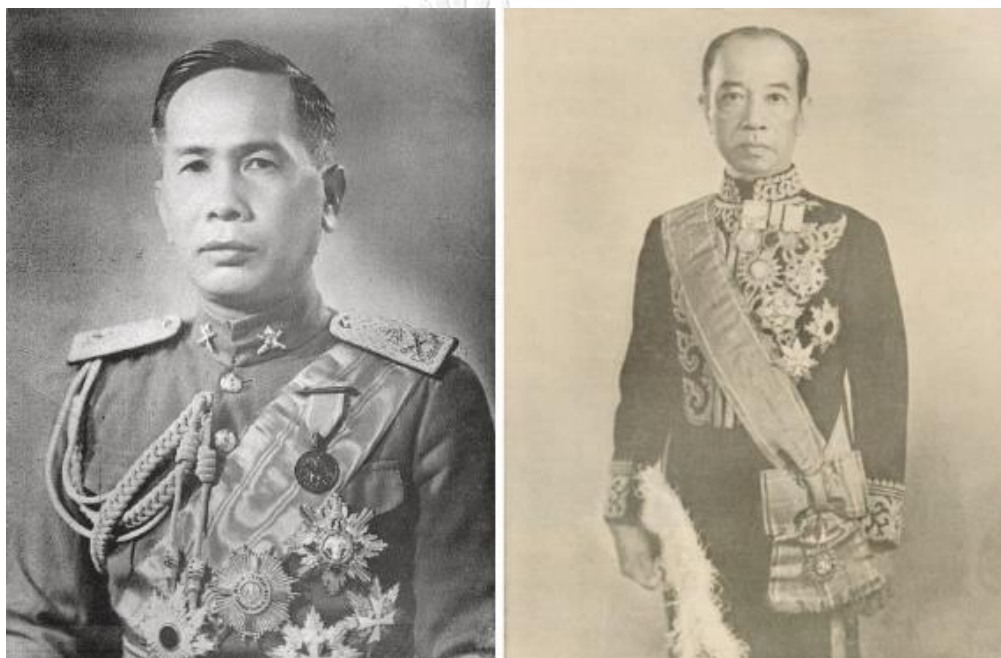

ภาพที่ 5-1 ผนังประดับหลัก 6 ประการของคณะราษฎรงานฉลองรัฐธรรมนูญ
(ที่มา: ชาตรี ประกิตนันทการ, 2548)

บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายบริหารประเทศ ตลอดจนสร้างค่านิยม และอุดมการณ์ต่างๆ ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร ที่ร่วมสมัยกับและมีอิทธิพลต่อการทำงานของพระพรหมพิจิตร มีสองท่าน ท่านแรกคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในช่วงเวลาที่พระพรหมพิจิตรมีงานออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นจำนวนมาก ทั้งสองช่วงเวลาคือในปี พ.ศ. 2481 -

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย : 2475-2500, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 175.

2487 และในปี พ.ศ. 2491 – 2500 ท่านที่สองคือ หลวงวิจิตรวาทการ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2477 – 2485 หลังจากการยุบศิลปากรสถานหน่วยงานที่พระพรหมพิจิตรสังกัดอยู่มาเป็น กรมศิลปากร สังกัดกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ. 2476 นอกจากนี้หลวงวิจิตรวาทการยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้าง และเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่หลวงวิจิตรวาทการเรียกว่า “ลัทธิชูชาติ”² นับจากหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงต้นทศวรรษ 2500 ซึ่งส่งอิทธิพลอย่างมากต่อแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม และการอธิบายนิยามสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 5-2 (ซ้าย) จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ขวา) หลวงวิจิตรวาทการ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

จากบริบททางสังคมไทยที่ร่วมสมัยกับพระพรหมพิจิตรพบว่า มีปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อแนวความคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรอยู่สามประการด้วยกันได้แก่ (1) การค้นหาศิลปกรรมประจำชาติเพื่อตอบสนองแนวคิดชาตินิยม (2) การเชื่อมโยงพุทธศาสนากับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และ (3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และระเบียบทางราชการสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

² สายชล สัตยานุรักษ์, 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 2 ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ 2475, (กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซด์, 2557). หน้า 10.

5.1.1 ศิลปกรรมประจำชาติ รูปธรรมแห่งแนวคิดชาตินิยม

การนิยามความหมาย “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ให้แก่ประชาชนในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีหลวงวิจิตรวาทการอธิบดีกรมศิลปากร เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญตั้งแต่ทศวรรษ 2470 จนถึงต้นทศวรรษ 2500 มีอุดมการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐบาล แต่ช่วงที่สอดคล้องกับแนวคิดและงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรสองอุดมการณ์ ได้แก่ การสนับสนุนให้คนในชาติค้นหาความเป็นไทยอันดีงาม ซึ่งสามารถทำได้โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ และศิลปะของชาติ หรือที่เรียกว่าอุดมการณ์ชาตินิยม และการเชื่อมโยงพุทธศาสนาเข้ากับระบอบประชาธิปไตย³ ซึ่งทั้งสองอุดมการณ์ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่ถูกใช้มาแล้วตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ถูกนำมาอธิบายใหม่ให้สอดคล้องกับแนวความคิดว่าด้วยการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยใช้งานสถาปัตยกรรมเครื่องมือในการแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม

หากพิจารณาในเชิงปริมาณช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ หรือสถาปัตยกรรมตะวันตก แต่จะเป็นการด่วนสรุปเกินไปหากจะกล่าวว่าเป็นเพราะชนชั้นนำในสังคมสมัยนั้นไม่นิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ด้วยเห็นว่ามีความล้าสมัยของรูปแบบสถาปัตยกรรม หรือเพราะเป็นเครื่องแสดงสิทธิทางสังคม และเอกสิทธิ์ของชนชั้นนำผ่านงานสถาปัตยกรรมหรือที่เรียกว่า “ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย”⁴ ที่ขัดกับอุดมการณ์ความเสมอภาคของยุคสมัยเพียงเท่านั้น เพราะเมื่อพิจารณาอาคารจำนวนน้อยเหล่านั้นจะพบว่าล้วนเป็นโครงการออกแบบสถาปัตยกรรมของรัฐที่มีความสำคัญในระดับชาติ ที่ต้องการรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ความเป็นไทย แสดงความเจริญรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์อันยาวนานของชาติ สู่สายตาประชาชนชาวไทย และประชาคมโลก สอดรับกับแนวคิดชาตินิยมความเป็นไทยที่ปัญญาชนในสมัยนั้นมีความตื่นตัวในการเผยแพร่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัวอย่างอาคารสำคัญที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเช่น หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาสยามในงานแสดงนิทรรศการระหว่างประเทศ กรุงปารีส ตลอดจนวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แม้ว่าจะมีความทันสมัยในเชิงวัสดุ และเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่อย่าง คอนกรีต แต่ก็ยังคงแสดงเอกลักษณ์

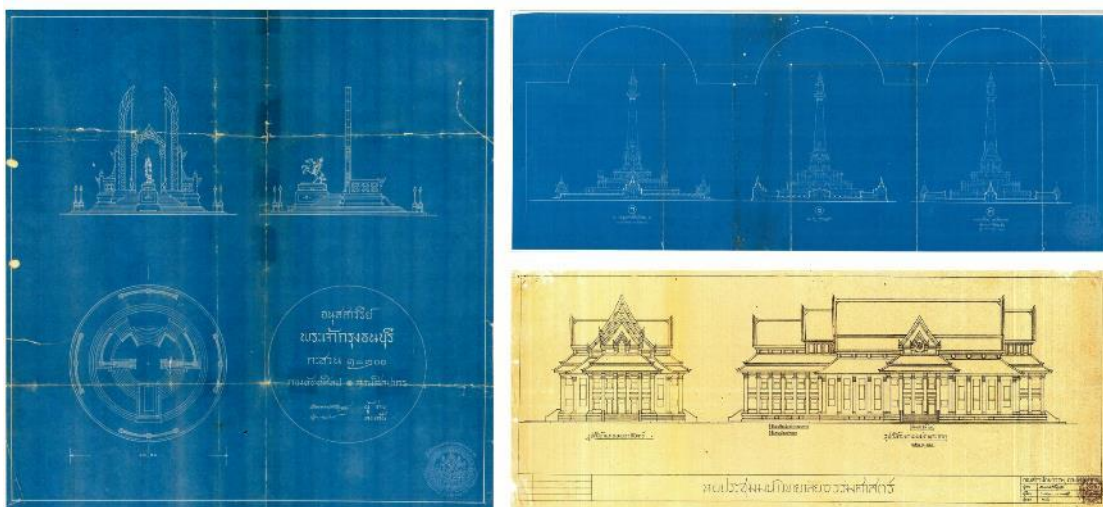
³ สายชล สัตยานุรักษ์, 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 2 ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ 2475, (กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซตี้, 2557). หน้า 49, 58.

⁴ นิจ หิญชีระนันท์, ปาฐกถาชุด "สิรินธร" ครั้งที่ 9 เรื่อง "สถาปัตยกรรมไทย", (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537).

สถาปัตยกรรมไทยในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่งอย่างถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบแบบแผนทางสถาปัตยกรรมไทย นอกจากนี้ยังมีโครงการที่ไม่ได้ถูกสร้างจริง หรือเคยมีแบบร่างสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย เช่น อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี อนุสาวรีย์ไทยแบบร่างหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อันเป็นโครงการที่มีความสำคัญเป็นภาพลักษณ์ของประเทศไทย และที่สำคัญอาคารเหล่านั้นสามารถตอบสนองแนวคิดชาตินิยมของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่นวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ที่แสดงการใช้ภาษาทางสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่มีมาก่อน แต่เปลี่ยนการอธิบายใหม่ให้สื่อความหมายทางประชาธิปไตยตอบสนองอุดมการณ์ของยุคสมัย แทนการสื่อถึงพระมหากษัตริย์อย่างสถาปัตยกรรมประเภทวัดในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถือได้ว่าพระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างคนสำคัญที่มีบทบาทโดดเด่นในการสร้างรูปธรรมของแนวคิดชาตินิยมความเป็นไทยของยุคสมัยผ่านงานออกแบบสถาปัตยกรรม และการสอนในสถาบันการศึกษา

ภาพที่ 5-3 (จากซ้าย) ศาลาสยามในงานแสดงนิทรรศการระหว่างประเทศ กรุงปารีส
หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

ภาพที่ 5-4 (ซ้าย) แบบร่างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ขวาบน) แบบร่างอนุสาวรีย์ไทย
รูปแบบประกาศนียบัตร (ขวาล่าง) แบบร่างหอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

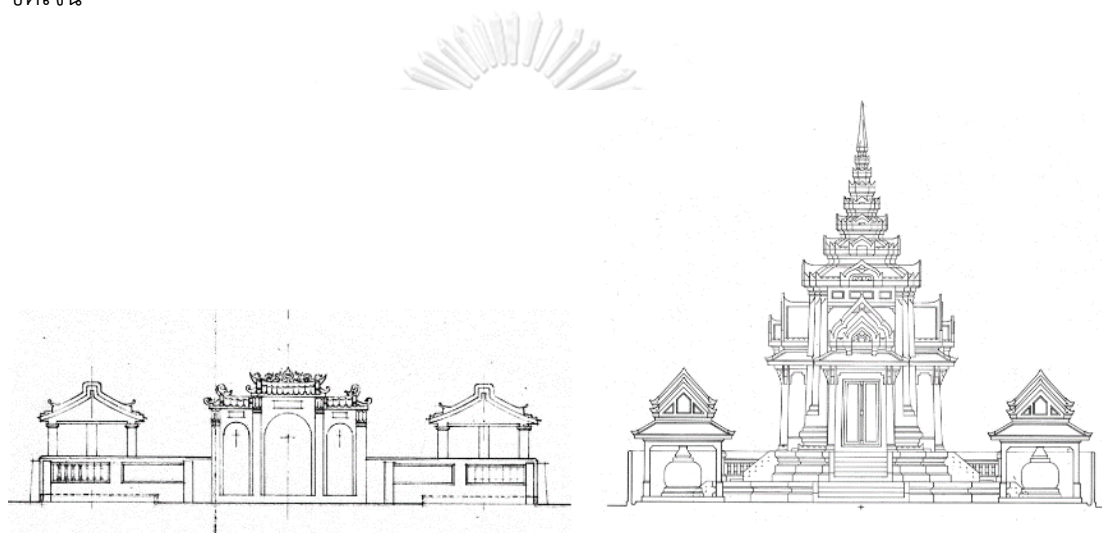
นโยบายหลักของกรมศิลปากรในสมัยที่หลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดีคือ แนวคิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปกรรมแบบจารีต เพื่อแสดงความเจริญของชาติที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง มีความสอดคล้องกับความเห็นที่พระพรหมพิจิตรแสดงในปาฐกถา เรื่องประณีตศิลปกรรมของไทย พุทธที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ที่กล่าวว่า กรมศิลปากรมีนโยบายกำหนดแนวทางการสถาปัตยกรรม และงานประณีตศิลปกรรม ให้มีลักษณะของชาติไทยอยู่ด้วยเสมอ⁵ ในปาฐกถาเดียวกันนี้ยังแสดงความเห็นในทางชื่นชม ยกย่องเรื่องการรักษาศิลปกรรมไทยว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม เป็นเครื่องนำพาความเจริญมาสู่ชาติ ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกันกับแนวคิดการรักษาศิลปของชาติเป็นส่วนหนึ่งแห่งการรักษาชาติของหลวงวิจิตรวาทการ นอกจากนี้ในปาฐกถาหัวข้อ ชีวิตการช่างฝ่ายประณีตศิลปกรรมไทย พระพรหมพิจิตรยังชื่นชมนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า “เป็นผู้เล็งเห็นการณ์ไกลโดยเห็นว่าศิลปของไทยเราเป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของชาติ ควรฟื้นฟูบำรุงให้มีชีวิตสดชื่นงอกงามขึ้นมาหลังจากที่ร่วงโรยอยู่แล้ว”⁶

ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรแสดงความคิดเห็นเรื่องการเลือกรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย แทนที่การเก็บอาคารเดิมที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีน ในโครงการออกแบบปรับปรุงศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรีในปี พ.ศ. 2479 – 2480 โดยปรากฏในลายพระหัตถ์ของ

⁵ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร, (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533). หน้า 73.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2480 โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในโครงการของพระพรหมพิจิตร ที่ต้องการหรืออาคารเดิมที่เป็นแบบจีนออก แล้วแทนที่ด้วยอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยทั้งหมด ชัดกับความเห็นของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ที่ทรงเห็นว่าอาคารเดิมสร้างไว้ดีแล้ว ควรเก็บไว้เพื่อรักษาของเก่าไว้ให้คงทางประวัติศาสตร์ และเพื่อประหยัดงบประมาณ แสดงให้เห็นแนวความคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่ได้รับอิทธิพลของแนวคิดชาตินิยมความเป็นไทยผ่านการนิยามรูปแบบศิลปกรรมประจำชาติ อย่างชัดเจน

ภาพที่ 5-5 แบบลายเส้นเปรียบเทียบศาลหลักเมืองจังหวัดสุพรรณแบบเดิม (ซ้าย)
กับแบบปรับปรุงของพระพรหมพิจิตร (ขวา)
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

จากการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นศิลปกรรมประจำชาติ กับการสร้างชาติไทยเห็นได้ชัดว่า คณะราษฎรมิได้ปฏิเสธสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบจารีต แต่ใช้ควบคู่กับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก หรือที่เรียกว่าอาคารแบบ “ทันสมัย” โดยเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในอาคารที่มีความสำคัญระดับชาติเพื่อแสดงภาพลักษณ์ของประเทศไทย พระพรหมพิจิตรคือนายช่างคนสำคัญที่ทำให้แนวคิดชาตินิยมความเป็นไทยของหลวงวิจิตรวาทการ ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แสดงออกสู่สาธารณชนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานสถาปัตยกรรม ชัดเจนว่าพระพรหมพิจิตรมิใช่เพียงนายช่างที่ทำงานตามนโยบายของรัฐบาลเพราะเป็นหน้าที่ แต่ยังแสดงถึงการได้รับ

อิทธิพลทางความคิดของแนวคิดดังกล่าว ควบคู่กับแนวความคิดในมุมมองของนายช่างผู้ทำงาน ออกแบบ ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

5.1.2 พุทธศาสนากับประชาธิปไตย

แนวคิดการนำศาสนาเข้ามาเป็นหนึ่งในสถาบันหลักที่แสดงความเป็นชาติที่รุ่งเรือง เจริญก้าวหน้านั้นปรากฏมาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดย เหตุผลของการเลือกพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาตินั้น สายชล สัตยานุรักษ์ วิเคราะห์ไว้ว่าเพราะ พระพุทธศาสนาเอื้อประโยชน์อย่างมากในการนิยามความหมายของ “ชาติไทย” และ “พระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย”⁷ กล่าวคือการพยายามทำให้ประชาชนเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรง เป็นผู้นำทั้งทางโลก และทางธรรม ซึ่งสอดคล้องกับคติในสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอนาคตพุทธ หรือพระโพธิสัตว์ โดยรัชกาลที่ 6 ทรงเปลี่ยนการใช้ศักราช จากมหาศักราช และรัตนโกสินทร์ศก มาเป็นพระพุทธศักราช เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2456⁸ ทรงพระราช นิพนธ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเรื่อง พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ชิ้นสำคัญ ที่มีเนื้อหาส่งเสริมให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีความเหมาะสมสอดคล้องกับการปกครองในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยทรงกล่าวยกย่องว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ดีที่สุดของโลก เป็นต้น

ในทศวรรษที่ 2480 พุทธศาสนายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสำนึกความเป็นชาติ ไทยเช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่สร้างคำอธิบายใหม่ให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยโดยเหตุผลสำคัญที่รัฐบาลของคณะราษฎร นำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือกใช้ พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในเครื่องมือสร้างชาตินั้นเนื่องจากในขณะนั้นเกิดกระแสต่อต้านการนำระบบ รัฐสภาภายใต้รัฐธรรมนูญแบบตะวันตกมาใช้โดยคณะราษฎรว่า ล้มความเป็นไทย และเพื่อการ ประนีประนอมกับกลุ่มอำนาจเก่า รัฐบาลจึงเลือกนำพุทธศาสนามารับมือกระแสต่อต้านดังกล่าว โดย พยายามนำพุทธศาสนาเชื่อมโยงเข้ากับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แทนที่การสนับสนุน สภาวะพระโพธิสัตว์ และอนาคตพุทธของพระมหากษัตริย์ โดยหลวงวิจิตรวาทการเสนอแนวคิดความ เจริญก้าวหน้าทางจิตใจ ควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ เพิ่มคำอธิบายลักษณะนิสัยของคนไทยแต่เดิม ว่าเป็นคนรักความประณีต เป็นผู้ยึดมั่นในศีลธรรม สอดคล้องกับแนวทางของพุทธศาสนา พบบาง

⁷ สายชล สัตยานุรักษ์, 10 ปีญาชนสยาม เล่ม 1 ปีญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์, (กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซตี้, 2557).

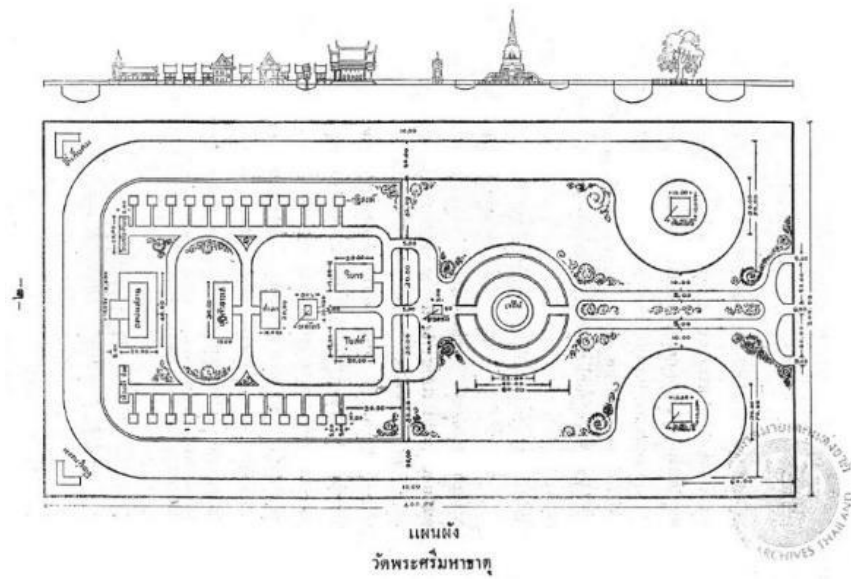
หน้า 213.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

ออกแบบสถาปัตยกรรมขึ้นสำคัญอันเนื่องจากแนวคิดพุทธศาสนา กับประชาติปไตยของรัฐบาล คณะราษฎรในทศวรรษที่ 2480 ได้แก่ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค ซึ่งพระพรหมพิจิตรเป็นผู้ออกแบบทั้งสองโครงการ

งานสถาปัตยกรรมขึ้นสำคัญของคณะราษฎร ในทศวรรษที่ 2480 คือการนำเสนอโครงการก่อสร้างวัดประชาติปไตย ณ ท่งบางเขนของรัฐบาลในปี พ.ศ. 2483 หรือที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน มีการระบุหลักการและเหตุผลในการสร้างวัดตอนหนึ่งเอาไว้ว่า “เพราะพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการปกครองระบอบประชาติปไตย”⁹ เมื่อพิจารณาความสำคัญของโครงการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขนพบว่าเป็นโครงการก่อสร้างวัดสำคัญแห่งแรกหลังจากที่ไม่มีการสร้างวัดสำคัญขึ้นเลยนับแต่สมัยรัชกาลที่ 6 และสร้างโดยรัฐบาลในระบอบประชาติปไตย การเลือกตำแหน่งที่ตั้งท่งบางเขนที่เคยเป็นสมรภูมิสู้รบครั้งกับญวนรบใน ปี พ.ศ. 2476 โดยคณะราษฎรเป็นฝ่ายชนะ ท่งบางเขนจึงเป็นที่ตั้งสำคัญที่ต่อย้ำชัยชนะของคณะราษฎรต่อกลุ่มอำนาจเก่า แต่ระหว่างการก่อสร้างพบปัญหาที่แสดงความไม่พร้อมของรัฐบาลในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขนโดยเฉพาะปัญหาด้านงบประมาณ จนรัฐบาลต้องประกาศขอเรียกรายเงินในการก่อสร้างจากประชาชน แต่ในที่สุดก็สามารถก่อสร้างอาคารหลัก ได้แก่ พระอุโบสถ พระเจดีย์ หอระฆัง และกุฏิสงฆ์ จนแล้วเสร็จสมบูรณ์สามารถให้พระภิกษุจำพรรษาได้ในปี พ.ศ. 2493 โดยอาคารทั้งหมดมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของสถาปัตยกรรมไทยครบถ้วนทุกประการ ผลตอบรับของสังคมที่มีต่อโครงการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขนพบว่าเป็นไปในทางบวก โดยในระหว่างการก่อสร้างวัดมีประชาชนให้ความสนใจสนับสนุนโครงการนี้เป็นอย่างมากเห็นได้จาก การขอเรียกรายเงินจากประชาชนซึ่งได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดี มีประชาชนส่งจดหมายแสดงความจำนงมอบพระพุทธรูปเพื่อเป็นพระประธานของวัด และมีประชาชนจากจังหวัดอุทัยธานีแสดงความจำนงมอบขบวนพระสงฆ์กลุ่มแรกของวัด เป็นต้น

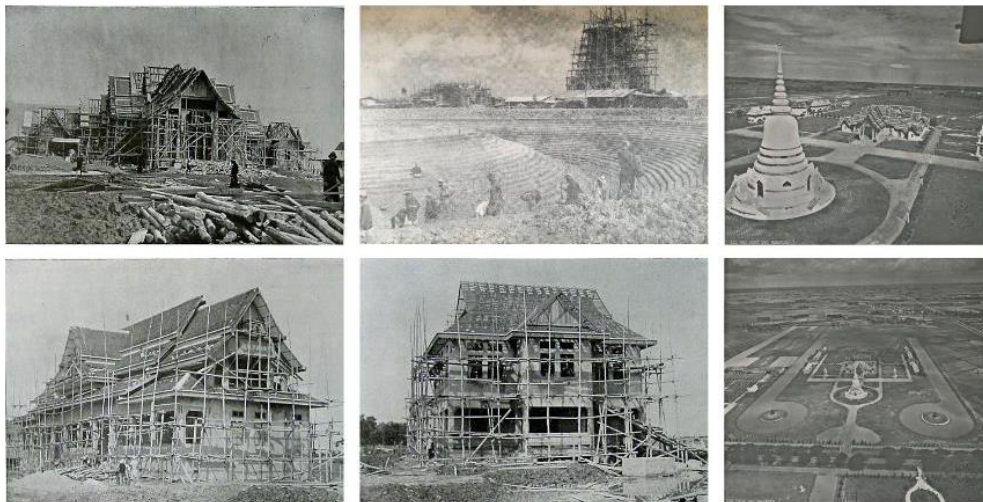
⁹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.46/2 เรื่องสร้างวัดประชาติปไตย (วัดพระศรีมหาธาตุ) พ.ศ.2483-2496.

ภาพที่ 5-6 ผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
ในประกาศเรียกรายเงินสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ของกรมโฆษณาการ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

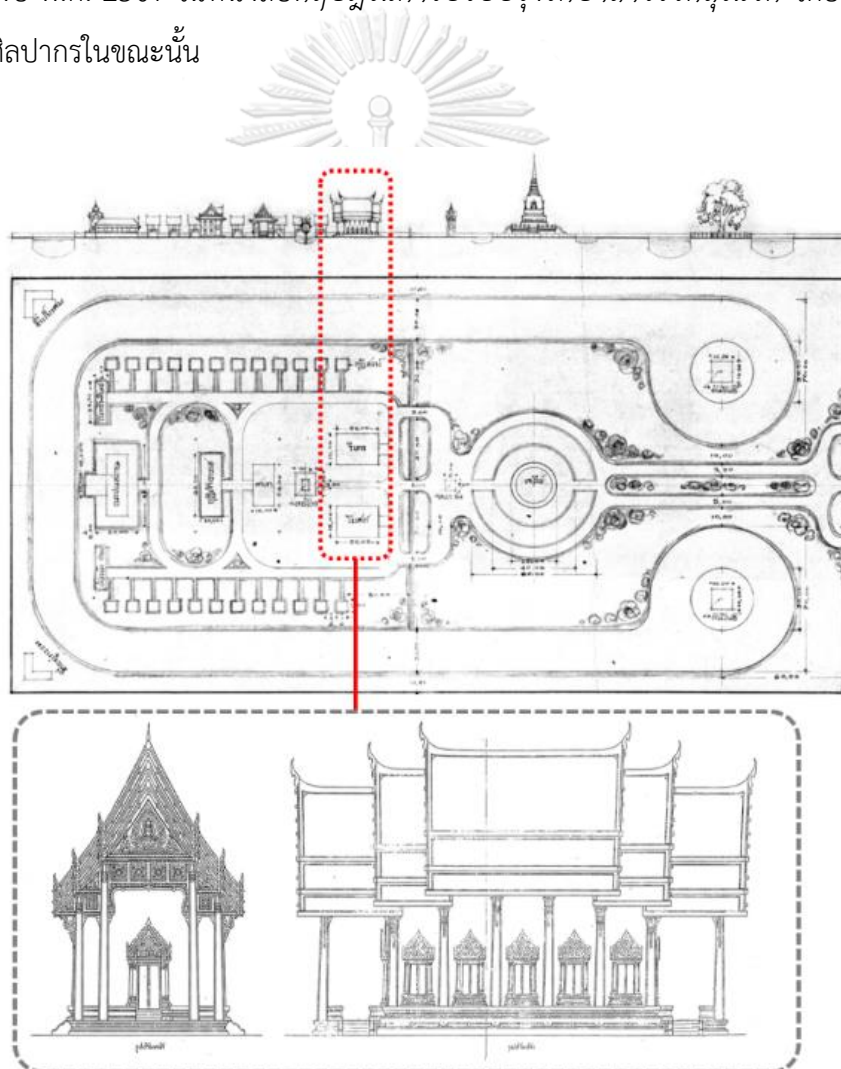
โครงการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ประสบความสำเร็จในการสร้างการยอมรับของสังคมต่อคณะราษฎรภายใต้ระบอบประชาธิปไตย สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลคณะราษฎรเป็นอย่างมาก ทั้งยังสามารถลบกระแสการโจมตีที่ว่าคณะราษฎร ล้มความเป็นไทย โดยใช้พุทธศาสนาได้อย่างประสบความสำเร็จ เห็นได้ว่าโครงการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน มีความสำคัญต่อคณะราษฎรอย่างมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5-7 ภาพการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ข่าวภาพไทย)

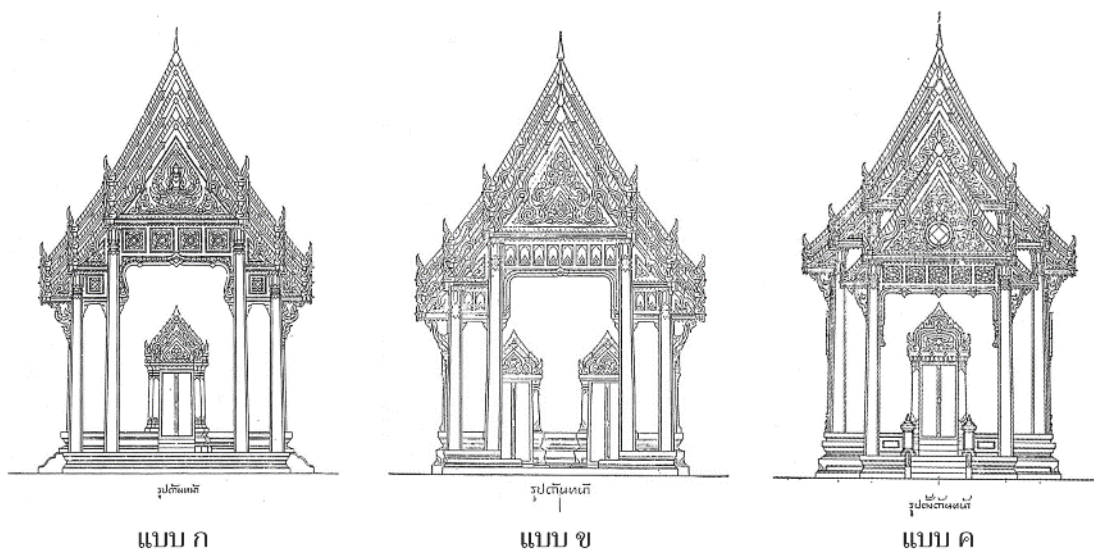
แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค พ.ศ. 2483 เป็นอีกโครงการหนึ่งที่รัฐบาลใช้งานสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือกำหนดรูปแบบศิลปกรรมประจำชาติไทย ผ่านการสร้างมาตรฐานของแบบก่อสร้างพระอุโบสถที่กระจายไปยังวัดต่างๆ ทั่วประเทศ และมีการส่งเสริมอย่างจริงจังให้วัดต่างๆ เลือกรสร้างพระอุโบสถตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กำหนดไว้จากส่วนกลาง เห็นได้จากแบบร่างโครงการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ในปีเดียวกัน ที่แนบมากับประกาศ *การบริจาครทรัพย์ร่วมกุศลในการสร้าง วัดพระศรีมหาธาตุ*¹⁰ ปรากฏแบบที่ใช้แบบพระอุโบสถมาตรฐานมาออกแบบเป็นพระอุโบสถ และวิหารอีกด้วย ทั้งยังปรากฏการสนับสนุนให้วัดต่างๆ ใช้แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค นี้มาถึงปี พ.ศ. 2507 ในหนังสือ *ทฤษฎีในการปรับปรุงรักษาถาวรวัตถุในวัด* โดยธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น

ภาพที่ 5-8 แบบพระอุโบสถมาตรฐานในแบบร่างผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

¹⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.0701.46/1 เรื่องสร้างวัดประชาธิปไตย (วัดพระศรีมหาธาตุ) พ.ศ.2483-2496.

ข้อสังเกตสำคัญของแบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค ที่จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2483 คือการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแบบจารีตที่พบได้มากในพื้นที่ภาคกลาง และศิลปกรรมในราชสำนักสยาม มาเป็นแบบพระอุโบสถทั้งสามรูปแบบ แสดงให้เห็นรูปแบบของศิลปกรรมประจำชาติที่รัฐบาลส่งเสริมให้เกิดขึ้นนั้นมีรูปแบบที่ถูกต้องหนึ่งเดียว ส่งผลให้มีการแบ่งแยกรูปแบบศิลปกรรมต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่การควบคุมของรัฐบาลไทย มีการมองว่ารูปแบบศิลปกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาที่ได้รับอิทธิพลต่างชาติ หรือมีรูปแบบพื้นถิ่นไม่ถูกต้องเหมาะสมกับประเทศไทย มีคุณค่าทางความมาม่น้อยกว่าศิลปกรรมไทย ส่งผลให้เกิดความพยายามรื้อทำลายงานศิลปกรรมสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และสร้างทดแทนด้วยรูปแบบศิลปกรรมแบบภาคกลางที่มองว่าเป็นศิลปกรรมไทย จำนวนมาก โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวอย่างที่สำคัญคือโครงการออกแบบปรับปรุงศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรีในปี พ.ศ. 2479 – 2480 ที่ปรากฏความเห็นของพระพรหมพิจิตรนายช่างผู้ออกแบบในเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารที่จะออกแบบขึ้นใหม่ ว่าสมควรให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยผ่านแบบร่างครั้งแรกที่ออกแบบเป็นสถาปัตยกรรมเครื่องยอด และในเอกสารลายลักษณ์ยังปรากฏความเห็นเชิงลบของพระพรหมพิจิตรต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมของศาลเจ้าพ่อหลักเมืองที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีน ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือแบบพระอุโบสถมาตรฐาน ที่จัดทำขึ้นมีความถูกต้องครบถ้วนขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และลวดลายประดับตกแต่งอาคารตามแบบจารีตทุกประการ นอกจากการปรับสัดส่วนองค์ประกอบให้เข้ากับวัสดุก่อสร้างที่เป็นคอนกรีตแล้ว ในเรื่องของรูปแบบไม่มีการลดทอนแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่าถึงแม้กระแสดการสนับสนุนความทันสมัยของคณะราษฎรจะมีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยสมัยนั้น แต่อาคารทางศาสนาในสมัยนี้ให้ความสำคัญกับการรักษาความถูกต้องครบถ้วนของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบประเพณีมากกว่า และแสดงความทันสมัยผ่านการใช้วัสดุก่อสร้างอย่างคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ส่วนโครงสร้างจนถึงลวดลายประดับตกแต่งอาคาร

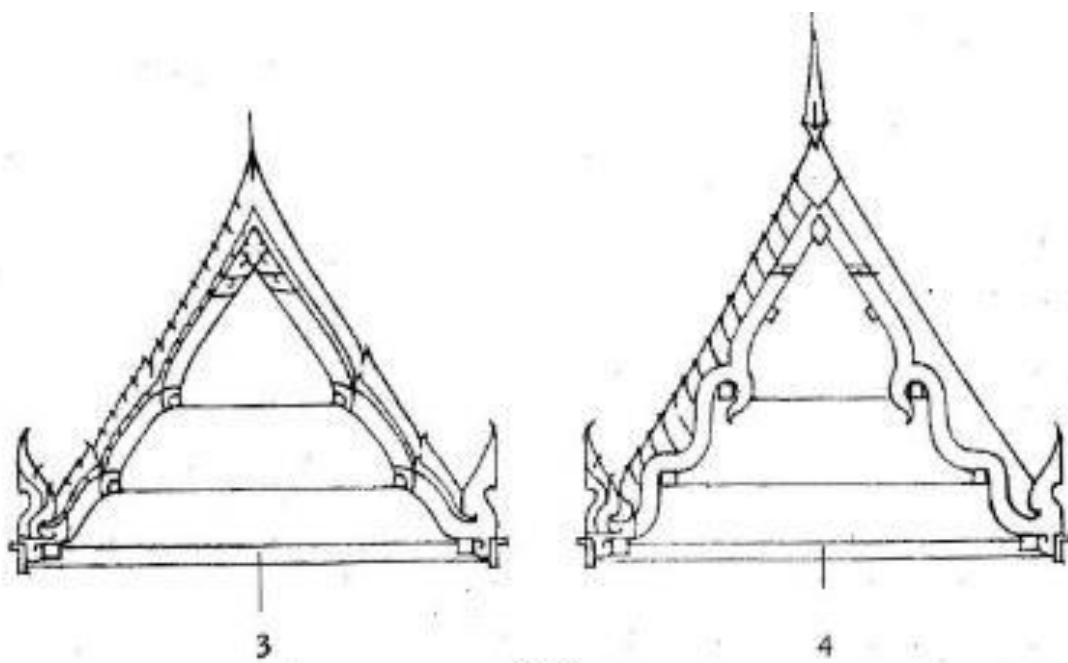
ภาพที่ 5-9 ด้านหน้าแบบพระอุโบสถมาตรฐาน แบบ ก ข และ ค
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

แบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค แสดงให้เห็นการใช้งานสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือส่งเสริมแนวคิดพระพุทธศาสนาที่ระบอบประชาธิปไตย ในเชิงนโยบายของคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นเครื่องแสดงนิยามศิลปกรรมประจำชาติในความหมายของคณะราษฎรได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดการสร้างมาตรฐานการก่อสร้างสถาปัตยกรรมอันเนื่องในศาสนาของประเทศไทย

การเชื่อมโยงพุทธศาสนากับการอธิบายที่มา และความหมายขององค์ประกอบงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมไทย มีการเขียนถึงบ่อเกิดแห่งศิลปกรรมไทยว่ามาจากดอกบัว ปรากฏทั้งในหนังสือ *พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น และปาฐกถา เรื่องเวียนรอบ 100 ปีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์* ที่กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นบ่อเกิดแห่งศิลป โดยให้เหตุผลว่าเพราะดอกบัว เป็นดอกไม้ที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีกลิ่นรสหอมหวาน ปรากฏอยู่ในตอนต่างๆ ของพุทธประวัตินอกจากนี้ยังพบการอธิบายที่มา หรือความหมายขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยส่วนต่างๆ ให้มีความหมายเกี่ยวกับพุทธศาสนา อย่างการอธิบายความหมายหน้าจั่วทรงเครื่องลายองแบบมีนาคสดุ้งว่ามาจากภาพของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า หน้าจั่วแบบภควา¹¹

¹¹ พระพรหมพิจิตร, ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น, (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า 76.

แทนความหมายของส่วนประดับหลังคาที่เรียกว่า เครื่องล่ายองว่าเปรียบได้กับเรือนรัศมีของพระพุทธรเจ้า

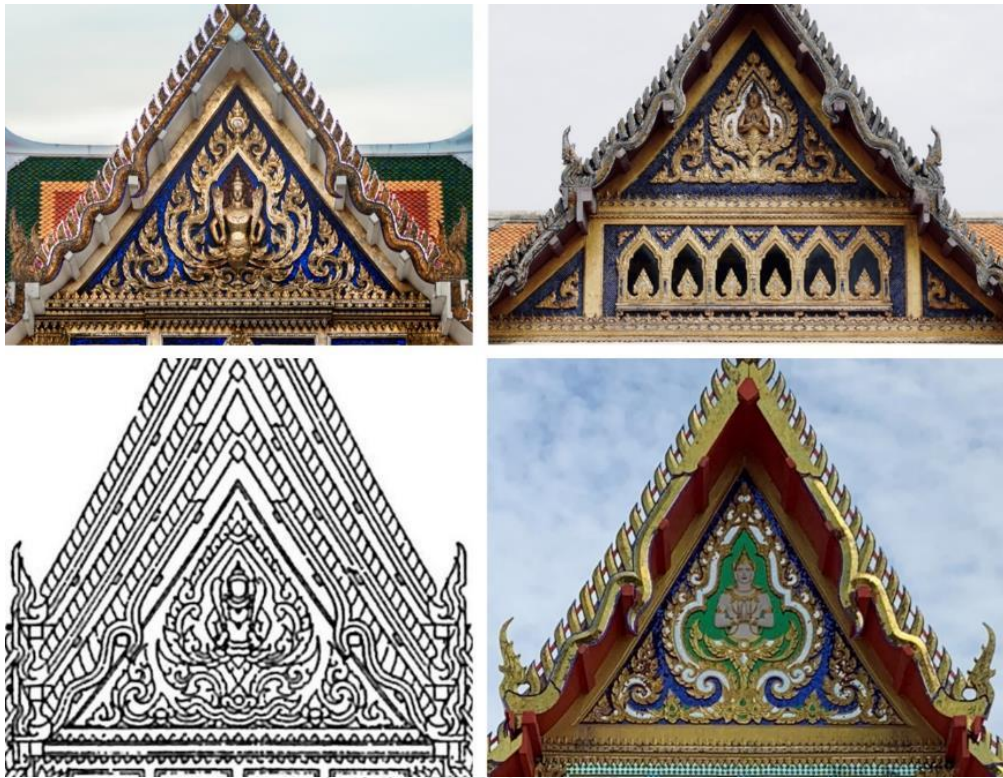
หน้าจั่ว

จะวางเป็นรูปพระภาคว่าเป็นเรือนรัศมี ซึ่งให้ความสัดชนแก่ผู้ที่ได้พบเห็นมาแลดูแต่เห็นหลัง

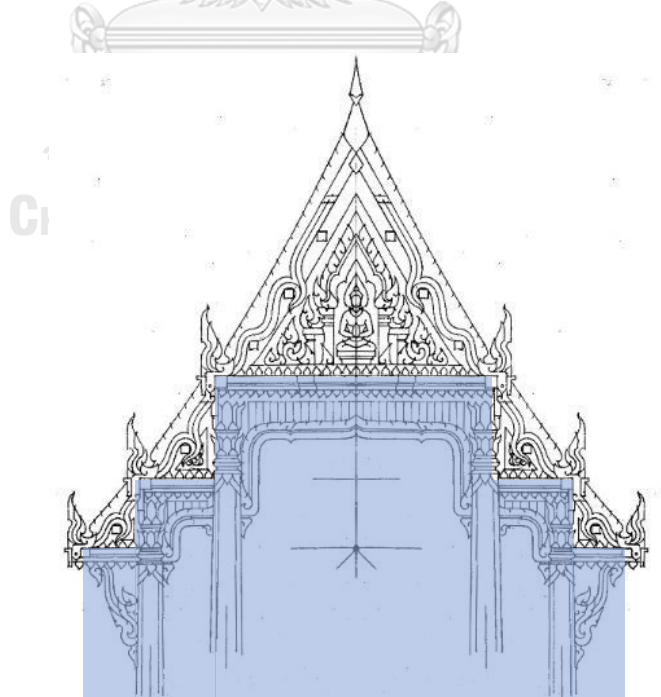
ภาพที่ 5-10 หน้าจั่วแบบภาคคว่ำ

(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

การอธิบายความหมายของรูปตั้งด้านสกัดพระอุโบสถว่าหมายถึงเครื่องบูชาในลักษณะของโตะหมู่บูชา โดยหลังคาจั่วหลักหมายถึงโตะประธานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยมีหน้ากระดานฐานพระเปรียบได้กับฐานพระพุทธรูป หลังคาประดับที่สองที่ลดลงมาทั้งสองข้างเท่ากับรูปพระสาวก นอกจากนี้ยังมีการอธิบายความหมายลงรายละเอียดไปถึงลวดลายประดับตกแต่งงานสถาปัตยกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาด้วย เช่น รูปเทพพนม รูปอรุณเทพบุตร ที่หน้าบันของพระอุโบสถหมายถึงการเชิญเทพมาพิทักษ์รักษา ซึ่งพบมากในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรแทนที่การใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 5-11 (จากซ้าย) หน้าบันพระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน, พระที่นั่งเย็น วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, พระอุโบสถ วัดมณฑป, แบบพระอุโบสถมาตรฐาน แบบ ก (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565, อธิภัทร แสงผล, 2561, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 5-12 รูปตั้งด้านสกัดพระอุโบสถตามความหมายเครื่องบูชาในลักษณะของโต๊ะหมู่บูชา (ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

การใช้สถาปัตยกรรมแบบจารีตเป็นเครื่องมือสนับสนุนแนวคิดคุณค่าทางจิตใจ และส่งเสริมความเป็นผู้มีศีลธรรมให้กับประชาชนของหลวงวิจิตรวาทการนั้น ตรงกันกับแนวคิดของพระพรหมพิจิตรที่ว่า ความถูกต้องของระเบียบแบบแผนของสถาปัตยกรรมไทย นอกจากเป็นการแสดงภูมิปัญญาทางศิลปกรรมของชาติแล้ว ยังเป็นการออกแบบเพื่อหวังผลในเชิงจิตใจแก่ประชาชนทั่วด้วย โดยจะช่วยส่งเสริมศีลธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้ใช้อาคาร และผู้พบเห็น สอดคล้องกับผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมสำคัญทางพุทธศาสนา อย่างพระอุโบสถของพระพรหมพิจิตรทุกชิ้น ทั้งพระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และแบบพระอุโบสถมาตรฐาน ก ข ค ถึงแม้จะมีการใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีต และเหล็ก แต่ในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมไม่มีการลดทอนเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมให้อาคารมีความเรียบเกลี้ยงลงแต่อย่างใด ยังคงรักษาองค์ประกอบประดับตกแต่งอย่างครบถ้วนตามระเบียบ แบบแผน ที่พระพรหมพิจิตรให้ความหมายขององค์ประกอบงานศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมไทยที่เชื่อมโยงพุทธศาสนาเช่น การออกแบบฐานอาคารให้มีลวดบัวอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี การประดับเสาสุมุภด้วยบัวหัวเสา มีการลดชั้นหลังคาสามดัดให้รูปด้านหน้าพระอุโบสถมีความหมายเป็นเครื่องบูชาแบบโต๊ะหมู่บูชา การทำส่วนประดับหลังคาที่มีองค์ประกอบของ ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ รวยระกา ที่เรียกโดยรวมว่าเครื่องล่ายองแบบภคว์ การประดับลวดลายหน้าบันด้วยลายเทพพนมแวดล้อมด้วยลวดลายกระกนก

เห็นได้ชัดว่าแนวความคิดในเรื่องพุทธศาสนา ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองส่งอิทธิพลต่อแนวคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรม รวมไปถึงการเขียนตำราสร้างทฤษฎีในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรเป็นอย่างมาก แนวคิดของปัญญาชน และรัฐบาลในสมัยนั้นมีความสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดทางด้านสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรเป็นอย่างมาก ทำให้พระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างคนสำคัญที่รัฐบาลเลือกให้เป็นผู้ออกแบบงานสำคัญระดับชาติมากมายขึ้นตลอดระยะเวลาของรัฐบาลที่มาจากคณะราษฎร จากความสอดคล้องทางแนวคิดดังกล่าวยิ่งตอกย้ำข้อเสนอที่ว่าพระพรหมพิจิตรเป็นผู้สร้างรูปธรรมทางความคิดของคณะราษฎรผ่านงานออกแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีต หรือที่เรียกว่างานสถาปัตยกรรมไทย ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างมาตรฐานในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมแบบประเพณี โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาที่ส่งผลมาถึงการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน

5.1.3 ระเบียบการก่อสร้างของกรมศิลปากร และงบประมาณการก่อสร้าง

ระบบราชการ และแนวปฏิบัติในการก่อสร้างอาคารของกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากรช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ใช้ระบบการขายแบบก่อสร้าง และยื่นซองประกวดราคาค่าก่อสร้างของผู้รับเหมาที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่หน่วยงานรับผิดชอบการก่อสร้างนั้นๆ กำหนดเช่น ต้องเป็นผู้รับเหมาที่มีประสบการณ์ทำงานก่อสร้างของรัฐบาล ซึ่งมีทั้งรูปแบบส่วนบุคคล บริษัท และสถาบันการศึกษา โดยสถาบันการศึกษาของรัฐหากต้องการเข้าร่วมประกวดราคาส่วนใหญ่จะได้สิทธิ์ยกเว้นเกณฑ์ทางคุณสมบัติ โดยแรงงานก่อสร้างส่วนใหญ่ในสมัยนั้นจะเป็นแรงงานคนจีนซึ่งจะมีผลต่อการก่อสร้างอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก การประกวดราคาค่าก่อสร้างมีเกณฑ์ในการพิจารณาหลักสองประการได้แก่ ราคาค่าก่อสร้าง และระยะเวลาที่ใช้ในการก่อสร้าง หากมีผู้รับเหมาเสนอราคาและระยะเวลาการก่อสร้างที่ต่ำที่สุดของโครงการนั้นๆ จะได้รับสัมปทานการก่อสร้างในโครงการนั้นไป การทำสัญญาการก่อสร้างจะเกิดขึ้นระหว่างผู้รับเหมาที่ชนะการประกวดราคา กับหัวหน้าหน่วยงานที่ทำการออกแบบอาคารนั้นๆ โดยตรงอย่าง หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม หรือกองประณีตศิลปกรรม หรือสถาปนิกผู้ออกแบบอาคาร เป็นผู้ลงชื่อในสัญญา ในสัญญาการก่อสร้างอาคารแต่ละโครงการมีการกำหนดเงื่อนไขสัญญาการก่อสร้างต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการระบุรายละเอียดขอบเขตงานก่อสร้าง การตรวจรับงาน วิธีการก่อสร้างรวมถึงมาตรฐานงานก่อสร้าง มีการระบุงบประมาณ และระยะเวลาการก่อสร้างตามที่ชนะการประกวดราคาอย่างชัดเจน มีการระบุอัตราการปรับเงินหากก่อสร้างเกินระยะเวลาที่ระบุไว้ในสัญญา นอกจากนี้อาจมีรายละเอียดพิเศษอื่นๆ ที่ระบุเพิ่มเติมไว้ในสัญญาเช่น สัดส่วนของสัญญาตีแรงงานที่ผู้รับเหมาต้องจัดหา หรือรายละเอียดงานศิลปกรรมตกแต่งอาคาร

ปาฐกถาหัวข้อ'สัญญาและรายการ: "ทฤษฎี" ในพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมพระพรหมพิจิตร'¹² โดยพินัย สิริเกียรติกุล เสนอเรื่องระเบียบราชการและงบประมาณการก่อสร้างว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อแนวทางการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาสัญญาและรายการประกอบการก่อสร้างของโครงการประตูล้อมวัดโสภณ เมื่อพิจารณาขั้นตอนการประกวดราคา และรายละเอียดสัญญาการก่อสร้างพบว่า นายสุขก็ ผู้ชนะการประกวดราคาด้วยราคาต่ำที่สุดคือ 4,745 บาท ใช้เวลาก่อสร้าง 80 วันซึ่งเป็นเวลาโดยเฉลี่ยของผู้

¹² พินัย สิริเกียรติกุล. 2558. 'สัญญาและรายการ: "ทฤษฎี" ในพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมพระพรหมพิจิตร' ปาฐกถาเนื่องในวาระ 125 ปีชาตกาล ศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร จัดโดย สถาบันศิลปสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยศิลปากร หนทอศิลปะสถาปัตยกรรมพระพรหมพิจิตร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ วันที่ 30 ตุลาคม 2558.

ประกวดราคาส่วนใหญ่ แต่ต่อมากรมศิลปากรต่อรองขอลดเวลาการก่อสร้างเหลือเพียง 50 วันน้อยกว่าเวลาที่เสนอไว้ถึง 30 วันแต่นายสุยกีก็ตอบตกลงและได้สิทธิ์ในการก่อสร้างประตูสวัสดิโสภณ เห็นได้ว่าในงานนี้ตัวแปรสำคัญที่สุดคือเวลาการก่อสร้างที่กระชั้นชิด บวกกับสัญญาเพิ่มเติมในการปั้นต้นแบบลวดลายประดับตกแต่งส่วนยอดเป็นการปั้นโดยนักเรียนโรงเรียนเพาะช่าง มิใช่ช่างฝีมือของกรมศิลปากรแต่อย่างใด เมื่อเห็นเงื่อนไขในการก่อสร้างดังกล่าวนี้แล้วทำให้เข้าใจได้ว่าการลดทอนรายละเอียดลวดลายเพื่อรักษาภาพรวมของอาคารจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่เหมาะสมทั้งกับฝีมือช่างและเวลาการก่อสร้าง ทำให้พินัยสุภวาระเบียชราชการในงานก่อสร้างของกรมศิลปากรในขณะนั้นส่งผลโดยตรงต่อแนวทางการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 5-13 เปรียบเทียบแบบลายเส้นกับอาคารจริงของประตูสวัสดิโสภณ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไรพัตย์ ภูชิสต์ชวกรณ์, 2563, วีระพล ลิงห์น้อย, 2563)

เมื่อทำการศึกษาเอกสารลายลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการประเมินราคาค่าก่อสร้างและสัญญาการก่อสร้างอาคารต่างๆ ของกรมศิลปากรในสมัยนั้นเพิ่มเติมพบว่างานสถาปัตยกรรมไทย เป็นอาคารที่มีการคำนวณงบประมาณการก่อสร้างที่ซับซ้อนกว่างานสถาปัตยกรรมรูปแบบเรียบเกลี้ยงที่คนไทยเรียกว่า “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” กล่าวคือมีการคำนวณงบประมาณส่วนประดับตกแต่งอาคารแยกออกมาจากค่าก่อสร้างปกติ รวมไปถึงต้องมีการประกวดราคาช่างผู้รับเหมาทำงานประดับตกแต่งอาคารแยกออกจากงานโครงสร้างหลักอีกด้วย เพราะงานสถาปัตยกรรมไทยต้องใช้ช่างฝีมือที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการก่อสร้าง ซึ่งผู้รับเหมาหลักที่เป็นชาวจีนในสมัยนั้นไม่สามารถทำได้ เช่น ใน

รายละเอียดการก่อสร้างประตูลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมเป็นงานนอกสัญญา และมีการทำสัญญาเพิ่มเติมจ้างนักเรียนโรงเรียนเพาะช่างเป็นผู้ปั้นต้นแบบลวดลายก่อนที่จะทำสัญญากับนายเป็งคุณ ในการทำแม่พิมพ์ และถอดพิมพ์ลวดลายอีกทอดหนึ่ง¹³ หรือในสัญญาการก่อสร้างหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ระบุให้โรงเรียนศิลปากรเป็นผู้จัดสร้างแม่พิมพ์ลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม¹⁴ และการยกเลิกการจ้างแรงงานคนจีน เพื่อใช้แรงงานฝีมือชาวไทยในการประกอบอาคารแสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทย เมืองโยโกฮาม่า ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี¹⁵

ในเชิงงบประมาณการก่อสร้าง งานออกแบบสถาปัตยกรรมขึ้นสำคัญของรัฐบาลที่ต้องการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยส่วนมากเป็นโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ ด้วยหวังผลในการแสดงความยิ่งใหญ่ของชาติทำให้มูลค่าการก่อสร้างสูงตามไปด้วย บวกกับสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้ปัญหาหนึ่งที่พบมากในการก่อสร้างอาคารรูปแบบดังกล่าวในสมัยนั้นคือเรื่องงบประมาณ พบหลักฐานที่แสดงปัญหาด้านงบประมาณในการก่อสร้างโครงการสำคัญๆ หลายโครงการได้แก่ การก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ที่ประสบปัญหามูลค่าการก่อสร้างสูงกว่าที่รัฐบาลคาดการณ์ไว้ ซึ่งมาจากสองสาเหตุ ประการแรกการประเมินราคาที่คลาดเคลื่อนของพระพรหมพิจิตร นายช่างผู้ออกแบบที่ประเมินราคาการก่อสร้างทั้งวัดอยู่ที่ราว 3 แสนบาท¹⁶ แต่เมื่อผู้รับเหมาทำการประเมินราคากลับมาพบว่าราคาดังกล่าวสามารถสร้างได้เพียงพระอุโบสถเท่านั้น และประการที่สองช่วงเวลาการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขนคาบเกี่ยวกับช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างหนักส่งผลให้การก่อสร้างวัดมีปัญหางบประมาณการก่อสร้างไม่เพียงพอ จนต้องมีการประกาศขอรับบริจาคเงินสร้างวัดจากประชาชน การยกเลิกโครงการก่อสร้าง อนุสาวรีย์ไทยรูปแบบโลหะปราสาทด้วยเหตุผลของมูลค่าการก่อสร้างที่สูงถึงสองล้านบาท ซึ่งต่างจากการประมาณการค่าก่อสร้างในรูปแบบกระโจมไฟที่ประมาณราคาอยู่ที่สามแสนบาท¹⁷ และการยกเลิกโครงการศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยเหตุผลของ

¹³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.41.1.1/1 การซ่อมพระราชฐาน "ประตูลวดลาย" (พ.ศ. 2478 – 2479).

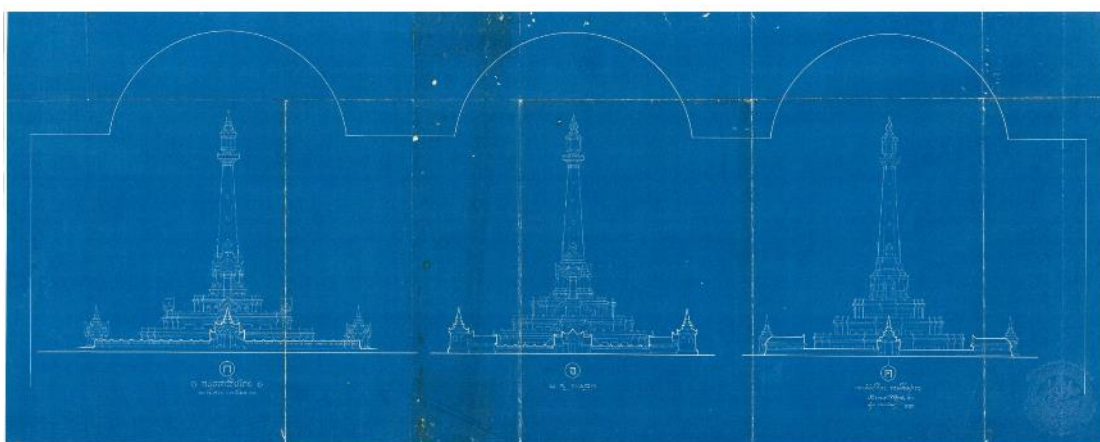
¹⁴ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559). หน้า 25.

¹⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 0701.41.1/3 แบบการก่อสร้างสถานที่แสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยที่เมืองโยโกฮาม่า (พ.ศ.2477-).

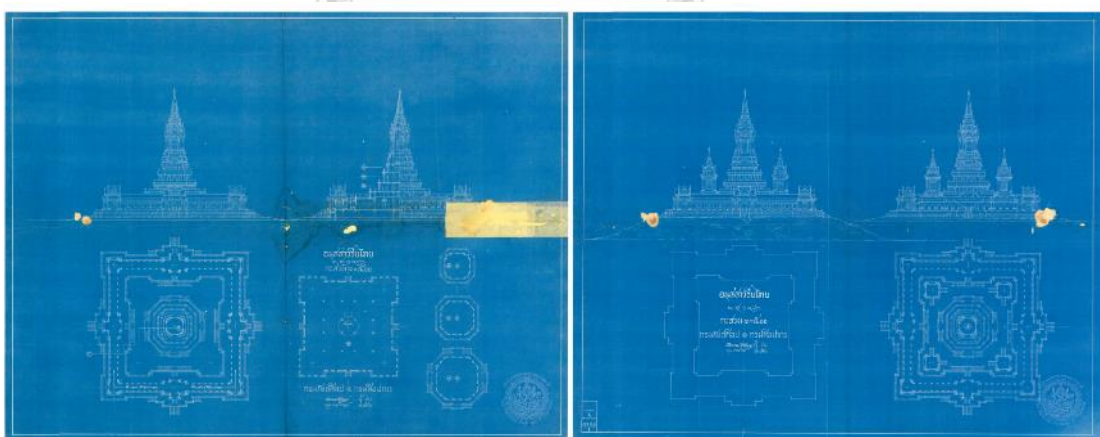
¹⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 0701.46/1 สร้างวัดพระศรีมหาธาตุหลักสี่ (พ.ศ. 2483 – 2490).

¹⁷ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.42/10 การสร้างอนุสาวรีย์ไทย (พ.ศ. 2484).

งบประมาณการก่อสร้างเช่นเดียวกันโดยแบบร่างที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรมีมูลค่าการก่อสร้างมากกว่างบประมาณถึง 4 เท่าแม้จะมีการปรับลดแบบลงก็ยังคงเกินงบประมาณทำให้โครงการนี้เป็นอันต้องยกเลิกไป เห็นได้ว่าปัจจัยของงบประมาณการก่อสร้างมีผลต่อการโอกาสในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมไทย นอกจากนี้จากภาพตัวอย่างยังแสดงให้เห็นว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมมีผลโดยตรงกับมูลค่าการก่อสร้างยิ่งอาคารมีรูปแบบสลับซับซ้อน และมีการประดับตกแต่งมากยิ่งขึ้นส่งผลต่อมูลค่าการก่อสร้างที่สูงขึ้นตามไปด้วย

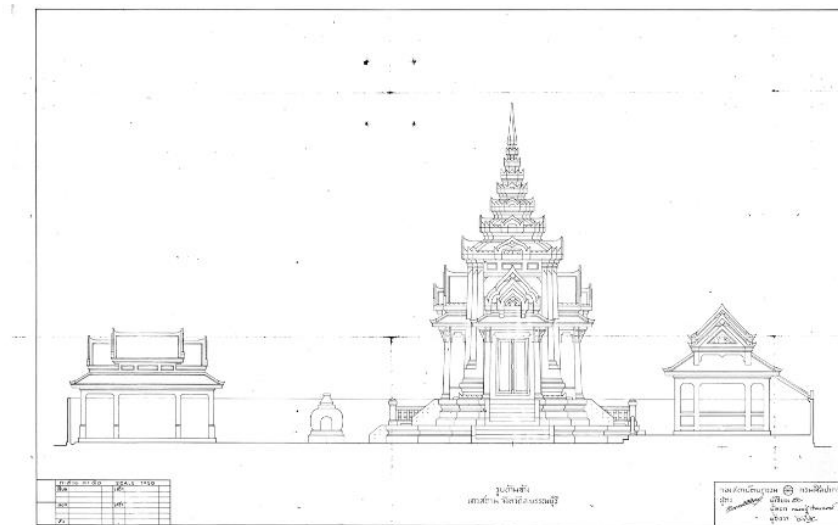
รูปแบบกระโจมไฟ มูลค่าการก่อสร้าง 300,000 บาท

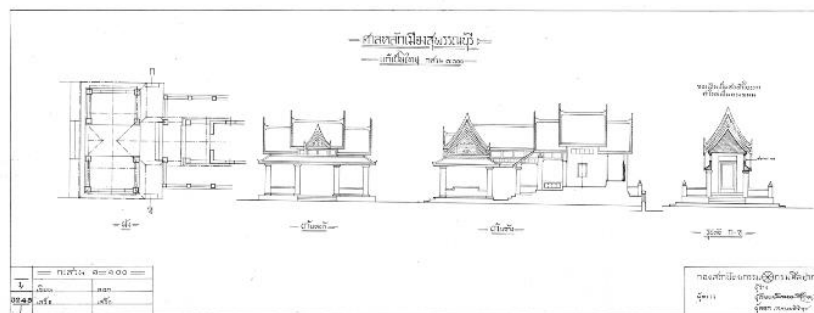
รูปแบบโลหะปราสาท มูลค่าการก่อสร้าง 2,000,000 บาท

ภาพที่ 5-14 เปรียบมูลค่าการก่อสร้างในแบบร่างอนุสาวรีย์ไทย

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

แบบร่างที่ 1 มูลค่าการก่อสร้าง 26,010 บาท

แบบร่างที่ 2 มูลค่าการก่อสร้าง 6,500 บาท

ภาพที่ 5-15 เปรียบมูลค่าการก่อสร้างในแบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ระบบราชการ แนวปฏิบัติในการก่อสร้างอาคาร ความซับซ้อนของสัญญาการก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรมไทยอันเนื่องมาจากฝีมือช่าง และงบประมาณการก่อสร้าง ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขในการทำงานออกแบบที่พระพรหมพิจิตรต้องปฏิบัติตาม ส่งผลให้งานออกแบบสถาปัตยกรรมที่ได้สร้างจริงของพระพรหมพิจิตรนอกจากต้องมีความครบถ้วนทั้งประโยชน์ใช้สอยและความงามแล้วยังต้องมีความสอดคล้องกับปัจจัยข้างต้นทั้งสิ้นข้ออีกด้วย นำมาสู่ข้อสังเกตสำคัญในแนวทางออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทองของพระพรหมพิจิตร ที่ใช้วิธีลวดทองรายละเอียดลวดลายองค์ประกอบประดับตกแต่งให้อยู่ในรูปทรงเรขาคณิตแต่รักษารูปทรงและสัดส่วนอาคารเอาไว้ ลดความซับซ้อนของกรรมวิธีผลิตลวดลาย ลดการใช้ช่างฝีมือชั้นสูง ลดเวลาในการก่อสร้างอาคาร แต่ยังคงได้ผลลัพธ์เป็นงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีความงดงามและมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่

แตกต่างจากในอดีต สอดคล้องกับเงื่อนไขระเบียบราชการ และงบประมาณเป็นอย่างดี สอดคล้องกับความเห็นของพินัย สิริเกียรติกุล แสดงไว้ในปาฐกถาหัวข้อ 'สัญญาและรายการ: "ทฤษฎี" ในพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมพระพรหมพิจิตร'

ในมิติของระบบราชการ ฝีมือช่าง และงบประมาณการก่อสร้าง อันเป็นเบื้องหลังของการก่อสร้างอาคารแสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ที่กล่าวได้ว่างานสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนเป็นแนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยที่ปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบราชการ ฝีมือช่าง และงบประมาณการก่อสร้างที่เข้ามาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้งานสถาปัตยกรรมไทยยังคงมีลมหายใจท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของประเทศ

5.2 ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

นอกจากปัจจัยทางสังคม การเมือง และระเบียบราชการ ที่ส่งผลต่อแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร จากการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมพบว่าปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรมีอยู่ด้วยกัน 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ (1) การร่วมงานทั้งกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสถาปนิกไทยยุคบุกเบิกโดยเฉพาะพระสาโรชรัตนนิมมานก์ และ (2) ปัจจัยด้านวัสดุ และเทคโนโลยีการก่อสร้าง แสดงออกผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรม องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรอย่างชัดเจน

5.2.1 อิทธิพลงานออกแบบสถาปัตยกรรมผีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ในช่วงแรกของการรับราชการเป็นช่างเขียนของกรมโยธาธิการ ก่อนการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นของตนเองของพระพรหมพิจิตร (พ.ศ. 2451-2473) บทบาทหนึ่งที่พระพรหมพิจิตรได้ทำคู่ขนานไปกับการทำงานในกรมโยธาธิการคือการเป็นผู้ช่วยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือ "สมเด็จพระจครู" ในการทำงานออกแบบต่างๆ ทั้งงานประณีตศิลป์ ตลอดจนงานสถาปัตยกรรม อันเป็นช่วงเวลาสำคัญที่พระพรหมพิจิตรได้เรียนรู้ฝึกฝน บ่มเพาะฝีมือในการทำงานของตนเองจากการทำงาน และส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเองในเวลาต่อมา จากการวิเคราะห์ผลงานออกแบบสถาปัตยกรรม และข้อเขียนต่างๆ พบว่า งานออกแบบสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ส่งอิทธิพลต่อแนว

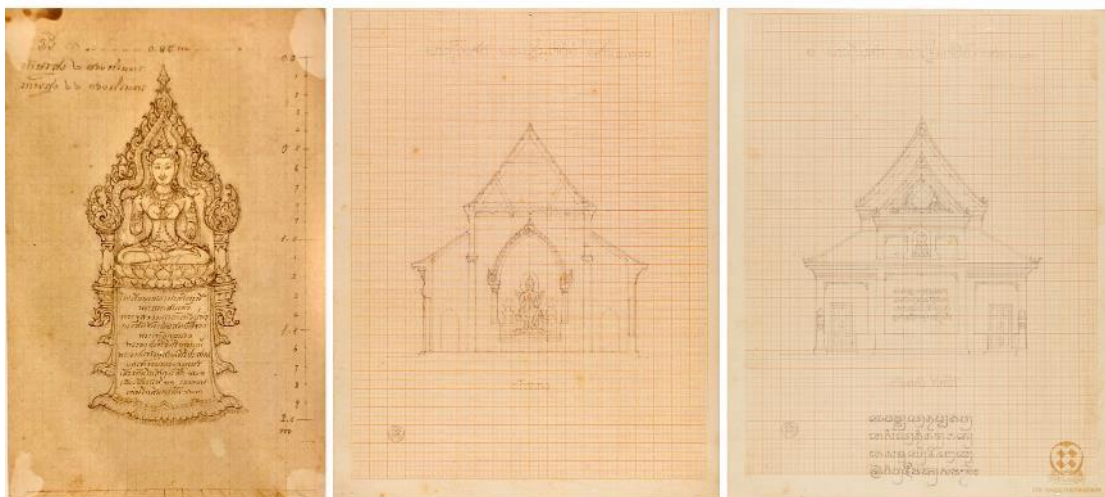
ทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ทั้งในเชิงกระบวนการทำงานออกแบบ และในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม

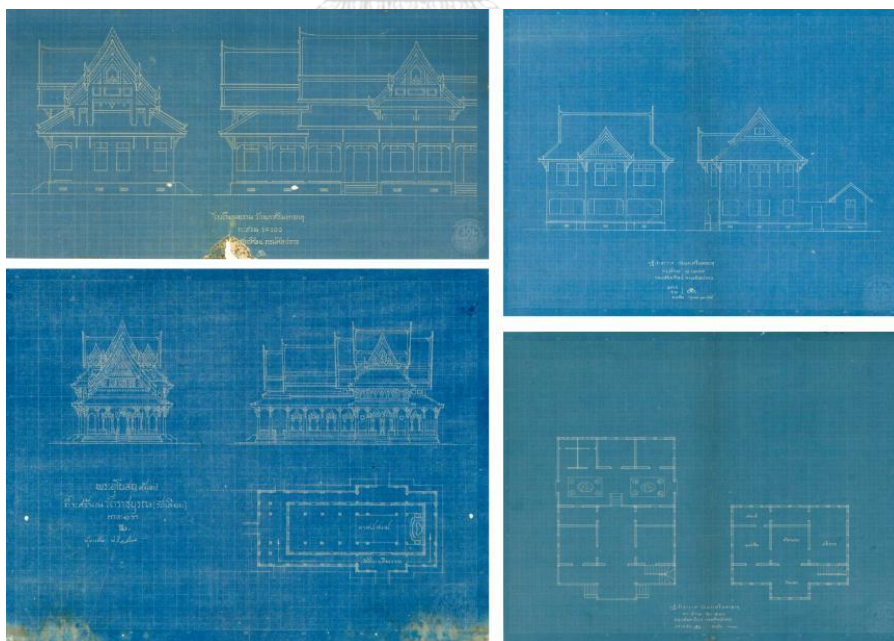
ภาพที่ 5-16 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

การคิดแบบหรือเขียนแบบสถาปัตยกรรมลงบนกระดาษลายตาตาราง หนึ่งในวิธีการทำงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เช่น แบบแผ่นศิลาจารึกประวัติการสร้างโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แบบพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ ส่งอิทธิพลต่อวิธีการทำงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรเห็นได้จากแบบร่างสถาปัตยกรรมหลายชิ้นของพระพรหมพิจิตรเองก็เขียนลงไปบนกระดาษลายตาตารางเช่นกัน เช่น แบบร่างพระอุโบสถวัดราชบูรณะ แบบโรงเรียนธรรม และกุฏิเจ้าอาวาส วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน การเขียนแบบลงในกระดาษตาตารางคือแสดงให้เห็นขนาดส่วน (scale) และสัดส่วนของอาคารตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ในขั้นตอนการออกแบบสถาปัตยกรรม สอดคล้องกับวิธีการอธิบายระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรที่ใช้ระบบตาตารางในการอธิบาย เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าขนาดส่วน และสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยอันเป็นแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญของพระพรหมพิจิตรนั้นเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากวิธีการทำงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของสมคิด จิระทัศนกุล ที่เสนอแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระองค์ ประกอบด้วยหลักวิชา 3 อย่าง ได้แก่ รูปทรง รูปแบบ และ

สัดส่วน¹⁸ ซึ่งเรื่องสัดส่วนนี้ส่งอิทธิพลต่อการอธิบายระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 5-17 (จากซ้าย) แบบแผ่นศิลาจารึกประวัติการสร้างโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร, รูปตัด และรูปด้านหลัง พระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ (ที่มา: ม.ล. จิตตวดี จิตรพงศ์, 2560, <https://thestandard.co/culture-book-prince-naris-asiamese-designer/>)

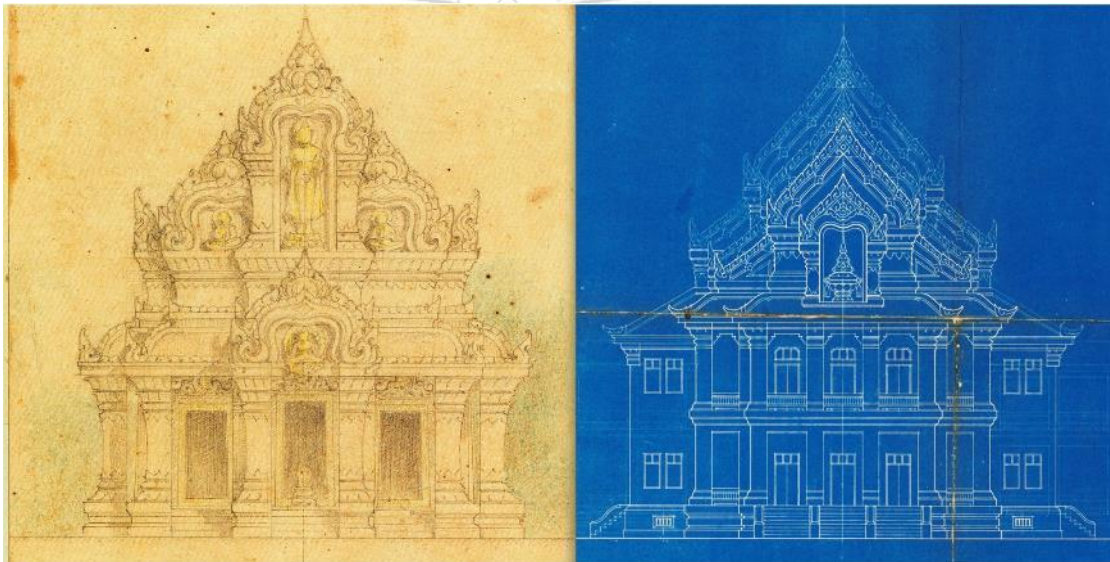

ภาพที่ 5-18 รูปตั้งด้านสกัดพระอุโบสถตามความหมายเครื่องบูชาในลักษณะของโต๊ะหมู่บูชา

¹⁸ สมคิด จิระทัศนกุล, งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคต้น, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556). หน้า 256.

(ที่มา: ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น)

งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเภทอาคารทรงจั่ว ทั้งในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ประเพณี และสถาปัตยกรรมไทยลวดทอน ปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรม องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ตลอดจนลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม ที่ได้รับอิทธิพลจากงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา... เป็นจำนวนมาก เช่น รูปแบบสถาปัตยกรรมหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ที่เอาอย่างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม¹⁹ ลายกรอบเวทีหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับลายกรอบส่วนประดิษฐานพระบรมอัฐิ และพระอัฐิภายในหอพระนาค

ภาพที่ 5-19 (ซ้าย) รูปด้านหน้าพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส

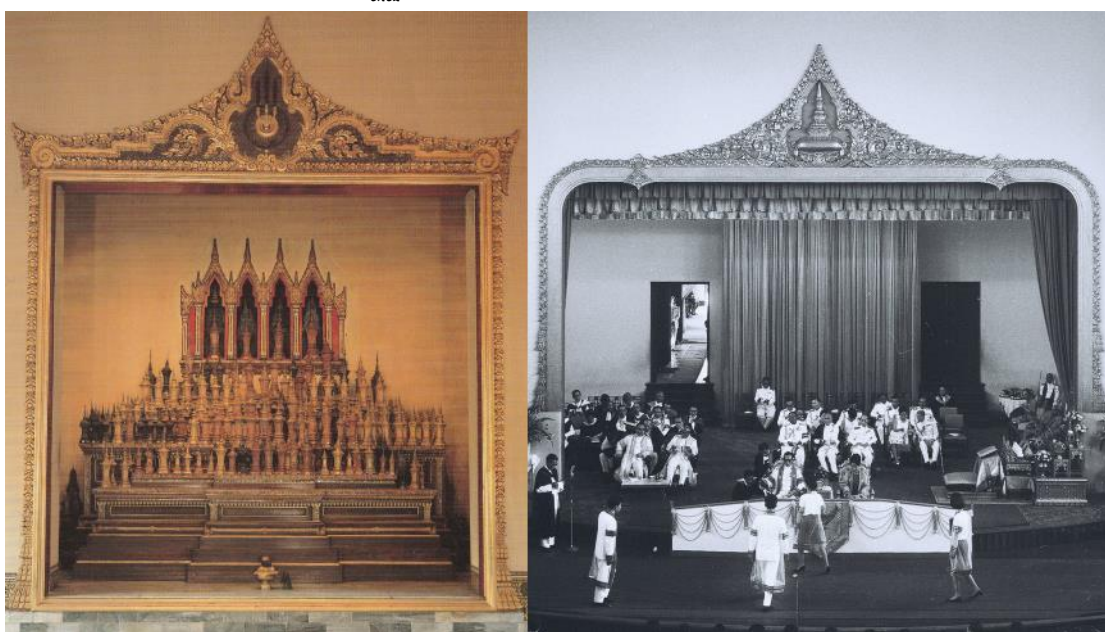
(ขวา) รูปด้านหน้าหอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ที่มา: ม.ล. จิตตวดี จิตรพงศ์, 2560, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

¹⁹ ตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นริศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, . . . สานสนัสมเด็จ เล่ม 9 (ภาค 44 - ภาค 49) รวมพิมพ์จากหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ (10 เล่มชุด). (นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด , 2563). หน้า 275.

ภาพที่ 5-20 (ซ้าย) พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร (ขวา) พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: ศรีรัฐ สมสวัสดิ์, 2562, เมธัส สวัสดิ์เดช, 2564)

ภาพที่ 5-21 (ซ้าย) ลายกรอบประดิษฐานพระบรมอัฐิและพระอัฐิภายในหอพระนาก
(ขวา) ลายกรอบเวทีหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ม.ว.ร.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2529, หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

งานสถาปัตยกรรมไทยประเภทอาคารเครื่องยอด ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี และสถาปัตยกรรมไทยลวดทอนของพระพรหมพิจิตร ได้รับอิทธิพลจากงานออกแบบพระเมรุมาศ และพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ที่ได้รับอิทธิพลจากพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แบบร่างพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ที่ได้รับอิทธิพลจากพระเมรุสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ที่แปลงมาจากพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพล

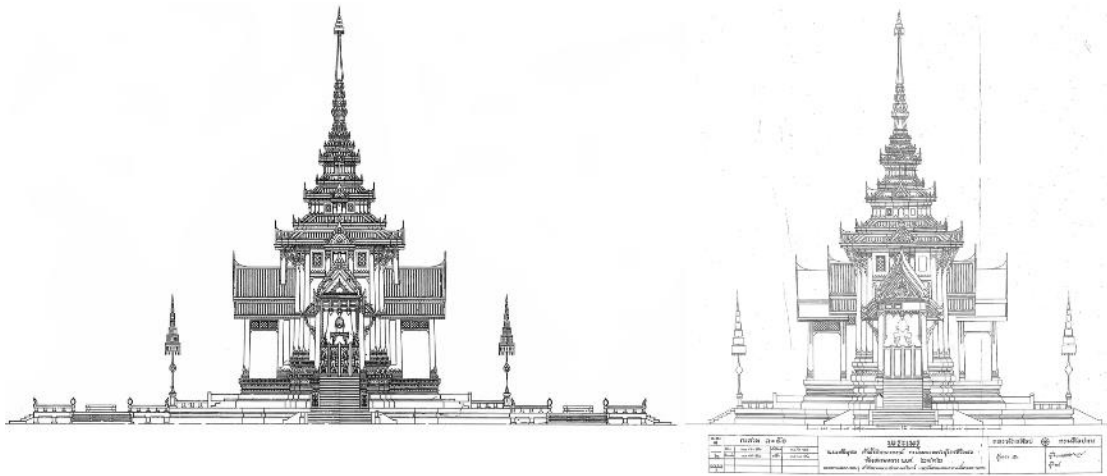
โดยตรงต่อการออกแบบพระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุถาวรของพระพรหมพิจิตรแล้วยังส่งอิทธิพลต่อการออกแบบอาคารอื่นเช่นศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี จนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา... หลังจากเจ้าพระยามรราชและพระพรหมพิจิตรนำแบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณมาให้ทอดพระเนตรว่า “พระพรหมพิจิตรเห็นจะถนัดเมรุมาก”²⁰

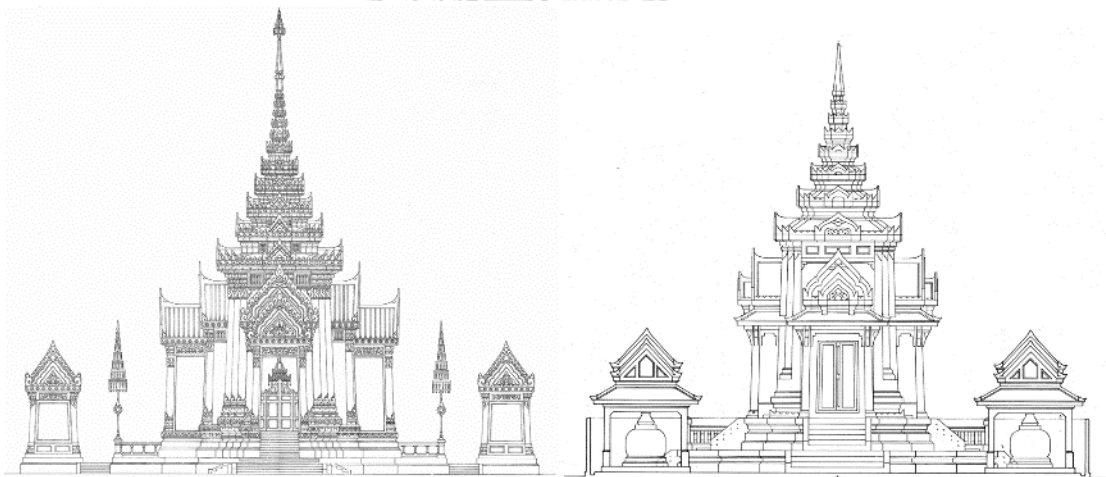
ภาพที่ 5-22 (ซ้าย) พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ขวา) พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กัมพล พรหมพิจิตร, 2508)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁰ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, . . .
สานสนัสมเด็จ เล่ม 4 (ภาค 15 - ภาค 19) รวมพิมพ์จากหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ (10 เล่มชุด). (นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด
, 2563). หน้า 521.

ภาพที่ 5-23 (ซ้าย) พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (ขวา) แบบร่างพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา
เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 5-24 (ซ้าย) แบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
(ขวา) แบบร่างศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ในอาคารประเภทเจดีย์ และอนุสาวรีย์ ไม่พบอิทธิพลจากงานออกแบบสถาปัตยกรรมของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช แต่พบหลักฐานแนวความคิดในการออกแบบเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ว่า
พระพรหมพิจิตรได้แรงบันดาลใจมาจากเจดีย์ท้าวพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส ด้วยเข้าใจผิดว่าเป็น

ผลงานการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา นริศรานุวัตติวงศ์²¹ แสดงให้เห็นแนวทางการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรที่มักอ้างอิงผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีมือพระหัตถ์มาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบก่อนเสมอ

ภาพที่ 5-25 (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดราชาธิวาส (ขวา) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
(ที่มา: <https://readthecloud.co/wat-rajadhivas/>, ข่าวภาพไทย)

อิทธิพลของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ในงานออกแบบของพระพรหมพิจิตรปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมมากกว่าอิทธิพลทางแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม ในเชิงแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมกลับพบว่าพระพรหมพิจิตรมีความแตกต่างจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา นริศรานุวัตติวงศ์ เช่น การแสดงความคิดเห็นที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิงของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา นริศรานุวัตติวงศ์ กับพระพรหมพิจิตรในเรื่องการออกแบบปรับปรุงศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี²² หรือการวิจารณ์งานสถาปัตยกรรมภายในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา นริศรานุวัตติวงศ์เมื่อคราวเสด็จไปงานอุปสมบทพระยาพลพลพยุหเสนา นอกจากนี้การวิเคราะห์ว่าพระอุโบสถ และรั้วโดยรอบพระเจดีย์เป็นการเอาอย่าง

²¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, . สานสนัสมเด็จ เล่ม 9 (ภาค 44 - ภาค 49) รวมพิมพ์จากหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ (10 เล่มชุด). (นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด , 2563). หน้า 275.

²² ดูใน 5.1.1 ศิลปกรรมประจำชาติ รูปธรรมแห่งแนวคิดชาตินิยม

วัดเบญจมบพิตรแล้วยังมีการวิจารณ์การออกแบบพระเจดีย์ไว้ว่า “สิ่งที่จัดว่าเป็นแล้วก็มีพระเจดีย์อย่างหนึ่ง แต่ดูองค์ระฆังโตข่มบัลลังก์ยอดไปหน่อยหนึ่งไม่สู้กินกันงาม”²³ และวิจารณ์การออกแบบประตู หน้าต่างพระอุโบสถ ว่ามีปัญหาเรื่องการล้มสบมากจนเกินงามจากการไม่ได้คิดถึงการเปิดประตูหน้าให้แนบผนังก่ออิฐที่มีความบางไม่เหมือนโบสถ์ผนังหนาอย่างในอดีต²⁴ ข้อคิดเห็นทั้งหลายเหล่านี้สะท้อนแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาพิจิตร เช่น การคำนึงถึงมิติการอนุรักษ์ มิติในการออกแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลาย มิได้จำกัดแค่รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย และมิติการใช้สอยที่ส่งผลกระทบต่อรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม

อิทธิพลทางแนวคิดในการออกแบบ และงานศิลปะของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาพิจิตรปรากฏหลักฐานไม่มากนัก เรื่องที่พระพรหมพิจิตรมักอ้างถึงว่าเป็นความเห็นที่มาจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาพิจิตร คือเรื่องบ่อเกิดของศิลปะมีที่มาจากดอกบัว²⁵ ซึ่งพระพรหมพิจิตรมักหยิบยกมาใช้เป็นการตั้งต้นอธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะไทยด้วยความเคารพอย่างสูงอยู่บ่อยครั้ง ทั้งในการเขียน*ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรมภาคต้น* ในปาฐกถา บทความต่างๆ หากพิจารณารายละเอียดของแนวคิดดังกล่าวพบว่าเนื้อหาส่วนที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาพิจิตรเป็นเพียงวาทีสั้นๆว่า “ดอกบัวเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะ”²⁶ แต่พระพรหมพิจิตรนำไปตีความเพิ่มเติม และใช้เป็นกรอบในการอธิบายเรื่องต่างๆ ในงานศิลปะไทยได้อย่างกว้างขวาง เช่น เชื่อมโยงกับแนวคิด “วิทยา” กับ “ศิลปะ” เปรียบเทียบว่าเมื่อเราทราบว่ ดอกบัวเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะแล้ว ดอกบัวคือวิทยา ต่อเมื่อเรานำดอกบัวนี้ไปตัดแปลงออกแบบเป็นสิ่งใหม่โดยยังคงที่มาของดอกบัวให้ผู้อื่นทราบได้เมื่อนั้น ดอกบัวจะกลายเป็นศิลปะ หรือการใช้ดอกบัวในการอธิบายเค้าโครงของลวดลายต่างๆ ใน*ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น* แสดงให้เห็นการอิทธิพลทางความคิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาพิจิตร

²³ ตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นริศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, . สานสนสมเด็จ เล่ม 9 (ภาค 44 - ภาค 49) รวมพิมพ์จากหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ (10 เล่มชุด). (นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด , 2563). หน้า 361.

²⁴ ตำราราชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นริศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, . สานสนสมเด็จ เล่ม 9 (ภาค 44 - ภาค 49) รวมพิมพ์จากหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ (10 เล่มชุด). (นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด , 2563). หน้า 361.

²⁵ พระพรหมพิจิตร, “เวียนรอบ 100 ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมยานครานูวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, . ผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร, มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533), หน้า 57.

²⁶ พระพรหมพิจิตร, “คำว่า “ลาย” และคำว่า “กนก”, ราชบัณฑิตยสาร สำนักศิลปกรรม 1, 3 (ธันวาคม 2489), หน้า 20.

กล่าวได้ว่าอิทธิพลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต่อพระพรหมพิจิตรส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมมากกว่าอิทธิพลทางแนวความคิด แต่จุดร่วมสำคัญในการรับอิทธิพลจากสมเด็จพระพรหมพิจิตร คือการตีความส่วนตัวของพระพรหมพิจิตรเอง ดังตัวอย่างความเข้าใจผิดในผลงานออกแบบพระเจดีย์วัดราชาธิวาสของพระพรหมพิจิตร หรือการตีความจากวาทะสั้นๆ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือการตีความจากวาทะสั้นๆ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนวิธีการเรียนรู้จากสมเด็จพระพรหมพิจิตรที่มีใช้การสอนโดยตรง หรือการท่องจำแบบมุขปาฐะ แต่เป็นการคิดวิเคราะห์ และตีความ เกิดเป็นองค์ความรู้และกรอบทฤษฎีของพระพรหมพิจิตรที่อยู่บนเค้าโครงทางความคิดที่ได้รับจากการช่วยงานมากกว่ารูปแบบการสืบสายสกุลช่าง สอดคล้องกับการให้ความสำคัญในเรื่องการดัดแปลงประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่พระพรหมพิจิตรที่เรียกว่า “ศิลป์”²⁷ อันเป็นจุดสูงสุดของการศึกษาในทัศนะของท่าน

5.2.2 อิทธิพลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของกลุ่มสถาปนิกยุคบุกเบิก

ช่วงเวลาทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่นักเรียนไทยกลุ่มแรกที่มาจบการศึกษาในโรงเรียนสถาปัตยกรรมในต่างประเทศเริ่มกลับเข้ามาทำงานเป็นสถาปนิกประจำหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น ม.จ. อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ม.จ. สมัยเฉลิม กฤดากร นายนารถ โทธิประสาธ และนายสาโรช สุขยางค์ ซึ่งได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมในขณะนั้นเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย โดยสถาปนิกที่เข้ามารับราชการในกรมศิลปากร ในสมัยที่พระพรหมพิจิตรทำงานอยู่นั้นได้แก่ นายสาโรช สุขยางค์ หรือพระสาโรชรัตนนิมมานก์ ในตำแหน่งหัวหน้ากองสถาปัตยกรรม และม.จ. สมัยเฉลิม กฤดากร ในตำแหน่งสถาปนิก กองสถาปัตยกรรม และหัวหน้ากองสถาปัตยกรรมในเวลาต่อมา จากเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่าพระสาโรชรัตนนิมมานก์ มีความเกี่ยวข้องกับพระพรหมพิจิตรมากที่สุด ทั้งในฐานะหัวหน้าทีมออกแบบสถาปัตยกรรมเห็นได้จากการลงลายมือชื่อในตำแหน่งผู้ตรวจแบบ และปรากฏชื่อเป็นคณะกรรมการจัดสร้างอาคารที่ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตรหลายชิ้น เช่น ประตูลงนามวัดสุทัศน์ ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม และในฐานะผู้ร่วมงาน จากการปรากฏชื่อเป็นผู้ร่วมออกแบบอาคารสำคัญอย่าง ศาลาสยามในงานแสดงนิทรรศการ กรุงปารีส และหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวทางการทำงานออกแบบ และผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ กับพระพรหมพิจิตร พบความสอดคล้องกันใน

²⁷ พระพรหมพิจิตร. ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495, หน้า ๕.

สองประเด็น ได้แก่ (1) แนวคิดการใช้คอนกรีตในงานสถาปัตยกรรมไทย และ (2) การออกแบบระบบช่องเปิด

ภาพที่ 5-26 พระสาโรชรัตนนิมมานก์
(ที่มา: สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์)

พระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์) เกิดเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2439 เป็นนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงของกระทรวงธรรมการ จบการศึกษาวិชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการวางผังเมืองจากโรงเรียนสถาปัตยกรรมแห่งมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล (School of Architecture, University of Liverpool) เข้ารับราชการในตำแหน่งสถาปนิกประจำศิลปากรสถาน กระทรวงธรรมการ เมื่อปี พ.ศ. 2464 ต่อมาดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร และรักษาการอธิบดีกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ และลาออกจากราชการปีพ.ศ. 2491²⁸ มีผลงานการออกแบบอาคารสำคัญเช่น อาคารวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2472) อาคารที่ทำกิจกรรมไปรษณีย์โทรเลข (ไปรษณีย์กลาง บางรัก) (พ.ศ. 2481) กรีฑาสถานแห่งชาติ(พ.ศ. 2484) และศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2484) ตลอดระยะเวลาการรับราชการของพระสาโรชรัตนนิมมานก์มีการร่วมงานกับพระพรหมพิจิตรทั้งด้านการออกแบบสถาปัตยกรรม ด้านการศึกษา คือ

²⁸ ปฐมมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์), (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564).
หน้า 29.

การเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนศิลปากรโดยพระสาโรชรัตนนิมมานก์ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ พระพรหมพิจิตร ดำรงตำแหน่งอาจารย์ผู้ปกครอง แผนกประณีตศิลปกรรม²⁹ และด้านวิชาการเขียน บทความลงวารสารศิลปากรในวาระต่างๆ

ภาพที่ 5-27 (บนจากซ้าย) อาคารวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรีฑาสถานแห่งชาติ (ล่างจากซ้าย) อาคารที่ทำการกรมไปรษณีย์โทรเลข, ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ที่มา: หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วีระพล สิงห์น้อย, 2564, พีรศรี โปหาทอง, 2558, สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์)

พระสาโรชรัตนนิมมานก์เขียนบทความเรื่อง *คอนกรีต-คุณอนันต์ โทชมหันต์* ลงในวารสารของสมาคมสถาปนิกสยามในปี พ.ศ. 2477 มีเนื้อหากล่าวถึงข้อดีของวัสดุอย่างคอนกรีตว่าเป็นวัสดุที่ได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างไม่เคยมีมาก่อนมีความเหมาะสมกับยุคสมัยด้วยเหตุผลความคงทน แข็งแรง มีราคาถูก และสามารถเข้าถึงง่าย³⁰ ขณะเดียวกันก็มีการกล่าวถึงข้อควรระวังในการใช้คอนกรีตทดแทนวัสดุดั้งเดิมในการทำลวดลายเพื่อความประหยัดในการก่อสร้างและง่ายต่อการดูแลรักษาว่าต้องคำนึงถึงความงามตามหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยด้วย³¹ สอดคล้องกับหลักการเครื่องประกอบของพระพรหมพิจิตรที่กล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง *ประณีตศิลปกรรมของไทย* ในปีเดียวกัน

²⁹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 0701.2.1/5 รายงานข้าราชการ กรมศิลปากร 2479 (พ.ศ. 2479-).

³⁰ ส. สุภัง, “คอนกรีต-คุณอนันต์ โทชมหันต์,” *จดหมายเหตุสมาคมสถาปนิกสยาม*, (มีนาคม 2477), หน้า 12.

อ้างอิงใน *ชาติปริทัศน์นทการ*, 2565

³¹ เรื่องเดียวกัน, อ้างใน *จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2559, หน้า 27.

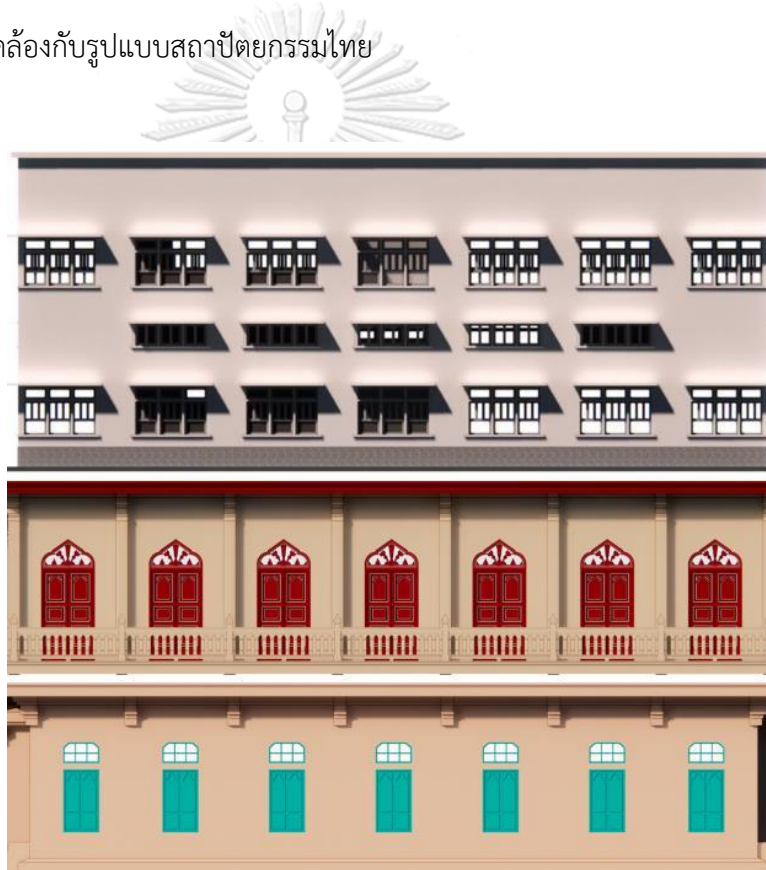
ที่กล่าวถึงหลักการประดิษฐ์ลวดลายประดับตกแต่งอาคารว่าต้องคำนึงถึงวัสดุในการก่อสร้าง วัสดุที่ต่างกันมีหลักการของลวดลายที่ต่างกันไม่ใช่ทำได้ตามชอบใจ ถ้าผิดหลักก็จะทำให้ไม่งามได้³² แนวคิดในเรื่องการใช้คอนกรีตในงานสถาปัตยกรรมไทยของทั้งสองท่านมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน แสดงออกในงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่ทั้งสองออกแบบร่วมกันได้แก่ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลวดลายประดับตกแต่งทั้งหมดทำจากคอนกรีตด้วยกรรมวิธีหล่อถอดพิมพ์ ด้วยความเข้าใจในคุณสมบัติ และข้อจำกัดของคอนกรีตเป็นอย่างดีทำให้สามารถหล่อลวดลายจากคอนกรีตให้มีองค์ประกอบที่ครบถ้วน มีมิติลวดลายที่ซับซ้อน แต่มีความคงทนถาวรด้วยการลบลายแหลมของลวดลายทั้งหมดลง ลดระยะห่างของช่องโพร่งหว่างลวดลาย ทำให้บุคลิกของลวดลายดูมีความหนาหนัก สอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทรงปุนที่พระพรหมพิจิตรเลือกใช้

ภาพที่ 5-28 ลวดลายประดับตกแต่งหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ที่มา: ศรีรัษฎ์ สมสวัสดิ์, 2561)

³² พระพรหมพิจิตร. “ประณีตศิลปกรรมของไทย”. ศิลปากร 1, 1 (มิถุนายน 2480). หน้า 40.

ระบบการออกแบบช่องเปิดเป็นเอกลักษณ์สำคัญในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระ
 สาโรชรัตนนิมมานก์ สร้างความเป็นมาตรฐานมีระบบระเบียบ และสร้างความสะดวกรวดเร็วในการ
 ก่อสร้าง มักออกแบบช่องเปิดร่วมกับแผงกันแดด ช่องแสง หรือเสาอิง ให้เป็นชุดเดียวกัน³³ในงาน
 ออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเองพบที่มีการสร้างระบบของช่องเปิดให้กับตัวอาคาร
 เช่นเดียวกันโดยเฉพาะในงานออกแบบแบบร่วมกัน หรืองานออกแบบในนามกองสถาปัตยกรรมโดยมี
 พระสาโรชรัตนนิมมานก์ เป็นสถาปนิกหัวหน้าทีมออกแบบ เช่น ศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์
 วัดปทุมคงคา หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มักออกแบบช่องเปิดประตู-หน้าต่าง ต่าง ร่วมกับช่อง
 แสงด้านบนคล้ายคลึงกับที่พบในงานออกแบบของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ แต่มีการปรับรูปแบบช่อง
 เปิดให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย

ภาพที่ 5-29 (บน) รูปด้านข้างของอาคารเคมี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 (กลาง) รูปด้านข้างศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์
 (ล่าง) รูปด้านข้างศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา
 (ที่มา: ปฐมมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, 2564, ผู้วิจัย)

³³ ปฐมมฤกษ์ วงศ์แสงขำ, แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์),
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564).
 หน้า 238.

อิทธิพลของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรได้มาจากการร่วมงานของทั้งสองท่าน สร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้การออกแบบงานสถาปัตยกรรมตะวันตกของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ กับความรู้เรื่องงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร เปิดโลกทัศน์ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรเห็นได้จากความหลากหลายของรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่สร้างด้วยคอนกรีตอันเป็นวัสดุที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น และความเป็นระบบระเบียบของช่องเปิดในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย สิ่งเหล่านี้ทำให้งานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรมีความทันสมัยตามไปด้วย

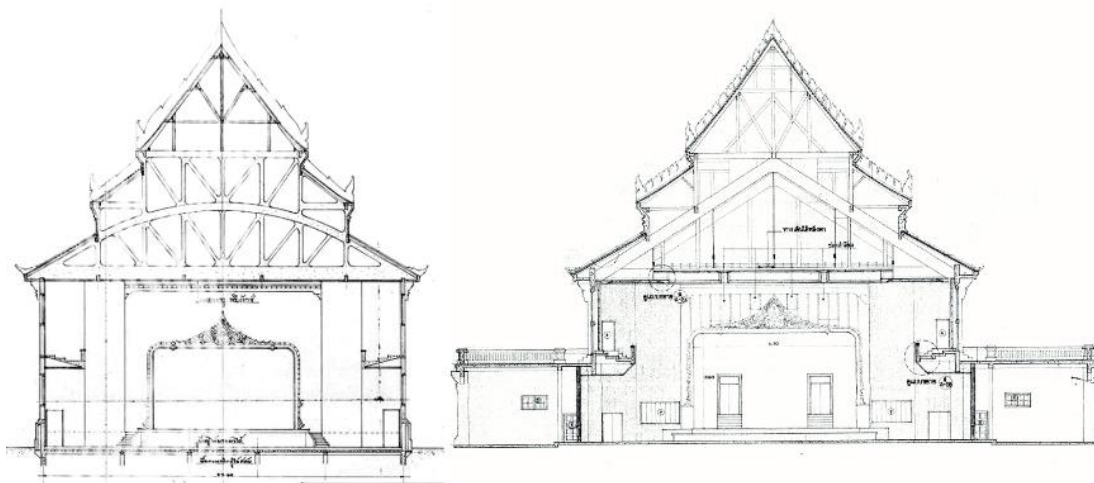
5.2.3 ปัจจัยด้านวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ “คอนกรีต”

ประเทศไทยผลิตปูนซีเมนต์ใช้เองได้ในปี พ.ศ. 2456 ในชื่อบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตคอนกรีตเพื่อใช้ในระบอบการก่อสร้างอาคาร ต่อมากลายมาเป็นการวัสดุก่อสร้างที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 การเข้ามามีบทบาทของ “คอนกรีต” ฐานวัสดุก่อสร้างที่มีความแข็งแรง หาได้ง่าย และราคาถูกเหมาะสมกับยุคสมัยเหมาะสำหรับใช้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยมในโลกตะวันตก ที่เข้ามาพร้อมสถาปนิกไทยกลุ่มแรกที่จบการศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมในต่างประเทศ รวมไปถึงในงานสถาปัตยกรรมไทยด้วยเช่นกัน

ในงานสถาปัตยกรรมไทยพบการใช้คอนกรีตในการออกแบบโครงสร้างอาคารตั้งแต่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในแบบพระอุโบสถวัดราชาธิวาส โดยใช้คอนกรีตเป็นโครงสร้างหลังคา และฝ้าเพดานพระอุโบสถ³⁴ จากนั้นพัฒนามาเป็นโครงสร้างหลักของอาคารในงานออกแบบพระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ แสดงให้เห็นว่าพระพรหมพิจิตรมิใช่ชายช่างคนแรกที่นำคอนกรีตเข้ามาใช้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมไทยหากแต่พระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างที่ดึงเอาศักยภาพของคอนกรีตออกมาใช้ร่วมกับหลักการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยได้อย่างลงตัว มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงรูปแบบในงานสถาปัตยกรรมไทย สร้างรูปทรง และคุณภาพพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารแบบใหม่ ก้าวข้ามขีดจำกัดทางโครงสร้างในงานสถาปัตยกรรมไทย

³⁴ สมคิด จิระทัศน์กุล, งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคปลาย, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556). หน้า 584.

คุณสมบัติที่โดดเด่นของคอนกรีตเมื่อใช้ร่วมกับการเสริมเหล็กเส้นจะมีความสามารถในการทำรูปทรงได้หลากหลาย สามารถพาดช่วงได้กว้างด้วยขนาดที่เล็ก และบางกว่าเมื่อเทียบวัสดุก่อสร้างอย่างไม้ หิน และอิฐ ที่ส่งผลต่อความสามารถก่อสร้างอาคารให้มีขนาดใหญ่ขึ้น มีพื้นที่ใช้สอยภายในที่กว้าง และมีอิสระในการใช้งานมากขึ้น จากจำนวนโครงสร้างที่น้อยและมีขนาดเล็กกลง และที่สำคัญหลายข้อจำกัดของรูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกที่เป็นตัวกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในออกไปโดยสิ้นเชิง ซึ่งพระพรหมพิจิตรนำเอาคุณสมบัติเหล่านี้เข้ามาไว้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีคอนกรีตเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง อย่างการออกแบบหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอประชุมที่จัดว่ามีความทันสมัย และเป็นอาคารที่มีโครงสร้างพาดช่วงกว้างมากที่สุดในประเทศไทย ในขณะนั้น โดยมีระยะความกว้างของห้องประชุมใหญ่โดยไม่มีเสาภายในเลยถึง 26 เมตร แต่ยังสามารถรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกให้มีความงดงามลงตัวตามหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเอาไว้ได้ ด้วยการออกแบบโครงสร้างแบบพิเศษคือโครงถักคอนกรีตขนาดใหญ่ เพื่อใช้แทนชื่อในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี และใช้ในการรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาด้านบน ซึ่งในการสร้างจริงโครงถักดังกล่าวถูกเปลี่ยนเป็นจันทันคอนกรีตขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถพาดช่วงกว้างได้เช่นเดียวกัน โครงสร้างคอนกรีตไม่เพียงสร้างพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ให้แก่หอประชุม แต่ยังสร้างอิสระในการออกแบบรูปทรงหลังคาอีกด้วยเห็นได้ว่าการกำหนดขนาดหน้าจั่ว และผืนหลังคาไม่มีผลกระทบต่อพื้นที่การใช้งานด้านล่างแต่อย่างใดทำให้ผู้ออกแบบมีอิสระในการออกแบบรูปทรงหลังคาโดยคำนึงถึงความสวยงามลงตัวได้อย่างเต็มที่ซึ่งเป็นเรื่องที่วัสดุก่อสร้างในอดีตไม่สามารถให้ได้

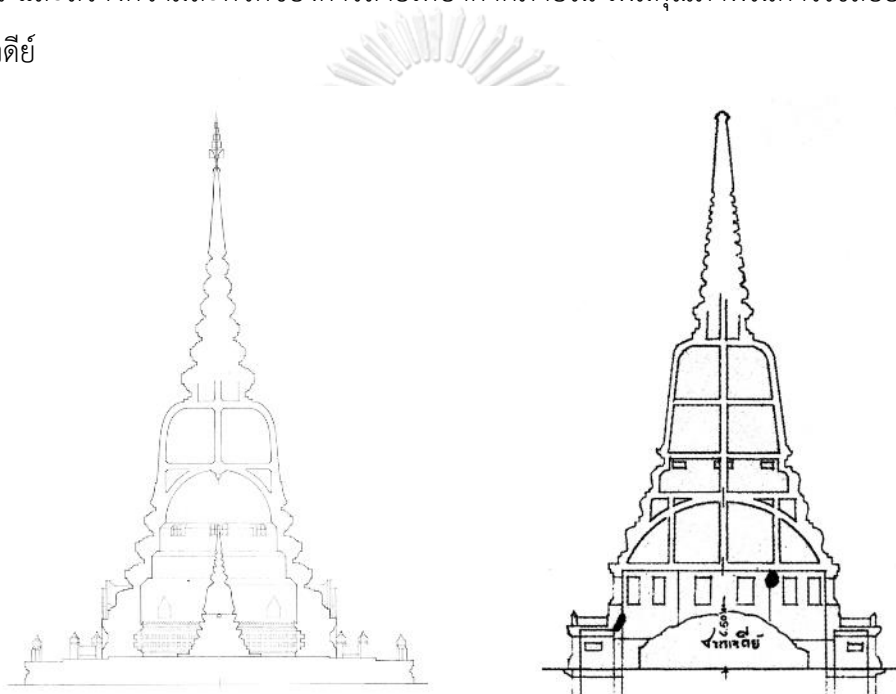

ภาพที่ 5-30 (ซ้าย) รูปตัดตามขวางหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในแบบร่าง พ.ศ. 2481

(ขวา) รูปตัดตามขวางหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในแบบสำรวจปรับปรุง พ.ศ. 2527

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนักบริหารกายภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างรูปทรง และคุณภาพของที่ว่างภายในอาคารประเพณีพระเจดีย์ และอนุสาวรีย์ แบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะพื้นที่ใช้สอยภายในพระเจดีย์พระพรหมพิจิตรใช้ประโยชน์จากการความสามารถในการทำรูปทรงที่หลากหลายของคอนกรีตมาใช้ในการออกแบบรูปทรงของที่ว่างภายในพระเจดีย์โดยใช้ลักษณะของโดมทรงโค้งครึ่งวงกลมในการออกแบบทั้งในพระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ และเจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์ ทำให้สามารถสร้างพื้นที่ว่างภายในขนาดใหญ่ได้ โดยไม่ต้องมีการทำแกนกลางเจดีย์หรือการก่อผนังหนาอย่างในอดีต จากคุณสมบัติการพาดช่วงกว้าง และความบางของโครงสร้างยังช่วยในการนำแสงสว่างเข้ามาภายในอาคาร และสร้างความสะดวกของการถ่ายเทอากาศภายใน เพิ่มคุณภาพในการใช้สอยพื้นที่ภายในพระเจดีย์

ภาพที่ 5-31 รูปตัดพระเจดีย์แสดงรูปร่างพื้นที่ภายใน (ซ้าย) พระเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน (ขวา) เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสรณ์ดอนเจดีย์ (ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

พระพรหมพิจิตรใช้ความสามารถในการยื่นโครงสร้างอย่างอิสระของคอนกรีต มาใช้ในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทย อย่างการยื่นพื้นระเบียงชั้นสองในศาลาการเปรียญวัดพระปฐมเจดีย์ ที่ตัวพื้นนอกจากจะทำหน้าที่เป็นทางเดินโดยรอบศาลาการเปรียญในชั้นบนแล้ว ยังทำตัวเป็นชายคากันสาดให้แก่พื้นที่ใช้สอยชั้นหนึ่ง หรือการยื่นแบบระเบียงขนาดเล็กของหอรบขังวัดยานนาวา และทางเดินรอบของหอรบขังวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน โดยการยื่นเป็นภาษาที่ส่งเสริมความรู้สึกเบา

ล่อยให้แก่อาคารซึ่งไปด้วยกันได้ดีในงานสถาปัตยกรรมไทย แต่พระพรหมพิจิตรมักเลือกใช้ภาษาการย่นนี้เพื่อประโยชน์ในการสร้างความเป็นทวิลักษณ์ให้กับงานสถาปัตยกรรมอันเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของพระพรหมพิจิตร

ภาพที่ 5-32 การย่นพื้นในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร

(ซ้าย) ศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์

(กลาง) หอระฆังวัดยานนาวา

(ขวา) หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

กรรมวิธีสำคัญในการสร้างลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยด้วยคอนกรีตคือการหล่อถอดพิมพ์ ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญสี่ขั้นตอน ได้แก่ (1) ปั้นต้นแบบ (2) จัดทำแม่พิมพ์ และ (3) การหล่อและถอดพิมพ์ (4) ชัดแต่งเก็บรายละเอียด ขั้นตอนสำคัญที่สุดคือขั้นตอนการปั้นต้นแบบที่ต้องใช้ทักษะของประติมากรในการขึ้นต้นแบบองค์ประกอบจากวัสดุที่มีความอ่อนนุ่มแต่คงรูปได้ดี เช่นดินเหนียว หรือดินน้ำมัน และเป็นขั้นตอนเดียวที่สามารถแก้ไขรูปแบบขององค์ประกอบได้จากขั้นตอนนี้เองเปิดโอกาสให้พระพรหมพิจิตรได้ทดลองวิธีใหม่ๆ ของการสร้างลวดลายบนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร โดยสามารถจำแนกได้ 2 วิธี ดังต่อไปนี้

- 1) การเซาะร่องสร้างลวดลายบนระนาบเป็นกรรมวิธีที่ทำงานและประหยัดเวลาการก่อสร้างที่สุด แต่สร้างความรู้สึจากมิติของลวดลายที่แตกต่างจากการปั้นปูนสด หรือการแกะสลักไม้โดยสิ้นเชิง เน้นการแสดงให้เห็นมิติรูปร่างในเชิง 2 มิติมากกว่ามิติความตื้นลึกในเชิง 3 มิติ มักใช้ความต่างของสีเป็นตัวช่วยในการขับเน้นรูปร่างของลวดลายให้มีความโดดเด่น อาคารที่ใช้กรรมวิธีเซาะร่องได้แก่ ประตูสวัสดิโสภณ เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม หอระฆังวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส

ภาพที่ 5-33 ตัวอย่างอาคารที่ใช้วิธีการเซาะร่องสร้างลวดลายบนองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

(ซ้าย) หอระฆัง วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

(กลาง) เมรุถาวร วัดไตรมิตรวิทยาราม

(ขวา) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

- 2) การลบมุม ปาดมุม เป็นวิธีจัดการที่ปรากฏทั้งในการจัดการรูปทรงอาคาร และในรูปทรงของลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เป็นสร้างมิติแสงเงาให้เกิดขึ้นบนระนาบขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม เป็นการลดทอนความสลับซับซ้อนของลวดลายให้เหลือเพียงเค้าโครงเรขาคณิตวิธีหนึ่ง นิยมใช้กับองค์ประกอบในอาคารเครื่องยอดของพระพรหมพิจิตร ในส่วนกระจิงปักหลังเชิงกลอนแบ่งชั้นหลังคา และที่โดดเด่นคือการนำมาออกแบบเป็นใบระกาของหน้าจั่วเมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส

ภาพที่ 5-34 การลบบวม ปาดมุม ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

(ซ้าย) พระธาตุสัจธรรม

(ขวา) เมรุถาวร วัดจักรวรรดิราชาวาส

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

การดัดศักยภาพของคอนกรีตมาใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร แสดงความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งในวัสดุก่อสร้าง และความสามารถในการประยุกต์ใช้ในการออกแบบ งานสถาปัตยกรรมที่ยืนอยู่บนหลักการในงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรได้อย่างลงตัว ทั้งยังเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของพัฒนาการในงานสถาปัตยกรรมไทย โดยอิทธิพลของคอนกรีตในงาน ออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร สามารถสรุปออกมาได้เป็น 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. สร้างความอิสระในการออกแบบรูปทรงอาคารกับพื้นที่ใช้สอยภายใน
2. สร้างรูปทรงและคุณภาพของพื้นที่ว่างภายในให้กับอาคารประเภทเจดีย์ และอนุสาวรีย์ที่แต่ก่อนไม่เน้นการใช้สอยภายใน
3. ใช้ส่งเสริมบุคลิกของอาคารแบบทวิลักษณ์
4. สร้างความหลากหลายของกรรมวิธีในการสร้างลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

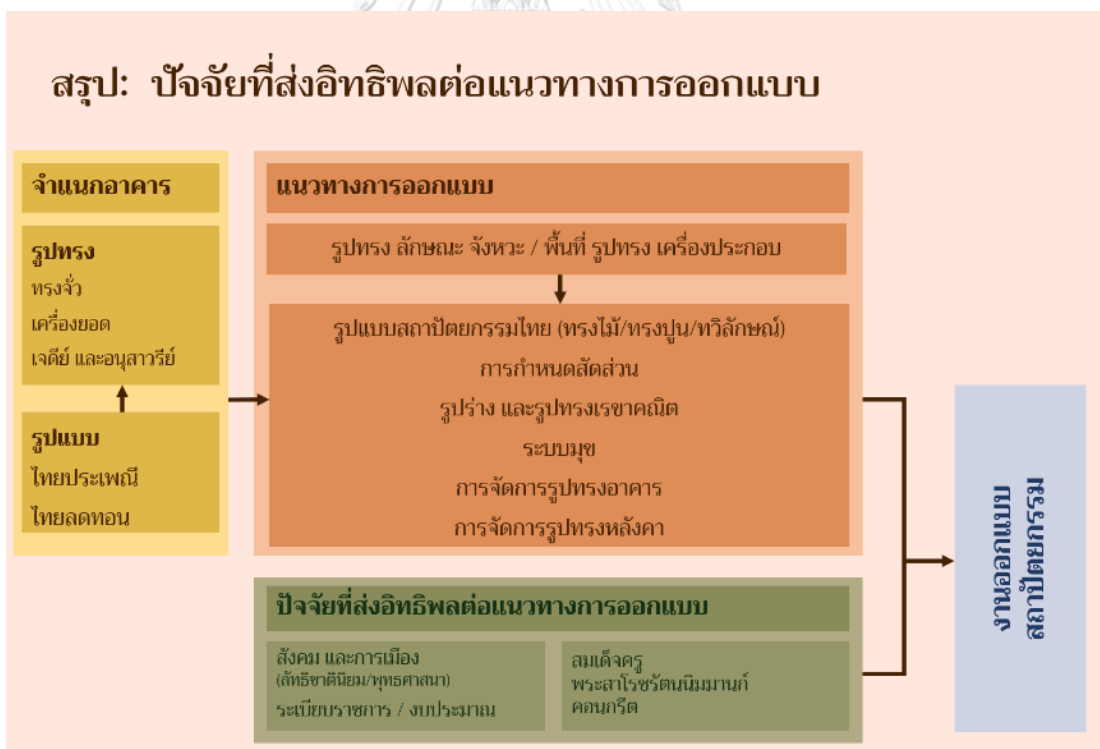
5.3 สรุป

ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรคือแนวคิดทางการเมืองของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดชาตินิยมที่สร้างบทบาทหน้าที่ และความต้องการงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีของรัฐบาลในฐานะศิลปกรรมประจำชาติ โดยวิธีสร้างความชอบธรรมในการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีในการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ การเปลี่ยนคำอธิบายความหมายขององค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมไทยให้เชื่อมโยงเข้ากับพระพุทธศาสนา มากกว่าการเชื่อมโยงเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์เห็นได้จากการตั้งชื่อตำราสอนวิชาออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรว่า *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* อันสะท้อนรากฐานของงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรว่ามาจากพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยของระเบียบราชการการก่อสร้างของกรมศิลปากรในรูปแบบการประกวดราคาที่เข้ามามีอิทธิพลต่อแนวทางการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรโดยมีเรื่องของระยะเวลาการก่อสร้าง งบประมาณ และมีมือช่างอันจำกัดเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำงานออกแบบส่งผลต่อการเกิดขึ้นของแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดลายของพระพรหมพิจิตรอันเป็นแนวทางการออกแบบที่พระพรหมพิจิตรเลือกใช้ในการทำงานภายใต้แรงกดดันของเงื่อนไขทั้งสามข้อดังกล่าวดังที่พบในโครงการก่อสร้างประตูสวัสดิโสภณ (พ.ศ. 2479)

ปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรเป็นปัจจัยที่เกิดจากประสบการณ์ทำงานร่วมกับนายช่างและสถาปนิกร่วมสมัย และปัจจัยของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีต โดยนายช่างและสถาปนิกคนสำคัญที่พระพรหมพิจิตรได้ร่วมงานมีจำนวน 2 ท่าน ได้แก่ (1) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต้นแบบทั้งในเรื่องวิธีการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตรผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระองค์ยังเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญในงานออกแบบสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ของพระพรหมพิจิตร ข้อสังเกตที่สำคัญในอิทธิพลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ คือ เป็นอิทธิพลในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมมากกว่าอิทธิพลทางแนวคิดอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของพระพรหมพิจิตรกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2) พระสาโรชรัตนนิมมานก์ สถาปนิกยุคนุเบกข์ของไทยที่ปรากฏหลักฐานการทำงานร่วมกับพระพรหมพิจิตรทั้งทางตรงในฐานะที่มออกแบบและทางอ้อมในรูปแบบหัวหน้าคณะทำงานจัดสร้างอาคารต่าง ๆ ทำให้พระสาโรชรัตนนิมมานก์มีอิทธิพลต่อแนวทางการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรทั้งในเรื่องการประยุกต์ใช้คอนกรีตเข้ากับงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีและการสร้างระบบช่องเปิดมาตรฐานให้แก่งานสถาปัตยกรรมไทยอันเป็นอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมแบบทันสมัยที่พระสาโรชรัตนนิมมานก์เป็นผู้ออกแบบ

คอนกรีตเป็นวัสดุก่อสร้างที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีทั้งในมิติการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในทำลายข้อจำกัดในเรื่องของโครงสร้างที่เป็นอุปสรรคต่อการ

กำหนดรูปแบบการใช้งานภายในสมัยใหม่ที่เคยเนื่องจากถูกกำหนดด้วยระยะเวลาพาดของโครงสร้างที่จำกัดส่งผลต่อขนาดอาคารที่ถูกจำกัดขนาดตามไปด้วย โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กยังทำให้การออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารประเภทเจดีย์มีพื้นที่ใช้สอยภายในที่มีคุณภาพกว่าในอดีตรูปแบบในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กมีส่วนในการสร้างแนวทางการออกแบบอาคารแบบทวิลักษณ์เป็นอย่างมากด้วยศักยภาพของคอนกรีตที่สามารถยื่นโครงสร้างออกไปได้มากกว่าวัสดุอื่นทำให้สามารถสร้างบรรยากาศความเบาลอยอย่างอาคารทรงไม้ให้แก่อาคารที่แสดงเอกลักษณ์ของอาคารทรงปูนได้ในเวลาเดียวกัน เช่น การยื่นพื้นระเบียงของศาลาการเปรียญ วัดพระปฐมเจดีย์ ที่ายที่สุดคอนกรีตสร้างความหลากหลายในกรรมวิธีการประดิษฐ์ลดทอนลงบนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอย่างการเจาะช่อง ลมมูม หรือปาดมูม ที่ช่วยสร้างมิติใหม่แก่องค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมไทยซึ่งนอกจากมีความเรียบง่ายที่ยังคงความงามของรูปทรงและสัดส่วนอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณีไว้ได้อย่างครบถ้วนกรรมวิธีดังกล่าวยังมีความซับซ้อนในการก่อสร้างน้อยไม่ต้องใช้ช่างฝีมือชั้นสูงและใช้ระยะเวลาในการผลิตน้อยอีกด้วย

ภาพที่ 5-35 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

ภาพที่ 6-1 พระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ศักย ขุนพลพิทักษ์, 2559)

พระพรหมพิจิตรเป็นนายช่างผู้มีชีวิตและบทบาทการทำงานในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงจากการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สู่ระบอบประชาธิปไตย ท่ามกลางการหลั่งไหลเข้ามาของอุดมการณ์ ค่านิยม ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่จากโลกตะวันตกโดยคนไทยที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ยิ่งความเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนคุณภาพชีวิตของคนในประเทศอย่างกว้างขวาง

ในช่วงเวลาดังกล่าวสถาปัตยกรรมมีบทบาทอย่างมาก เป็นหลักฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศก้าวเข้าสู่ความทันสมัย เห็นได้จากโครงการก่อสร้างอาคารจำนวนมากของรัฐบาล ทั้งโรงเรียน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานราชการ อีกทั้งเป็นเครื่องมือในการสร้างรูปธรรมทางความคิด เพื่อตอบสนองแนวคิดทางการเมือง โดยสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวสามารถจำแนกด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรม 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเรียบเกลี้ยงที่ออกแบบบนหลักการสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยสถาปนิกไทยยุคบุกเบิก และรูปแบบสถาปัตยกรรม

ไทยประเพณี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นฝีมือการออกแบบของพระพรหมพิจิตร นายช่างประจำกรมศิลปากร งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร ผสานความทันสมัยในเชิงวัสดุก่อสร้างเข้ากับหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในพัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย นอกจากนี้พระพรหมพิจิตรยังรับบทบาทอาจารย์ผู้วางรากฐานการศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมไทย รวบรวมองค์ความรู้เชิงช่างในรูปแบบมูขปาฐะมาเรียบเรียงเป็นตำราเพื่อใช้ในการศึกษาในโรงเรียนสถาปัตยกรรม กระทั่งเป็นผู้ก่อตั้ง และคณบดีคนแรกของคณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร

6.1 แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร

เนื่องจากพระพรหมพิจิตรมีบทบาททั้งการเป็นนายช่างผู้ทำงานออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทย และอาจารย์สอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย ที่มีผลงานเขียนทั้งในรูปแบบตำรา บทความและการแสดงปาฐกถาในโอกาสต่างๆ ทำให้มีเอกสารแสดงแนวคิดและหลักการที่อยู่เบื้องหลังงานออกแบบสถาปัตยกรรมจำนวนมาก ขณะเดียวกันผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายในเชิงรูปแบบ และมีจำนวนที่มากพอสามารถนำมาวิเคราะห์ให้เห็นหลักการ และแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมในเชิงรายละเอียดที่เพิ่มเติมขึ้นงานเขียนของพระพรหมพิจิตร เมื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยแวดล้อมในบริบทร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องฉายให้เห็นแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะตัวของพระพรหมพิจิตร

แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรตั้งอยู่บนหลักการ **พื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ** เป็นเกณฑ์กว้างๆ อันประกอบด้วย **พื้นที่** วางภายในผังพื้นอาคารที่เป็นตัวกำหนดขนาดของอาคาร มี **รูปทรง** อาคารและสัดส่วนที่งดงาม และ **เครื่องประกอบ** ประดับตกแต่งอาคารที่พอเหมาะ นอกจากนี้พระพรหมพิจิตรยังจัดให้งานสถาปัตยกรรมไทยเป็นงานศิลปะไทยแขนงหนึ่งซึ่งมีชุดความคิดในการอธิบายความงาม และวิจารณ์งานศิลปะไทย ได้แก่ หลักการ **รูปทรง ลักษณะ จังหวะ** อันประกอบด้วยรูปทรงที่มีเค้าโครงรูปร่างที่งดงามได้สัดส่วน มีการจัดการขนาดที่พอเหมาะ และมีระยะถี่ห่างในการจัดวางองค์ประกอบที่เหมาะสม หลักการทั้งสองชุดเป็นการอธิบายศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยในภาพกว้าง มีจุดร่วมกันในเรื่อง **รูปทรง** ที่มีเกณฑ์สำคัญคือเรื่อง **สัดส่วนที่งดงาม** ทั้งในระดับลดทลายจนถึงรูปทรงอาคาร พระพรหมพิจิตรได้เขียนอธิบายหลักการและข้อสังเกตในการกำหนดสัดส่วนอาคารเอาไว้อย่างเป็นระบบ ใน *ตำราพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น* แต่เมื่อนำหลักเกณฑ์ต่างๆ ข้างต้นมาวิเคราะห์งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรพบว่างาน

ส่วนมากมีสัดส่วนและรูปทรงอาคารอันหลากหลายที่มีได้สะท้อนหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่พระพรหมพิจิตรเขียนไว้ในตำรา เห็นได้ว่า **พื้นที่ รูปทรง เครื่องประกอบ** มีใช้หลักการเดียวที่พระพรหมพิจิตรใช้กำหนดแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรม แต่ยังมีหลักการและปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่องานออกแบบของพระพรหมพิจิตร

งานศึกษานี้พบว่าผลงานสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรสามารถจำแนกประเภทอาคารตามเกณฑ์รูปทรงรวมของอาคารออกเป็น 3 แบบ ได้แก่ (1) อาคารทรงจั่ว (2) อาคารเครื่องยอด และ (3) เจดีย์ และอนุสาวรีย์ จำแนกตามรูปแบบได้ 2 แบบ ได้แก่ (1) รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (2) รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลדתอน และจำแนกตามลักษณะเด่นของของอาคารที่เกิดจากความแตกต่างของวัสดุก่อสร้างเป็นตัวแบ่งความแตกต่างระหว่างอาคารที่ก่อสร้างด้วยไม้เป็นหลัก กับอาคารที่ก่อสร้างด้วยวิธีก่ออิฐถือปูน ในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ซึ่งพระพรหมพิจิตรเรียกว่า “ทรงไม้ และ ทรงปูน”

ปัจจัยของรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารข้างเคียงเป็นบริบทในการออกแบบสร้างความหลากหลายของรูปทรงอาคาร ผ่านภาษาการออกแบบสถาปัตยกรรม 4 ประการ ได้แก่ (1) ขนาดและสัดส่วน (2) เส้นทรงหลังคา (3) องค์ประกอบสถาปัตยกรรม และ (4) ลวดลายประดับตกแต่ง ที่แตกต่างกัน เมื่อนำมาวิเคราะห์ทีละผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมทั้งหมดพบว่า มีอาคารกลุ่มหนึ่งที่มีการใช้ภาษาในการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบผสมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงไม้ และทรงปูน เข้าไว้ด้วยกันในอาคารหลังเดียว ผู้วิจัยเรียกรูปแบบสถาปัตยกรรมในลักษณะนี้ว่า “อาคารแบบทวิลักษณ์”

การใช้รูปร่างและรูปทรง ความสัมพันธ์เชิงเรขาคณิตและระบบสัดส่วนในงานสถาปัตยกรรมไทยเป็นแนวทางที่โดดเด่นในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ในระดับผังบริเวณใช้ออกแบบรูปร่างและทิศทางของถนน วงเวียนวนรถ รูปร่างของลานรอบอาคาร สระน้ำหรือลำคลอง ร่วมกับการจัดลำดับความสำคัญ (hierarchy) ของอาคาร และระบบแนวแกน (axis) ในการจัดวางตำแหน่งองค์ประกอบในผังบริเวณ ในผังพื้นอาคารใช้รูปร่างเรขาคณิตในการออกแบบผังพื้นที่นำไปสู่การออกแบบรูปด้านและรูปทรงอาคารที่ได้สัดส่วนงดงามตามหลักสถาปัตยกรรมไทย เป็นเครื่องมือกำหนดรูปทรงพื้นที่ว่างภายในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีอย่างพระเจดีย์ ตลอดจนในระดับลวดลาย และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นแนวทางการลดทอนความละเอียดซับซ้อนของรูปร่างและรูปทรงลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เป็นแนวการประดิษฐ์เค้าโครงลวดลายไทยจากความสัมพันธ์ของรูปเรขาคณิตอย่างไร้ลวดลายหน้าบ้าน

การกำหนดขนาดส่วน (scale) และรูปทรงอาคาร (mass) ในงานสถาปัตยกรรมไทย ประเพณีพระพรหมพิจิตรมีหลักการ 3 ประการคือ (1) **ระบบมุข** ในการกำหนดรูปทรงของผนัง และส่วนหลังคา เพื่อเน้นส่วนสำคัญของอาคาร ทางเข้าหลัก แสดงด้านหน้าหรือด้านข้างของอาคาร (2) **การจัดการรูปทรงอาคาร** ผ่านการออกแบบรูปด้านอาคารและวิธีการทอนปริมาตรอาคาร เพื่อลดความทึบตันของอาคาร และรักษาขนาดและสัดส่วนของอาคารให้มีความงดงามเหมาะสมด้วยวิธีการย่อมุม ลบมุม ย่อกระเปาะ การใช้เสาลอยและเสาเก็จ และ (3) **การจัดการรูปทรงหลังคา** ด้วยวิธีการแบ่งผืนหลังคาทางตั้งเรียกว่า การแบ่งดับหลังคา และการทอนความยาวของผืนหลังคาเรียกว่า การซ้อนชั้นหลังคา

พระพรหมพิจิตรให้ความสำคัญกับ**โครงสร้างภาพและที่ว่าง**ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเป็นอย่างมาก **โครงสร้างภาพ**ทำหน้าที่สร้างสุนทรียภาพของตัวภาพคือลวดลาย และพื้นภาพคือฉากหลังของลวดลายโดยเฉพาะลวดลายหน้าบันจากอิทธิพลของการประดิษฐ์เค้าโครงลวดลายจากรูปร่างเรขาคณิต บทบาทของ**ที่ว่าง**ภายในพระพรหมพิจิตรให้ความสำคัญกับการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในพระเจดีย์ ให้มีขนาดพื้นที่เพียงพอ ได้แสงธรรมชาติ และระบายอากาศได้ดี

ความแตกต่างของแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในตำรา ข้อเขียน และปาฐกถา ของพระพรหมพิจิตรกับแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรม ที่หลายชิ้นมิได้เป็นไปตามแนวทางที่มีการระบุไว้ในตำราหรือการอธิบายเป็นลายลักษณ์อักษร ฉายให้เห็นจุดบรรจบของแนวคิดกับแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่ถูกบรรจุอยู่ในคำว่า “วิทยา” และ “ศิลป์” ที่พระพรหมพิจิตรใช้อธิบายความแตกต่างระหว่าง การเรียน กับการทำงานออกแบบ “วิทยา” คือ แนวคิดหลักการ วิชาความรู้ที่อยู่ในตำรา หรือได้มาจากการเรียนรู้จากผู้อื่น ซึ่งพระพรหมพิจิตรเรียกว่า “วิชาครู”¹ เป็นของที่ตั้งอยู่เฉยๆ พร้อมให้ผู้ที่สนใจได้มาศึกษาหาความรู้ และเมื่อผู้นั้นได้รู้แล้วจึงเรียกได้ว่าเป็นผู้มีวิชาความรู้มีวิทยา ส่วน “ศิลป์” คือ การลงมือปฏิบัติ การนำ “วิทยา” ไปแก้ไขตัดแปลงให้เกิดประโยชน์มีความวิจิตรพิสดารขึ้น² หรือการนำหลักการที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานออกแบบให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว บนพื้นฐานของหลักวิชาที่ถูกต้อง มีระเบียบแบบแผนในทางศิลปกรรมไทย เพื่อให้งานออกแบบชิ้นนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ทางจิตวิทยา เช่น สร้างความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธา หรือสร้างความคิดอันดีงามให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใช้งาน ผ่านประสาท

¹ พระพรหมพิจิตร. ตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495). หน้า ๗.

² เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙.

สัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก และมี³ พระพรหมพิจิตรได้รับแนวคิดดังกล่าวนี้จากการถวายงานแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ความแตกต่างในแนวคิด และแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นด้วยเจตนาที่พระพรหมพิจิตรต้องการแสดงให้เห็นว่า การสร้าง “ศิลปะ” ของตนเองขึ้นมา โดยมี “วิทยา” เป็นเบื้องหลัง ทำให้งานสถาปัตยกรรมไทยสามารถก้าวไปข้างหน้าในจังหวะที่สอดคล้องกับบริบทของยุคสมัย บนรากฐานที่มั่นคง

6.2 อาคารแบบทวีลักษณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอน

อาคารแบบทวีลักษณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอนเป็นเอกลักษณ์สำคัญในแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร ฝสานลักษณะเด่นของรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารทรงไม้และทรงปูนเข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้หลักการการออกแบบผังพื้น การจัดการขนาดส่วน (scale) รูปทรงอาคาร (mass) และระบบสัดส่วน ในสถาปัตยกรรมไทยประเพณี แต่ลดทอนความละเอียดซับซ้อนของลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมให้เหลือเพียงเค้าโครงของรูปร่างและรูปทรงเรขาคณิต

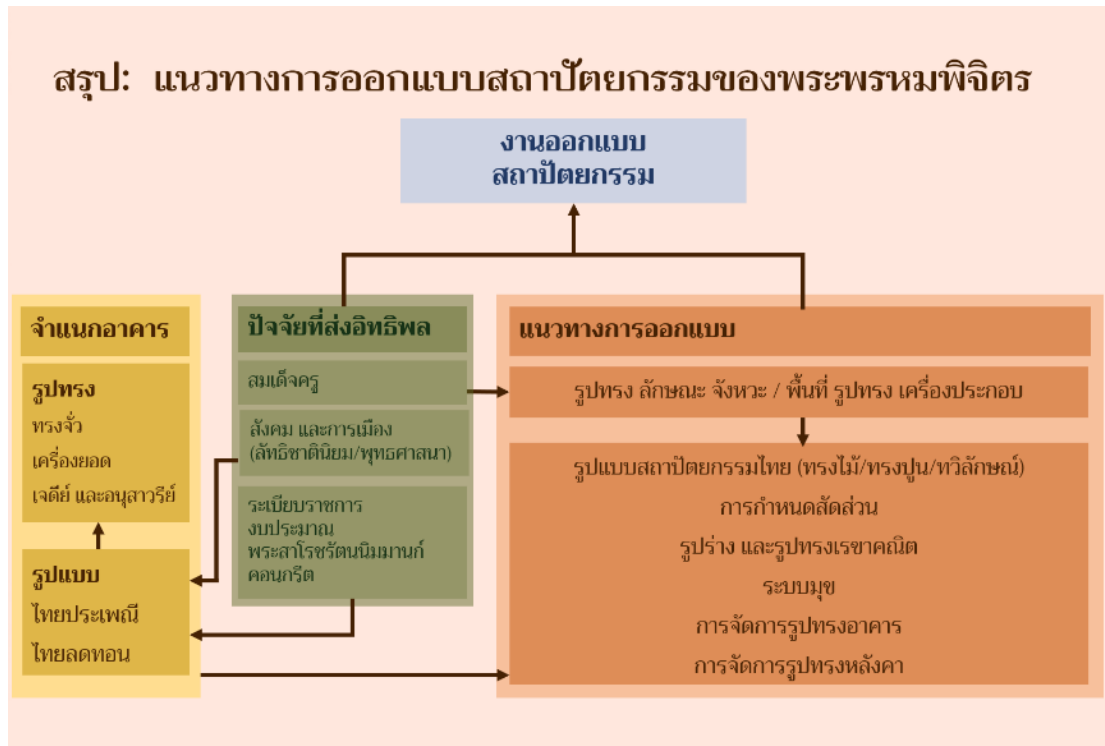
อาคารแบบทวีลักษณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลดทอนของพระพรหมพิจิตร เกิดจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่

1. ความทันสมัยภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม อาคารแบบทวีลักษณ์มีพื้นฐานการออกแบบจากหลักการสถาปัตยกรรมไทยประเพณี สอดคล้องกับความต้องการงานสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ของงานศิลปกรรมประจำชาติ แต่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมและใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่
2. ระบบการทำงานก่อสร้างในกรมศิลปากร โดยมีเวลาการก่อสร้างเป็นเงื่อนไขสำคัญของระเบียบราชการขณะนั้น ด้วยโครงการก่อสร้างของรัฐที่มีจำนวนมาก ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความเรียบง่ายของรูปร่าง และรูปทรงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ทำให้กรรมวิธีการก่อสร้างไม่ซับซ้อน และใช้เวลาก่อสร้างน้อย สามารถควบคุมให้ลุล่วงไปภายในกรอบเวลาที่จำกัด

³ พระพรหมพิจิตร, “เวียนรอบ 100 ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์”, ใน ประวัติ และ ผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร, มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533). หน้า 57.

3. ฝีมือช่าง ความเรียบง่ายของรูปแบบ และกรรมวิธีก่อสร้าง ยังสอดคล้องกับความขาดแคลนแรงงานฝีมือในการก่อสร้างอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในขณะนั้น นำมาสู่ความจำเป็นในการใช้นักเรียนจากโรงเรียนฝึกหัดช่าง ทั้งโรงเรียนเพาะช่าง และโรงเรียนศิลปากร เป็นกำลังหลักในการก่อสร้างลวดลายประดับตกแต่งอาคาร
4. งบประมาณการก่อสร้าง มีผลโดยตรงต่อความละเอียดซับซ้อนของการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม ซึ่งส่งผลต่อโอกาสในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมไทย เห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมในแบบร่างที่ไม่ได้สร้างของพระพรหมพิจิตรล้วนมาจากเหตุผลหลักมาจากงบประมาณการก่อสร้างที่สูงเกินงบประมาณที่คาดการณ์ไว้ทั้งสิ้น
5. วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีต ด้วยความโดดเด่นในเรื่องความแข็งแรง สามารถสร้างรูปทรงหลากหลาย กำลังเป็นที่นิยมหาได้ง่าย และมีราคาถูก ทำให้คอนกรีตเป็นวัสดุก่อสร้างที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับปัจจัยทั้ง 4 ข้อก่อนหน้านี้

อาคารแบบทวิลักษณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอน เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่พระพรหมพิจิตรประยุกต์หลักการสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ให้ตอบรับกับแนวคิดและปัจจัยแห่งยุคสมัย เอื้อต่อการประดิษฐ์ลวดลายและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มีความเรียบง่าย ผสานลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมทั้ง ทรงไม้ และ ทรงปูน เข้าไว้ด้วยกันเป็น “อาคารแบบทวิลักษณ์” และใช้วัสดุก่อสร้างที่ทันสมัยอย่างคอนกรีต สอดคล้องกับข้อจำกัดทั้งด้านระบบการก่อสร้าง ฝีมือช่าง และงบประมาณการก่อสร้างเป็นอย่างดี เกิดเป็นงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีรูปแบบ และภาษาทางสถาปัตยกรรมอันแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีต เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของพัฒนาการในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย และเป็นต้นแบบในวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนในเวลาต่อมา

ภาพที่ 6-2 สรุปแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

6.3 พระพรหมพิจิตร ศิษย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และสถาปัตยกรรมไทยแบบทันสมัย

การศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร แสดงให้เห็นว่าแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมของท่านตั้งอยู่บนหลักการสถาปัตยกรรมไทยประเพณี มีผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่หลากหลายและมีแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นของตัวเอง โดยเฉพาะอาคารแบบทิวลิักษณะ รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทองอันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย โดยมีปัจจัยแวดล้อมคือ การทำงานร่วมกับนายช่างและสถาปนิก อุตุมากรณ์ทางการเมืองของรัฐ ระเบียบราชการในการทำงานออกแบบและก่อสร้างอันซับซ้อน และเทคโนโลยีในเชิงวัสดุก่อสร้าง ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดและแนวทางการทำงานของท่าน

คำอธิบายแนวคิดและแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรที่ผ่านมามีส่วนใหญ่อธิบายว่าเป็นการสืบทอดแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะลูกศิษย์คนสำคัญที่ได้รับวิชาความรู้การออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ โดยตรง จากการศึกษาชี้ชัดว่า วิธีการเรียนรู้จากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอของพระพรหมพิจิตรมิใช่การสอนโดยตรงอย่างที่พระพรหมพิจิตรถ่ายทอดให้นักเรียนของตน แต่

เป็นรูปแบบการวิเคราะห์และตีความ ผ่านการช่วยงาน การสนทนา หรือการลอบสังเกตวิธีการ ออกแบบ จนเกิดเป็นหลักการของพระพรหมพิจิตรที่มีความเป็นตัวของตัวเองมากกว่ารูปแบบการ สืบสายสกุลช่าง สอดคล้องกับการให้ความสำคัญในเรื่องการดัดแปลงประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ที่พระ พรหมพิจิตรที่เรียกว่า “ศิลป์” และการใช้คำว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระพรหมพิจิตรสะท้อนความเคารพ อย่างสูงของพระพรหมพิจิตรที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่าคือ “วิทยา” ของท่าน นั้นเอง

ที่ผ่านมาการนิยามรูปแบบสถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมไทยที่ร่วมสมัยกับพระพรหม พิจิตร มีเกณฑ์จัดหมวดหมู่และนิยามรูปแบบผ่านหน้าตาอาคาร รูปแบบการประดับตกแต่ง และวัสดุ ก่อสร้าง อย่างงานศึกษาของศาสตราจารย์ สมชาติ จึงสิริอารักษ์ ที่อธิบายงานออกแบบสถาปัตยกรรม ไทยแบบลวดทอนของพระพรหมพิจิตรว่าเป็นผลงานสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นนิสม์ เพราะเป็น รูปแบบสถาปัตยกรรมที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น และมีลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรม 4 ประการ คือ ความเรียบง่าย อดรูปทรงและปริมาตร ประโยชน์ใช้งานและเหตุผล และแสดงความงามของ โครงสร้างและวัสดุ หรือในงานศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.ชาตรี ประภิตนันทการ ที่นิยามคำว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” หมายถึง สถาปัตยกรรมไทยที่สร้างด้วยคอนกรีต โดยสืบทอด ระเบียบวิธีการออกแบบจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณี แต่นิยมดัดทอนรายละเอียดของลวดลายไทย ให้เหลือเพียงเค้าโครงของเส้นรอบนอกทางเรขาคณิต และเป็นหนึ่งใน “สถาปัตยกรรมคณะราษฎร” ที่ต่อรับอุดมการณ์ประชาธิปไตย

แม้งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลวดทอนในขณะนั้นจะมีลักษณะร่วมกับ สถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นนิสม์ แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลงานสถาปัตยกรรมแบบแบบโมเดิร์นนิสม์ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานร่วมสมัยใดๆ ที่แสดงถึงอิทธิพลของแนวคิดโมเดิร์นนิสม์ ในแนวทางการ ทำงานของพระพรหมพิจิตรเลย เป็นการสร้างความสับสนให้การอธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยใน ขณะนั้นมากกว่า ในทางกลับกันแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยขณะนั้นกลับมีความ สอดคล้องกับแนวทางการออกแบบ “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” ที่มีพื้นฐานอยู่บนหลักการ ออกแบบสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิก แต่มีการลวดทอน และผสมผสานรูปแบบที่หลากหลาย ทั้ง สถาปัตยกรรมคลาสสิกหรือสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ในการออกแบบรูปด้านอาคาร⁴ เช่นเดียวกับ

⁴ ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงข้า, แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์),

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564).

หน้า 276.

งานสถาปัตยกรรมไทยที่มีพื้นฐานอยู่บนหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี อาจมีการลดทอนรายละเอียดลวดลาย และผสมารูปแบบการใช้สมัยใหม่ที่ไม่มึในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เช่น หอประชุม อาคารแสดงสินค้า หรือรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่หลากหลาย เช่นเดียวกัน

แม้คำว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” จะมีความหมายสอดคล้องใกล้เคียงกับแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่คำว่า “สถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต” ทำให้สถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยหลายชิ้น ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรม หรือวิธีการออกแบบในแนวทางเดียวกันแต่สร้างจากวัสดุอื่น ถูกตัดออกจากการศึกษา โดยเฉพาะอาคารชั่วคราว เช่น ศาลาสยามในการแสดงนิทรรศการกรุงปารีส (พ.ศ. 2480) ปะรำสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ ท้องสนามหลวง (พ.ศ. 2478 และ 2480) พลับพลาพุทธพิธิงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พ.ศ. 2500) อีกทั้งการจำกัดความให้เป็นอาคารที่สร้างขึ้นตามนโยบายของคณะราษฎร อาจทำให้มองข้ามปัจจัยที่ส่งอิทธิพลในมิติอื่นๆ นอกเหนืออุดมการณ์ทางการเมืองมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมไทยในขณะนั้นเช่นเดียวกัน

ผู้วิจัยเสนอคำว่า “สถาปัตยกรรมไทยแบบทันสมัย” เป็นการนิยามรูปแบบงานสถาปัตยกรรมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวที่ตีความ ด้วยเหตุผลการนิยามนี้มิได้จำกัดการอธิบายแต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยที่ถูกสร้างด้วยคอนกรีต ที่มีการลดทอนรายละเอียดลวดลายประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมในเรียบลง ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการทำให้งานสถาปัตยกรรมไทยมีความทันสมัยเท่านั้น และแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยในช่วงเวลานี้มีความสอดคล้องกับแนวทางการออกแบบ “สถาปัตยกรรมทันสมัย” ซึ่งมีความร่วมสมัยกันดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น โดยสถาปัตยกรรมไทยแบบทันสมัยหมายถึง สถาปัตยกรรมไทยที่มีหลักการออกแบบผังพื้นโดยคำนึงรูปแบบการใช้งานที่ตอบสนองสังคมสมัยใหม่ มีรูปทรงอาคาร และหลังคาได้สัดส่วนงดงาม มีวิธีการจัดการขนาดส่วน และรูปทรงอาคารตลอดจนเครื่องประดับตกแต่งตามอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นได้ตั้งแต่ อาคารทรงไม้ ทรงปูน และแบบทวิลักษณ์ โดยจะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี หรือแบบลดทอนก็ได้ และใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่

การเสนอคำนิยามใหม่ในงานสถาปัตยกรรมไทยที่ร่วมสมัยกับการทำงานของพระพรหมพิจิตร เป็นการขยายขอบเขตการอธิบายงานสถาปัตยกรรมไทย ผ่านหลักการออกแบบ มากกว่าการวิเคราะห์แต่รูปแบบภายนอก เป็นการเติมเต็มช่องว่างในการอธิบายงานสถาปัตยกรรมไทยในช่วงหลัง

เปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีความหลากหลายในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย

6.4 ข้อเสนอแนะ

งานศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา วัตถุประสงค์ในการศึกษา ขอบเขตของเนื้อหาและหลักฐานชั้นต้นที่จำกัดในปัจจุบัน ทำให้ไม่สามารถทำการศึกษาได้ครอบคลุมในทุกมิติ แต่งานศึกษาชิ้นนี้สร้างประเด็นการศึกษาอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือวัตถุประสงค์ในการศึกษาที่มีความน่าสนใจในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปในอนาคตใน 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1) พัฒนาการในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ด้วยความที่พระพรหมพิจิตรทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นระยะเวลาอันยาวนานกว่า 30 ปีและมีจำนวนงานออกแบบในปริมาณมากซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตในผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมในช่วงทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมามีรูปแบบสถาปัตยกรรมและวิธีการออกแบบที่มีแตกต่างจากงานออกแบบในช่วงเวลา ก่อนหน้าที่มีแนวโน้มในการกลับมาอ้างอิงรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีตมากขึ้น เป็นที่น่าสนใจในการศึกษาพัฒนาการทางแนวคิดในการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร ในช่วงเวลาต่าง ๆ จุดเปลี่ยนและปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดในการทำงานออกแบบแต่ละช่วงเวลา

2) แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลדתอน ยังเป็นประเด็นถกเถียงทั้งในเรื่องที่มาของแนวทางการลדתอนรูปแบบและองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมไทย ถึงแม้แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรมีความโดดเด่นในเรื่องการลדתอนรูปแบบขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับตกแต่งแต่พระพรหมพิจิตรมิใช่คนแรกที่ทำงานออกแบบในแนวทางดังกล่าวการลדתอนรายละเอียดปรากฏมาก่อนอย่างน้อยในงานออกแบบสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือในเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลדתอนว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลแม้จะเคยมีคำอธิบายว่าเกิดจากวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่อย่างคอนกรีตที่ทำหลายข้อจำกัดทางวัสดุทำให้การลדתอนรูปแบบเกิดขึ้นได้แต่หากพิจารณางานสถาปัตยกรรมไทยยุคก่อนหน้าโดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมไทยแบบชั่วคราวอย่างพระเมรุมาศ พระเมรุ ปะรำพิธี ที่มีใช้ไม่เป็นวัสดุก่อสร้างหลักก็พบการลדתอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับตกแต่งเช่นเดียวกัน ทำให้เรื่องแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบลדתอนยังคงเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาในรายละเอียดต่อไป

งานศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตรฉายให้เห็นภาพของงานสถาปัตยกรรมไทยช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในมิติของการออกแบบสถาปัตยกรรมท่ามกลางบริบททางสังคมร่วมสมัยที่ส่งผลต่อทิศทางการทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยที่มีความแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีในอดีต ประโยชน์หนึ่งจากงานศึกษาชิ้นนี้คือการนำกรอบวิธีศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของสถาปนิกหรือนายช่างท่านอื่น ๆ ที่ทำงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยทั้งที่ร่วมสมัยกับพระพรหมพิจิตรหรือในยุคต่อมาเพื่อขยายขอบเขตในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย ให้มีความครอบคลุมในมิติทางแนวคิดของสถาปนิกหรือนายช่างไทยที่ในปัจจุบันยังมีผู้ศึกษาไม่มากนักและมีกรอบในการศึกษาที่จำกัด

กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2563. <https://asa.or.th/handbook/thai-architecture-and-decorative-pattern-by-buddhist-art-and-architecture-disciple-pravet-limparungsri/>.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. ประวัติ และผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร. กรุงเทพฯ: ศิริมิตรการพิมพ์, 2533.

———. สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2554.

วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร และคณะ. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีตปัจจุบัน และ อนาคต.

กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536.

สมคิด จิระทัศนกุล. งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยผีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคต้น.

กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556.

———. งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยผีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคปลาย.

กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2556.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมศิวิไลซ์แห่งชาติ: เส้นทางโยทยาของญี่ปุ่นและสยามช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ถึงกลางศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2563.

<https://asa.or.th/handbook/modern-architecture-for-a-civilized-nation/>.

สายชล สัตยานุรักษ์. 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์. กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซตี้, 2557.

———. 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 2 ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: โอเพ่น โซไซตี้, 2557.

บทความ

แสงอรุณ รัตกลีกร. "สถาปัตยกรรมหลังเสาชิงช้า." แสงอรุณ 2 (2523).

ชมชน พูลินไพบูลย์. "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย." หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่ 13 (2559): 154-73.

พระพรหมพิจิตร. "เวียนรอบ 100 ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์." ประวัติและผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร (2533).

———. "คำว่า "ลาย" และคำว่า "กนก"." ราชบัณฑิตยสาร สำนักสถาปัตยกรรม 3 (2489): 15-40.

———. "ประณีตศิลปกรรมของไทย." ศิลปากร 1 (2480): 36-44.

ส. สุภัง. "คอนกรีต-คุณอนันต์ โทชมหันท." จดหมายเหตุสมาคมสถาปนิกสยาม มีนาคม 2477 (2565).

ส.พลายน้อย. "ปีใหม่ในอดีต." ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 มกราคม 2529 (2529).

สมใจ นิ่มเล็ก. "การสอนและงานสถาปัตยกรรมไทยของพระพรหมพิจิตร." หน้าจั่ว ฉบับที่ 10 (2533): 1-11.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. "ผลงานสถาปัตยกรรมแบบ Modernism ของพระพรหมพิจิตร." หน้าจั่ว ฉบับที่ 17 (2544): 19-28.

วิทยานิพนธ์

เฉลิมพล โตสารเดช. "ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา)." วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ชมชน พูลินไพบูลย์. "Modernization of Building: The Transplantation of the Concept of Architecture from Europe to Thailand, 1930s–1950s." วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเซฟฟีลด์, 2557.

ชาติรี ประกิตนทการ. "จาก สยามเก่า สู่ ไทยใหม่: ความหมายทางสังคมและการเมืองในงานสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2394-2500 " วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ปฐมฤกษ์ วงศ์แสงขำ. "แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของพระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.

ลีปะ ดวงผึ้ง. "การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร." วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

เอกสารจดหมายเหตุ

ราชกิจจานุเบกษา. "พระบรมราชโองการ ประกาศ พระราชทานบริเวณสนามหลวงเป็นสิ่งขมปริมณฑลในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ. เล่ม 74 ตอนที่ 43 ก , 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2500." 748, 2500.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. "ผ สบสพ 6.2/32 แบบศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ แสดงรายละเอียดต่างๆ เขียนโดยนายพรหมพิจิตร กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร แบบพิมพ์เขียว รับมอบจากนายโหมต ว่องสวัสดิ์ 19 ก.พ.2530."

———. "ศธ 0701.41.1/1 สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2479 – 2480)."

———. "ศธ 0701.41.1/18 สร้างที่ประจำพระพุทธสิหิงค์ (พ.ศ. 2480 -)."

———. "ศธ 0701.41.1/26 แบบสร้างอนุสาวรีย์เอกราช (พ.ศ. 2482 -)."

———. "ศธ 0701.41.2.1/2 สร้างพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพ รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2489 -)."

———. "ศธ 0701.41.2.1/3 พระเมรุมาศรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2491 – 2492)."

———. "ศธ 0701.41/20 โอนงานสถาปัตยกรรมไทยจากกองหัตถศิลป์มาให้กองสถาปัตยกรรมดำเนินการแทน (พ.ศ. 2509 – 2511)."

———. "ศธ 0701.46/1 สร้างวัดพระศรีมหาธาตุหลักสี่ (พ.ศ. 2483 – 2490)."

———. "ศธ 0701.46/3 สร้างวัดพระศรีมหาธาตุ พ.ศ. 2484 – 2486."

- . "ศธ.0701.41.1.1/1 การซ่อมพระราชฐาน "ประตูสวัสดิโสภณ" (พ.ศ. 2478 – 2479)."
- . "ศธ.0701.42/10 การสร้างอนุสาวรีย์ไทย (พ.ศ. 2484)."
- . "ศธ.0701.46/1 สร้างวัดประชาธิปไตย (วัดพระศรีมหาธาตุ) (พ.ศ.2483 - 2496)."
- . "ศธ.0701.46/2 สร้างวัดประชาธิปไตย (วัดพระศรีมหาธาตุ) (พ.ศ. 2483 -2496)."
- . "ศธ. 2.1.2/37 เรื่อง รายงานเรื่องการจัดศิลปสมาคม และตั้งโรงเรียนพิเศษเฉพาะศิลปากร."
- . "ศธ. 2.3.1/2 คำสั่ง เรื่องโอนแผนกศิลปากรในราชบัณฑิตยสภา ไปสมทบในกระทรวงธรรมการ. พ.ศ. 2476."
- . "ศธ. 2.3.6/4 การสร้างหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พ.ศ. 2481."
- . "ศธ. 0701.1.1/1 ร่างการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร (พ.ศ. 2476)."
- . "ศธ. 0701.2.1/5 รายงานข้าราชการ กรมศิลปากร 2479 (พ.ศ. 2479)."
- . "ศธ. 0701.9.5.1/7 การแสดงพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ณ กรุงปารีส," (พ.ศ. 2479)."
- . "ศธ. 0701.41.1/3 แบบการก่อสร้างสถานที่แสดงพิพิธภัณฑ์สินค้าไทยที่เมืองโยโคฮาม่า (พ.ศ.2477-)."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายภูวดล ภูศิริ
วัน เดือน ปี เกิด	08 สิงหาคม 2538
สถานที่เกิด	นนทบุรี
วุฒิการศึกษา	สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) สาขาสถาปัตยกรรม ไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	2/39 ม.13 ต.วัดไทร อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
ผลงานตีพิมพ์	งานออกแบบสถาปัตยกรรมของพระพรหมพิจิตร (อุ๋ ลากานนท์) : รูปธรรม แห่งอุดมการณ์ชาตินิยม พ.ศ. 2475-2490 ใน วารสารวิชาการสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับที่ 74 ปี 2565 (มกราคม- มิถุนายน) ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รางวัลที่ได้รับ	รางวัล นริศรานุวัตติวงศ์ สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรมไทย) ประจำปี 2561